

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ -БИТОЛА

ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ- СКОПЈЕ

ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО ОСТВАРУВАЊЕ НА
БЕЗБЕДНОСТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
(теоретски, нормативни и институционални аспекти)
ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Александар Иванов

С К О П Ј Е, СЕПТЕМВРИ 2013

МЕНТОР: вон. Проф. Д-р Марина Малиш – Саздовска,
 Факултет за безбедност – Скопје
 Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола

Членови на комисија:

ред. Проф. Д-р Томе Батковски
Факултет за безбедност – Скопје
Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола

ред. Проф. д-р Снежана Никодиновска – Стефановска
Факултет за безбедност – Скопје
Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола

вон. Проф. Д-р Искра Аќимовска – Малетиќ,
Факултет за безбедност – Скопје
Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола

вон. Проф. Д-р Тони Милески,
Филозофски Факултет Скопје, Институт за одбрана и мир
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Датум на одбраната: 17.10.2013 година

Датум на промоција: ____ . ____ 2013 година

Научна област: Доктор на безбедносни науки

Јас, долупотпишаниот, Александар Иванов роден на 19.8.1986 година со ЕМБ 1908986450039, ја давам следната:

ИЗЈАВА

- Докторскиот труд е авторско дело;
- Идеите и деловите кои се преземени од авторите се доследно наведени;
- Подготвен сум да одговарам морално, материјално и кривично за одредени барања доколку се покаже дека не сум ги почитувал одредбите од законите со кои се гарантираат авторските права;
- Наведените податоци се точни.

Скопје, 20.6.2013

Александар Иванов

РЕЗИМЕ

Прашањата кои имаат заедничко значење за општествата ставени во безбедносна дилема покажуваат повисок степен на реализација и мобилизација на јавното мислење. Заштитата на животната средина во таа смисла се наметнува како важно прашање во изминатите децении. Покрај тоа што заштитата на животната средина во себе содржи длабока морална димензија несомнено неопходни се конкретни оперативни и практични активности на заштита.

Промените по животната средина како резултат на модерниот начин на живот се видливи и оставаат силни последици. Во Република Македонија повеќе од една деценија постои организиран институционален пристап кон заштитата на животната средина. Како резултат на „зелените“ политики во изминатите години, животната средина филозофијата на своето значење ја најде во многу области на животот на човекот.

Интердисциплинарната природа на екологијата како наука во поглед на животната средина не е единствена. По сè изгледа природата на животната средина го наоѓа своето место во рамки на многу научни области. Безбедноста како поле на истражување која исто така претставува поле на интердисциплинарни „пресеци“ на сознанија на бројни природни и општествени науки успешно се „вкрстува“ со некои од полињата на научен, општествен (политички, економски, социјален) интерес на она што претставува животна средина.

Трудот отвора теоретски прашања поврзани со безбедноста, ризиците, кризите и животната средина во филозофска смисла. Нормативно – институционална анализа на решенијата и надлежностите се прави во дел од системот за заштита на животната средина кој истовремено претставува и потсистем на безбедносниот систем во Републиката.

Перцепцијата за безбедносни прашања на оние кои работат (вработените во надлежните институции) во остварување на определена заштита (во случајот животната средина) има исклучителна важност во практичните и оперативни мерки на доследност на спроведување на законските решенија. Во оваа смисла значење за нас имаат и ставовите и перцепциите на студентите како идни носители на општествените активности.

Министерството за животна средина и просторно планирање, Дирекцијата за заштита и спасување, Центарот за управување со кризи комплементарно со општините и градот Скопје имаат централна улога во заштитата на животната средина во својата диференцирана надлежност, но комплементарна во однос на идејата на своето постоење.

Во трудот е нагласена безбедносната димензија на животната средина која на индивидуално ниво сè повеќе ќе зазема значајно место кај луѓето што понатаму неопходно се пресликува (ќе се пресликува) во општите политики при што истата ќе стане еден од главните фактори на создавање на перцепција за безбедноста кај луѓето. Во однос на општите политики во трудот се нагласува безбедноста на животната средина како безбедносна варијабла во доктрината на национална безбедност.

Клучни зборови: Безбедност; Животна средина; Перцепција; Ризик; Опасност; Управување.

SUMMARY

The questions that have common importance for the societies placed into a security dilemma indicate higher degree of realization and mobilization of the public opinion. Environmental protection in this respect has emerged as an important issue in the past decades. The Environmental protection contains a profound moral dimension but there is also necessity of implementation of specific operational and practical activities of protection.

The changes on the Environment as a result of the modern way of life leaves powerful and evident implications. In the Republic of Macedonia for more than a decade there is an organized institutional approach regarding the Environmental protection. As a result of "the green" policies in the past years the "Environmental philosophy" found its importance in many areas of the human life.

The interdisciplinary nature of ecology as a science in terms of the Environment is not the only one. It seems the nature of the environment finds its place within many scientific fields. The security as a field of research that is also a field of interdisciplinary "intersections" of the knowledge of numerous natural and social sciences successfully "intersects" with the some of the fields of science, social (political, economic, social) interests of what constitutes the Environment as a concept .

The papers opens discussions related to the theoretical concept of the Security, Environment, Crises, as well as management in philosophical context. The normative and the institutional analysis of the decisions and responsibilities are made in part from the system of environment protection which we believe is also a subsystem of the overall security system in the country.

The perception of security issues for those who work to accomplish a certain protection (in the case the environment) has great importance in the practical and the operational measures of consistency of the enforcement of legal decisions. The perceptions of the students as the future carriers of Social activities has also great meaning.

Ministry of Environment and Physical Planning, the Directorate for Protection and Rescue, the Center for Crisis Management along with the municipalities and the City of Skopje have a central role in Environmental protection in differentiated competence, but complementary to the idea of its existence.

This Dissertation stresses the security dimension of the Environment, which at the level of an Individual in the future increasingly is going to occupy an important place among the people. This situation will be further reflected in the general policies whereby it will become one of the main factors of the creation of the perception of the security among people. In terms of the general policies the dissertation highlights the Environmental Security as a variable in the National Security doctrine.

Keywords: Security, Environment, Perception, Risk, Hazard, Management

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

РМ – Република Македонија	EMAS – Програма за еко-управување и ревизија
ДЗС – Дирекција за заштита и спасување	ISO - Меѓународна организација за стандардизација
ЦУК - Центар за управување со кризи	САД – Соединети Американски Држави
ЗУК – Закон за управување со кризи	ГИС- Географски информациски систем
ЗЗС – Закон за заштита и спасување	НСОР – Национална стратегија за одржлив развој
СЗС – Систем за заштита и спасување	НЕАП – Национален еколошки акционен план
МЖСПП – Министерство за животна средина и просторно планирање	UNEP –United Nations Environment Programme
ДИЖС - Државен инспекторат за животна средина	ЛД – Лисабонски договор
ОИЖС – Овластени инспектори за животна средина	ЈРМ – Јавен ред и мир
ЗЖС – Закон за животна средина	СРМ – Собрание на Република Македонија
ЖС – Животна средина	ЗЛС – Закон за локална самоуправа
НАТО – Северноатланска Алијанса	МИЦЖС – Македонски информативен центар за животна средина
ЕУ – Европска Унија	УЖС – Управа за животна средина
НКБОРМ или НКБО – Национална концепција за безбедност и одбрана на РМ	УХМР – Управа за хидрометеоролошки работи
ЕЛС – Единици на локална самоуправа	МЗШВ – Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство
ООН – Организација на Обединетите нации	МЕ- министерство за економија
ГС – Генерално собрание	МТВ – Министерство за транспорт и врски
СБ – Совет за безбедност	МЗ – Министерство за здравство
СОРМ – Стратегија за одбрана на Република Македонија	ЗКП – Закон за кривична постапка
ISDR - International Strategy for Disaster Reduction	ЗВР - Закон за внатрешни работи
НПРМНРК - Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од катастрофи	ЗП – Закон за полиција
ЗОРОДУ – Закон за организација и работа на органите на државната управа	ЗМП - Закон за малолетничка правда
МВР – Министерство за внатрешни работи	КД- кривично/и дело/а
МО – Министерство за одбрана	УК- Управувачки комитет
АРМ – Армија на Република Македонија	ГП – Група за процени
EMS - Environmental Managment System	УКИМ – Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје
	ФОН – Факултет за општествени науки

ЛИСТА НА ГРАФИЧКИ ПРИКАЗИ

1. Графички приказ бр. 1. Перцепција на внатрешно безбедносни ризици во ЕУ за 2011 година..... стр. 12
2. Графички приказ бр. 2 и 3. Проекции на бројот на населението во светот стр. 41-42
3. Графички приказ бр. 4 Интензитет на кодификација на меѓународно право за животната средина преку билатерални и мултилатерални договори во периодот 1900 – 2010.....стр. 75
4. Графички приказ бр. 5. Резултати од психометриски мерења на перцепција за ризици..... стр. 136
5. Графички приказ бр. 6. Осудени лица за кривични дела против животната средина според повеќе индикатори.....стр. 160
6. Графички приказ бр. 7. Податоци за осудени лица за кривични дела против животната средина според етничка припадност.....стр. 161
7. Графички приказ бр. 8. Пријавени полнолетни лица за извршени кривични дела против животната средина за периодот 2000-2011.стр. 162
8. Графички приказ бр. 9. Обвинети полнолетни лица за извршени кривични дела против животната средина за периодот 2000-2011.стр. 163
9. Графички приказ бр. 10. Осудени полнолетни лица за извршени кривични дела против животната средина за периодот 2000-2011.стр. 164
10. Графички приказ бр. 11. Вкупно пријавени, обвинети и осудени лица за кривични дела против животната средина во периодот 2000 - 2011 годинастр. 165
11. Графички приказ бр. 12. Организациска структура на Министерство за животна средина и просторно планирање на Република Македонија.стр. 187
12. Графички приказ бр. 13. Организациска структура на Управата за животна средина, Државниот инспекторат за животна средина и Македонскиот информативен центар за животна средина. стр. 191
13. Графички приказ бр. 14. Институционална рамка за заштита на животната средина во рамки на МЖСПП и локалната самоуправа.стр. 192
14. Графички приказ бр. 15. Приказ на регионалните центри со нивните седишта.стр. 214
15. Графички приказ бр. 16. Централна организација на ДЗС по линија на работа..... стр. 225
16. Графички приказ бр. 17. Распоред на подрачните одделенија на ДЗС според територијалната организација на општините во Република Македонија од 2005 година.стр. 225
17. Графички приказ бр. 18. Организација за намалување на ризици од катастрофистр. 237
18. Графички приказ бр. 20. Временска рамка на одговарање, спроведување на истражувањето на студентите. стр. 247
19. Графички приказ бр. 21. Структура на испитаници (вработени) според образование. стр. 253
20. Графички приказ бр. 22. Структура на испитаници според чувство на етничка припадност. стр. 253
21. Графички приказ бр. 23. Структура на испитаници (вработени) според работно место. стр. 254
22. Графички приказ бр. 24. Перцепција за загрозеност на некои од основните закани поврзани со животната средина.стр. 259
23. Графички приказ бр. 25. Перцепција за што претставува предмет на Национална безбедност..... Стр. 260

24. Графички приказ бр. 26. Што претстваува предмет на Национална безбедност во Република Македонија на вработените и студентите.....	Стр. 262
25. Графички приказ бр. 27. Перцепција за надлежни институции за безбедноста на животната средина.	стр. 262
26. Графички приказ бр. 28. Резултатите од претходната табела во однос на утврдената аритметичка средина.	стр. 265
27. Графички приказ бр. 29. Перцепција за релеватноста на животната средина како предмет на национална безбедност.	стр. 266
28. Графички приказ бр. 30. Скала на ставови на студентите и вработени за животната средина како Национално безбедносно прашање.....	стр. 267
29. Графички приказ бр. 31. Перцепција за степен за заштита на животната средина во Република Македонија.	стр. 268
30. Графички приказ бр. 32. Перцепција за личниот ангажман во загрозување на животната средина.	стр. 268
31. Графички приказ бр. 33. Перцепција за личниот ангажман во заштита на животната средина.	стр. 269
32. Графички приказ бр. 34. Аритметичка средина на ставови за придонесот и заштитата на испитаниците кон животната средина.....	стр. 270
33. Графички приказ бр. 35. Перцепција за животната средина како национално безбедносно прашање.	стр. 270
34. Графички приказ бр. 36. Застапеност на наставни програми за животна средина во сите степени на образованието.....	стр. 271
35. Графички приказ бр. 37. Перцепција за безбедносна релевантност на етничката омраза.	стр. 272
36. Графички приказ бр. 38. Перцепција за безбедносна релевантност од зголемување на нивото на морињата и океаните.....	стр. 273
37. Графички приказ бр. 39. Оценка на придонесот во заштита на животната средина од страна на органите на државна управа, локална самоуправа, луѓето и нивната свест.	стр. 274
38. Графички приказ бр. 40. Перцепција за безбедност на ризици и опасности кај студентите во РМ.	стр. 276
39. Графички приказ бр. 41. Перцепција за степен на закана од ризици на глобално ниво.	стр. 281
40. Графички приказ бр. 42. Перцепција на студентите и вработените за степен на закана од ризици на глобално ниво.	стр. 282
41. Графички приказ бр. 43. Запознаеност на студентите со работата на ДЗС и ЦУК.	Стр. 285
42. Графички приказ бр. 44. Учество на вработените во наставни процеси во основно средно и високо образование.	стр. 285
43. Графички приказ бр. 45. Оцена на моменталната подготвеност на системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување.....	стр. 286
44. Графички приказ бр. 46. Кој сноси одговорност за успешното/неуспешното функционирање на системите за заштита и спасување и управување со кризи во однос на заштита на животната средина.	стр. 287
45. Графички приказ бр. 47. Како може најдобро да се справиме со предизвиците поврзани со загрозувања по животната средина во делот на вашата надлежност?	стр. 288
46. Графички приказ бр. 48. Активности за спроведување на Стандардни оперативни процедури.	стр. 290
47. Графички приказ бр. 49. Соработка со институции, организации и други општествени групи.	стр. 291
48. Графички приказ бр. 50. Соработка со институции, организации и други општествени групи.	стр. 291

49. Графички приказ бр. 51. Дали репресивните овластувања треба да дојдат до израз при надзорот?стр. 291

ЛИСТА НА ТАБЕЛИ

1. Табела бр. 1. Поимовно категоријален апаратстр. 20
2. Табела бр. 2. Листа на закони поврзани со животната срединастр.155
3. Табела бр. 3. Податоци за осудени лица за кривични дела против животната средина според повеќе индикатори.стр. 161
4. Табела бр. 4. Листа на закони од областа на животната средина со конкретизирање на делот од Законот надлежен за водење на прекршочна постапка како и минималниот и максималниот износ на глоби стр.167
5. Табела бр. 5. Преглед на државни органи кои ги применуваат горенаведените закони, изрекуваат глоби, поседуваат барања за покренување на прекршочни постапки или изрекуваат прекршочни санкции.стр. 169
6. Табела бр. 6. Кои мерки најчесто ги преземаат Државните инспектори за животна средина.Стр. 195
7. Табела бр. 7. Системски безбедносни димензии на ЗЖС.стр. 198
8. Табела бр. 8. Стратегиски и други документи кои ги донесува МЖСПП стр. 200
9. Табела бр. 9. Безбедносни елементи на системот за управување со кризи (анализа на содржина). стр. 219
10. Табела бр. 10. Еколошки димензии на процена на ризиците..... стр. 221
11. Табела бр. 11. Безбедносно релевантни елементи за животната средина во системот за заштита и спасување. стр. 229
12. Табела бр. 12. Стратегиски и оперативни документи на системот за заштита и спасување.стр. 230
13. Табела бр. 13. Ризици и опасности утврдени во системот за заштита и спасување.стр. 232
14. Табела бр. 14. Институции вклучени во имплементирање на Националната платформа за намалување на ризиците од катастрофи. стр. 243
15. Табела бр. 15. Структура на испитаници во МЖСПП, ЦУК, ДЗС и град Скопје. стр. 253
16. Табела бр. 16. Структура на примерок на истражувањето спроведено кај студентите по однос на пол, година на студии, статус и етничка припадност. стр. 256
17. Табела бр. 17. Структура на машки студенти според факултет, пол и статус..... стр. 257
18. Табела бр. 18. Структура на женски студенти според Факултет стр. 257
19. Табела бр. 19. Структура на студенти според пол и етничка припадност... стр. 258
20. Табела бр. 20. Структура на студенти според пол и година на студии..... стр. 258
21. Табела бр. 21. Перцепција за вредности на студентите на прашањето: Ве молиме оценете ја според Вас важноста што секоја од наведените вредности ја имаат... стр. 263
22. Табела бр. 22. Перцепција за вредности на вработените (прашање: Ве молиме оценете ја според Вас важноста која секој од наведените вредности ја имаат)..... стр. 264
23. Табела бр. 23. Прашања за перцепцијата и ставовите поврзани со заштита на животната средина.Стр. 269
24. Табела број 24. Перцепција за животната средина како национално безбедносно прашање според Факултетот. стр. 270

25. Табела бр. 25. Перцепција за животната средина како национално безбедносно прашање според година на студии. стр. 271
26. Табела бр. 26. Каква е одговорноста на наведените органи во однос на заштитата на животната средина?стр. 273
27. Табела бр. 27. Тест на разлики во перцепција на ризици на студенти од Факултет за безбедност Скопје и Правен факултет Јустинијан Први..... стр. 277
28. Табела бр. 28. Тест на разлики во перцепција на ризици на студенти од Факултет за безбедност Скопје и Правен факултет Јустинијан Први..... стр. 277
29. Табела бр. 29. Тест на разлики во перцепција на ризици на студенти од Факултет за безбедност Скопје и Институт за одбрана и мир при Филозофски факултет од Скопје. стр. 278
30. Табела бр. 30. Т-тест на независни примероци за разлики во перцепцијата на ризици на студенти од Факултет за безбедност Скопје и Институт за одбрана и мир при Филозофски факултет од Скопје.стр. 279
31. Табела бр. 31. Перцепција на студентите за степен на закана од ризици на глобално ниво.стр. 281
32. Табела бр. 32. Перцепција на вработените за степен на закана од ризици на глобално ниво. стр. 282
33. Табела бр. 33. Оценка на системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување. стр. 286
34. Табела бр. 34. Оценка на системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување од вработените во МЖСПП и ДЗС. стр. 286
35. Табела бр. 35. Оценка на МЖСПП, ЦУК и ДЗС.стр. 287
36. Табела бр. 36. Разлики во оценка на подготвеноста на системот за заштита од природни, техничко – технолошки или други непогоди меѓу вработените во Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување. Стр. 292
37. Табела бр. 37. Ставови на вработените во врска со поединечни елементи на организацијата и управувањето на системите во кои работат..... стр. 293
38. Табела бр. 38. Сигнификантни разлики во перцепција на вредности од различен карактер меѓу студентите и вработените..... стр. 294
39. Табела бр. 39. Статистички значајни разлики во перцепција на ризици со кои би можела да се соочи Република Македонија во блиска иднина..... стр. 295
40. Табела бр. 40. Статистички значајни разлики во перцепција на ризици на глобално ниво.стр. 196
41. Табела бр. 41. Разлики во перцепција за безбедносна релевантност, прашања на студенти од прва и трета година на студии..... стр. 296

СОДРЖИНА

ПРВ ДЕЛ	7
ВОВЕД	7
1. ТЕОРЕТСКО – МЕТОДОЛОШКА ОСНОВА	11
1.1 ПОИМОВНО – КАТЕГОРИЈАЛЕН АПАРАТ	20
1.2 ОПЕРАЦИОНАЛНО ОДРЕДУВАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ	26
1.3 ДИСЦИПЛИНАРНО ОДРЕДУВАЊЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	29
1.4 ВРЕМЕНСКО И ПРОСТОРНО ОДРЕДУВАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ	29
1.5 ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	30
1.6 ХИПОТЕТИЧКА РАМКА - ХИПОТЕЗИ	31
1.7 НАЧИН НА ИСТРАЖУВАЊЕ – МЕТОДИ И ТЕХНИКИ	34
1.8 НАУЧНА И ОПШТЕСТВЕНА ОПРАВДАНОСТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	35
I ГЛАВА	36
ЖИВОТНА СРЕДИНА	36
ЕКОЛОГИЈА.....	36
ПОИМ НА ЖИВОТНА СРЕДИНА	43
<i>ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА</i>	47
УПРАВУВАЊЕ СО ЖИВОТНАТА СРЕДИНА.....	51
<i>ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ</i>	55
<i>Националната Стратегија за одржлив развој (НСОР) на Република Македонија</i>	59
МЕЃУНАРОДЕН КОНТЕКСТ	63
<i>МЕЃУНАРОДНО ПРАВО</i>	63
МЕЃУНАРОДНО ПРАВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА.....	65
<i>ОБЕДИНЕТИ НАЦИИ</i>	68
ПРОГРАМА ЗА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА НА ООН – United Nations Environment Programme (UNEP).....	70
<i>ЕВРОПСКА УНИЈА</i>	75
ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО ЕУ	76
РЕГУЛАТИВА НА ЕУ ВО ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА.....	77
ПОЛИТИКАТА НА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО ЕУ	81
<i>Кон потребата и дилемите при правно уредување на прашањата поврзани со животната средина</i>	86
II ГЛАВА	89
БЕЗБЕДНОСТ	89
БЕЗБЕДНОСТ - СЕМАНТИЧКИ ПОИМ	89
ОСУМТЕ БЕЗБЕДНОСНИ КАТЕГОРИИ	96
БЕЗБЕДНОСТА КАКО ПРЕДМЕТ НА НАУКАТА ЗА МЕЃУНАРОДНИ ОДНОСИ	100
БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ	105
НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ	107
ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ	109
<i>(Безбедност/Обезбеденост/Заштита на животната средина)</i>	109
III ГЛАВА	121
РИЗИЦИ	121
РИЗИЦИ, ЗАКАНИ И ОПАСНОСТИ ПО ЖИВОТНАТА СРЕДИНА	124

ВИДОВИ РИЗИЦИ.....	128
ПЕРЦЕПЦИЈА НА РИЗИЦИ.....	131
СИСТЕМСКА ТЕОРИЈА.....	1366
УПРАВУВАЊЕ СО РИЗИЦИ.....	1377
ИНДИКАТОРИ И МАНИФЕСТАЦИЈА НА РИЗИЦИ И ОПАСНОСТИ.....	13939
НЕКОИ ПРОБЛЕМИ НА УПРАВУВАЊЕТО.....	1422
УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ.....	147
ВИДОВИ НА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ.....	150
ВТОР ДЕЛ.....	153
IV ГЛАВА.....	153
БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	153
<i>Анализа на регулатива (догматско - аналитички метод; индуктивно – дедуктивен метод, метод на анализа на содржина).....</i>	<i>153</i>
НОРМАТИВНИ ПРЕТПОСТАВКИ ЗА ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	153
Уставни одредби.....	153
Законска заштита на животната средина во Република Македонија.....	154
Кривично – правна заштита на животната средина во Република Македонија.....	157
Прекршочно – правна заштита на животната средина во Република Македонија.....	164
НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	169
Национална концепција за безбедност и одбрана (НКБО).....	16970
СТРАТЕГИЈАТА ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	173
V ГЛАВА.....	174
УПРАВНО ОРГАНИЗАЦИСКИ СИСТЕМ ЗА БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	174
БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ/БЕЗБЕДНОСНИ ОРГАНИЗАЦИИ.....	174
НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ.....	179
<i>Животната средина во правно политичката реалност во Република Македонија.....</i>	<i>179</i>
БЕЗБЕДНОСЕН/НИ СИСТЕМ/ОРГАНИЗАЦИИ НАДЛЕЖЕН/НИ ЗА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	180
ЛОКАЛНА САМОУПРАВА.....	181
ИДЕЈА.....	181
ПРАВНИ ОСНОВИ.....	182
МИНИСТЕРСТВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА (МЖСПП).....	184
МАКЕДОНСКИ ИНФОРМАТИВЕН ЦЕНТАР ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА.....	188
УПРАВА ЗА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА.....	188
ДРЖАВЕН ИНСПЕКТОРАТ ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА.....	190
БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА И ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ.....	195
ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО ФУНКЦИЈА НА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА, ЗАШТИТАТА И СПАСУВАЊЕТО И УПРАВУВАЊЕТО СО КРИЗИ.....	203
ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА И ЖИВОТНАТА СРЕДИНА.....	203
ЦЕНТАР ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ.....	208
ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО СИСТЕМОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ.....	21617
БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА УПРАВУВАЊЕТО СО КРИЗИ.....	21618
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ.....	2212
ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ.....	2256
БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ.....	22729
НАЦИОНАЛНА ПЛАТФОРМА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА РИЗИЦИ ОД КАТАСТРОФИ (НПРМНРК).....	234
УТВРДЕНИ (РЕГУЛИРАНИ) РИЗИЦИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	243

VI ГЛАВА	2457
ПЕРЦЕПЦИЈА ЗА БЕЗБЕДНОСТА И ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА НА СТУДЕНТИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	2457
Дизајн на истражување	2457
ПЕРЦЕПЦИЈА ЗА БЕЗБЕДНОСТА И ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА НА ВРАБОТЕНИТЕ ВО МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА И ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ, ЦЕНТАРОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ И ДИРЕКЦИЈАТА ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	250
Дизајн на истражување	250
РАЗЛИКИ ВО НЕКОИ ОД СТАВОВИТЕ ПОМЕЃУ ВРАБОТЕНИТЕ ВО МЖСПП, ДЗС И ЦУК ОД ЕДНА И СТУДЕНТИТЕ ОД СИТЕ ФАКУЛТЕТИ ОД ДРУГА СТРАНА.....	293
ЗАКЛУЧОЦИ	296
БИБЛИОГРАФИЈА	314
ПРИЛОЗИ.....	332
БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА УПРАВУВАЊЕТО СО КРИЗИ, ЗАШТИТАТА И СПАСУВАЊЕТО И ЖИВОТНАТА СРЕДИНА	3312
БЕЗБЕДНОСТА И ЖИВОТНАТА СРЕДИНА	3523

1.1 ПРВ ДЕЛ

1.2 ВОВЕД

Безбедноста во најширока смисла сфатена како отсуство на закани или загрозувања е исклучително важна компонента од човековиот живот. Мултидимензионалната природа на феноменот на безбедност содржи психолошки, когнитивни, правно-политички, економско-социјални елементи, но и елементи на безбедност на опкружувањето, односно околината, односно животната средина. Прашањата кои произлегуваат делумно во овој труд се насочени кон тоа дали безбедноста (обезбеденоста) на животната средина е интегрален дел од вкупната безбедност во Република Македонија? Дали истата се интегрира во економските, финансиските, инфраструктурните, социјалните политики и пред сè безбедносни политики на национално ниво? Кои се ризиците и опасностите за животната средина од теоретски и нормативен карактер и како истите се утврдени? Какви се ставовите на некои од овие прашања на вработените во МЖСПП, ЦУК, ДЗС? Исто така, какви се ставовите, мислењата, перцепциите на студентите од повеќе факултети во државата? Сето ова особено во контекст на артикулирање на безбедноста на животната средина како поим, кој има највисока форма на организирана заштита, односно остварување на претпоставката за тоа дека истата претставува интерес од највисок приоритет, односно национална безбедност. Несомнено во последните неколку децении се прават организирани обиди за менување на свеста на луѓето за тоа како треба да биде односот меѓу човекот и природата. Во основа, ние би го поставиле прашањето дали тој однос треба да биде поставен на темели на потчинетост на природата кон човекот? Одговорот е негативен, се разбира. Затоа што едноставно човекот е нераздвоен дел од неа. И природната законитост би била дека човекот како интегрален дел на природата доколку се заканува на нејзиниот опстанок ќе биде одвратен од таквата активност. Тоа е како да кажеме дека раката е во надредена позиција на човекот. Дека таа одлучува за неговата „судбина“. Оттука, аналогно на ова произлегува дека методите за реализација на заштитата на природата сигурно ќе надвлдеат. Ако не по волја на човекот, тогаш со сигурност спротивно на неа. Некои од овие претпоставки (се мисли на прашањата поврзани со заштитата на животната средина), морам да напоменам дека во современиот свет, како и во минатото, имаат повеќе морална, отколку реално - содржинска компонента. Но видливи се резултати во некои делови од светот, како што е тоа на

пример во некои од државите членки на Европската Унија. Имено, гордоста на граѓаните во Виена дека во рок од неколку децении создадоа од реката Дунав еден од најквалитетните извори на вода за пиење е повеќе од очигледна во оваа смисла. Па така, обидите се насочени кон тоа животната средина да биде вградена и претпоставена компонента во сите политики. Она што со сигурност може да се каже е дека процесите не се одвиваат секаде со иста динамика. Но се разбира, исто така и предизвиците не се секаде исти.

Перцепцијата на граѓаните како носители на суверенитетот во демократските држави за тоа колку е важна одредена појава во безбедносна смисла во голем дел и ја претпоставува афирмативноста на политиките кон одредено прашање. Теоријата на „безбедносна дилема“¹ (безбедносна предиспозиција, безбедносна претпоставка) практично утврдува дека колку повеќе одредено прашање станува претставено како безбедносно прашање перцепцијата на загрозеност кај граѓаните се зголемува и пропорционално со тој процес расте и поддршката од јавноста. И тоа е нормално кај демократските системи. Дали тоа може да биде злоупотребено од политичките авторитети? Се разбира дека може. Нема поголем доказ за тоа од војната во Ирак. Ако тоа може да се случи на глобално ниво, што останува за безбедносно релеватни состојби на национално, локално и во крајна линија индивидуално ниво? Оттука, перцепцијата на граѓаните има особена важност. Во овој дел би поставил и една друга претпоставка, а тоа е положбата каде состојбата за безбедност (за која се обидувам да дадам дефиниција во понатамошниот дел од трудот) во поголем дел се заснова на перцепција за безбедност, отколку за безбедност. Особено ова важи за состојба на мирни услови на живот кога не постојат конвенционални закани од воени организирани дејства. Во овој случај заканата би можела и да се пресмета, и овде субјективната перцепција губи од значење бидејќи едноставно објективните околности не дозволуваат можност за големи отстапувања засновани на индивидуални мислења.

Овој труд се обидува да направи една сеопфатна интерпретација, анализа на социолошките, правните и организационите аспекти на животната средина со особен

¹ Кај нас втемелена како теорија на „Секјуритизација“. Иако „безбедносна дилема“ е употреба на „кованица“, во литературна, разговорна, ако сакате и во научна смисла авторот смета дека оваа кованица е појасна и разбирлива во однос на вообичаеното значење во македонскиот јазик. Можеби треба да се размислува на создавање збор со нејзино теоретско интерпретирање. Навидум едниот збор е секогаш поедноставен, но се поставува прашањето која е користа од тоа кога значењето на тој збор е разбирлив за неколку академски граѓани? Сепак, научната мисла треба да биде разбирлива и за општата, а уште повеќе за стручната јавност.

осврт на улогата на животната средина во безбедносните варијабли како целина, посебно во делот на заштита на ризици и опасности по животната средина и нејзина заштита.

Овие сознанија се претставени како сознанија кои произлегуваат на нормативно-правна, теоретско-филозофска и емпириско интерпретативна детерминираност на некои од аспектите поврзани со животната средина. Теоретската вредност е изразена преку консултирање, интерпретација, прогноза, обид за детерминирање на определени процеси пред сè поврзани со безбедноста како феномен, со особен осврт на безбедноста поврзана со животната средина. Исто така теоретско - филозофските сознанија преку дескрипција, анализа и интерпретативност поврзано со животната средина и одржливиот развој претставуваат вредност на овој труд. Користењето на правниот метод, со анализа на стратегиски и правни акти на Република Македонија е вториот елемент. Особено анализата на актите поврзани со институциите кои располагаат со најголем дел од надлежностите кога се работи за заштита на животната средина. Станува збор за Министерството за животна средина и просторно планирање, Центарот за управување со кризи, Дирекцијата за заштита и спасување и органите на локалната самоуправа. Нивната надлежност која се простира на целата државна територија, како и располагањето со најголемиот дел од стварните надлежности поврзани со оваа димензија на безбедноста обезбедува сознанија, кои сметам дека можат да помогнат во констатирање на евентуални слабости во системот на заштита, истакнување на неговите силни страни, проблеми и пропусти, степен на соработка и координација во решавањето на прашањата во практика, преклопување на надлежност, осуетување на соработката итн. Практично, во голема мера се разгледуваат и организациски прашања. Особено со спроведувањето на емпириското истражување во ЦУК, ДЗС и МЖСПП има расположливи податоци за анализа на организационата клима, стилите на раководење, нивото на етичност и професионална почит меѓу вработените во трите институции, постоењето на соработка, како меѓусебна, така и национална и меѓународна. Практично трудот претставува почетен обид со цел отворање на димензии и развивање на интегралниот принцип на управување со процесите, или тематско управување со безбедноста (условно кажано). На самиот почеток би додале и дека поделената надлежност и неопходноста од комплементарност во остварување на овие активности не ја прават работата едноставна.

Презентираните податоци во емпирискиот дел во однос на казнената политика во Република Македонија заедно со направената анализа на регулативата поврзана со животната средина во смисла на обид за систематизирање на прекршочно право за

животна средина даваат силни податоци како во поглед на нормативната состојба поврзана со животната средина, така и во поглед на казнената политика (утврдена преку увид на бројот на пријавени, обвинети и осудени лица, како и максималните и минималните предвидени глоби во законите поврзани со животната средина).

Во практична смисла трудот создава теоретски и емпириски основи за нови предлози кои треба да придонесат кон подобрување на соработката, решавање на спорните прашања, и воопшто подобрување на системот за заштита на животната средина и негово понатамошно интегрирање во националните безбедносни политики на највисоко ниво. Не треба да се заборава дека овој систем е еден од основните претпоставки за заштитата на животната средина, кој создава основи за дефинирање на ризиците, опасностите и најважно создава база на податоци, сознанија и механизми кои овозможуваат управување со овие процеси.

Оттука, трудот по дефиниција во објаснување, стекнување и артикулирање на научните сознанија однапред ја поседува карактеристиката на нецелосност. Но истиот отвора суштински прашања во делот на организационските науки, особено во поглед на положбата на органите на државната управа кои имаат исклучително тесни врски со она што значи заштита и унапредување на животната средина. Истиот мери определени појави на ниво на став, знаење, мислење, перцепција. Ставовите генерално може да се видат во делот на перцепција за тоа што претставува предмет на безбедност, во кој степен голем дел од органите на државната управа се надлежни за справување со безбедноста како целина.

Истиот се состои од 2 дела. Еден теоретски и еден емпириски. Првиот, теоретски дел е поделен на четири глави. *Првата глава* се однесува на темата теоретско-методолошката рамка на трудот. *Втората глава* зборува за темата *животна средина* каде се разработуваат прашања поврзани со дефинирањето, значењето, контекстите, нормирањето, како на национално, така и на меѓународно ниво. *Третата глава* се однесува на *безбедноста* каде се отвораат прашањата со значењето на поимот како предмет на разгледување од различни научни дисциплини, етимолошкото значење, и разбирањето како национална и еколошка безбедност. *Четвртата глава* од теоретскиот дел се занимава со теоретско објаснување на ризиците, управувањето со нив, зборува за прашања поврзани со феноменот на управувањето генерално и на управувањето со кризи.

Вториот, наречен и емпириски дел зборува за безбедносните аспекти на животната средина во РМ со анализа на положбата на системот во стратегиските документи, генералните законски решенија, утврдување на системот за заштита на животната средина, регулативата која е донесена, системот за заштита и спасување и системот за управување со кризи. Исто така, во овој дел се претставени и резултатите од спроведеното истражување на повеќе факултети во државата, како и во МЖСПП, ДЗС и ЦУК.

1.3 ТЕОРЕТСКО-МЕТОДОЛОШКА ОСНОВА

Ризиците и опасностите се предмет на интензивна научна дискусија во економијата, политиката, културата, безбедноста. Се бараат врски меѓу ***ризикот, кризите, безбедноста*** (Borodzicz, 2005), (Boin, Hart, Stern, & Sundelius, 2005), (Gunter Brauch, et al., 2011), (Belluck A. , Hull, Benjamin, Alcorn, & Linkov, 2006), (Ganoulis & Simpson, 2006), ***животната средина и безбедноста*** ((Малиш Саздовска, 2010), (Милески, Еколошка безбедност, 2006), (Милески, Еколошка безбедност - одржлив развој – одржлива безбедност, 2011), (Barnett, 2001), (Deudney, 1990), (Floyd, 2010), (Hulme, 2009), (Aipas, Berskowicz, & Ermakova, 2011), (Matthew, Barnett, Macdonald, & O'Brien, 2010), (Simmons, 1999) (Dodds & Pippard, 2005), (Todorovič, 2009) и други, ***животната средина и одржливиот развој*** (Roger (Atkinson, Dietz, & Neumayer, 2007), (Baker, Sustainable Development, 2006), (Baker, Kousis, Richardson, & Young, 1997), (Danilov – Danil’yan, Losev, & Reyf, 2009) (Elliott, 2006), (Lafferty & Meadowcroft, 2000) (Marten, 2001) и други и како резултат на овие академски дискусии и научни истражувања несомнено дека меѓузависност се утврдува. Врската меѓу животната средина и сите науки постои. Токму заради поимот животна средина како вкупност на сè она што нè опкружува, вкупноста на мртвата и живата природа во вкупното нејзино функционирање и размена.

Безбедноста пак, од своја страна може да кажам дека е исклучително „растеглив“ концепт. Како што може да се види од ретпроспективата на само втората половина на 20-от век перцепцијата за тоа што претставува предмет на безбедност се менува драматично. Во вкупноста на целосниот хомеостатски симбиотизам на техничко, технолошко, економски, културно, политичко-граѓански степен на перцепција. Перцепција, која во голем дел зависи од колективната меморија. Колективната меморија, пак, од друга страна, е предмет на создавање од страна на мноштво информации кои сè

повеќе се глобализирани. Затоа на пример, перцепцијата за тоа што претставува безбедноста е различна од град до село, од држава до држава, регион до регион. Индивидуалните елементи на перцепцијата за безбедност дополнително само придонесуваат за евентуално зголемување на разликите.

За тоа како влијае колективната меморија и информираноста, ќе искористам само една информација од истражувањето на Европската Комисија спроведено во 2011 година на тема „внатрешна безбедност“ каде на репрезентативен примерок учествуваат 26 840 испитаници на возраст од минимум 15 години од сите 27 држави членки на ЕУ. Имено, на поставеното прашање за тоа кои три се според нив најголемите предизвици на нивната држава во контекст на Национална безбедност тие одговараат:

Графички приказ бр. 1. Перцепција на внатрешно безбедносни ризици во ЕУ за 2011 година.

(Internal security, 2011, стр. 10)

Од прикажаниот графички приказ може само кратко да искоментирам дека колективната меморија и пристапот до типот на информации акутно или долготрајно влијае на перцепцијата за безбедносните предизвици. Во најголемиот број одговори, граѓаните, ставајќи посебен акцент на економско-финансиски проблем во национално безбедносен дискурс, за нас претставува потврда на тезата дека безбедноста е „растеглив“ концепт. На пример, би тврдел дека во 1989 година одговорите не би биле исти. За мене особено интересен податок претставува податокот

дека речиси три илјади граѓани (од 26 840) одговориле дека прашањата поврзани со животната средина, односно климатските промени се еден од нивните три избори за приоритетни безбедносни прашања.

Интересот за безбедноста може да се следи и до првите цивилизации. (Borodzicz, 2005, стр. 2. Цитирано според: Button and George, 2000; manunta, 1998) Авторот теоритизирајќи за прашања поврзани со безбедноста и ризикот наоѓа доста сличности. Констатацијата дека ризикот и безбедноста се дел од животот – е точна во најмала рака.

Теоретичарите во глобална смисла препознаваат менување на општествата кое е тесно поврзано со пристапот до информации и процесот на глобализација. Ваквиот процес би можел да се спореди со препознавањето на премиот од феудално кон капиталистичко општество од страна на Маркс. Денес според Бек (Besk), во современа смисла, зборуваме за постиндустриско, модерно општество во кое луѓето стануваат загрижени со ризиците поврзани со храната која ја јадат, немајќи го ризикот од недостаток на храна. Споредувајќи го (поистоветувајќи го) современото со потрошувачко општество Фром (Fromm) констатира дека ориентацијата кон потрошувачка го загушува човекот и не му дозволува духовен, физички и психички развој. Интересен е примерот на Бородзиц кој вели дека стравувањата околу техниките на современото производство на храна преовладуваат во делот на труење од салмонела, јајца, инфицирани животни, поради што, вели тој, има масовна појава на вегетаријанство во Европа. Сите претходно, а особено последниот може да се искористи како пример ***кој ја манифестира латентната врска меѓу перцепираниот ризик, здравјето и однесувањето на луѓето.*** Резултатите од истражувањето на Евробарометар покажани претходно (графички приказ 1) е само еден од примерите што покажуваат дека пристапот до информации гради определена перцепција и култура на живеење во општествата.

Важноста на безбедноста и нејзината поврзаност со состојбите на животната средина е препознаена на глобално ниво и во таа насока, се прават големи напори за остварување на нејзина заштита. Во оваа смисла животната средина исто така претставува и еден од столбовите на филозофско-теоретскиот, но истовремено и емпириски концепт на *одржлив развој*. Имајќи предвид дека одржливиот развој претставува приоритет на глобалната меѓународна сцена, може да се препознае насочување на политиките кон негово обезбедување. Во концептот на одржлив развој несомнено, животната средина има клучна улога, исто толку битна колку онаа што ја

имаат економскиот и социјалниот столб. Стратегиските определби на државите во светот се определени кон воспоставување на овие политики кои ќе обезбедат функционирање на сегашните генерации без да се загрози правото на идните генерации да ги уживаат правата кои ги имаме денес.

Заштитата и унапредувањето на животната средина претставува интерес на Република Македонија препознаен како долгорочна потреба на македонското општество. Во таа смисла, обезбедена е нормативна заштита.² Неспорна е според сите чинители претпоставката дека економскиот развој се заснова на поголем број фактори, меѓу кои и на заштита на ресурсите, како секаде, така и во Република Македонија. Стратегиските документи на Република Македонија препознаваат секој поединечно, но и во севкупна меѓузависна комплементарност дека во делот на утврдените интереси на РМ потребно е создавање на безбедносна култура, изградба на праведна и социјална држава која ќе обезбеди еднакви можности за сите граѓани што претставува, меѓу другото и потврда на принципот на одржлив развој со сите негови компоненти. Зачувување и заштита на животната средина³ во државата во соработка со поширокото опкружување, исто така е препознаено како интерес на РМ. Несомнено дека загрозувањата, ризиците и опасностите по животната средина не се исцрпуваат со делување во рамки на политичките граници на државите. Едноставно, политичките граници немаат никаква улога во однос на контрола и ограничување на влијание на медиумите на животната средина од деградирачки или други процеси кои ја загрозуваат.

Системската теорија дава нов поттик со патот на сознанието на сложените процеси и појави во современата наука. Современото општество, па ако сакаме и глобалното општество претпоставува пристап во кој многубројните делови се набљудуваат во интеракција и во контекстот на целината, доведувајќи, како што вели Мојаноски, до тоа системската теорија од типичниот метафизички позитивизам да е блиска до дијалектиката. Системскиот пристап се заснова на три фундаментални

² Кога се работи за заштита на животната средина вообичаено станува збор за декларативни одредби кои немаат обврзувачка сила, немаат конкретен предмет и немаат детална акциска програма за нивно спроведување. Декларативните определби се карактеристични за стратегиски документи, Уставот, програмски определби. Ваквиот начин не претставува оптимален начин на постигнување на посакуваните состојби. Спротивно на ова – задачите мора да определат цели на своето постоење (долгорочни, среднорочни и краткорочни), надлежни субјекти, време и акција на спроведување. Контролата и санкционирањето се исто така неопходни.

³ Дискутабилно е дали воопшто може да стане збор за унапредување на животната средина (терминологија на Уставот) кога станува збор за животната средина. Во основа сите активности на човекот повеќе или помалку ја менуваат животната средина и ја оддалечуваат од изворната природна форма.

принципи: а) принципот на сложеност на сите предмети (нешта и процеси) на стварноста; б) принципот на поврзаност и меѓусебно дејствување на објектот на стварноста по разни основи; и в) принципот на непрекинати промени на сите предмети во стварноста. (Мојаноски Ц. , Методологија на безбедносните науки – книга I (основи), 2012, стр. 79 – 83)

Основни системски процеси кои претставуваат основна претпоставка за функционирањето на општеството во организациска смисла претставуваат: 1. *Утврден легитимен процес на пренесен суверенитет* со остварување на претпоставката за функционална и легитимна Јавна власт; 2. *Општествената регулација* (подразбира нормативна дејност на највисокиот суверен авторитет во политичкото уредување во државата со која ги врамува, уредува општествените односи); и 3. *Институционална архитектура (оперативен инструментариум)* – (политичката власт има потреба од операционализација на своите политики, во прва мера наменети за примена на општествената регулација во секојдневниот живот на луѓето, со право за примена и на сила со која располага на монополитички основи). Врз основа на кажаното, се наметнува заклучокот дека од организациски аспект особена е важна институционалната поставеност на управниот систем на државата, како за сите државни активности, така и за остварување на безбедносната функција. Со оглед на тоа дека државата има еднакви цели, тогаш и нејзината „апаратура“ мора да дејствува едногласно, синхронизирано со една волја и иста цел. Ова не само што претставува обврска, туку уште поважно, претставува предуслов за успешно обезбедување на регулаторниот циклус на нормираните поведенија.

Безбедносната состојба во Република Македонија е перцепирана како состојба од меѓузависни и сложени фактори, настани и процеси што се однесуваат на состојбите со: надворешната политика; економската политика; одбранбената политика; политиката на внатрешна безбедност и политика на заштита на животната средина во Националната концепција за безбедност и одбрана на Република Македонија од 2003. Оттука, животната средина претставува вредност која е конституирана како безбедносна категорија од највисока важност, почнувајќи од Уставот на Република Македонија, стратегиските документи за безбедност (Национална концепција за безбедност и одбрана) како и останатите нормативни решенија во функција на претходно наведеното.

Во делот на безбедносниот систем на РМ, заштитата на животната средина⁴ (именувана и како еколошки фактор за безбедност, еколошка безбедност) во вид на мошне бројни, диференцирани ризици, закани и опасности кои имаат различна природа препознаена е важноста од изградба на сложен институционален механизам кој може да одговори на различната природа и степен на ризиците и опасностите. Во оваа смисла на централно ниво постојат⁵ Министерство за животна средина и просторно планирање, Центар за управување со кризи, Дирекција за заштита и спасување, Државен инспекторат за животна средина – во рамки на МЖСПП, Инспекциски служби во рамки на органи на државна управа поделени по стварна надлежност (на пример Фитосанитарна управа), инспекциски служби во рамки на општините и градот Скопје надлежни за вршење инспекциски надзор во заштита на животна средина, противпожарни организациски единици во рамки на општините и градот Скопје, како и определени сегментарни надлежности во рамки на други органи на државната управа на РМ (на пример Министерството за внатрешни работи и Царинската управа).

Безбедносниот систем на Република Македонија претставува сложена институционална архитектура. Во основа, тој е замислен во компатибилност, стратегиски и оперативно со колективниот систем за безбедност на НАТО, адаптиран на националните околности и искуство. Институциите што се надлежни во безбедносниот систем функционално се поделени согласно политиките што се водат (внатрешна безбедност, одбрана, надворешна, економска и политика на заштита на животна средина), со речникот на организиските науки според ресорниот принцип. Во секој случај идејата е овој систем да има одредена хомеостатска структура. *Тој иако поделен,*

⁴ Согласно терминологијата на Уставотворецот, Законот за животна средина како интегрален и централен закон, како и терминологијата користена во останатите законски акти во Република Македонија соодветниот термин за оваа димензија на безбедноста би можело и да биде: **Безбедност на животната средина**. Во оваа насока може да се толкува и значењето на англискиот јазик каде Environmental Security се користи во таа смисла, од причина што доследниот превод на Environment е животна средина. Дотолку повеќе што ризиците и опасностите се причина за несигурност се однесуваат на сите околности, сè она што нè опкружува, кое опкружување истовремено е и фактор за живот, но и фактор за уништување, односно се однесуваат на животната средина, дефинирана како таква. Инаку, во македонската литература се користи терминот **Еколошка безбедност**. Може да се каже дека истиот е воспоставен. Во оваа смисла може да се постави прашањето за терминот Еколошко право кој е вметнат во македонскиот јазик. Нашето мислење е дека **Право за животна средина** би било доследно решение. На овој начин би се одвоило и од **Правото на животна средина** кое е едно од основните човекови слободи и права.

⁵ Сите надлежни управни организации кои имаат каква била надлежност во спроведување на легислативата поврзана со животната средина се точно и утврдено таксативно наведени во „емпирискиот дел“ од оваа студија, како што се наведени и сите законски акти поврзани со животната средина консултирајќи го и „Службениот весник на Република Македонија“, како и анализа на овие акти во смисла на обид за синтетизирање на сите прекршоци поврзани со овие закони и казнената политика со истите.

мора да биде единствен во остварување на целите. Навремената, севкупна, објективна, наменска проценка на безбедносната состојба и фактичките реакции во однос на констатираната состојба треба да бидат резултат на заемно дејствување на сите елементи од системот, а особено висока интеграција треба да ги карактеризира секој од потсистемиите (на пример *1. Внатрешна безбедност – МВР, Инспекторати и други органи на државна управа кои имаат контролни овластувања, Јавно обвинителство;* или *2. Економска безбедност – Управа за јавни приходи, Финансиска полиција, Управа за спречување на перење пари и други приноси од криминал итн).*

Интегралниот елемент во националниот систем за безбедност на Република Македонија задолжен за заштита на животната средина во Република Македонија е формиран и согласно функционалниот принцип се вклучени:

- ⇒ *Министерството за животна средина и просторно планирање*, формирано со Законот за организација и работа на органите на државната управа. Самостоен орган на државната управа со највисок степен на самостојност истовремено и дел од владата како колективен орган. Во основа, располага со најголем дел од надлежностите поврзани со животната средина и природата во нормативна, функционална, аналитичка, координативна, централна - организациона, како и стратегиска функција.
- ⇒ *Центарот за управување со кризи*, формиран со Законот за управување со кризи во 2005 година, кој ја има централната улога во системот за управување со кризи и се грижи за превенција, рано предупредување, справување и надминување на последици од цивилни несреќи и катастрофи, како и обезбедување навремена, квалитетна и реална *процена на загрозеноста од цивилни ризици и опасности*; Самостоен орган на државната управа на РМ, кој би можел да остварува исклучителна координативна улога во случај на функционирање во полн капацитет на Управувачкиот комитет и групата за процени во прогласена кризна состојба;
- ⇒ *Дирекцијата за заштита и спасување*, формирана со Законот за заштита и спасување подготвува план и процена за заштита и спасување, процена на опасностите од природни непогоди, епидемии, епизоотии, епифитотии, го организира и подготвува системот за заштита и спасување и прави други активности утврдени со закон. ДЗС претставува самостоен орган на државната управа формиран со Законот за заштита и спасување.

- ⇒ *Државниот инспекторат за животна средина*, како орган во состав на Министерството за животната средина има централна улога во спроведување на Законот за животна средина и претставува континуитет на претходно воспоставениот Републички инспекторат за животна средина, кој врши инспекциски надзор за примената за ЗЖС како и Законот за заштита на природата и врши други работи утврдени со закони од областа на животната средина; Во основа има централно контролна, како и координативна улога во спроведување на прописите од областа на животната средина и заштита на природата;
- ⇒ *Општините и градот Скопје*, преку овластените инспектори за животна средина кои работат на локално ниво и имаат надлежности утврдени со ЗЖС. Сè уште недоволно екипирани, но тие што се екипирани се функционални и оперативни. Една од основните функционални прашања за кои се врши децентрализација претставува имплементацијата и контролата на заштитните мерки за животна средина;
- ⇒ *Министерството за внатрешни работи*, во делот на меѓународна полициска соработка е институција која е упатена на соработка и има своја улога при заштита на животната средина во определен конкретен случај, но ова не е примарна надлежност на МВР и затоа нема да биде предмет на продлабочен интерес;
- ⇒ *Армијата на Република Македонија* во услови на прогласена кризна состојба за што одлучува Претседателот на Републиката;
- ⇒ *Останати државни органи*, пред сè инспекциски служби кои имаат делумна надлежност за определени прашања. Со оглед на тоа дека овие институции имаат минимална надлежност нема да бидат предмет на продлабочена анализа. Пример за такви се: Ветеринарна управа, Фитосанитарна управа, Државен пазарен инспекторат, Царинска управа на Република Македонија и др.

Центарот за управување со кризи, Дирекцијата за заштита и спасување и Министерството за животна средина се веќе во одмината фаза на функционирање и постои простор за анализа на соодветноста на формираните концепти, евентуален простор за промена на решенијата, односно со еден збор, да се изврши оценка (евалуација) на начинот на функционирање, природата на проблемите што се јавуваат

од материјална, организациска, техничка и финансиска природа. Констатацијата на овие варијабли ќе обезбеди соодветна основа за предлози во насока на подобрување на системските решенија.

За дилемите што произлегуваат околу односот меѓу еколошката и националната безбедност, во организациска смисла би сакале да ја искористиме аналогијата со можноста за употреба на Армијата на Република Македонија во справување со кризна состојба⁶, во повеќе ситуации како што се: поддршка на полицијата во надминување на предизвици од внатрешно безбедносен карактер (тероризам, нарушување на ЈРМ од масовни размери и сл.); при *поддршка на граѓаните во заштита од ризици и опасности*, вклучувајќи и способност да се асистира во настани на цивилни интервенции (*елементарни (н.з. природни) и други непогоди, техничко-технолошки катастрофи, епидемии*); помагање и справување со заканите, ризиците и опасностите произлезени од проблемите на глобалната безбедност како што се тероризмот, меѓународниот криминал и сите видови на недозволена трговија и обезбедување на границата. *Претходно наведеното значи дека употребата на Армијата е дозволена при решавање на неконвенционални и асиметрични закани*. Ако ја прифатиме аналогијата дека Армиите (восјките) претставуваат суров претставник на чуварите на традиционалниот концепт на безбедност (Национална безбедност) тогаш де факто може да го претпоставиме и усвоеното проширено сфаќање на безбедноста. Тоа значи дека во услови на постоење на некои од наведените безбедносни предизвици употребата на Армијата на Република Македонија е легитимна.⁷ Првично гледано, но уште повеќе со длабинска анализа и дискусија за горенаведеното решение се чини дека *законодавецот ја решил дилемата за врската меѓу животната средина и безбедноста! Можноста за употреба на севкупната институционална архитектура со која командуваат различни сегменти од извршната власт (членови на управувачки комитет, Претседател на Република Македонија), каде е вклучена и законодавната власт (на пример во одобрението за*

⁶ Во безбедносно аналитичка смисла прогласувањето на кризна состојба претставува можност за подигнување на степенот на мобилност, оперативност и активност на безбедносните организации (служби). Од административно правен карактер кризната состојба претставува брз и оперативен начин на остварување на мерки кои овозможуваат масовна употреба на луѓе и технички средства во заштита и спасување. *Можноста (и најчесто е така) за прогласување на кризна состојба во ситуации кога животната средина е загрозена (во целата нејзина вкупност) за нас и за претпоставките на оваа дисертација имаат исклучителна важност.*

⁷ Претходно наведените основи се предвидени во Законот за управување со кризи (член 35) и Стратегискиот одбранбен преглед на Републиката. Во формална смисла за употребата на Армијата потребно е да се достави предлог од Управувачкиот комитет до Претседателот на Републиката.

продолжување на траење на кризна состојба во период подолг од 30 дена) е сериозна потврда на тезата дека феноменот на еколошка безбедност постои, на нормативно и институционално ниво во Република Македонија, истиот е целосно оформен.

Од методолошки аспект одреден проблем кој е ставен на оценка на научниот инструментариум можеби и не би можел да почне со тврдење како што е горенаведеното. Сепак, дозволете со една констатација да отворам едно од најактуелните прашања во дилемите кои произлегуваат во поимањето на безбедноста, ризиците, опасностите, нивното управување како и справувањето со последиците од истите. Со оглед на тоа дека животната средина по дефиниција претставува *сè она што нè опкружува, целиот жив и нежив свет* би можело да се каже дека истото правило на *сеприсутност* постои и во она што значи научно сознание како во природните (на пример климатологија), така и во општествените науки (на пример, организациските науки со цел управување со сложените општествени појави, феномени и групи).

Проблематиката што се отвора од научен аспект претставува предмет кој е изразено интердисциплинарен и така се однесувам и кон анализите и теоретизирањето во врска со прашањата.

Во овој момент поради потребата од вградување на предметот претставувам во продолжение и рамка на поими и категории што се релеватни при читањето на оваа студија.

1.4 ПОИМОВНО-КАТЕГОРИЈАЛЕН АПАРАТ

Табела бр. 1. Поимовно категоријален апарат

ПОИМ	ЗНАЧЕЊЕ
ЖИВОТНА СРЕДИНА	→ Под животна средина подразбираме „природно опкружување на организмите и нивните заедници вклучително и човекот, кои овозможуваат постоење и нивен понатамошен развој: воздух, вода, почва, копнена кора на земјата, енергијата на материјалните добра и културното богатство како дел од опкружувањето кое го создало човекот; Сите во нивната различност и вкупноста на заедничкото делување“ (Hrvatske, 2007, член 3, став 1, точка 22)
ДЕГРАДАЦИЈА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА	→ Намалување на капацитетот на средината да ги исполни социјалните и еколошките потреби и цели. Деградацијата на средината може да ги измени зачестеноста и интензитетот на природните опасности и да ја зголеми ранливоста на заедниците. Видовите деградација предизвикани од дејства на човекот се различни и вклучуваат погрешна употреба на земјиште, ерозија и загуба на почвата, опустушување, пожари во дивина, загуба на биоразновидноста, обесшумување, уништување на ризофората, загадување на земјиштето, водата и на воздухот, климатски промени, покачување на нивото на морињата и намалување на озонот.

	(Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи - второ издание, 2010, стр. 139. цитирано според: (Nations, UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction, 2009)
БЕЗБЕДНОСТ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА	→ Безбедноста на животната средина е состојба на <i>заштитеност на виталните интереси на индивидуите, општеството, природната околина</i> од закани кои резултираат со антропогени и природни влијанија на животната средина. (Belluck A. , Hull, Benjamin, Alcorn, & Linkov, 2006, стр. 4)
ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ	→ <i>Развој кој ги задоволува потребите на сегашните генерации, без да ја загрози можноста на идните генерации да ги задоволат своите потреби.</i> Во суштина, одржлив развој е процес на промени во коишто користењето на ресурси, насочувањето на инвестиции, ориентацијата на техничкиот развој и институционалните промени се во хармонија и ги зголемуваат како сегашните, така и идните потенцијали, со цел да ги задоволат човечките потреби и аспирации. (Commission, Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development, 1987, стр. 22-26)
ЕКОЛОГИЈА	→ <i>Интердисциплинарна и комплексна наука за најопштите законитости и за причинско – последичната заемна поврзаност на организмите и животната средина.</i> Општествена наука која се обидува да ги разјасни и да управува со принципите на интеракцијата на човекот со природните процеси на почвата, воздухот, водата, животот и живеењето. Таа е наука што претставува севкупност од научни и практични проблеми на заемното дејствување меѓу човекот и природата. (Ристески & Давитковски, Еколошко право, 1997, стр. 13 – 15)
ПРИНЦИП НА ИНТЕГРАЦИЈА НА ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА	→ Овој принцип има две димензии. Првата се однесува на интеграцијата на различни пристапи во однос на политиката на заштита на животната средина: правна, административна, економска и партиципативна. Идејата овде е секогаш да се споредуваат различните можни инструменти за да истите се користат на најефикасен начин. Втората димензија се однесува на интеграцијата на различните секторски политики: од оваа гледна точка последиците поврзани со влијанието врз животната средина треба да биде земено предвид во другите политики како што се: индустрија, земјоделие, енергетика, транспорт, инфраструктура (Musu, 2008, стр. 3 – 4)
ОРГАНИЗАЦИЈА	→ Општествена заедница на луѓе, систематично организирани и управувани за да задоволат потреби или да остварат колективни цели. Колективно тело кое има логичка структура, изграден систем на распределба на надлежности и изграден контролно надзорен механизам. → Складно поврзување на одредени фактори (чинители) и човечките активности во единствен и целосен систем на односи и врски заради постигнување на одредени цели. Со организаијата деловите на целината се прибираат, распоредуваат и комбинираат за да се дополнуваат и оптимално користат ускладено во одредена дејност (Јанкоски, 2002, стр. 74) (цитирано според D-r Adolf Dragičević.)
БЕЗБЕДНОСНА ОРГАНИЗАЦИЈА	→ Систем кој остварува активности на остварување на состојба на прифатливо чувство на безбедност со остварување на организирани општествени активности чие нарушување би

	<p>можело да резултира со штетни последици по индивидуалните или општите добра. Безбедносната организација може да биде различна, иако најголем дел од луѓето ја препознаваат државата и нејзината институционална архитектура. Државата секако дека има најразвиен механизам на институционална архитектура преку кој ја остварува во објективната стварност својата регулаторна и контролна функција. Во овој дел државата располага и со супериорност на употреба на физичка сила. (Ivanov, 2011)</p>
БЕЗБЕДНОСНА СОСТОЈБА	<p>→ <i>Околности, факти, активности во перцепцијата на луѓето сообразно со објективната стварност</i> каде според вообичаеното значење и искуство можеме да кажеме дека постои определено ниво и ризик кој никогаш докрај не може да се отстрани. Безбедноста може да се изразува квантитативно (секако и описно) преку воспоставување на систем на индикатори и методологија на проценка. (Ivanov, 2011)</p>
БЕЗБЕДНОСНА ФУНКЦИЈА	<p>→ <i>Активности, мерки, дејства насочени кон неутрализирање, превенирање, спротивставување на чинители кои внесуваат определено ниво на неизвесност (помало или поголемо)</i> во она што значи конкретна безбедноста состојба. Носители на безбедносната функција се индивидуите, општествените групи (семејствата со нагласена важност), државата преку нејзината организација (мошне сложена) и наднационални субјекти (регионални и глобални – НАТО, Совет за безбедност итн.) (Ivanov, 2011)</p>
БЕЗБЕДНОСТ	<p>→ Во оваа студија го промовирам следниот концепт: <i>„Безбедноста претставува перцепција на човекот за биолошко – развојните, економско – егзистенцијалните, политичко – управувачките состојби врз основа на кои се детерминира неговата положба како индивидуа. Во зависност од личните сознанија, стекнатото искуство, мотивите, амбициите, социјалната (семејна и поширока) и професионалната реализација, како и положбата во системот на управување, во смисла истиот да биде во можност да донесува одлуки релевантни за останатите, односно да одлучува истиот ја гради перцепцијата за безбедност.“</i></p> <p>Сложена состојба, процес, чувство добиено како резултат на отсуство на објективни и во реалноста засновани околности кои можат да ги загорзат вредностите што се предмет на заштита и цивилизациска придобивка во определен момент од општествениот развој (човекови слободи и права, достоинство, социјална, економска, имотна, здравствена заштита) од една страна и субјективни доживувања на определени настани на конкретен субјект или група од друга страна. Субјективното доживување е релативно и тоа релативно се усогласува со објективното ниво на закани и ризици. Во најширока смисла под безбедност се поразбира отсуство на опасност. (Отсуството на опасност (закана, ризик кој е во објективната стварност и може да се очекува врз основа на искуство и начин на делување дека ќе го загрози начинот и организацијата на животот кај луѓето) можеме да го сместиме во објективната димензија и конкретниот страв кој е резултат кај определена индивидуа или група може да се набљудува како субјективен елемент.</p>
РИЗИК	<p>→ Подразбира <i>„веројатност за настанување на загуби, повреди или штети од природни непогоди и од други несреќи, на кои би биле</i></p>

	<p><i>изложени граѓаните, природните богатства, растителниот и животинскиот свет, добрата во општа употреба како и предметите и објектите од особено културно и историско значење⁸</i></p> <p>→ Комбинација од повеќе меѓусебно зависни фактори кои влијаат на веројатноста, одредена опасност да прерасне во несреќа или катастрофа и да се реализираат нејзините негативни последици.</p> <p>→ Комбинација на веројатноста да се случи настан и неговите негативни последици.</p>
АНАЛИЗА НА РИЗИК	<p>→ <i>Дел од процесот на процената на ризикот (и со тоа поврзаното мапирање на ризик) која вклучува преглед на техничките карактеристики на опасностите, како што се нивната локација, интензитет, зачестеност и веројатност; анализа на изложеноста и на ранливоста вклучително и физичките, социјалните, здравствените, економските и еколошките димензи (последици); и оценка на способноста на преовладувачките и алтернативните капацитети за справување во однос на веројатните сценарија на ризикот. (Уредба за методологија за изработка на процена на загроеност)</i></p>
ПРОЦЕНА НА РИЗИК	<p>→ Методологија со која се одредуваат природната и обемот на ризикот со анализа на потенцијалните опасности и со оценување на постојните услови на ранливост, кои заедно би можеле да им наштетат на изложените луѓе, имот, услуги, средства за егзистенција и на животната средина од која зависат.</p>
УПРАВУВАЊЕ СО РИЗИЦИ	<p>→ Комплексен научен процес кој вклучува различни дисциплини (на пример физика, хемија, токсикологија, право, економија, социологија, политички науки и инженерство) и интер – научни дисциплини (екологија и науки за животната средина) и се однесува на комплицираните технички, поврзани со животната средина, економски и социјални проблеми каде опасностите може да се закануваат на населението или на еко – системите. (Ganoulis & Simpson, 2006, стр.245)</p> <p>→ Систематски процес на употреба на правни механизми, организациски и оперативни способности и капацитети за спроведување стратегии, политики, како и конкретни мерки и активности за превенција и справување со цел да се намалат негативните влијанија на опасноста и можноста да прерасне во поголема несреќа или катастрофа. (Уредба за методологија за изработка на процена на загроеност)</p> <p>→ Системски приказ и практика на управувањето со несигурноста за да се сведат на минимум потенцијалните штети и загуби.</p>
КРИЗА	<p>→ <i>Состојба која се карактеризира со загрозување на вредностите, целите, ресурсите, зборуваме за посредна или непосредна опасност за определен систем (држава, општина, стопански субјект итн.). За кризата се врзуваат заедно и двете варијабли и тоа: постоење на опасност и притисокот на времето да се реши истата;</i></p>

⁸ Уредба за методологијата за изработка на процената на загроеноста на безбедноста на Република Македонија од сите ризици и опасности, нејзината содржина и структура, начинот на чување и ажурирање, како и определувањето на субјектите во системот за управување со кризи на кои им се доставува целосна или извод од процената. Донесена на седница на Владата на Република Македонија на 25.1.2011 година.

	→ Појава со која се загрозени основните вредности, трајните и виталните интереси и цели на државата, односно се загрозени уставниот поредок и безбедноста на Републиката (Закон за заштита и спасување).
ПРИРОДНИ НЕПОГОДИ	→ Земјотреси, поплави, лизгање на земјиште, снежни лавини и наноси, голомразица, град, суша кои со природни неконтролирани сили ја загрозуваат животната средина, животот и здравјето на луѓето, материјалните добра, животинскиот и растителниот свет и културното наследство;
ОПАСНОСТ	→ Појава која ќе предизвика штета, уништи и/или загрози животот и здравјето на луѓето и имотот, материјалните добра, природните богатства, животинскиот и растителниот свет, културното наследство и животната средина (Закон за заштита и спасување); → Природен феномен, човечка активност, техничко-технолошка хаварија или друг вид појава која може да предизвика: загуба на живот, повреди или други влијанија врз здравјето, имотна штета, загуба на средствата за егзистенција и услуги, општествено и економско пореметување, како и штета врз животната средина. (Уредба за методологија за изработка на процена на загрозеност) → Опасен феномен, супстанца, човечка активности или услов што може да предизвика загуба на живот, повреда или други влијанија врз здравјето, имотна штета, загуба на средствата за егзистенција и услуги, општествено и економско нарушување или штета врз животната средина. (Nations, UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction, 2009)
БИОЛОШКА ОПАСНОСТ	→ Процес или феномен од органско потекло или пренесуван од биолошки вектори, вклучувајќи и изложеност на патогени организми, токсини и биоактивни супстанции, што може да предизвикаат загуба на живот, повреда, болест или да имаат друго влијание врз здравјето, имотна штета, загуба на средствата за егзистенција и на услугите, социјално или економско нарушување или штета на природната средина. (Nations, UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction, 2009)
ГЕОЛОШКА ОПАСНОСТ	→ Геолошки процес или феномен што може да предизвика загуба на живот, повреда или други влијанија врз здравјето, имотна штета, загуба на средствата за егзистенција или на услугите, општествени или економски нарушувања или штета врз животната средина. Вклучуваат процеси од типот на земјотреси, вулкански активности и емисии, како и со нив врзани геофизички процеси од типот на движење на масата, лизгање на земјиште, одрони на карпи, колапс на површини и текови на урнатини и кал. Хидрометеоролошките фактори претставуваат важни придонесувачи кон некои од овие процеси.
ОПШТЕСТВЕНО ПРИРОДНА ОПАСНОСТ	→ Феноменот на зголемена појавност на одредени геофизички и хидрометеоролошки опасности, како што е лизгање на земјиште, поплави, спуштање на земјиште и суша, кои произлегуваат од интеракцијата на природните опасности со прекумерно искористувано или деградирано земјиште и ресурси на животната средина. (Nations, UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction, 2009)
КАТАСТРОФА	→ Сериозно нарушување на функционирањето на заедницата или на општеството што вклучува човечки економски, материјални загуби

	<p>или влијанија, а кои ја надминуваат способноста на загрозената заедница или општеството да се справат со употреба на сопствените ресурси.</p> <p>Катастрофите често пати се опишуваат како резултат на комбинација на: изложеност на опасност, присутни се услови на ранливост, и постои недоволен капацитет или мерки за намалување или за справување со потенцијалните негативни последици.</p> <p>Влијанијата од катастрофите може да вклучуваат загуба на животи, повреди и други негативни ефекти врз човечката физичка, ментална и општествена добросостојба, заедно со имотни штети, уништување на имот, загуби на услуги, социјални и економски нарушувања и деградација на животната средина. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи - второ издание, 2010, стр. 140-141. цитирано според: (Nations, UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction, 2009)</p>
<p>ТЕХНОЛОШКА НЕСРЕЌА</p>	<p>→ Опасност што потекнува од технолошки или од индустриски услови, вклучувајќи и несреќи, опасни процедури, инфраструктурни дефекти или конкретни човечки дејства што може да предизвикаат загуба на живот, повреда, болест или да имаат друго влијание врз здравјето, имотна штета, загуба на средствата за егзистенција и на услугите, општествено и економско нарушување или штета врз животната средина.</p> <p>→ Се работи за индустриско загадување, нуклерано зрачење, токсичен отпад, дефекти на брани, несреќи при транспорт, експлозии во фабрики и истекувања на хемикалии. Тие може да се предизвикаат како од човечки така и од природен фактор.</p>
<p>КЛИМАТСКИ ПРОМЕНИ</p>	<p>→ Според Меѓувладиниот панел за климатски промени (Inter Governmental Panel on Climate Change - IPCC) се работи за: „промена на состојбата на климата што може да се идентификува (на пример со користење на статистички тестови) преку промени во начинот и/или варијабилноста на нејзините својства, а која опстојува во текот на продолжен период вообичаено децении или подолго. Можат да бидат предизвикани од природни внатрешни процеси, или од надворешни притисоци, или од упорни антропогени промени во составот на атмосферата или во употреба на земјиштето“.</p> <p>→ Според Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени (United Nations Convention on Climate Change - UNFCCC) се работи за „промена на климата која се припишува, непосредно или посредно на дејствата на човекот што го менуваат составот на глобалната атмосфера и кои, во дополние со природната варијабилност на климата се забележувани во текот на споредливи временски периоди“. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи - второ издание, 2010, стр. 141)⁹</p>

⁹ Најдобро научно засновано објаснување на климатските промени за општата и стручната јавност (би рекол и за научната) може да се видат во филмот на Алберт Гор, “*An Inconvenient Truth*” - „Непријатна/Некомотна вистина“ од 2005 година. На сосема прифатлив, разбирлив и едноставен начин убедливо се докажува влијанието на човекот врз климата и ефектот од гасовите кои го создаваат ефектот на стаклена градина.

ГАСОВИ СО ЕФЕКТ НА СТАКЛЕНА ГРАДИНА	→ Гасовити состојки во атмосферата, природни и антропогени, кои апсорбираат или емитуваат радијација од типот на термална инфрацрвена радијација што се емитува од површината на земјата, од самата атмосфера и од облаците. Се работи за водена пара, јаглероден диоксид, азотен оксид, метан и озон.
СИСТЕМ ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ	→ Сите субјекти кои учествуваат во заштитата и спасувањето во Републиката, организирани како единствен систем за откривање и спречување на настанувањето и отстранувањето на последиците од настанатите природни и други несреќи и давање помош во мир, вонредна состојба и воена состојба.
СИСТЕМ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ	→ Органите на државната управа и органите на државната власт (Собрание, Претседател и Влада), вооружените сили како Армијата на Република Македонија (во натамошниот текст: Армијата), силите за заштита и спасување и органите на општините и на градот Скопје (во натамошниот текст: општините и градот Скопје).
ПРЕВЕНЦИЈА	→ Збир на планирани, организирани и институционално раководени активности насочени кон намалување или целосно избегнување на неповолните влијанија од опасностите и со нив поврзаните несреќи и катастрофи. (Уредба за методологија за изработка на процена на загрозеност)
ЗАШТИТА ОД ПРИРОДНИ НЕПОГОДИ И ДРУГИ НЕСРЕЌИ	→ Преземање на организациски, технички и други мерки и употреба на технички и други средства за непосредна лична и колективна заштита на луѓето, животинскиот и растителниот свет, имотот, културното наследство и животната средина од последиците предизвикани од природни непогоди и други несреќи; (Закон за заштита и спасување)
СИСТЕМ ЗА РАНО ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ	→ Пакет на капацитети што се потребни за навремено да се генерираат и да се распространат значајни информации на предупредување со што ќе им се овозможи на поединците, заедниците и на организациите што се под закана од опасност да се подготват и соодветно да дејствуваат и во доволно време да ја намалат можноста да се случи штета или загуба. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи - второ издание, 2010, стр. 154 цитирано според: (Nations, UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction, 2009)

1.2 ОПЕРАЦИОНАЛНО ОДРЕДУВАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ

Безбедносниот систем на Република Македонија треба да се карактеризира со исклучително ниво на интеграција и координација воден од функционалниот принцип и сите институционални капацитети во безбедноста архитектура треба да функционираат синхронизирано, со меѓусебно надополнување, да работат како еден единствен организам. Претпоставката на *системската теорија* дека недостаток во кој било дел од елементите е „*инкубатор*“ за прекини и катастрофи во системите се

заснова токму на синхронизираното работење и теоријата за хомеостаза. Прашањето на животната средина го гледам како системско прашање. Под поимот систем, пак, подразбираме „структурално и функционално единство на едновидни и разновидни елементи на посебните чинители кои според определени својства, т.е. според квалитетите, релациите врските и меѓусебните влијанија, го сочинуваат тоа единство“. (Мојаноски Ц. , Методологија на безбедносните науки – книга I (основи), 2012, стр. 79. цитирано според Момчило Сакан: стр. 141)

Утврдување на нормативните, организациските, кадровските решенија на политиката за заштита на животната средина во безбедносниот дискурс во Република Македонија е основната цел на оваа студија. Безбедноста како мултидимензионален концепт има различни делови во својата основа. Оваа дисертација се обидува да го вгради „зелениот“ дел од мозаикот.

Поконкретно трудот се обидува да одговори на некои од прашањата кои произлегуваат од темата на истражување, имено:

- ⇒ *Безбедноста* како извонредно сложен феномен од кого зависат многу голем дел од активностите на меѓународно, национално, локално и индивидуално ниво; ќе се обидам да ја претставам во теоретска смисла преку консултирање на литература, што се обидува да изгради систем на знаења во врска со безбедноста како поим; Исто така, нормативните и институционалните аспекти на безбедноста се претставени и се обидувам да изградам теоретски систем, консултирајќи еминентни автори од областа, како и стратегиски документи и емпириски факти;
- ⇒ Тесно и непосредно поврзани прашања со безбедноста како научен концепт се и прашањата за *ризиците и опасностите*. Дотолку повеќе што истите се во симбиотска целина со феномените на загрозувањата на животната средина. Оттука, претставен е теоретски апарат за моделирање и отворање на академски дискусии поврзани со безбедноста, ризиците, управувањето со нив, како и нивната поврзаност со животната средина;
- ⇒ Животната средина, дефинирана како сè она што нè опкружува се обидувам поимовно да ја утврдам во сета нејзина ширина и да ја објаснам од повеќе аспекти (политички, економски, нормативен, филозофски) воспоставувајќи *теоретски систем на знаења* кој е употреблив и релевантен во безбедносна смисла. Токму утврдувањето на животната средина како безбедносна

категорија, поврзувајќи ја со нормативните, институционалните форми, со примена на интелектуално мајсторство е една и од основните цели на овој труд;

- ⇒ *Одржливиот развој* како систем и глобален принцип, кој е основен за функционирањето и иднината на општествата какви што ги знаеме е претставен како поширок принцип, кој во суштина ја опфаќа и заштитата на животната средина со цел да се обезбеди теоретска основа за расправа и пронаоѓање на идни варијабли кои би можеле да се вкрстуваат со безбедноста како категорија;
- ⇒ *Безбедносната архитектура* задолжена за заштита на животната средина, на тој начин обезбедувајќи извесност на состојбите поврзани со истата (претходно детално наведена) е претставена преку анализа на теоретските модели, понатаму нормативна анализа и состојбите се утврдени со спроведување на емпириско истражување;
- ⇒ *Анализата на содржината на законските решенија* поврзани со животната средина имаат повеќе цели. Утврдувањето на безбедносните аспекти е едната од нив, но може да се напоменат и: *систематизацијата на регулативата со обид за понатамошни воопштувања и создавање на систем за животна средина со сите негови елементи* (здравство, транспорт и врски, царина, финансии, внатрешни работи, надворешни работи итн.), но и утврдување на казнената политика како една од основните контролно - надзорни активности на државата во спроведување на власта;
- ⇒ Спроведеното истражување во МЖСПП, ДЗС и ЦУК несомнено придонесува кон утврдување на состојбите на свест, знаење, перцепција за организациските, нормативните, интересорските и други аспекти на работењето со обид за анализа во контекст на утврдување на тезите на оваа дисертација;
- ⇒ Сите овие теоретски, емпириски податоци исто така како една од крајните цели треба да имаат придонес во обликување на студиските програми на факултетите од областа со воспоставување и развивање на предметна програма за безбедност во животната средина (еколошка безбедност) каде овој труд би можел да придонесе.

1.3 ДИСЦИЛИНАРНО ОДРЕДУВАЊЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

- Безбедност, безбедност на животна средина (еколошка безбедност);
- Методологија на истражување на безбедносни појави;
- Социологија;
- Криминологија;

1.4 ВРЕМЕНСКО И ПРОСТОРНО ОДРЕДУВАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ

Со оглед на нагласената теоретско-филозофска димензија на идејата на овој труд временски не би било целесходно ограничувањето на одреден временски период. Временското определување и во основа не може да се утврди од причини што за сите органи не постојат документи за анализа на содржина (на пример ДЗС не дозволи пристап до годишните извештаи за работа иако не претставуваат класифицирани информации, а уште помалку да бидат достапни на интернет, што исто така претставува обврска согласно Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер). Емпириското истражување исто така нема потреба од временско димензионирање со оглед на содржините на кои се однесува.

Во просторна смисла оваа студија се однесува на Република Македонија, особено во нормативно-институционалниот дел.

Инаку, краток историски пресек на потесниот интерес на овој труд во контекст на институциите што се предмет на интерес е следниот:

- Државниот инспекторат за животна средина е формиран во 1996 година како Републички инспекторат за животна средина. Законот за заштита на животна средина како централен и интегрален закон е донесен истата година. Со тој закон се прави исчекор и усогласување на законодавството пред сè со стандардите на ЕУ; Од особена важност за остварување на целите на овој труд претставува донесувањето на интегралниот Закон за животна средина во 2005 година.
- Законот за управување со кризи, на чиј основ е формиран Центарот за управување со кризи е донесен во 2005 година, а и самото формирање на центарот се одложи. За полна

работа на Центарот станува збор во последните неколку години. Ќе утврдиме негова кадровска и техничка опременост согласно Правилникот за систематизација на работни места, како и буџетот што стои на располагање, извештаите на Државниот завод за ревизија.

- Дирекцијата за заштита и спасување е формирана со Законот за заштита и спасување, донесен во 2004 година, од кога почнуваат подготовките за нејзиното формирање. За полна функционалност можеме да зборуваме од мај 2005 година.

1.5 ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Безбедноста сфатена како отсуство на закани или загрозувања е исклучително важна компонента од човековиот живот. Безбедноста на животната средина е интегрален дел од вкупната безбедност во Република Македонија. Таа мора да најде свое место и да се интегрира во економските, финансиските, инфраструктурните, социјалните и политиките поврзани со животната средина.

Важноста на безбедноста на животната средина е препознаена на глобално ниво и во таа насока се насочуваат големи напори за остварување на нејзина заштита. Животната средина исто така е еден од столбовите на одржливиот развој. Ако имаме предвид дека одржливиот развој претставува приоритет и политиките се насочени кон негово обезбедување секако дека животната средина има клучна улога, исто толку важна како што имаат и економскиот и социјалниот столб.

Стратегиските определби на државите во светот се определени кон воспоставување на овие политики што ќе обезбедат функционирање на сегашните генерации без да се загрози правото на идните да ги уживаат правата што ги имаме денес.

Овој труд треба да ја утврди состојбата на заштита на животната средина, на нормативно, теоретско, и фактичко ниво кај институциите што располагаат со најголем дел од надлежностите кога се работи за заштита на животната средина. Станува збор за Центарот за управување со кризи, Дирекцијата за заштита и спасување како и Министерството за животна средина и просторно планирање. Нивната надлежност која се простира на целата државна територија, како и располагањето со најголемиот дел од стварните надлежности поврзани со оваа димензија на безбедноста треба да обезбеди

резултати што ќе помогнат да се констатираат евентуални слабости во системот на заштита, силни страни, проблеми и пропусти, степен на соработка и координација во решавањето на прашањата во практика.

Феноменолошките карактеристики на криминалот против животната средина (се врши анализа на податоците кои ги води Државниот завод за статистика) исто така може да дадат определени сознанија за појавните облици на криминалот против животната средина (како еден индикатор за состојба која е тесно поврзана со животната средина), особено во врска со состојбите со пријавени, обвинети и осудени лица од страна на државно-правната реакција по различни основи (возраст, пол, должина на времетраење на казни итн.). На овој начин и посредно може да се утврдат трендовите и казнената политика во делот на животната средина што има исклучително значење за тоа на кој степен во хиерархијата на потреби е ставена во ова општество.

Интегралниот принцип на управување со процесите, или управување со безбедноста (условно кажано) треба да биде во највисока мера обезбеден кога се работи за поделена надлежност како што имаме во случајот.

1.6 ХИПОТЕТИЧКА РАМКА - ХИПОТЕЗИ

Главна хипотеза:

- Заштитата на животната средина претставува структурен елемент од безбедносниот систем на Република Македонија и интеграцијата на институциите надлежни за нејзина заштита претставува предуслов за остварување на нивната безбедносна функција.

Посебни хипотези

- ⇒ Во Република Македонија со доградбата на системот и оформувањето на институционалната основа или рамка ќе се создадат услови интегрирано поврзување на институционалните капацитети со цел да се обезбеди синхронизација и интегрирана политика на заштита на животната средина помеѓу МЖСПП, ЦУК и ДЗС;
- ⇒ Во Република Македонија како резултат на техничко - технолошките и природни процеси и природните околности постојат значителни ризици и закани за животната средина;

- ⇒ Како резултат на системот на знаења и ставови кои ги изградиле екологијата, правото, безбедноста и економијата, животната средина претставува еден од основните интереси на човештвото, а во таа смисла се интензивира афирмацијата на правото на здрава животна средина како корпус од третата генерација на права;
- ⇒ Содржинската и декларативна втемеленост на животната средина во Уставот на Република Македонија од 1991 година овозможува бирократизација и операционализација на политиките поврзани со заштита на животната средина;
- ⇒ Постојењето на општествено - политички групи заинтересирани за животната средина го овозможуваат развојот на механизми за заштита на животната средина;
- ⇒ Центарот за управување со кризи има значаен и обемен степен на подготовка и капацитет за координација на активности поврзани со заштита на животната средина, а кои се во надлежност согласно постоечката правна регулатива;
- ⇒ Со обединувањето на Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување ќе се овозможи повисок степен на интегрирање и на заштита на животната средина особено со обединувањето на техничките, кадровските, финансиските капацитети;
- ⇒ Законското ограничување за делување во период од 30 дена, за време на прогласена кризна состојба, како и преклопување на надлежности со ДЗС го оневозможува полниот капацитет на ЦУК за координирање, интегрирање и организација на активности во насока на заштита на животната средина и остварување на безбедноста;
- ⇒ Недостасува афирмативна активност во насока на интензивирање на меѓусебната соработка и координација од страна на вработените на ЦУК, ДЗС и МЖСПП;
 - ЦУК, ДЗС и МЖСПП не реализираат (или не во доволен обем) репресивни активности во насока на градење на генерална превенција со цел подигање на свеста на граѓаните од потребата за безбедност и заштита на животната средина;

- Недостасува отвореност на овие институции во поглед на нивно присуство во јавноста, така и во поглед на нивно меѓусебна заедничка работа;
- Меѓусебното изречно исклучување на системот за заштита и спасување и системот за управување со кризи оневозможува нивен поединечен и заеднички развој;
- ⇒ Бирократскиот модел на организација на управата оневозможува „меки“ стилови на раководење, притоа секој надворешен авторитет доживувајќи го како непријател. Во оваа смисла од системските законски решенија несомнено произлегуваат ваков тип на односи;
- ⇒ Во Министерството за животна средина и просторно планирање, Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување постојат механизми за централизирано стратегиски, среднорочно и краткорочно планирање, но не се спроведуваат во целост;
- ⇒ Постојат разлики во перцепцијата на ризиците и опасностите по безбедноста меѓу вработените во МЖСПП и студентите на факултетите што се предмет на истражување;
- ⇒ Јавноста во Република Македонија значително дејствува на утврдување на приоритетноста на безбедносните предизвици;
 - Медиумите во оваа смисла имаат клучна улога;
- ⇒ Студентите (Факултетот за безбедност – Скопје, Институтот за одбрана при Филозофскиот факултет – Скопје, Факултетот за детективи и безбедност, студенти на Техничките факултети, студенти на Воената академија од Скопје, Богословски факултет) имаат задоволителни познавања од потребата за заштита на животната средина;
- ⇒ Студентите (Факултетот за безбедност – Скопје, Институтот за одбрана при Филозофскиот факултет – Скопје, Факултетот за детективи и безбедност, студенти на Техничките факултети, студенти на Воената академија од Скопје, Богословски факултет) ги препознаваат ризиците и опасностите во Република Македонија, вклучувајќи ги и оние поврзани со животната средина;
- ⇒ Постојат разлики во перцепцијата за безбедносните ризици и опасности кај студентите условено од студиската програма на која студираат;

- ⇒ Студиските програми тесно поврзани со безбедноста градат „безбедносна култура“ на препознавање и оценка на ризици и опасности во нивните реални димензии;
- ⇒ Постои разлика во перцепцијата и вреднувањето на безбедносната релеватност на ризиците и опасностите условена од годината на студии на студентската популација во целост.

1.7 НАЧИН НА ИСТРАЖУВАЊЕ – МЕТОДИ И ТЕХНИКИ

- ⇒ Правен (догматски) метод – Се врши анализа на регулативата од областа на заштита на животната средина, безбедносниот систем на Република Македонија, а во таа смисла и анализа на институционалната соработка и актите со кои се уредува надлежноста и соработката. Овој метод има цел да ги анализира овие решенија, да изгради логичка структура и да ја објасни содржината;
- ⇒ Аналитичко-синтетички метод;
- ⇒ Статистички метод – Се прави статистичка анализа во областа на заштитата на животната средина со извештаите што ги објавува Државниот завод за статистика на Република Македонија за животната средина кои избобилуваат со податоци, а исто така и од 2003 година, и извештаите на Македонскиот информативен центар за животна средина во рамки на Министерството за животна средина кој редовно објавува извештаи со статистички податоци од оваа област од 2003 година. Статистичка анализа се врши и на податоците добиени од емпириското истражување.
- ⇒ Анализа на содржина на документи
 - Се прави анализа на содржина на годишни извештаи, регулатива, статистичка евиденција која ја водат органите на државна управа поврзани со закани и опасности по животната средина за достапните периоди;
- ⇒ Анкетен метод со техниката електронски прашалник – Спроведено е емпириско истражување на:
 - Вработени до ДИЖС
 - Вработени во ЦУК
 - Вработени во ДЗС

⇒ Анкетен метод со техниката електронски прашалник – Спроведено е емпириско истражување на студентите на:

- Факултетот за безбедност Скопје;
- Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје;
- Богословски факултет „Св. Климент Охридски“ Скопје;
- ФОН Универзитет (Правен факултет и Факултетот за детективи и безбедност);
- Филозофски Факултет Скопје (Институт за одбрана и мир);
- Технички и биотехнички факултети (во најголем дел испитаници од Машинскиот факултет Скопје); и
- Воената академија „Генерал Михајло Апостолски“ Скопје.

1.8 НАУЧНА И ОПШТЕСТВЕНА ОПРАВДАНОСТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во однос на хевристичкиот резултат овој труд пред сè, има цел да ги систематизира знаењата поврзани со феноменот на безбедноста, заштитата на животната средина, ризиците и опасностите по безбедноста, како и некои прашања поврзани со општата теорија на управување. Научната дескрипција на безбедносниот систем на Република Македонија, со особен осврт на потсистемот на безбедност на животната средина и нивното актуелизирање во функција на остварување на безбедносната функција, сметаме дека е во функција на придонес кон системски научни сознанија во областа на безбедноста.

Отворањето на теоретските прашања околу безбедноста, животната средина, одржливиот развој, институционалното вмрежување во функција на постигнување на максимален резултат, исто така се во функција на збогатување на научната мисла во областа и сметаме дека придонесуваат кон актуелизација на прашањето и можности за отворање на дебата, затоа што само така, преку потврдување и негирање на претпоставките и теоретските конструкции тестирано во емпиријата можеме да дојдеме до подобри решенија.

За науката секое прашање кое произлегува од емпиријата или теоријата има важност, па оттука и овие прашања сметаме дека го заслужуваат научното и стручно внимание, а научната дескрипција во оваа смисла може значително да придонесе.

Теоретската вредност на трудот преовладува во однос на практичната. Сметам дека предлогот на дефиницијата за поимот на безбедност отвора сериозно поле за расправа. Особено во контекст на можноста од „објективизација“ на безбедносната состојба, наспроти индивидуалното доживување, односно перцепција. Во оваа смисла трудот има цел и да отвори дебата за создавањето на систем за утврдување на перцепција на безбедност кој треба да се развива со понатамошен интердисциплинарен пристап со психометриски методи на утврдување на „индекс на перцепција за безбедност“.

Во делот на практични решенија кои ги нуди овој труд, пред сè можам да кажам дека тоа би биле воочување на фактичката положба во органите надлежни за одржување на безбедноста во животната средина, нивната положба и улога во вкупниот безбедносен систем на Република Македонија, меѓусебната координација и синхронизација (на централно и локално ниво), проблеми и предизвици на овластените субјекти. Воочувањето на фактичката положба секако дека е прв чекор кон решавање на предизвиците, па оттука би следеле и некои практични решенија, евентуални промени во моделот на организација на институционалната архитектура на надлежните органи. Во овој момент решенија не можат да се предвидат, но се надевам дека преку систематски научен и темелен пристап ќе дојдеме до истите. Во однос на практичните придобивки, би сакал да напоменам дека оваа студија е ограничена особено во поглед на тоа дека се работи за три институции кои работат за исти цели, но со постоење и на значителни разлики.

Решенијата треба да бидат и во функција на подобрување на организацијата на овој конкретен потсистем за безбедност во државата, од причина што добро организирани општества се успешни општества и на таков начин формираат капацитет за решавање на прашањата кои се отвораат.

I ГЛАВА

ЖИВОТНА СРЕДИНА

ЕКОЛОГИЈА

Екологијата, Ернест Хекел, ученикот на Дарвин ја дефинирал како „наука за односите меѓу организмите со надворешниот свет во кои можеме да препознаеме и фактори од борбата за опстанок“. Меѓу нив, Хекел ги сместува физичките и хемиските карактеристики на хабитатот, климата, квалитетот на водата, природата на почвата, како

и сите повољни и неповољни односи меѓу организмите. Вкрстувајќи ги учењата од повеќе дисциплини, како што се: геологијата, зоологијата, ботаниката, климатологијата, океанологијата, физиката, хемијата, екологијата остава место и за општествените науки и за човекот во екосистемот. (Ланг, 2011, стр. 16 – 17) Ланг во продолжение во своето капитално дело каде се обидува да конституира систем на правна целина, односно „право за животна средина“, прави целосна анализа на поимите што се клучни во утврдување на овие целини со цел истите да станат кохерентност во проучувањето на животната средина од општествените науки. Имено, користејќи се со сознанијата и категоризацијата од екологијата како наука ги опишува следните поими:

1. Хабитат. Место каде живее еден вид кому му е овозможен адекватен развој. Најчесто се поистоветува со биотоп, дефиниран како компонента од екосистем конституирана од физичко хемиските и просторните димензии, односно физичко хемиска средина, абиотичка, со димензија која е временски и просторно определена.
2. Биотоп и биоценоза се делови на екосистемот, најмалата единка на екологијата според нејзиниот пронаоѓач А. Тенсли. Екосистемот е топографска целина и колкава да е површината, таа е населена со определен број на живи суштества коишто со биотопот каде што живеат формираат врски коишто добро се определени. Според (*Ристески, 1999*) еколошката целина што ја содржи животната заедница и просторот во кој таа се наоѓа, заедно со сите надворешни услови (светлост, температура, влажност) претставува екосистем. Имено, тоа е временски и просторно определена целина која ги вклучува сите организми што постојат во него и физичките услови на климата и почвата, како и сите интеракции меѓу организмите и меѓу нив и физичките услови, односно тоа е еколошка целина што ја опфаќа и соединува животната заедница и просторот. Екосистемот од понизок и повисок ред се поврзуваат и меѓусебно, се условуваат создавајќи поголеми цели, кои се викаат БИОМИ.
3. Со концептот на *биосферата*, екологијата како наука се издигнува на повисоко ниво од општоста. Станува збор за еден дел од универзумот каде што според нашите денешни сознанија, е сконцентрирана секоја форма на живот, или попрецизно „многу тенок слој околу планетата Земја, вклучувајќи ги и ниските слоеви на атмосферата и на неколку стотици метри под површината на земјата и на водените површини“. Практично биосферата ја сочинуваат делови од

атмосферата, хидросферата и литосферата кои се населени со живи суштества и нивните заедници.

Лексиконот на Вујаклија ја утврдува екологијата (ојкос, логија), биологија и физиологија во потесна смисла, како наука за односите на животните и растенијата кон својата мртва и жива средина, како и за односите на едните кон другите.

Согледувајќи за суштината на поимот екологија како наука за односите меѓу организмите и животната средина, во која сите ние егзистираме, односно екологијата како наука која ги изучува општите законитости на меѓусебната поврзаност меѓу биосферата и антрополошките системи, се наметнува заклучокот дека е тоа интердисциплинарна и комплексна наука за најопштите законитости и за причинско – последичната и заемна поврзаност на организмите и животната средина, опфаќајќи содржини на повеќе природни научни дисциплини, како што се биохемијата, цитологијата, географијата, економијата, техниката, математиката, генетиката, морфологијата, ембриологијата, ботаниката, зоологијата, систематиката, метеорологијата, зоопсихологијата, геологијата, биофизиката и социологијата. (Ристески, Еколошка криза 2, 1999, стр. 15 – 16) Ваквото објаснување на екологијата, во нејзината полна интердисциплинарност, создава голема слика, мозаик со многу делови, но за мене истовремено, се разбира, во научна смисла истовремено е и големо поле за истражување. Интердисциплинарноста во проучувањето на прашањата поврзани со животна средина се вклопува во остварување на истата цел, научното сознание, со различни средства, методи, објаснувања. Природните факти со нивната егзактност, висок степен на математичка проверливост, и општествените од другата страна со нивната условно кажано, шпекулативност, се разбира во филозофска смисла отворајќи простор за креативност, управување, контрола. Прашувајќи се како општествените науки можат да ги употребат сознанијата на природните науки, се наметнува одговорот дека екологијата со нејзините сознанија ја отвора таа можност. Имено, општествата, како организирани заедници на луѓе со сета нивна дифузност, комплексност и потреба за управување мораат да се водат од стриктните принципи на природата. Бидејќи едноставно постојат граници на искористување. Толку едноставно. А тоа, императивно се наметнува во делот на заштитата на животната средина.

Ристески, консултирајќи се со поголем број автори наведува неколку задачи на екологијата, како што се:

- Изучување на закономерностите на организацијата на животот, вклучувајќи ги и антропогените влијанија врз природните системи и биосферата како целина;

- Создавање научен фундамент за реално експлоатирање на природните ресурси, прогноза за изменување на животната средина под влијание на човековата активност како и регулирање на процесите, подразбирајќи ја и биосферата - заштита на животната средина;
- Регулирање на бројноста на демографскиот фактор;
- Разработка на иницијативи кои би обезбедиле минимално присуство на хемиски материи како загадувачи на животната средина;
- Рекултивација на експлоатираниите сеидбени почви, утврдување на плодноста на испоснетата плоча и сл. (Ристески, Еколошка криза 2, 1999, стр. 16)

Од изложените задачи произлегуваат неколку полиња на интерес и истражување на она што е предмет на оваа дисертација. Ќе се обидам на секоја од овие задачи да аргументирам оправданост, во смисла на потреба од научен интерес. Во однос на *првата задача*, организацијата на животот, како и целосното влијание на биосферата, човекот, во денешни услови сериозно и значително влијае на животната средина, изменувајќи ја. Промените предизвикани од човек или од природа исто така влијаат на процесите на животот на човекот, создавајќи безбедносни предизвици, директни или индиректни, поголеми или помали, акутни или акумулативни, експлозивни или континуирани.

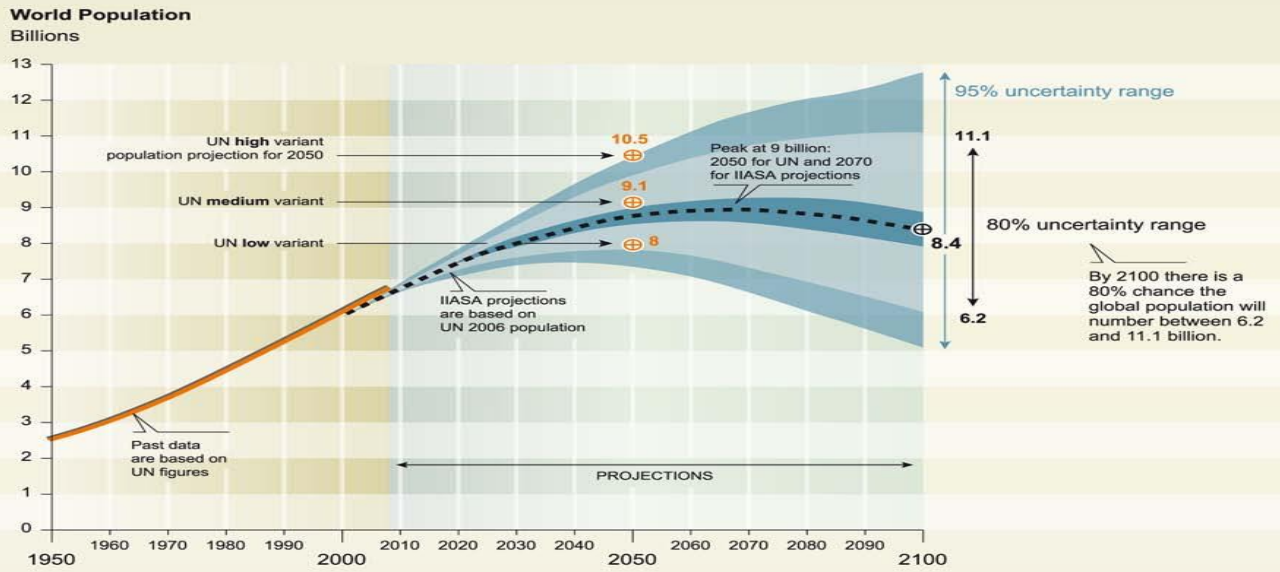
Во однос на *втората задача*, заштитата на животната средина, речиси сите, од кои ќе ги наведеме политичките науки, организациските науки, филозофијата, историјата, социологијата, науките што се занимаваат со безбедноста, секоја со своето сознание може да придонесе кон утврдување и конкретизирање на промените, и да предвиди решенија кои во безбедносна смисла ќе резултираат со отсуство на опасност. Бројноста на населението, миграциите предизвикани од различни фактори, се несомнено безбедносен ризик кој носи со себе многу опасности. Економијата, исто така создава научна апаратура со што ја вградува животната средина во сопствениот научен систем. На пример, стандардизирањето на организациите на светско ниво во поглед на воспоставување на системи за управување со животна средина кои опфаќаат целосен и структурен пристап кон прашањето. Доволно е да ги погледнеме студиските програми на повеќе факултети во државата и пошироко. Се изучува шумарство, земјоделство, меѓународно право за животна средина, еколошка безбедност, методика на истражување на еколошки криминал (во рамки на Криминалистичката методика), научни дисциплини во рамки на Машинскиот факултет, Електро-техничкиот факултетот, сите во поголем или помал дел имаат во предметот на истражување аспекти на животната средина.

Третата задача е извонредно сложена задача. Имено, утврдено како „регулирање“ на бројот на луѓето во светот, ако може така да се каже воопшто не е едноставна работа. Тоа прашање има многу димензии, како што е економската, културолошката, социјалната, хуманистичката, воената и многу други аспекти за дискусија и решавање. Но генерално, денес, додека „*богатиот север*“ заедно со постсоцијалистичките општества се соочуваат со „демографска катаклизма“ во негативна смисла (со исклучок на САД, Канада и Норвешка која постојано и стратешки „увезува“ население во полна работна способност за кое нема здравствени, образовни и социјални трошоци), „*сиромашниот југ*“ (со исклучок на Австралија, повеќето држави од Латинска Америка, донекаде и Јужноафричката Република), големи делови од Азија во државите каде што има претежно муслиманско население, како и државите од југоисточна Азија (Индија, Виетнам, Камбоџа и други) и особено Африка (голем број држави во централниот, источниот и западниот дел особено) го мултиплицираат населението со големи стапки на раст. А сето ова создава проблем. Проблем на сиромаштија, проблем на нефункционални држави, во општа смисла организациски проблеми од бројни аспекти. Во услови на сиромаштија, терор, диктаторски режими, нефункционални држави, политичките граници на тие граѓани немаат големо значење. Подоцна се јавува и феноменот на еколошките бегалци, илегалната миграција и слично. Демографските карактеристики на населението имаат значење за економските перформанси на државите, понатаму и социјалните, образовните, половите, етничките, безбедносните и други. Кога ќе размислиме подобро, нема област каде што демографскиот фактор нема значење. Демографскиот проблем може да биде и ризик по уставниот поредок во определена држава. Така на пример, значителна промена на демографската структура по етничка варијабла во Република Македонија може да се очекува дека ќе отвори прашање поврзано со унитарниот карактер на политичкиот систем на Република Македонија утврден со Уставот од 1991 година.

Во продолжение се претставени одредени проекции на движење на населението во светот. Овие извештаи што се изработуваат на национално, регионално и глобално ниво ги претставуваат предвидувањата за движење на демографските карактеристики.

Графички приказ бр. 2 Проекции на бројот на населението во светот

World population projections IIASA probabilistic projections compared to UN projections

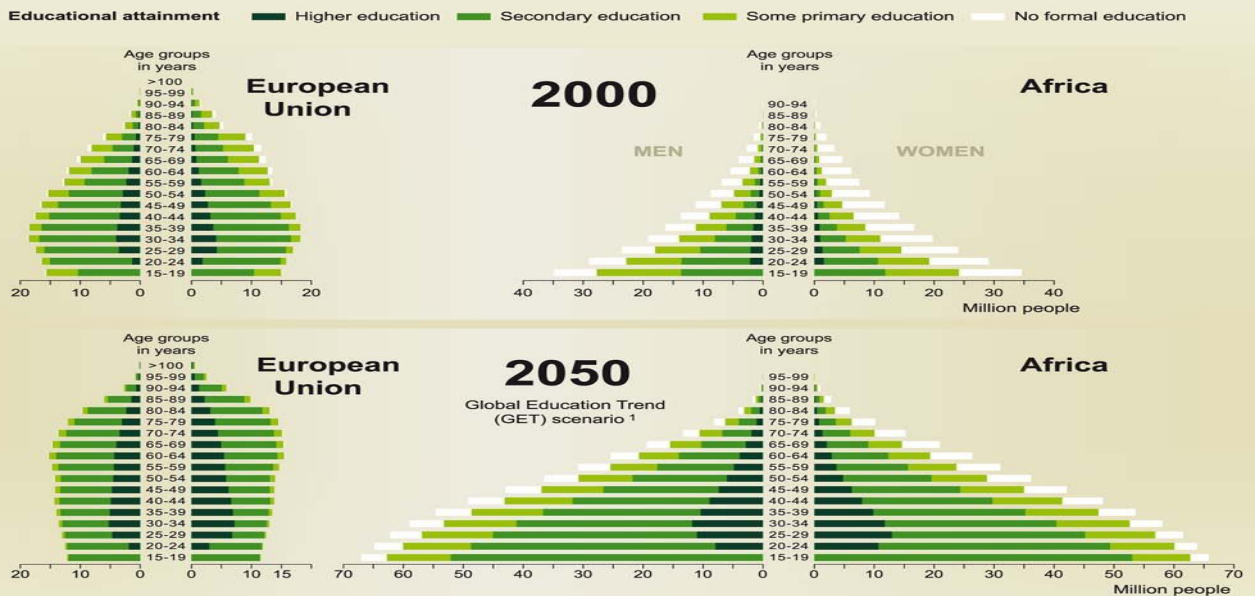

Note: the UN Population Division studies fertility-evolution scenarios to produce high, medium and low variant figures, whereas the IIASA bases its calculations on assumptions for fertility, mortality and migration (the latter only affecting regional projections).

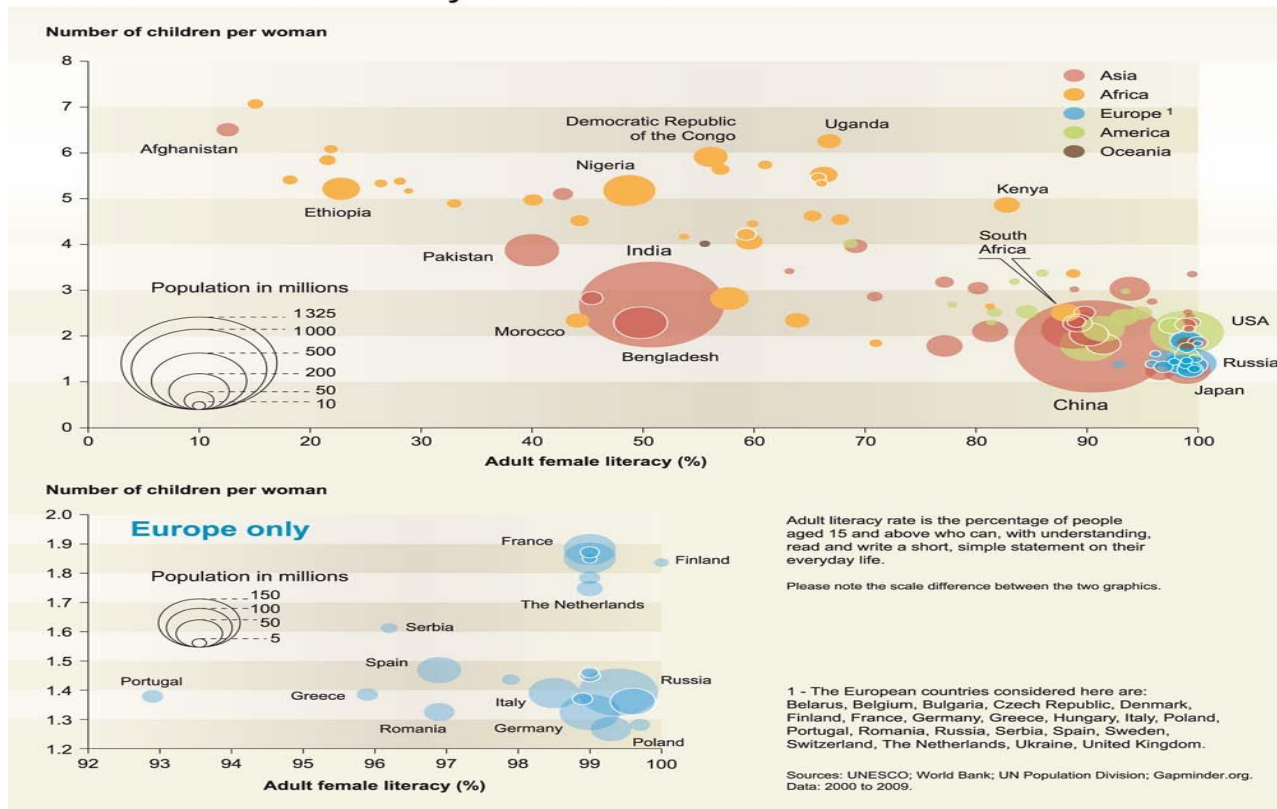
Sources: Lutz W., Sanderson W. and Scherbov S., 2007 *Probabilistic World Population Projections*, International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA); UN Population Division, *World Population Prospects: The 2008 Revision*.

Графички приказ бр. 3 Проекции на бројот на населението во светот

Population pyramids for 2000 and 2050 Population by age, sex and educational attainment

Correlation between fertility and female education

(The European Environment - State and outlook - Assessment of global megatrends , 2010)

Графичките прикази покажани претходно и преземени од публикациите на европската Агенција за животна средина во проценка на глобалните мегатрендови, имаат цел само да ги посочат предизвиците во поглед на населнието во светот, како и границите на предвидување што ги достигнале базите на податоци со кои располагаат системите.

Во однос на *четвртата задача*, воспоставувањето на системи за управување на животната средина во сите организации, спроведување на „бирокарски стил на контрола“ со благи елементи на превентивност (на пример, при утврдена неправилност во конкретно работење еднаш да се одржи предавање) со заокружување на системот на контрола, образување на младите генерации за етичките и моралните прашања поврзани со животната средина, користење на ресурсите во рамките на нивната обновливост, како и други активности несомнено ќе резултира со намалување на сите полутанти што ги загрозуваат медиумите на животната средина, а преку нив и вкупниот жив и нежив свет. Инаку, со оглед на комплементарната поврзаност на заштитата на животната средина (донекад и обратнопропорционалноста) се промовира превентивниот концепт на контрола во врска со правилата со животната средина. Овој принцип е силно изразен во

Законот за животната средина, кој е централен закон и покрај другите го уредува прашањето на спроведување на контрола, како во материјална смисла на утврдени технички и организациски решенија, така и во поглед на процесна положба и овластувањата на оние кои се овластени да ја спроведуваат контролата. Превентивните елементи се забележителни.

Во однос на *петтата задача* на ниво на Република Македонија (немаме информации за глобалните процеси во оваа смисла, но проблемот со ерозија и опустошување на почвата е евидентиран и постои) не треба да се навлезе во големи и детални анализи за да се утврди дека обработливите површини во континуитет веќе со децении се намалуваат. Во голем дел од местата тоа може да предвика ерозии, опустошување и други дегенеративни процеси по животната средина. Во оваа смисла и шумските површини сериозно се загрозуваат со пожари за време на летните месеци. Во оваа смисла постои и *Национален акционен план и програма за намалување на штетните ефекти од опустошување и суши*.

ПОИМ НА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Не постои воедначено мислење за определување на поимот на животната средина, но сепак се работи за поим што е определен во една поширока смисла, а главно при дефинирањето се јавуваат разлики во однос на степенот на спецификација и објаснување. Еден од обидите за теоретско заокружување, животната средина ја дефинира како *комплекс на сите влијанија што дејствуваат врз организмите на местото каде што живеат*. Тие влијанија доаѓаат како од неживата, така и од живата природа на околината што ги опкружува. Животната средина ги опфаќа сите елементи и фактори што имаат влијание на определен организам. Генерално под поимот се подразбира збир од сите живи и неживи нешта кои ги опкружуваат организмите или група од организми. (ecological-problems.blogspot.com, н.д.) Тоа е и *просторот со сите живи организми и природни богатства, односно природните и создадените вредности, нивните меѓусебни односи и вкупниот простор во кој живее човекот и во кој се сместени населбите, добрата во општа употреба, индустриските и другите објекти, вклучувајќи ги и медиумите и областите на животната средина*. (Закон за животната средина, 2005, чл. 5). „Животна средина“ како поим се среќава и во Србија, според кој се подразбира *„збир од природни и создадени вредности чии меѓусебни комплексни односи го чинат опкружувањето, односно просторот и условите за живот“* (Закон о

zaštiti životne sredine , 2004, стр. член 3, став 1, точка 3.). Хрватскиот јазик го користи зборот *okoliš*, што значи „*природно опкружување на организмите и нивните заедници вклучувајќи го и човекот, кои овозможуваат постоење и нивен понатамошен развој: воздух, вода, почва, копнена кора на земјата, енергијата на материјалните добра и културното богатство како дел од опкружувањето што го создало човекот; Сите во нивната различност и вкупноста на заедничкото делување*“ (Zakon o zaštiti okoliša, 2007, стр. член 3, став 1, точка 22). Во германскиот јазик животната средина се определува како „*umwelt*“, најчесто се определува како целиот жив и нежив свет кој нè опкружува или како што велат Себок и Уексул во суштина подразбира „*биолошки основи кои се лоцирани во самиот епицентар на студијата за комуникацијата и важноста/значењето на човечките (и нечовечките) животни,*“ . (en.wikipedia.org, 1990, Цитирано според: Von Uexkull, 1920, 1934/1957; cf. Lorenz, 1971 (Studies in animal behaviour, Vol 2. Cambridge MA: Harvard Univ. Press). Словенскиот јазик го користи поимот „*okolje*“, законски дефинирајќи ја животната средина како: дел од природата што е или може да биде променет од човечка активност. (Environment protection Act, 2004, член 3, точка 1) Францускиот јазик го користи поимот „*environnement*“, англискиот „*environment*“, рускиот „*окружающая среда*“, а италијанскиот јазик го определува како *ambiente*. (Иванов, Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина (необјавен магистерски труд), 2011, стр. 29)

Иако терминот животна средина има повеќе од стотина дефиниции сè уште може да се каже дека е релативно определен. Ланг правејќи анализа на правните прописи на меѓународно, како и на национално ниво (Франција) утврдува дека: „*животната средина е природата, ресурсите и природните опкружувања... Животна средина е и биоценоза, биотоп, биосфера... Животната средина е целина од елементите, природни и културни, чие постоење и меѓузависност ја чинат рамката на човековиот живот*“ . (Ланг, 2011, стр. 21) Воздухот, почвата, водите, вегетацијата, живиот свет и нивната меѓусебна поврзаност во динамична рамнотежа претставува животна средина. (Ристески, Еколошка криза 2, 1999, стр. 29)

Поимот животна средина го вклучува сето она што го опкружува човекот (водата, почвата, вегетацијата и живиот свет – сето тоа во динамична рамнотежа). Тоа е простор во одредено време, со сите живи организми, со еколошки фактори и со нивните меѓусебни односи што дејствуваат врз потенцијалните генетски особини на живите организми, односно ги одредуваат основните морфолошки, анатомски и физиолошки

карактеристики (развојот, отпорноста на надворешните фактори, исхраната, размножувањето). (Ристески, 1999)

Под животна средина се подразбираат сите фактори комплексно, вклучувајќи ги и живите организми што како целина си ја формираат животната средина во која наоѓаат сè што им е потребно за опстанокот, развојот и размножувањето. (Мулев, 1997, стр. 13)

Системот животна средина се состои од два потсистема: *потсистем природна средина*, каде се вклучени природно-географските дисциплини што ги проучуваат основните елементи на природната основа (релјефот, климата, водите, почвите, растителниот и животинскиот свет), и *потсистемот социо - економска средина*, која е мошне комплексна и дијаметрално сложена. (Селмани, 1991, стр. 9) Под поимот животна средина или човекова околина, како што знаат да го наречат, се забележани различни дефиниции. Воочивме дека најголем дел од социолозите ја подразбираат целокупната средина со која се соочени човековите активности и во која се доведени во заемни акции сите елементи. Она што е сигурно е дека светот на природата се менува во најголем дел за она што е причинето од човековата интервенција во природните текови, истовремено најавувајќи нова епоха во човековата историја, во смисла дека човекот ќе мора да престане да ја уништува природата. (Ацески И. , 2000, стр. 20)

Во однос на процесите кои ја видоизменуваат животната средина како резултат на општествено-економската активност на човекот можеме да ги наведеме населените места, водените акумулации, патиштата, инфраструктурата, што на еден систематски и сеопфатен начин го истиснуваат животниот природен простор на човекот и пошироко.

Природните закони мора да бидат почитувани. Таков е примерот со „еколошкиот отпечаток“ што го претставува збирот на употребените ресурси и придонес на еден човек кон загадувањето. Еколошкиот отпечаток на индивидуата варира значително од држава во држава и од регион до регион во светот. (Shelton & Alexandre, 2005, стр. 27) Во однос на системот на животна средина, нејзиното соединување (воздух, вода, почва) и флората и фауната, постои и втор природен закон дека сите видови се меѓузависни и повредата на еден аспект од околината е дотолку поизвесно да произведе големи последици (може да препознаеме елементи на теоријата на хомеостаза). Хемиско истекување во рудник за злато, на пример, не само што ќе ја загади почвата околу, туку ќе навлезе и во потоците и реките, ќе биде однесено во морето и ќе влезе во синцирот на исхрана преку апсорпција од растенија и животни. Поврзан природен закон е дека животната средина не познава граници; повредата на една територија често може и ќе

предизвика штета на друга. Ваквата состојба меѓународната соработка ја прави неопходност. (Shelton & Alexandre, 2005, стр.27)

Почнувајќи од крајот на 60-те години на минатиот век прашањата поврзани со животната средина се отвораат и на глобално ниво. Кованицата „Одржлив развој“ која како резултат на 20-годишната меѓународна активност се утврди на Самитот во Рио во 1992 година стана филозофски поим што вклучува морална димензија во инаку бескромпромисното битисување на човекот, особено во однос на природата. Како што велат Фишер и Хајер, научивме дека сите проблеми врзани со животната средина треба да се разберат во рамките на сеопфатната „еколошка проблематика“, а со Рио заврши ерата на убедување и на учење и се чинеше дека светот најпосле сфати дека, кога станува збор за животната средина, „сите сме на истиот брод“. (Фишер & Хајер, 2009, стр. 1) Фактот дека делегатите во Рио де Жанеиро успеале да постигнат некаков договор, во целина значи едно сведоштво дека насекаде во светот расте грижата заради заканите по животната средина со коишто се соочува планетава. (Саскинд, 2008, стр. 7) Во областа на заштита и унапредување на животната средина, меѓународната заедница е принудена да организира и развива соработка, без оглед на тоа во која држава се јавуваат еколошки проблеми и каков е општествениот политички и економски статус каде што тие настанале (н.з. што е исклучок во однос на други прашања!). (Todorovič, 2009, стр. 36)

Сфаќањето на напредокот како зголемување на материјалното богатство е главниот фактор што доведува до погрешен однос на човекот наспроти природата и нејзината рамнотежа. Последниве децении се менува перцепцијата, а во тој контекст принципот „одржлив развој“ сè повеќе заживува во свеста на властите. Несомнено, денес вклучувањето на еколошката варијабла во развојот на конкретното општество е условена од повеќе фактори, меѓу кои, како најважни, се сметаат следните: прво, создавање услови за економски развој кои ќе овозможат првенствено (н.з. повеќе паралелно отколку првенствено) заштита на животната средина; второ, во сферата на управувањето и донесувањето важни одлуки каде „еколошката варијабла“ ќе има свое место, и најназад, општа примена на прифатениот капацитет на околината, со контрола и одржување на вкупната емисија на гасови. (Ацески & Наумов, 1994, стр. 8)

Според тоа еколошките проблеми, односно проблемите во врска со состојбите во животната средина се особено комплексни и нивното решавање не вклучува определена поединечна активност. Безобзирната експлоатација на природата со искористување на природните ресурси може да се отфрли само меѓу другото и со менување на културата на живеење, мислење и верување. Регулаторната функција на државата тука може да има

особен придонес и влијание.

Општествените науки во отворањето на прашањата за научен елаборат и извлекување на вистинити причинско-последични врски меѓу појавите се релативно неопределени во однос на природните и техничките. Во таа смисла природните и техничките науки воспоставуваат механизми за мерења и причинско - последичните врски, на пример: нивото на јаглероден диоксид и белодробните заболувања на човекот.

Општествените науки го разгледуваат ова прашање од различни аспекти, па така може да видиме размислувања кои утврдуваат културни детерминанти во однесувањето на човекот кон природата, причинско - последични врски поврзани со правото и животната средина (на пример: еколошко право), односот на религијата кон тоа прашање, поврзаноста на организациските капацитети и механизми на државата и ефикасноста на заштитата на животната средина, екологијата како потсистем на безбедносниот систем (еколошка безбедност¹⁰), како и нивото на свест и култура за животната средина со економските параметри на државите, односно населението во нив, постапката на утврдување на противправно дејствие каде што објект на заштита е животната средина и практично методиските прашања на процесуирање и разјаснување¹¹ како и многу други прашања.

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Економската наука¹² со почетоците на своето појавување пројавила определени ставови кон животната средина. Веројатно уште тогаш било очигледно дека животната средина може да биде ограничувачки фактор во вршењето на економските активности. Дијалектичка контрадикторност.

Низ историјата повеќе економски парадигми градат ставови во поглед на варијаблата – животна средина во економската наука. На пример, во рамки на

¹⁰ Книгата „Еколошка безбедност“ од Тони Милески претставува една од првите сеопфатни обиди за воспоставување на научен (академски) систем меѓу животната средина и безбедноста во Република Македонија.

¹¹ На пример кај Марина Малиш – Саздовска и учебникот „Еколошка криминалстика“ каде покрај теоретските прашања кои ги разјаснува овој труд, истиот претставува придонес во развој на криминалистичката наука во делот на еден од потсистемите на криминалистиката, поточно се работи за „Методика на откривање на еколошки криминал“.

¹² Пеце Недановски на економскиот факултет при универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје брани докторска дисертација која подоцна е објавена и како книга насловена „Економски аспекти на животната средина“ каде со сеопфатен, аналитички и академски пристап се отвораат и прашањата кои ги поставува економската наука во поглед на животната средина, а особено делот на организација на активноста на трговските субјекти, пазарните механизми на чинење на заштитата на животната средина, моделите на управување со системите во функција на обезбедување на заштита на животната средина и други важни прашања.

класичната економска парадигма Томас Малтус (го споменуваме и во делот за одржлив развој) и Давид Рикардо се обединуваат во мислењето дека површините што се обработливи се ограничени. Карл Маркс смета дека економскиот прогрес претставува процес на своевиден „природен развој“, при што се врши „хуманизација“ на природата, сметајќи дека природата е тука за да биде хуманизирана. Хуманистичката парадигма на економската наука внесувајќи го алтруизмот како константа остава простор за разбирање кон животната средина. Периодот од 1870 – 1970 година размислувањата во матицата на економската наука се во насока на тоа дека проблемот со оскудноста на ресурсите може да биде изводлив и пожелен на долг рок. Изводлив бидејќи проблемот на исцрпливите и необновливите ресурси ќе го разреши со помош на техничкиот прогрес и супституцијата. Пожелен бидејќи има за резултат повисоко ниво на животен стандард.

Но со објавувањето на „*границите на растот*“¹³ стануваат видливи контрадикторностите меѓу економскиот раст од една и влијанието на животната средина од друга страна. Би подвлекле дека практично, во понатамошниот дел на оваа студија и сите политики во животната средина што се предмет на анализа отпочнуваат на глобално ниво во 1972 година со одржување на конференцијата во Стокхолм. „*Границите на растот*“ претставува истражувачка публикација на Римскиот клуб со кој најчесто се споменува и почетокот на глобалните политики насочени кон заштита на животната средина. Ние овде би си дозволиле да го поставиме прашањето обратно. Имено, познато е дека периодот по Втората светска војна е убедливо период со најголеми стапки на раст, особено во делот на индустриското производство. Тоа е така на територијата на Европа, САД, Јапонија и Советскиот сојуз. Овие региони стекнувале сè поголемо богатство, кое во делови на светот веќе претставувало изобилство (како што е и денес), додека во „глобалниот југ“ постоела (сè уште постои но далеку од тогашните стапки) висока стапка на сиромаштија, болести, и демографска експлозија на население. Воочувајќи ги ваквите глобални разлики кои станувале сè поголеми, но истовремено констатирајќи ја загаденоста на сопствените држави, глобалниот север поседува научни и секакви други капацитети да ја направи процената. Оттука, границите на растот претставува единствената можна реакција на глобалните состојби водени од една страна со интензивното и бескомпромисно загадување и од друга страна, од галопирачките состојби и начин на живот на „богатиот“ (можеби повеќе одговара терминот –

¹³ Границите на растот се објавува во 1972 година од страна на Римскиот клуб.

индустрискиот) север и „сиромашниот“ југ. Но ова повеќе претставува простор за дискусија во делот на геополитички прашања.

Голем дел од размислувањата на економската наука се посветени и на тоа како и во кој степен тие можат да влијаат на животната средина. Значи, нивните капацитети за влијание на животната средина се калкулираат во рамки на максимална искористеност. Економијата зборува за економски оптимално ниво на загаденост на животната средина, односно прифатливи нивоа на амбивалентен квалитет на животната средина.

„Наша заедничка иднина“ (Our Common Future) од 1987 и „Глобалното е можно“ (The Global Possible)¹⁴ од 1985 во поглед на економската наука опфаќаат неколку важни прашања.

- Се релативизира значењето на физичките лимити за економскиот развој;
- Се потенцира значењето на пазарот за развој на помалку развиените земји (земјите во развој);
- Се истакнува влијанието на сиромаштијата врз деградацијата на животната средина;
- Се потенцира потребата од анализа на овие проблеми како проблеми на човештвото во целина (тие се глобални проблеми).

Во основа одржливиот развој, како тесно поврзан со економската наука подразбира промена на сфаќањето за максимизацијата на искоренување на физичките лимити на животната средина, притоа подразбирајќи искористување во рамки на обновливите капацитети или под нив.

Недановски во неколку реченици го изразил екстрактот на соодносот меѓу економијата и животната средина користејќи го категоријалниот апарат на економската наука. Имено, тој вели дека *„погледнато од економски аспект, животната средина претставува своевидна композитна актива, што обезбедува сет од разнородни услуги што се од исклучителна важност за човековата егзистенција. Нејзиното значење добива на тежина ако се има предвид фактот дека станува збор за такви добра и такви услуги за кои човекот сè уште не располага со соодветен супститут. На овој начин, разбрана како вонредно значајна актива, животната средина претставува објект на интерес во смисла на зачувување на нејзината вредност од депрецијација,*

¹⁴ Уште две истражувачки студии кои имаат клучно влијание во обликувањето на глобалните научни, политички, економски, културолошки погледи на прашањата поврзани со животна средина.

односно во одредена мера таа станува подложна на економската законитост за амортизација на капиталот“. (Недановски, 2004, стр. 17)

Земањето предвид на животната средина како природно опкружување на економијата, како и врските што се воспоставени меѓу нив, се основа за комплексен и сеопфатен приод што неизбежно со себе носи и интердисциплинарни премиси. Во поглед на економијата, Недановски идентификува и неколку групи на прашања по односот меѓу животната средина и економијата:

- Како може да се идентификуваат условите во кои доаѓа до појавување на проблемот со загадување на животната средина?
- Како реагира економијата на проблемот со загадувањето на животната средина, и воопшто која е улогата на економската политика и нејзините носители?
- Може ли да се постигне ефикасно усогласување на краток и долг рок, на решавањето на проблемот на загадување на животната средина, поточно како да се обезбеди респектирање на нашите обврски кон идните генерации?
- Како да се дојде до најоптимални решенија на проблемот, односно до избор на таков збир на мерки и инструменти, пред сè од економска провинција, кој ќе обезбеди негово релативизирање? (Недановски, 2004, стр. 4)

Економската наука подразбира два основни модела на управување со квалитетот на животната средина, во зависност од претежното присуство на елементи на антропоцентричност или екоцентричност, сочинуваат своевидна лепеза на чиешто екстреми стојат двата остро спротивставени модела, и тоа т.н. експанзивна економија и продлабочена економија. Во првата идеја носечка е идејата за развојот, односно прогресот како приоритетен, а нему треба да му биде подредена и заштитата на животната средина. Вториот е спротивност на претходно наведениот.

Во целина, економската наука е „сурова“ наука за животната средина. Тоа произлегува од фактот дека профитот не поседува морална димензија во поимањето. Тоа не е негов структурен дел. Всушност, доколку го има се поставуваат други прашања. Стапката на раст, потребата за повеќе, побогато. Профитот во основа се заснова на категориите продуктивност, ефикасност, ефективност. Потребата од заштита на животната средина во тие погледи знае да биде значително ограничувачка. Тоа можеби и не е најголемиот проблем. Имено, под претпоставка на глобално ниво да бидат вградени сите елементи што остваруваат одржливо управување со економијата (кое во основа подразбира заштита на животната средина) истовремено можеби и животната

средина би имала вкупен позитивен импакт на економијата? Дури во крајна линија тоа е уште една варијабла повеќе во диверзификацијата на производството, индустријата и вршењето услуги. Вакви анализи може да најдеме во делот на воената индустрија како варијабла во економската наука. За дискусија по однос на оваа тема доволно е да ги видиме официјалните финансиски податоци во поглед на произведеното и извезено оружје. Но во оваа намера (се мисли на вградување на системски елементи за заштита на животната средина на сите нивоа и во сите политики) националниот суверенитет на државите истовремено претставува непремостливиот фактор во остварување на така зацртаната цел. Ако ги отвориме дискусиите извесно е дека на крај ќе завршине во концентрирање на „вината“ во носителите на јавната власт. Но тоа е дискусија повеќе за политиколошките науки. Инаку, тежината на преговорите поврзани со животната средина е особено видлива во преговорите поврзани со животната средина што се водат на меѓународно ниво. Особено во овој поглед преговорите поврзани со намалување на емисии на гасовите кои предвидуваат ефект на стаклена градина најмногу ја потврдуваат оваа теза. Безмалку, никогаш не се доаѓа до целосно решение, а решението што ќе се усвои вообичаено не е поддржано од 3-те најголеми загадувачи (од кои САД и Кина се првите две)

УПРАВУВАЊЕ СО ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Системот за управување со животната средина (EMAS) како економска категорија претставува структурна рамка за управување со значајните влијанија кон животната средина во организациите. Управувањето со животната средина во голем дел претставува управување со ризици (во понатамошниот дел од текстот отвораме дискусија за ризиците). Имено, во несигурни услови, проценувањето на ризикот може да помогне во балансирање на технолошкиот развој и потребата општеството да ја заштити животната средина. Во претходната реченица опсегот на прашања кои произлегуваат од исказот може да поттикне дискусија во економски, организациски, еколошки, социолошки, правни, а можеби и други аспекти.

Управувањето со животната средина е, несомнено, сложен процес. Процес што бара регулација, организација, координација, контрола и воопшто сите потребни елементи што се дел од феноменот на управување како поим. Дистрибуцијата на активности поврзани со животната средина се поттикнати од многу активности, како што се: постоењето на комплексни и непредвидливи состојби поврзани со животната средина, претставување и нормирање на регулатива поврзана со животната средина,

пораст на загриженоста околу состојбите поврзани со животната средина, неопходност од подобро управување со ресурсите (особено необновливите) како и намалување на загадувањето итн.

Управувањето со животната средина може да се дефинира како комплексен механизам што вклучува во себе многу важни прашања, производи и сервиси, функционални стратегии и организациски системи. Се смета за методологија за одржување на операциите на организацијата со цел да се обезбеди дека истите се спроведени на начин кој сноси одговорност за заштитата на животната средина. Исто така може да се разбере и како разумна употреба и управување со ресурсите на економски ефективен и одржлив начин. (Wang & Wu, 2013, стр.163)

Во практика, развиени се методолошки постапки кога станува збор за животната средина, како што се: процена на влијание на животната средина (EIA); спроведување надзор над процеси поврзани со животната средина; анализа на проток на супстанции, (набљудување на релеватни индикатори за животна средина) како и системи за управување со животната средина. Стандардизацијата на овие процеси е присутна на глобално ниво, би рекол и неопходна. Во однос на Системите за управување со животната средина воспоставени се стандарди во однос на оваа алатка како што се: Британскиот стандард 7750 (BS7750), Програмата за еко-управувањето и ревизија (EMAS), како и ISO14001 (NHDES) (Wang & Wu, 2013, стр.165). Подоцна е издаден и промовиран и новиот британски стандард што се однесува на фазната имплементација на системите за управување со животната средина. Овој стандард претставува норматив за постепено усвојување и имплементација на EMS и можност да постигнат квалификувано признание за ISO14001 и регистрација за EMAS.

Последниот наведен стандард (EMAS) обезбедува систематска и интегративна организациска рамка со цел одредена организација да остварува активности насочени кон остварување на својата примарна активност истовремено обезбедувајќи практика на заштита на животната средина. Во оваа смисла таа се грижи за: обезбедување на нормативните претпоставки за заштита на животната средина; утврдување на политика на заштита на ЖС; утврдување на јасни цели во обезбедување на овие активности; идентификување на аспекти и влијанија кон животната средина; отежнување на загадувањето и активностите со штетни последици; тренинг и набљудување, проверка и контрола на имплементацијата на системот за управување со животната средина; комуникација со јавноста; оценка на политиките на заштита на ЖС; документирање на постапките за управување со животната средина; и постојано преоценување и

подобрување на управувачките практики. (Standardization, n.d.) Овој стандард обезбедува управување на организацијата со структурна рамка за идентификување, проценување, управување и подобрување на еколошката изведба. Под терминот организација се подразбира компанија, претпријатие, фирма, бизнис, власт или институција, или како дел или комбинација, без разлика дали е соединета или не, државно или приватно, што има свои функции и администрација. (Брејди, 2005, стр. 155)

Незадолжителноста за примена на овој стандард претставува недостаток, но сепак зборува за процес на постепено усвојување и одење напред. И во оваа смисла значителен број држави во многу сектори веќе го имаат или се во процес на имплементација. Воените организации на глобално ниво, а особено одбранбените системи на државите-членки на НАТО веќе во голем дел го применуваат. Во оваа смисла и милениумските цели на Обединетите нации усвоени на Самитот во Јоханесбург во 2002 година ја нагласуваат важноста од вклучување на одбранбениот сектор во имплементација на наведените стандарди. Несомнено одбранбените капацитети имаат клучно место во обезбедување на претпоставки кон обезбедување на животната средина од загрозувања и вкупноста на штетните влијанија (за улогата на организираниите одбранбени концепти повеќе во делот на овој труд насловен како „*Национална безбедност*“ и „*пат кон еколошка безбедност*“). Во основа се работи за можноста преку воените активности да се предизвикаат процеси на ерозија на почвата, бучава, аерозагадување, загрозување на флората и фауната, еко-системите и деградацијата на животната средина, што може да предизвика ефекти на нарушување на здравјето и безбедноста на луѓето. Посредниот ефект на производството на оружје со ангажирање на економските потенцијали исто така е друга димензија на проблемот.

Но, да се вратиме на управувањето. Последните години на 20-от век сме сведоци на пролиферацијата на институции надлежни за транснационално управување во политиките на животна средина, како територијално, така и содржински. Сепак, забележливо е дека во извештајот на човековиот напредок од 1999 година на ООН (ООН, 1999: Дел 5.1, стр.98), глобалното управување во целина се чини дека се придвижи чекор назад и тоа од „архитектурата на глобално управување“ утврден по Втората светска војна, бидејќи во основа глобалното управување и не претставува можност за избор – туку императив за 21-от век. (Low & Gleeson, 2001, стр.1)

Целите што се остваруваат со управување на квалитетот на животната средина не отстапуваат од општите цели на потребата од заштита на животната средина. Во глобална смисла прашањето за глобалното управување станува толку големо во

контекстот на зголемената економска глобализација, влошувајќи ја макроскалата на еколошките проблеми, додавајќи нов притисок на постоечките сфери на регулација од миграција, војни и природни катастрофи. Затоа на идејата за глобално управување во вакви услови е дадено нова смисла на ургентност врз основа на овие проблеми.

Кога станува збор за управувањето во смисла на еколошките проблеми најчесто станува збор за следните прашања:

- Потребата од воспоставување на стабилни економии, зголемување на ефикасноста на употребата на ресурсите, подобрување на социјалната правда во смисла на распределба на придобивките и товарот;
- Потребата ефективно да го спречуваме глобалното затоплување;
- Создавање на правила за заштита на светските шуми;
- Акции на разместување на население како резултат на еколошка и други видови на кризи; и
- Создавање на комплементарни правила на однесување на транснационалните организации. (Low & Gleeson, 2001, стр. 1-2)

Во смисла на глобално управување со животната средина во контекст како што напоменавме во претходниот дел, Организацијата на Обединетите нации со своите програми се покажува како глобален играч кој е најмногу активен во анализа, како и во решавање на голем дел од прашањата поврзани со животната средина.

За управувањето со квалитетот на животната средина е неопходно организирање на посебен набљудувачки систем што ќе укажува на промените и состојбите кои се случуваат под влијание на антропогената активност. Организираниот систем подразбира во себе вклученост на повеќе институции, организации, на повеќе нивоа, и тоа како хоризонтално, така и вертикално. Организираниот систем, нарекуван и еколошки мониторинг, обезбедува следење на: природата на полутите, квалитетот, изворите, нивните ефекти врз биотичките и абиотичките компоненти на животната средина, прогнозирање и насочување на заштитни мерки... Следењето на овие состојби е поврзано со голема ангажираност на повеќе субјекти, почнувајќи од најниско ниво на организираност во една работна организација, населба, општина, град и на крај во цела држава. Поврзувањето на овој систем меѓу државите би помогнало и во утврдување на методологија за следење на проблемот на регионално или глобално ниво. (Мулев, 1997, стр. 275 – 284)

Тогашната идеја на Мулев денес веќе претставува практика. Македонскиот информативен центар за животна средина во голем дел ги остварува претходно

наведените активности наведени од Мулев. Исто така и други органи на државната управа благодарение на техничките и софтверските решенија развиваат вакви целосни или делумни системи. Сателитските снимки во оваа смисла имаат исклучителна важност. ГИС платформата исто така претставува еден пример. Денес, управувањето со животната средина, пред сè како резултат на апроксимацијата на европското законодавство е препознаено во Република Македонија, па така согласно член 31 од ЗЖС, МЖСПП ги поддржува правните и физичките лица кои вршат стопанска или друга дејност, научните и образовните организации и институции, како и органите на државната власт, кои заштитата на животната средина ја организираат според европската шема за управување со животната средина и за ревизија.

ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ

Парадигмата на одржливиот развој *претставува мултисекторска во бирократскиот механизам и интердисциплинарна при академските истражувања и научни системи*. Сепак, кога зборуваме за одржливиот развој во најголем дел зборуваме за поврзаноста меѓу економскиот развој и заштитата на животната средина.

Според Бан Ки Мун „безбедноста секаде зависи од одржливиот развој“. (Voigt, 2009, стр.163) Прашањата кои и тука се акцептираат како закани по безбедноста на глобално ниво, а имаат потенцијал да ја загрозат сечија индивидуална безбедност се однесуваат исто така на: борба против климатските промени, создавање на стабилни економии, намалување на сиромаштијата, развивање на глобалниот југ, обезбедување на стабилен и сигурен пристап до енергетски ресурси секаде. (Voigt, 2009, стр. 163 – 196)

Тесно поврзани и меѓусебно комплементарни се и прашањето за безбедноста на животната средина и прашањето за одржливиот развој. Идејата за одржлив развој за првпат е користена во Стратешкиот светски извештај за заштита на природата донесен од страна на меѓународната Унија за заштита на природата, објавен во 1980 година. Во 1983 година поимот повторно го употребува Комисијата за заеднички кризи на Брант, што всушност е предвесник, и на многу начини ги постави основите на извештајот „наша заедничка иднина“. (Azaragic, Emsley, & Hamerton, 2003, стр.2)

Според Јоаким Спангенберг, димензиите на општествени и институционални промени што се бараат за да се оствари парадигмата „одржлив развој“ се поставуваат и се цели на нивно остварување во овој век. Се упатува на тоа дека не само што

парадигмата е предиспонирана на концепции на распределба на правдата (меѓу луѓето кои сега живеат и оние кои сè уште не се родени, и меѓу оние кои живеат сега, но меѓу оние на „богатиот север“ и оние „од сиромашниот југ“), но исто така, дека фактичкото воспоставување на оваа парадигма во практика, неизбежно ќе доведе до социјални конфликти, при што распределбата на правдата (во смисла претходно кажана) мора да биде демонстрирана постојано да се истакнува она што е погрешно во секој чекор од патот на промена. (Gleeson & Low, *Governing for the Environment – Global problems, Ethics and Democracy*, 2001, стр.3)

Светската комисија за животна средина и развој на барање на ООН постави прашања и го привлече светското внимание со: добробитот на животната средина, економиите и луѓето кои се особено поврзани и меѓузависни и потребата од глобална соработка во однос на одржливиот развој. ОР е прашање што секако е зависно од интеграција: развој на начин од кој се обезбедуваа придобивка на најширок опсег на сектори, како прекугранично така и меѓугенерациски. Со други зборови, заедничка одлука треба да се донесе кој секако ќе ги земе предвид потенцијалните последици врз општеството, животната средина и економијата, особено со оглед на тоа дека: нашите активности ќе имаат влијание насекаде и нема да се ограничат на сегашноста, односно последиците ќе се видливи и во иднината. (Strange & Bayley, 2008, стр.24) Авторите нагласуваат дека Владите при управувањето со сложените активности се соочуваат со исклучително комплексен предизвик наоѓајќи се на раскрсница меѓу компетентните побарувања на природни и ресурси на општеството (социјални), притоа без да го жртвуваат економскиот прогрес.

Според претходно наведеното, може да кажеме дека оваа равенка е исклучително комплексна и дека има сè уште многу непознати.

Во последните 15 години, три главни концепти се развиени за мерење на одржливоста и тоа:

- ⇒ Концептот од три/четири столба;
- ⇒ Концептот за животна средина (еколошкиот концепт) заснован на силната парадигма за одржливост;
- ⇒ Концептот на капитал (богатство) заснован на слабата парадигма на одржливост. (Kuckshinrichs, 2011, стр.5)

Концептите се разликуваат зависно од важноста која истите му ја придаваат на луѓето.

Концептот на капитал (богатство) ги става луѓето во центар на анализата, додека еколошкиот концепт ги гледа луѓето како дел од сеопфатниот екосистем. Во рамки на три/четири столбениот систем, има различни акценти што се однесуваат на важноста на луѓето во концептот на одржливост. Генерално, овој концепт се заснова на тоа дека за одржливиот развој, економските, социјалните и еколошките прашања и проблеми треба да се решаваат симултано. Некои концепти (кога се однесува на четвртиот столб) ги содржат и институционалните решенија. Според овој концепт, концентрацијата и вложувањето на еден столб не може да биде доволно за да се обезбеди одржливост, од причина што секој столб поседува централна важност за применување на одржливоста и од тие причини не би можел да биде занемарен. (Kuckshinrichs, 2011, стр.5). Оттука, можеме да заклучиме дека синхронизираното вложување во сите столбови може да даде резултат што во извесност треба да обезбеди одржлив развој, односно извесност на организираниот живот на човекот, економскиот и технолошкиот развој.

Што го прави едно општество одржливо и како може да го оцениме нашиот прогрес во насока на создавање на такво општество? Не се само парите во прашање. Одговорот лежи во тоа дека голем опсег на фактори што вршат значајно, често пати и клучно влијание кон „успехот“ во однос на пристап до образование, здравствена заштита и слобода на културна идентификација и изразување. Кон таа цел потребно е да се развиваат мерки што ќе ни овозможат да градиме помодерна и посилна основа од знаења и да го забрземе процесот на постигнување на истите. (Strange & Bayley, 2008, стр.100)

Интеграцијата на димензијата поврзана со животната средина заедно со стратегиите за развој, позитивната и неопходната улога на бизнис заедницата и компаниите во комбинирање на економскиот раст и заштитата на животната средина се досега универзално познати; дури дотолку што се надеваме дека сме поблизу до завршувањето на теоријата и практиката на конфликт меѓу животната средина и развојот, еднаш и засекогаш.

Дефинирањето, препознавањето на важноста и неопходноста на одржливиот развој е препознаено и ефектно. По овие чекори, практичната имплементација би подразбирала систематизација на знаењата поврзани со одржливиот развој. Систематизацијата на знаењата, нивното воопштување го прави науката. Науката развила инструменти како да ги мери и квантифицива појавите и процесите, иако голем дел од нив отпрво изгледаат немерливи. Кога се работи за одржливиот развој едно од прашањата на кои се има потрошено многу енергија е утврдувањето на варијабилните вредности преку детектирање на индикатори што се релеватни за мерење на поимот.

Станува збор за климатски промени, детска грижа, бизнис етика, политика на владите, потрошувачки навики кај луѓето итн. Знаеме дека одржливиот развој вклучува економски, социјални и варијабли поврзани со животната средина – при што сите треба да бидат утврдени и мерени во определна мера која е можна. На пример, бруто домашниот производ и продуктивноста се индикатори на економската димензија, консумацијата на вода и загадувачки материјали во димензијата на животната средина и социјалната статистика се состои од, на пример, животниот век на луѓето, стапка на образовани луѓе итн. (Strange & Bayley, 2008, рстр.101 – 103)

Во однос на тоа што можеме да направиме за да биде општеството одржливо, може да се диференцираат повеќе типа на богатство:

- ⇒ Финансиски капитал, како што се акции, обврзници и депозити;
- ⇒ Произведен капитал, како што се машини, згради, телекомуникации и друг тип на инфраструктура;
- ⇒ Природен капитал во форма на природни ресурси, земја и еко-системи кои обезбедуваат услуги, како што е апсорбирањето на отпад;
- ⇒ Човечки капитал во форма на едуцирана и здрава работна сила;
- ⇒ Општествен капитал во форма на општествени мрежи и институции. (Strange & Bayley, 2008, рстр.104 – 105)

Несомнено само неколку социјални концепти привлекоа толку внимание како што тоа го направи концептот за одржлив развој. По публикувањето на извештајот на Хари Брутланд, концептот на одржливост и неговата имплементација беше дискутираната од академската заедница и општеството генерално (Beckerman, 1995; Daly; Solow; 1993). Денес, одржливиот развој претставува утврдена политика на многу нации (GFG, 2002). Последователно, поширок опсег на проблеми се интерпретирани во насока на обезбедување на одржливиот развој. Еден од тие секако е демографскиот развој. Индикаторите за одржливиот развој ги опишуваат и дефинираат прашањата и околностите што го карактеризираат и ја поддржуваат вредноста на неговата парадигма. Индикаторите за одржливост ја мерат разликата меѓу сегашните услови и соодветните ситуации дефинирани како одржливи и/или релевантната технологија. (Kuckshinrichs, 2011, стр.5)

Со оглед на тоа дека Стратегијата за одржлив развој на Република Македонија е донесена во 2010 година, не може да стане збор за принцип кој нашол примена или наоѓа примена во практиките и водењето на политиките на организиран и систематизиран

начин. Но секако дека донесувањето на Стратегијата е многу позитивен импулс во областа и дава силен придонес кон зголемување на свеста. Тоа значи дека вредноста е препознаена. Државниот завод за статистика веќе издава и публикации¹⁵ во вид на статистички годишници во однос на одржливиот развој на основа на индикатори дефинирани од ЕУ, односно ЕВРОСТАТ. Уставот на Република Македонија прогласува одредби со кои се потврдува важноста и императивот за одржлив развој (за жал императив, но од правен аспект, содржината на нормата е декларативна, впрочем како и сите норми што се однесуваат на заштита на животната средина). Законот за животна средина од 2005 година исто така се заснова на овој принцип, а Владата на Република Македонија врз основа на овој закон ја донесува и Стратегијата за одржлив развој.

Националната Стратегија за одржлив развој (НСОР) на Република Македонија

Оваа стратегија се заснова на принципите за одржлив развој прифатени на глобално ниво, а дефинирани на Конференцијата за животна средина и развој на ООН (Рио де Жанеиро, 1992г.) со цел агендата 21 да биде применлива, понатаму врз основа на Декларацијата и планот за имплементација од Јоханесбург 2002 година, усвоена на Светскиот самит за одржлив развој, врз принципите на Милениумската декларација на ООН кои се содржани во Милениумските развојни цели и принципите развиени во обновената Стратегија за одржлив развој на ЕУ, усвоена од страна на Европскиот Совет во 2006 година. (Национална Стратегија за одржлив развој во Република Македонија, дел I/II (2009 – 2030), 2010, стр. 4)

Во однос на загрозувањето на животната средина, Република Македонија за разлика од индустријализираните држави остварува корист со тоа што е држава во развој, на начин што нејзините ресурси се сè уште неексплоатирани во преголем обем. Како резултат на тоа, природните и културни ресурси со кои располага се сè уште неуништени. Токму затоа е потребата од интегрирано управување на сите нивоа кое ќе има основна задача да обезбеди раст што е долгорочно одржлив, пристап што е особено сложен и во себе, покрај другото, подразбира заштита на животната средина.

¹⁵ Статистичките публикации за одржлив развој се достапни на:
<http://www.stat.gov.mk/PublikaciiPoOblast.aspx?id=47&rbrObl=29> (пристапено на: 15.11.2011).

Во однос на Република Македонија состојбите во врска со утврдените индикатори што се релевантни за следење и управување со одржливиот развој НСОР констатира одредени состојби:

- ⇒ Недоволно развиена свест, разбирање и посветеност за одржлив развој;
- ⇒ Целосна посветеност кон полноправно членство во ЕУ (што само по себе подразбира доследно имплементирање на принципот во управувањето на сите нивоа и управувањето со економскиот раст и развој);
- ⇒ Богато природно и културно наследство;
- ⇒ Висока стапка на невработеност и потреба од зголемување на стапката на вработеност;
- ⇒ Потреба од значително подобрување и стратешко насочување на здравствениот сектор;
- ⇒ Потреба од значително подобрување и стратешко насочување на образовниот сектор;
- ⇒ Потреба од стратешко насочување во одредени сегменти во областа на енергетиката, земјоделството и шумарството;
- ⇒ Потреба од структурирано стратешко работење и планирање во туризмот, кој претставува сектор со голем потенцијал;
- ⇒ Потреба од значително подобрување на системот за водоснабдување, третманот на отпадни води и управувањето со цврст отпад;
- ⇒ Потреба од значително подобрување на железничката мрежа;
- ⇒ Потреба од стратешко фокусирање во областа на планирањето и изградбата на патишта;
- ⇒ Потреба од индустриски развој, особено развој на малите и средни претпријатија што имаат значајна улога и за коишто има потреба од стратешко пренасочување;
- ⇒ Потреба од сеопфатен организациски развој и институционално зајакнување во сите сфери на јавниот живот, вклучувајќи креирање на политики, подготовка на правна и регулаторна рамка, стратешко планирање, администрација, мониторинг и спроведување. (Национална Стратегија за одржлив развој во Република Македонија, дел I/II (2009 – 2030), 2010, стр. 19)

Одржливиот развој ќе биде предмет на интерес на овој труд за истиот да биде претставен (теоретски и нормативно). Етаблирањето на систематизиран поглед и

преглед на заштитата на животната средина како димензија на безбедноста во рамки на безбедносните предизвици на Република Македонија, претставува една од главните цели на трудот. Интегрираните политики во овој дел се клучни. Заштитата на животната средина и одржливиот развој се концепти што произлегуваат еден од друг и заемно се надополнуваат.

Може да кажеме дека за светот претставува предизвик да изнајде практични решенија за подобрување на интеграцијата на економските, социјалните и аспектите на животна средина. Урамнотеженост која води кон одржливост, соработка која е неопходна, континуитет на активностите, вградување на принципот на одржлив развој на сите нивоа на управување, а особено управување со безбедносни предизвици поврзани со животна средина е суштината на прашањата што треба да нè однесат до определени сознанија. Конкретизирањето на институциите надлежни за заштита на животната средина се клучни во овој дел.

Одржливиот развој мора да се спроведува преку одлучна интегративна политика на вградување на животната средина како димензија во секторските политики. Тој е мултидимензионален концепт кој вклучува социоекономски, еколошки, технички и етички перспективи. Во себе секако опфаќа прашања како што се: заштита на животната средина, зачувување на природата, енергетска сигурност.

Основните прашања на кои треба да одговори овој принцип се: одржливост на кој и одржливост на што? Секако дека животната средина, односно сè она што нè опкружува мора да биде одржливо. Секоја негова значителна промена ќе доведе до промени во начинот на живот на човекот кои секако ќе предизвикаат неизвесност, неизвесноста ќе предизвика страв, а стравот ќе создаде услови за конфликт, притаен или експониран, на ниво на закана, агресија или фактичко делување. Единствениот начин за превенција и справување со ризици и закани претставува успешна организација кој интегрирано ќе обезбеди заштита на животната средина.

Република Македонија во своите нормативни, стратегиски и акциски документи ја препознава важноста на животната средина и потребата од нејзино обезбедување, односно сигурност, односно извесност во определена мера.

Насоките како и политичката и стручна рамка за поврзување на животната средина и безбедноста се идентификуваат преку следните стратегиски документи:

⇒ Концепција за Национална концепција за безбедност и одбрана; (2003 г.)

⇒ Стратегиски одбранбен преглед; (2003 г.)

- ⇒ Национална стратегија за интеграција на РМ во ЕУ; (2004 г.)
- ⇒ Стратегија за национална безбедност; (2008 г.)
- ⇒ Стратегија за одбрана; (2010 г.)
- ⇒ Национална стратегија за заштита и спасување; (2009 г.)
- ⇒ Национална стратегија за одржлив развој во РМ; (2010 г.)
- ⇒ Здравствена стратегија на РМ;
- ⇒ Повеќе стратегиски определби за заштита на животната средина кои се содржани во повеќе документи како што се: Вториот национален еколошки акционен план на РМ (НЕАП 2, 2006 г.), Стратегија за мониторинг на Животната средина (2006 г.), Стратегијата за подигнување најавната свест за животната средина (2005 г.), Стратегијата за управување со податоци за животната средина (2005 г.), Просторен план на РМ (2004 г.), Стратегија за енергетска ефикасност до 2020 година (2004 г.) и Националниот здравствено – еколошки план (НЗЕАП, 1999 г.). (Милески, Еколошка безбедност - одржлив развој – одржлива безбедност, 2011, стр.184)

Ставот на теоретичарите е дека сè повеќе во име на безбедноста државата ја зголемува својата регулирачка моќ, ги зголемува своите овластувања за сметка на слободата на луѓето ограничувајќи дел од нивните права во определни ситуации.

Дефинираните рамки на НСОП се следните тематски политики:

- 1.1. Одржливо управување, одржливи политики.
- 1.2. Трите столба на одржливиот развој
 - 1.2.1. Тематски целини на одржливиот развој (Мерења на одржливиот развој во Република Македонија)
 - 1.2.2. Социоекономски развој
 - 1.2.3. Одржлив модел на потрошувачка и производство
 - 1.2.4. Социјална вклученост
 - 1.2.5. Демографски промени
 - 1.2.6. Јавно здравство
 - 1.2.7. Климатски промени и енергија
 - 1.2.8. Одржлив транспорт
 - 1.2.9. Природни ресурси
 - 1.2.10. Глобално партнерство и добро управување
- 1.4. Заштитата на животната средина во обезбедување на одржливиот развој

Од нив, како што можеме да забележиме најмалку три се директно поврзани или произлегуваат од предметот на животната средина.

МЕЃУНАРОДЕН КОНТЕКСТ

МЕЃУНАРОДНО ПРАВО

„Почитувањето на општо прифатените норми на меѓународното право“ е една од темелните вредности на уставниот поредок во нашата држава. “Шестата глава од Уставот насловена како „меѓународните односи“ утврдува дека: „Меѓународните договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон“. (Устав на Република Македонија, 1991 г.). Во буквална смисла на зборот ако го толкуваме овој член, истиот би подразбирал супрематија на меѓународното во однос на националното право на Република Македонија. Кога говориме за меѓународното право можеби умесно е да наведеме дека процесот на глобализација покрај на културолошката, криминалната, политичката, економската димензија неминовно има и димензија на глобализација на правните решенија (се разбира во нивните идеи и системи). Ова особено се однесува на одредени области. Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски анализирајќи ги современите предизвици на меѓународното право во генерална конотација утврдуваат дека се карактеризираат со следните својства: прво, дека сè поголемо е прифаќањето на индивидуата под одредени околности да биде субјект на меѓународното право; второ, постои изразена тенденција кон кодификација, односно интензивно преточување на напишаното во пишано право; трето, сè поголема индустријализација, односно зголемување на бројот и значењето на меѓународните организации и; четврто, пораст на неговото влијание, како резултат на потребата на државите и другите субјекти на меѓународните односи да ги користат неговите функции и предностите кое тоа им ги обезбедува и истовремено, продлабочувањето на противречноста меѓу сè поголемата нормативна сила на меѓународното право и незадоволителната примена на неговите норми, што ја нагласува неговата неефикасност. (Фрчкоски, Тупурковски, & Ортаковски, 1995 г., стр. 19 – 21)

Уставните решенија во Република Македонија во член 8, алинеја 11 како и членот 118 ригорозно толкувани утврдуваат дека во дадена ситуација националните авторитети

(јавната власт со сиот инструментариум) може да се повика на меѓународно правен извор што е доволно прецизиран и да го примени. Ова особено се однесува на ратификуваните меѓународни договори. Меѓутоа, кога се работи за општо прифатените принципи на меѓународното право и таканаречените *Jus cogens* норми ратификацијата воопшто не е релевантна. Хипотетички, државата би морала да постапи на своја територија против прекршителот на тие норми дури и воопшто истиот да не биде предмет на интерес ниту да има претпрено каква било штета. Во однос на дирекната примена на меѓународното право одредени држави воспоставувајќи доктрина на неограничен национален суверенитет подразбираат процес на имплементацијата на меѓународното право што прво се усогласува со донесување на национални акти, вообичаено закони. Ваквото сфаќање за односот меѓу меѓународното и националното право се познати како моноистичко и дуалистичко. Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски во поглед на меѓународното право наведуваат постоење на одредени карактеристики: прво, постои општа обврска на државите да го усогласат своето внатрешно право со обврските што произлегуваат од меѓународното; второ, промената на Владата на државата не може да биде причина за непочитување на обврските; трето, внатрешното право е подложно на оцена; и четврто, одлуките на меѓународните организации не се обврзувачки за внатрешните судови на земјата-членка, без дополнителна процедура за извршување предвидена со внатрешното право. Оттука, можеме да го видиме контекстот на односот меѓу внатрешното и меѓународното право. Меѓу другото, и од овие неколку првични претпоставки се анализираат спецификите на меѓународното право за животна средина за кое во кратки црти наведуваме определни информации за кои сметаме дека може да имаат важност во контекст на пошироко поимање на животната средина, а оттаму и за спецификите на овој труд.

Во однос на меѓународното право може да заокружаме дека извори во оваа област може да се јават: 1. *Поврзани одредби или преклопување на инструменти* (на пример, со ратификување на еден договор државата всушност може да стекне обврска да почитува многу други инструменти кон кои не пристапила); 2. *Рамковни договори* (утврдувајќи општи принципи во кој контекст ќе се развијат дополнителни протоколи); 3. *Времени спогодби*; 4. *Амандмани во форма на измени и прилагодување на договорот* (особено имајќи предвид следење на техничко- технолошкиот напредок); 5. *Извршни и неизвршни обврски* (во смисла дали договорите можат да се применат од националните авторитети во поглед на развој на самиот текст на договорот, дали се предвидени казни, надлежни субјекти, конкретни постапки и динамика, односно дали треба посебно да се

доизработат во националното законодавство); 6. *Обичаи* (на пример, Стокхолмската декларација и декларацијата од Рио содржат одредби кои одредени меѓународни и национални судови ги прогласија како дел од меѓународното обичајно право); 7. *Општо прифатени принципи на цивилизираните народи*; 8. *Судски одлуки и доктрина*; 9. *Необврзувачки меѓународни инструменти*. (Shelton & Alexandre, 2005, рстр. Види повеќе: 15 – 18)

Обединетите нации претставуваат репрезент на грижата за меѓународниот мир и безбедност. Нивната важност се релативизира, особено во прашањата за меѓународните односи и политика. Сепак, улогата во хуманите процеси што се од важност за опстојување на планетата во најголем дел како иницијативи, активности и програми се во рамки на ООН и нивната улога е клучна во овој дел.

МЕЃУНАРОДНО ПРАВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Во поглед на манифестацијата на определени меѓународни правни решенија може да се каже дека веста за уништувањето на Земјата не постои последните две децении. Како што наведовме во некои делови (Medows, Ricaro) постоеле одредени размислувања. Тие повеќе биле загрижени за економската димензија на проблемот во поглед на физичките лимити на искористување на ресурсите, но сепак на посреден начин го покреваат и прашањето за заштита на животната средина. Па така, меѓународното правно регулирање на заштитата на животната средина може да се забележи релативно рано во организираниот живот на човекот. Организирани и глобални облици може да се забележат веќе од 19-от век. На пример, Конвенцијата за заштита на крзнените фоки во Беринговото Море потпишана во Париз во 1883 година, конвенција за заштита на птиците кои се корисни за земјоделството потпишана во Париз во 1902 година. Конференцијата во Берн во 1913 година која подоцна ќе наметне идеја за светски договор за заштита како обновена идеја на првиот меѓународен конгрес за заштита на природата во Париз, 1923 година, кој ќе се реализира конечно со Конвенција за заштита на природната флора и фауна во Африка во 1933 година. (Ланг, 2011, стр. 22 – 29)

Во поглед на меѓународното правно уредување на прашањето за животната средина, за нас исто така има значење поделбата на меѓународното право на таканаречено „тврдо“ и „меко“ меѓународно право. Крутото или „тврдо“ меѓународно право генерално се однесува на договори или принципи што се директно применливи од национални или меѓународни авторитети. „Мекото“ меѓународно право се однесува на договори или принципи што треба да влијаат на посебните национални авторитети во

насока на почитување на одредени норми или да ги внесат во нивното внатрешно право. Поголемиот дел од меѓународното право за животната средина содржи генерални принципи што се договорени меѓу државите. Иако, овие принципи некогаш ги обврзуваат државите да усвојат имплементација на легилативата. Истите не се вообичаено извршни од сопствените државни авторитети во државите, на пример како што се судовите. (What is International Environmental Law?, 2011) Според горекажаното *меѓународното право за животна средина се карактеризира како право со програмирачка природа, односно „меко право“*. Тоа практично подразбира збир на правила што во определен домен претставуваат обврски, додека во определен домен автономна волја. Повеќето рамковни конвенции се такви во својата правна техника и структура според која ги отсликуваат целите што треба да се остварат преку конвенционални ангажмани што се сè уште недоволни и на кои само државите што учествуваат може да им гарантираат доследна примена. Во случајот станува збор за конвенции, но по својата содржина не навлегуваат во детали од тоа на кој начин ќе се реши определено прашање, впрочем, што е една од основните карактеристики кај голем дел од меѓународната регулатива. Ваквите одговори може да содржат и дополнувања, протоколи што детално можат да ги регулираат прашањата. На пример, протоколот од Кјото во 1997 година на Рамковната конвенција за климатски промени од 1992 година, протоколот од Копенхаген од 2009 г. на истата конвенција итн.

Иако во голем дел необврзвачки и „*декларациите*“ што се резултат на оваа активност не треба да бидат потценети. Тие во филозофска смисла претставуваат цели што имаат длабока морална природа и претставуваат поттик и кои во одредени случаи прогресивно ги „наметнуваат“ своите решенија во државно правните системи. На пример, Универзалната декларација за човекови слободи и права на ООН имаше и има суштинско значење и ја потврдува претходно кажаната констатација.

Познато е во меѓународното право постоење на „*програми за акција*“. Тие, практично претставуваат стратегиски акциски документи што ги прилижуваат утврдените цели до самата операционализација. Така на пример, во 1972 година во Стокхолм е прифатен *Акцискиот план за животна средина*. Во 1992 година во Рио е прифатена „*Агендата 21*“. Да напоменам дека Агендата 21 содржи 40 поглавја кои предвидуваат прецизни акции во сочувувањето и управувањето со изворите на одржлив развој, во зацврстувањето на улогата на главните групи за одржлив развој, меѓународните институционални арнажмани и инструменти и во меѓународните правни механизми. (Ланг, 2011 г., стр. 27 – 28 види исто)

Во поглед на содржината на меѓународното право за животната средина истото може да се каже дека почива на бројни области на проучување, вклучувајќи економија, политички науки, екологија, човекови права, безбедност и други научни области. Оттука, тешко дека може да се извлече заедничка дефиниција со оглед на интердисциплинарноста.

Генерално, кога се работи за меѓународното право „чадор“ организација на светските движења, па во оваа смисла и оние поврзани со правото претставуваат ООН, меѓу другите и со посебно значење во поглед на животната средина, особено со програмата за животна средина на ООН.

На ниво на меѓународна заедница интересот за заштита на животната средина постои подолго време. Како резултат на тој интерес денес може и да се зборува за развиени правни системи на национално, регионално и глобално ниво. Концепцијата за релативен суверенитет на државите, особено нагласена во ЕУ создаде во изминатиот период развиени правни системи кои меѓусебно се доизработуваат и надградуваат. Во оваа смисла *меѓународното право за животна средина не само што воспостави предмет на интерес како научна дисциплина, туку со тоа и стекна глобална димензија.*

Во оваа прилика би издвоиле некои од најважните настани на меѓународно ниво што се значајни за меѓународното правно уредување на животната средина, но истовремено и ја покажуваат значајната димензија што животната средина ја има. Конференцијата во Стокхолм во 1972 година, конференцијата во Рио во 1992 година, Самитот во Јоханесбург во 2002 година, како и конференцијата за одржлив развој „20 години по Рио“ одржана од 20 – 22 јуни 2012 година во Рио де Жанеиро, Бразил. Значењето на овие меѓународни собири има голема вредност. Имено, овие собири не се само собири на еко-ентузијаста. Во најголем дел од овие собири присутни се речиси сите лидери од светот на ниво на шефови на држави и Влади. Глобалните и регионалните организации исто така внесуваат силен придонес. Горенаведените средби претставуваат едни од најзначајните настани, особено во контекст на меѓународна мобилизација кон зајакнување на механизмите на заштита на животната средина, како од правен, така и од политичко-филозофски аспект. Имено, филозофските погледи кон положбата на човекот во средината несомнено се инспиративни во насока на политичко-правна акција насочена кон заштита на животната средина.

Самитот во Јоханесбург во 2002 година кој животната средина ја вгради во уште поширок концепт, концептот на одржлив развој заедно со економскиот и социјалниот

концепт ја прошири временската димензија на грижата за животната средина на она што значи грижа за идните генерации.

ОБЕДИНЕТИ НАЦИИ

Организацијата на Обединетите нации (<http://www.un.org/en/>) е замислена како највисок меѓународен суверен и авторитет, кој меѓу другото располага и со правото да примени организирано насилство со цел да реши определено прашање во меѓународните односи. Значи, употребата на сила во меѓународните односи е дозволена во два случаи: прв, кога тоа го прави ООН согласно Статутот и втор, во случај на самоодбрана. Повелбата на Организацијата на Обединетите нации е донесена во 1945 година и има статус на конститутивен акт на самата организација. На меѓународно ниво некои од актите што имаат особена значајност се: Универзалната декларација за човекови права; Милениумските цели; Пактовите за граѓански и политички и економски и социјални права од 1966 година; и други конвенции, декларации, извештаи на ГС и на останатите органи на организацијата, како што се резолуциите на Советот за безбедност.¹⁶

Улогата за остварување на безбедноста на ООН е единствена во светот. Согласно повелбата, организирано насилство може да презема единствено оваа организација. Оттука, тоа претставува една од основните карактеристики на Организацијата. Историјата покажува дека неопходност на цивилизацијата претставува забраната за употреба на сила во решавање на меѓусебните отворени прашања.

Организацијата на Обединетите нации ја отсликува положбата на државите од светот утврдена како таква со крајот на Втората светска војна. И покрај тоа што постојат бројни агенции, комисии и други специјализирани тела во оваа организација за нас од особено значење претставува Генералното собрание на ООН, како и Советот за безбедност на ООН. Советот за безбедност со оглед на бројот на членови, динамиката

¹⁶ Во некои од деловите на трудот во однос на предметните содржини: „Организацијата на Обединетите нации“, како и Европската регулатива преземени се мисли и реченици од необјавениот магистерскиот труд на авторот на тема: „Инспекцискиот надзор во заштита на животната средина во Република Македонија – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина“ одбранет на Факултетот за безбедност - Скопје.

на работа, распределбата на позицијата што државите ја уживаат во меѓународниот поредок (утврден како таков во 1945 година), како и согласно овластувањата утврдени во Статутот на организацијата е единствено тело што има наднационален суверенитет и има обврска да го чува во прв ред мирот и безбедноста во светот со мирни и присилни средства. За ова стојат на располагање актите на меѓународното право во општа (што се однесуваат на сите држави) и во поединечна смисла (оние кои ги донесува Советот за конкретна безбедноста ситуација, држава или држави). На Советот му претстојат и средства за присилно остварување на волјата на меѓународниот поредок (и меѓународното право). Лиден (Liden) и Енестром (Enestrom) се на мислење дека компаративната предност на ООН се заснова на способноста да се обезбеди легитимитет на мировните активности, заснован на меѓународното право, вклучително и употребата на воениот персонал и со мандат за решавање на прашања во областа на меѓународната безбедност, превенцијата на конфликти како и чувањето на човековите права, хуманитарна помош, постконфликтна реконструкција на мирот, долгорочен развој како и теренско присуство пред, за време и по конфликт. Во крајна линија може да се каже дека ООН на едно место се обидува да ги отслика положбата и интересите на државите во светот. Преку Советот за безбедност големите држави ја добиваат својата уникатна како клучна улога во правото на легитимна употреба на сила во решавање на определено прашање.

Во својата организација ООН покрај ГС и СБ има и бројни тела, програми, потпрограми од кои дел имаат клучно значење за животната средина. Па така, утврдувајќи дека како резултат на меѓусебната поврзаност на безбедносните предизвици и ризици од една страна, како и нивната врска со неконвенционалните форми на ризици (сиромаштија, деградација на животна средина, масовни заразни болести), Генералниот секретар на ООН во 2005 година предложил фомирање на Комисија за градење на мирот (Peacebuilding Commission). Според неговата замисла истата треба да ја пополни празнината и недостатокот на соработка и заедничко делување меѓу Советот за безбедност од една страна, и Економско социјалниот совет од друга. Или според зборовите на Анан: *„Ако сакаме да ги спречуваме конфликтите мораме да се осигураме дека мировните договори се имплементирани на одржан и одржлив начин. Сепак во овој моментум, има јаз меѓу институционалните капацитети на ООН: ниту еден дел од системот на ООН не ги адресира ефективно предизвиците за помагање на државите во транзицијата од војна во траен мир“.*

Состојбата во која државите сфаќаат дека не можат повеќето од прашањата да се решаваат на национално ниво е веќе апсолвирана и претставува став што има континуитет подолг временски период. Денес не може да се сетиме на област на човековото живеење, а да нема потреба од меѓународна соработка. Феноменот на глобализацијата со моменталниот пристап до информации за секое прашање од светот носи сопствени предизивици за чие решавање неопходна е меѓународната соработка. Областа на животната средина е една од нив. Ризиците и опасностите по животната средина, комплексноста на прашањето што е тесно поврзано со економските и социјалните парадигми не се врани во политичките граници на државите како што неколкупати во текстот напоменуваме. Оттука и решенијата не се во тие рамки. Денес ООН се организација која исклучително придонесува кон глобализирање на прашањата, а се обидува и да ги глобализира решенијата на проблемите (сиромаштија, нееднаков развој, загрозување на животната средина, криминал, мир и безбедност итн.) имајќи предвид дека истите се глобализираат надминувајќи ги државните граници. Мобилноста на светот едноставно е на особено високо ниво и светот, едноставно, не е толку „голем“ како некогаш. ООН во однос на остварување на своите цели развива и одредени програми по одредена линија на работа, а во однос на животната средина се истакнува со програмата за животната средина што е предмет на елаборација на текстот што следува.

ПРОГРАМА ЗА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА НА ООН – United Nations Environment Programme (UNEP)

Програмата за животната средина на Обединетите нации е ентитет, кој е определен од системот на ООН и има задача да постапува во однос на прашањата на животната средина на глобално и регионално ниво. Програмата е овластена да го координира развојот на политиките кон прашањето за животната средина, трудејќи се да одржи консензус, следејќи ги состојбите и нагласувајќи ги прашањата што бараат внимание и делување, како кон конкретни држави, така и кон целата меѓународна заедница со цел да ги спроведе неопходните активности. Мандатот на оваа програма е утврден со:

- Резолуција 2997 (XXVII) од 15 декември 1972 година;
- Агенда 21, усвоена од Конференцијата за животната средина и развој на ООН (самитот за земјата) во 1992 година;

- Декларацијата од Најроби за улогата и мандатот на UNEP, усвоена од извршниот совет на програмата за животна средина во 1997 година;
- Препораки поврзани со управувањето на меѓународните активности во врска со животната средина усвоени од Светскиот самит за одржлив развој од 2002 година, како и Светскиот самит од 2005 година и;
- Министерска декларација од Малме, како и Милениумската декларација на ООН, усвоени 2000 година. (Organization profile)

Во основа, со формирањето на оваа програма се случува пресвртница во однос на третманот на животната средина од Обединетите нации и тоа токму со нејзиното формирање. Како што вели Саскинд, пред 1972 година, одделните агенции на ООН се справуваа со проблемите поврзани со животната средина, разбивајќи ги претходно на делови. Програмата не е агенција што има извршна власт. Таа не е финансирана или ополномоштена да прави сопствени програми, но наместо тоа, таа зависи од другите национални и меѓународни агенции при имплементирањето на програмите. (Саскинд, 2008, стр. 48) Согласно Резолуцијата 2997 од 15 декември 1972 година, во насока на предлогот на Шведска за создавање на глобална организација за подигнување на глобалната свест за прашањето за животна средина се создаде:

- Извршен совет на програмата, составен од 58 држави со четиригодишен мандат, одговорни за правење проценки на државите на глобално ниво, формирајќи приоритети на програмата за заштита на животната средина, и надлежен за донесување на буџет;
- Секретаријат на Програмата, со седиште во Најроби, Кенија, со цел да обезбеди почетна точка за активности во однос на заштита на животната средина и координација во рамките на системот на Обединетите нации, на чело со извршен директор, кој ужива позиција на потсекретар на Генералниот секретар на ООН; и
- Доброволен фонд за животната средина што треба да ги финансира иницијативите на Програмата, да биде поддржан од заеми и фондови одобрени од буџетот на ООН. (Selected Texts of Legal Instruments in International Environmental Law, 2005, стр.14)

Кога зборуваме за меѓународното право, можеме да зборуваме за различни аспекти, а она што нè интересира нас во случајот е особено интензивната кодификација на меѓународното право за животна средина, што беше претходно споменато, а особено во последните неколку децении. До крајот на 60-те години, повеќето од меѓународните

договори беа во насока на наоѓање на подобно практични решенија на тогаш актуелните прашања и проблеми (на пример Меѓународна конвенција за регулирање на ловот на китови од 2.12.1946 година, што всушност имаше цел да го регулира ловот на китови, а не и да го спречи). (Саскинд, 2008, рстр.174 – 193) Со *Стокхолмската декларација за животната средина* на ООН, меѓународните договори почнаа да се движат во насока на регулирање на прашањата на начин што ќе спречат штета на средината. Овие меѓународни договори се донесуваа паралелно со напредокот на националните законодавства кои интензивно ги регулираа областите со цел да се заштити животната средина. Меѓународното право за животна средина регулира бројни прашања и области од делот на заштита на животната средина како што се:

- ❖ Климатски промени (Рамковна конвенција за климатски промени на ООН ([htt](#)) и протоколот од Кјото за глобално затоплување) како и Конференцијата за климатски промени на ООН од Копенхаген ([htt1](#));
- ❖ Одржлив развој (Декларацијата за животна средина и развој од Рио ([htt2](#));
- ❖ Биодиверзитет (Конвенција за билошки диверзитет ([htt3](#));
- ❖ Прекугранично загадување (Конвенција за превенција од загадување на водите со фрлање на отпад и други материи;
- ❖ Загрозени видови (Конвенција за меѓународна трговија на загрозени видови);
- ❖ Опасни/штетни материи и активности (Конвенцијата од Базел за контрола на прекуграничните движења на опасни материјали и нивно управување (<http://www.basel.int/text/17Jun2010-conv-e.pdf>);
- ❖ Заштита на културните вредности (Конвенција за заштита на светското културно и природно богатство (<http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>);
- ❖ Опустинување (Конвенција на Обединетите Нации за борба со опустошувањето (<http://www.unccd.int/main.php>); и
- ❖ Употреба на морињата (Конвенција за правото на морињата на ООН (http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf). (American Society of International Law, n.d.)

Во овој дел не станува збор за сите меѓународни извори на меѓународното право за животната средина, но станува збор за одредени области каде се направени обиди да се структурира и систематизира во области кои може да се набљудуваат како целини. Во однос на изворите, како и другите специјализирани области на меѓународното право, меѓународното право за животната средина ја црпи својата правна основа предвидена во

член 38 од статутот на Меѓународниот суд на правдата. Според Статутот, тоа се договорите, обичаите, општоприфатените принципи признати од цивилизираните народи, одлуки и други второстепени извори како што се научни трудови од истакнати научници од областа.

Со оглед на тоа дека овој труд не може да одговори на сите прашања, може да кажеме дека не постои можност да се разгледаат сите извори на меѓународното право. Оттука, повеќе информации за сите меѓународни договори од оваа област може да се најдат во печатени и електронски изданија што ја покриваат оваа тематика, која очигледно сè повеќе станува предмет на научен интерес и може да се најдат на следната веб страна:

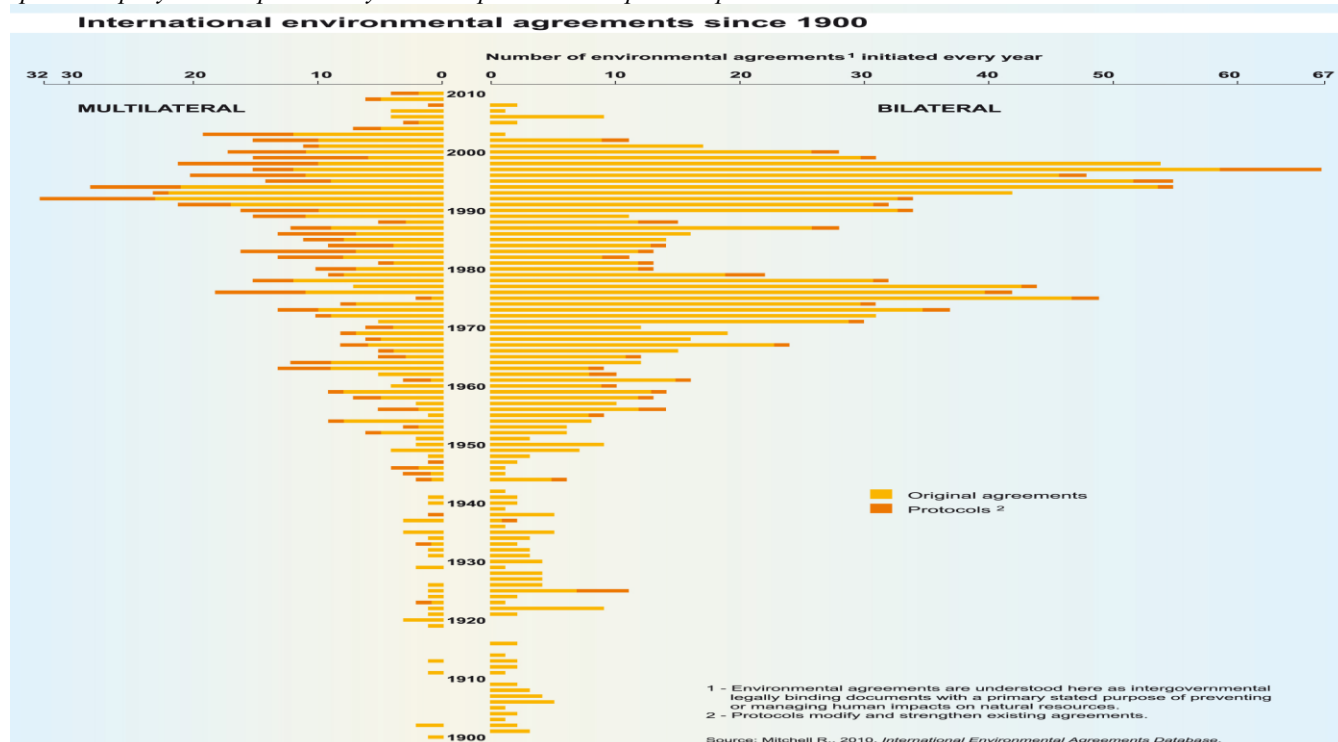
(http://www.nyulawglobal.org/Globalex/International_Environmental_Legal_Research1.htm#Blogs).

Податоци што се однесуваат на животната средина во форма на договори, пресуди на судови, законодавство на држави, како и литература од областа на меѓународното право за животна средина создадено од програмата за животна средина на ООН може да се најдат на следната веб страна:

(<http://www.ecolex.org/ecolex/ledge/view/SearchResults;DIDPFDSIjsessionid=18B81B22868C5EF91E65F36313F3B9C2?sortField=searchDate&index=treaties&query=environmental+law>)

Легислативната активност во поглед на создавање на меѓународното право за животна средина во голем дел се развивало минатите децении и сè уште се развива. Некои податоци дури и кажуваат повеќе од 100 меѓународни акти донесени во поглед на животната средина, односно некоја од нејзините области. Овие договори може да имаат во поглед на страните кои пристапуваат на истите две или повеќе страни, односно може да бидат билатерални или мултилатерални договори. Илустрацијата на трендот на интернационализација на правото, особено со подигнување на свеста за заедничките предизвици и проблеми може да го видиме од приказот кој следува. Инаку, на табелата е забележлива особена активност на меѓународна кодификација на право од областа на животната средина во текот на деведесеттите години, што секако можеме да го објасниме со духот и свеста што ја разбуди конференцијата од Рио во 1992 година (Малиш – Саздовска, 2010, стр. 10 – 20), како и Стокхолмската декларација од 1972 година.

Графички приказ бр. 4 Интензитет на кодификација на меѓународно право за животната средина преку билатерални и мултилатерални договори во периодот 1900 – 2010 г.

(Agency E. E., Environmental regulation and governance: increasing fragmentation and convergence, Assessment of global megatrends, The European environment, State and outlook)

Консултирајќи повеќе автори зачестено може да се најде наведувањето на следните меѓународни договори и акти со поголема важност за меѓународното право за животната средина, како што се: Конвенцијата за китовите од 1946 година, Рамстар конвенцијата од 1971 година, Конвенцијата за Светско културно наследство од 1972 година, Конвенцијата за морињата на ООН од 1982 година, Виенската конвенција за заштита на озонот од 1987 година и протоколот кон неа, Конвенцијата за климатски промени од 1992 година и Конвенцијата за биодиверзитетот од 1992 година. (Shelton & Alexandre, 2005, стр.15)

Програмата на ООН ги охрабрува и регионалните форми на соработка во оваа област преку стимулирање на активности за усвојување на конвенции од област на заштита на водите во морињата низ светот, вклучувајќи го Медитеранот, Персискиот залив, Западна Африка, Југоисточен Пацифик, Црвеното море, Заливот Аден, Карибите и Источна Африка. Регионалниот пристап е стимулиран од сличностите меѓу

географските региони на држави што граничат меѓусебно, а често ги поврзуваат и економските, културните и политичките околности.

ЕВРОПСКА УНИЈА

Ако зборуваме за регионална мултилатерална соработка во областа на животната средина која е поттикната од специфичната меѓународна позиција и специфичната идентитетска структура која покрај другото, се карактеризира и со заеднички политики и соработка, тогаш зборуваме за Европската Унија. Политиката во областа на животната средина е една од најважните и нормативно уредени области од легислативата на ЕУ. Некои информации говорат за тоа и дека околу 80% (4/5) од легислативата за животната средина на Велика Британија е под влијание на основ на решенијата на актите на ЕУ (<http://www.civitas.org.uk/eufacts/FSENV/ENV1.php>). Се разбира, овие податоци во основа тешко дека можат да бидат квантифицирувани, но сепак тоа е информација што е впечатлива.

Европската Унија во поглед на заштитата на животната средина како на ниво на интерни политики и регулатива во внатрешни рамки, така и во меѓународни рамки, изминатите децении се покажа и како неприкосновен промотор на овие политики. Имено, видлива е конструктивноста што генерално државите-членки на ЕУ ја поседуваат особено во процесите на усвојување на меѓународни договори и програми. Доволно е да ја видиме листата на држави кои се обврзале на обврски согласно протоколот од Кјото или доволно е да ги прочитаеме извештаите на глобалните конференции и самити (Копенхаген, Рио + 20 и други). Европската Унија има силно значење и за Република Македонија со оглед на стратегиските определби за полноправно членство. Без разлика на тоа што нашата држава не е член може да се каже со слободност дека регулативата во поглед на животната средина е во комплетна согласност со онаа на ЕУ. Ова е како резултат на статусот на држава-кандидат за членство во Унијата.

Во поглед на животната средина ЕУ на многу начини претставува лидер кога се работи за афирмативноста на своето дејствување насочено кон заштита на животната средина. Истовремено заштитата на животната средина и концептот на одржлив развој се едни од клучните цели на ЕУ во сите стратегиски документи. Но важно е дека ЕУ во овој дел не останува само на стратегија и план (на теоретско ниво). Регулативата на ЕУ во форма на директиви, регулативи, одлуки, препораки (правни инструменти со кои се

создава или транспонира европското законодавство) се бројни, детално ја уредуваат областа по тематски целини и најважно, истите наоѓаат своја примена во системот на ЕУ. Дискусиите поврзани со прашањата за намалената конкурентност на европските производи што е резултат на цената на воспоставување на стандардите веројатно се балансира со тоа што во име на тие стандарди многу производи не можат да обезбедат влез на европскиот пазар. На тој начин слободната трговија и не е толку слободна. Се сеќаваме на дискусиите за кривите краставици во Република Македонија и неможноста за влез на европскиот пазар. Иако вистинито, делува крајно иронично. Овие елементи на дејствувањето се резултат на регулативата поврзана непосредно со животната средина.

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО ЕУ

Политиката на заштита на животната средина во ЕУ се заснова на неколку основни принципи. Првиот принцип е *принципот на субсидијарност*, кој е причина не само за политики за заштита на животната средина, но и за сите видови на интервенции на ЕУ во согласност со сите држави-членки на ЕУ. Во основа, овој принцип утврдува дека одлуките не треба да бидат носени на повисоко ниво (ниво на ЕУ) кога поефикасно и ефективно би било одлуката да се донесе на пониско ниво (држава-членка). (Musu, 2008, стр.3)

Вториот принцип е *принципот на интеграција*, познат и како клаузола на сеprisутност на интересите за животната средина. Овој принцип има две димензии. Првата се однесува на интеграцијата на различни пристапи во однос на политиката на заштита на животната средина: правна, административна, економска и партиципативна. Идејата овде е секогаш да се споредуваат различните можни инструменти за да се користат на најефикасен начин. Втората димензија се однесува на интеграцијата на различните секторски политики: од оваа гледна точка последиците поврзани со влијанието врз животната средина треба да биде земено во предвид во другите политики како што се: индустрија, земјоделство, енергетика, транспорт, инфраструктура. Идејата претставува да се постигне постојано, во континуитет „озеленување“ на сите секторски политики на ЕУ.

Третиот принцип претставува *принципот на претпазливост* кој е вклучен во договорите за Европската Унија (член 174.2). Постојењето на овој принцип, предизвикува и страв кај одредени дискусии од причина што несоодветното толкување

може да спречи каква било иновативна активност или да блокира можности за економски раст.

Четвртиот принцип е *принципот на спречување (превенција)*. Некогаш овој принцип се поврзува со принципот на претпазливост, но не станува збор за истиот. Овој принцип укажува на целите на политиката на заштита на животната средина треба да се насочи не само кон корекција на штетите што се настанати (фактички делување постсвестум), туку и насочување на политиките кон спречување на појавување на штетни дејства кон животната средина. (Musu, 2008, рстр.3 – 4)

РЕГУЛАТИВА НА ЕУ ВО ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Основањето на Европската заедница за јаглен и челик (ЕЗЈЧ) во 1951 година е почетокот на ЕУ. Римските договори од 1957 година ја интензивираат и прошируваат соработката. Единствениот европски акт, Договорите од Мастрихт, Амстердам, Ница и Лисабон се продолжение на еволуцијата. Она што е карактеристика на ЕУ во своето постоење е самата правна основа на истата. Во овој дел, последниот договор од 2007 година, што претставува замена на неуспешниот проект за европскиот Устав од 2005 година е Лисабонскиот или како што го нарекуваат Реформски договор. Договорот за ЕУ и договорот за функционирањето на ЕУ е основата на политиките за животна средина на ЕУ.

Договорот од Рим чија цел е реконструкција и економски развој, не ја препознава потребата од заштита на животната средина. Имено, тој не содржи ниту една одредба во тој поглед. Правна основа во поглед на примарното право на ЕУ во поглед на заштита на животната средина не постои долго време. Подолу накратко објаснетите „Програма за животна средина“ почнувајќи од 1974 година преставуваат првите чекори кон организирана и наднационална активност на ЕУ во поглед на животната средина. Од првичните сегментарни чекори кон заштита на животната средина во првата програма денешната определба претставува интегрирање на прашањата поврзани со животната средина во вкупната општествена активност. На ниво на култура на живеење. Сепак програмите за коишто говориме немаа (во делот на периодот 1974 – 1986г.) правно обврзувачка сила.

Единствениот европски акт од 1986 година ја менува основата за заштита на ЖС. Имено, предвидувајќи ја ЖС како посебно поглавје од договорот (поглавје VIII, член 130 P, C и T), како и автономна европска програма. Овој акт ги утврдува целите на

европската политика и истовремено принципите на кои таа се заснова (превентивни активности, корективни, според приоритетите, загадувач-плаќач). (Ланг, 2011, стр. 30) На ниво на примарно право на ЕУ животната средина се воспоставува во Мастрихт, во 1992 година. Во овој договор важноста на животната средина и економските цели се изедначени. Со овој договор и политиката за животната средина се издигнува на ниво на посебна политика во ЕУ. Во недвосмислена форма е промовиран и принципот на интеграција, наречен и клаузола на сеприсутност на интересите за животната средина, со која тој навлегува во сите политики. (Ланг, 2011, стр. 30) Договорот од Амстердам го заокружи односот меѓу економијата и животната средина со поимот „*одржлив развој*“. Денес мотивите за утврдување на политика за животната средина може да ги видиме и од општите одредби на договорот во членот 3, точка 3 каде се наведува дека економскиот раст и развој мора да биде согласно концептот за одржлив развој овозможувајќи висок квалитет и заштита на животната средина. (Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, 2010) Одржливиот развој е концепт што е споменуван во договорите повеќепати, од позиција на глобален играч, па сè до тоа дека ќе ги поддржува земјите во развој за примена на концептот. Политиката за заштита на животната средина се утврдува дека е во надлежност на државите-членки. Се оди и понатаму во формирање на фонд што ќе обезбедува финансиска поддршка за прашања од областа на животната средина. Прашања што се поврзани меѓу другото и со еколошката безбедност и се прецизирани како интерес на Унијата во нејзиното примарно законодавство (договорите). Така во посебната глава, „животна средина“ во договорот целите на Унијата се утврдени како:

- 1. *Заштита, зачувување* и подобрување на квалитетот на животната средина;
- 2. *Заштита* на човековото здравје;
- 3. Грижливо и рационално искористување на природните ресурси;
- 4. Промовирање на мерки на меѓународно ниво со цел справување со регионални или глобални проблеми на околината, а особено во делот на борба против климатските промени. (Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, 2010, стр. Член 191, точка 1.)

Во основните договори може да се увиди идејата на Унијата дека балансот меѓу економските, социјалните, регионалните политики претставува неопходност со цел постигнување на претходно напоменатиот принцип на интеграција на политиките.

Со ЛД се одржува и подигнува високото ниво на заштита, одржливиот развој и подобрувањето на квалитетот на животната средина како напоредни и кумулативни задачи меѓу општите цели на ЕУ. Со тоа овој договор го подвлекува сè почестото сфаќање на поимот одржливост од аспект на животната средина. По ратификацијата на ЛД, оваа насока се почитува и во обликувањето и спроведувањето на политиките на Заедницата. Освен тоа, Комисијата ќе мора при планирањето на своите предлози да го зема предвид високото ниво на заштита на животната средина. Сумирано, членовите на Договорот за планирање на животната средина во планираната форма (член 191 – 193 од договорот за функционирање на ЕУ), освен нагласувањето на борбата против климатските промени, како цел на политиката на ЕУ за животната средина немаат претрпено промени со ЛД. (Вајденфелф & Веселс, 2009, стр. 337)

Решенијата што ги содржат овие договори понатаму не може да се менуваат со таканаречената второстепена легислативна активност. Кога станува збор за европската легислативна активност во таканаречената второстепена активност влегуваат следните форми на нормативни акти на ЕУ:

- Регулативи (*Регулативите се обврзувачки, дирекно апликативни во сите држави-членки и стапуваат во сила со нивното донесување, веднаш применливи се и од националните судови на државите.* (Регулативите вообичаено се усвојуваат за да обезбедат униформност на постапување на државите во Унијата).
- Директиви (*Директивите се однесуваат на државите-членки и им наметнуваат обврска да постигнат определен резултат во определен период.* Како и да е, на секоја држава е оставено да го избере начинот за да го постигне резултатот. Државите мора да ги „преточат“ директивите во националното законодавство, но оставено е на секоја држава-членка да реши на кој начин и со какви инструменти на националната легислатива ќе го направи тоа најсоодветно и комплетно).
- Одлуки (*Одлуките не се правни инструменти наменети за општата јавност, за разлика од регулативите, и се целосно задолжителни, за разлика од директивите.* Одлуките се задолжителни на оние на кои се адресирани. Пример за одлука во областа на животната средина е одлуката на Европскиот парламент и Совет за шестата програма за животна средина, која ја обврзува Европската Комисија да ги претстави Тематските стратегии во рамки на определено време, вклучувајќи одредени елементи).

Што се однесува до регулативата на ЕУ во областа на заштитата на животната средина не можеме таксативно да ги наведеме актите на органите на ЕУ од причина што

истите се илјадници.¹⁷ Можеме да наведеме дел од актите на ЕУ во насока на добивање на почетен впечаток и информација за регулативната функција на ЕУ во областа на животната средина. Такви се на пример:

- Директива 2003/4/ЕЗ за пристап на јавноста до информации од областа на животната средина. Основна цел на оваа директива е да обезбеди информации на граѓаните што се од важност за животната средина, а ова особено е во согласност со Архуската конвенција.¹⁸
- Директивата 2001/42/ЕЗ за оценување на ефектите од некои планови и програми врз животната средина. Цел – повисок степен на заштита на животната средина и да придонесе за интеграција на прашањата за животната средина при изготвување на стратегии, планови и програми;
- Директивата 85/337/ЕЕЗ и дополнувањата на Директивата 97/11/ЕЗ за оценување на ефектите од одредени јавни и приватни проекти врз животната средина;
- Директива 96/61/ЕС за интегрирано спречување и контролирање на загадувањето;
- Директивата 2003/35/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 26 мај 2003 година, со која се уредува учеството на јавноста во однос на подготвувањето на определени планови и програми поврзани со животната средина со која се изменуваат, во однос на учеството на јавноста и пристапот до правдата, Директивите на Советот 85/338/ЕЕЗ и 96/61/ЕЗ;
- Директивата 2004/35 на Европскиот парламент и на Советот од 21 април 2004 година, за одговорност на штета врз животната средина во поглед на превенцијата и санирањето на штетите врз животната средина. (Малиш-Саздовска, 2010, стр. 72 – 74)
- Директивата 96/82/ЕС од Европскиот Парламент од 9 декември 1996 година за контрола на опасностите од хаварии со присуство на опасни супстанции, CELEX бр.31996L0082 и Директивата 2003/105/ЕЗ од Европскиот Парламент и на Советот од 16 декември 2003 за изменување на Директивата на Советот

¹⁷ Класифицирани по тематски прашања, официјалната страна на на Европската Унија обезбедува пристап до сите акти на ЕУ меѓу другите и во областа на животната средина. Актите на ЕУ од областа на животната средина се достапни на: <http://eur-lex.europa.eu/Repview.do?rep=15> (8.4.2012).

¹⁸ Целосното име на конвенцијата е: Конвенција за пристап до информации, учество на јавноста во одлучувањето и пристап до правдата за прашањата поврзани со животната средина, Аархус, Данска, 25 јуни 1998 година. Ратификувана од Република Македонија (Службен весник на Република Македонија, бр. 40/99), Достапна на: <http://www.unecsc.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> (15.5.2012).

за контрола на опасностите од хаварии со присуство на опасни супстанции, CELEX бр.32003L0105.

Инаку, директивите на ЕУ се навистина бројни и сметаме дека наведувањето на сите нема значително да придонесе кон квалитетот на текстот, но може да напоменеме дека се поделени по области и истите имаат посебна важност бидејќи наметнуваат обврски за хармонизација на законодавството на РМ и ЕУ. Се работи за следните области: 1. за бучава; 2. за индустриско загадување; 3. за отпад; 4. за вода; 5. за воздух; и 6. за заштита на природата.

Понатамошни прашања што се отвораат покрај нормативните се прашањата за апликативноста на одлуките и легислативата, мерките што се преземаат, надгледувањето во практика и слично. (Bireau, 2005, стр. 334) Ваквата нормативна поставеност на правните механизми го нагласува нејзиниот силно регулативен пристап, што е надополнет со соопштенија, заклучоци, зелени и бели книги, акциски планови и стратегии. Како примарни насочувачки принципи се користат правни инструменти, како на пример, утврдување на заеднички норми/гранични вредности за квалитетот на животната средина или следење/забрана на штетни материји. (Вајденфелф & Веселс, 2009, стр. 338) Финансиските олеснувања се исто така инструменти за поттикнување на заштитата на средината. Акциските програми се истакнуваат како инструменти што утврдуваат принципи и ја прецизираат содржината на политиките. За нив подетално ќе видиме во наредниот дел од текстот.

ПОЛИТИКАТА НА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО ЕУ

Политиката на заштита на животната средина во ЕУ, како и воопшто заштитата на животната средина е релативно нова област. Како што претходно напоменавме, не е спомената во римските договори (1957 г.), и тоа беше така сè додека во 1972 година не се лансираше првата серија на *Европски акциски планови за животната средина*. Единствениот европски акт (1986 г.) го одбележа почетокот на многу поистакната улога на заштитата на животната средина во креирањето на политиките, за првпат претставувајќи го принципот дека заштитата на животната средина треба да биде земена предвид во легислативата на заедницата (Environmental Policy). Со *Единствениот европски акт* животната средина доби своја политика. Важноста на политиките во насока на заштита на животната средина продолжи да се движи во нагорна линија со значителна експанзија согласно договорите од Мастрихт (1992 г.) и Амстердам (1997 г.),

кои *принципот на одржлив развој* го направија еден од централните принципи на Унијата. Одржливиот развој исто така е централна тенденција на Европската стратегија 2020¹⁹, што ја поддржува политиката на единствен европски пазар. ЛД (2007 г.) направи значителен напредок во клучните цели на ЕУ и, во 2010 година, ЕУ ги обнови голем дел од Директивите што се однесуваат на животната средина, на тој начин обезбедувајќи согласност.

Во почетоците на расправата за животната средина во Европската Унија во овој текст кратко напоменаваме за постоењето на програмите за животната средина со кои се утврдуваат бројни активности во полето на заштита. Во основа овие програми претставуваат стратегиски документи на среден и долг рок поврзани со конкретни активности и методологија на следење на истите во создавање на практики на заштита на животната средина во ЕУ.

Според Хеј (Heу) почетокот на политиките на ниво на Европските Заедници претставува особено амбициозна замисла. По Стокхолмската конференција за животната средина на ООН од 1972 година и растечката грижа на научната и општата јавност за ограничување на економскиот раст и негрижата околу искористувањето на ограничените капацитети на земјата, Европската Комисија врз основа на одлуки на Европскиот Совет ја донесува *првата Програма за активности околу животната средина* во ноември 1973 година. (Heу, 2005) Првата програма како најважни цели тогаш ги поставува: 1. Превенција, редуција (намалување) и контрола на штетите по животната средина; 2. Заштита и презервација на природниот еквилибриум; 3. Разумно користење на природните ресурси. Првата програма ја истакнува потребата од детална процена на влијанието на политиките од другите области, како и потребата од избегнување на штетни активности. Оваа прва програма го посветува своето внимание во голем дел на заштитата на водата и отпадот, но исто така содржи и секторски пристап со особено внимание кон земјоделието и просторното планирање. Во оваа програма се споменуваат и подготвителни активности за контрола на емисијата на штетни гасови во атмосферата.

¹⁹Оваа стратегија на ЕУ е план за економско опоравување. Усвоена е во јуни 2010, заменувајќи ја со тоа Лисабонската стратегија (2000 – 10). Во принцип се базира на опоравување на економијата на ЕУ (значително нарушена со финансиско-економската криза која започна во 2008 г.), со цел да овозможи висок квалитет на животен стандард, заштитувајќи го европскиот модел на социјална држава, намалување на невработеноста, зголемување на продуктивноста и социјалната еднаквост. Види повеќе за оваа стратегија на: <http://www.civitas.org.uk/eufacts/FSECON/EC12.htm> (2.4.2011, 11:10).

Втората акциска програма (1977 – 1981) отвора повеќе прашања, при што се истакнува специјалното внимание кон заштитата на природата. Квалитативно ако се оцени влијанието на првите две програми се забележува внимание кон прашањата околу водата и воздухот. Значително е да се одбележи дека речисиите во текот на 70-те влијаат негативно на ентузијазмот кон прашањата за животна средина, но како и да е голема е вредноста на овие програми, особено имајќи предвид дека истите се основа за поголем број директиви во овој период, особено што се однесуваат на вода и воздух. (Heu, 2005)

Третата (1982 – 1986), а особено четвртата акциска програма (1987 – 1992), значително го менуваат пристапот на политиките кон животната средина, со особено внимание при креирање на истите да бидат комплементарни со внатрешниот пазар, за разлика од претходните програми. Имајќи ги предвид овие околности се обрнува особено внимание и кон прашањето за одржување на политики во оваа област, но при тоа, исто така имајќи предвид и за задржување на конкурентноста на индустриските капацитети на светскиот пазар. Третата програма конкретно се осврнува и воспоставува стандарди за емисијата на гасови, како и конкретни одредби во однос на одржливиот развој, поим кој како таков е дефиниран во 1980 година. Во осумдесеттите години на ниво на ЕЕЗ особено се истакнуваат Германија, Холандија, В. Британија и Скандинавските држави кон одржување и подигнување на свеста и потребата од креирање на политики што ќе ја имаат предвид животната средина.

Четвртата акциска програма предвиде помеѓу другото и: 1. Интегриран пристап; 2. Секторски пристап; 3. Нови инструменти. Ова во најмала рака може да се каже дека е стратески пристап на сите нивоа, а ЕУ во тој поглед интензивно предничи во однос на државите од светот. Ова меѓу другото се однесува и на добивањето на посебно место на самите политики на заштита на животната средина, наоѓајќи свое место во договорите со потпишувањето на Единствениот европски акт. Свое влијание кон ова прашање имаат и голем број надворешни фактори, како што се нови глобални закани, интензивните подготовки за конференцијата во Рио, пошироката поддршка за економските инструменти и нов бран на „зелени“ во Европа.

Петтата акциска програма во основа се осврнува на: 1. Принципиелна цел кон постигнување на „одрлив развој“ согласно дефиницијата до извештајот од Брунтланд; 2. Обврски за секторски пристап, кој интегрира димензија на „заштита на средината“ во повеќето сектори што се клучни (транспорт, енергија, земјоделство). Структурната промена која ја промовира програмата е во насока на фаворизирање на јавниот транспорт, енергетската ефикасност и превенцијата во областа на управување со

отпадот; 3. Воспоставувањето на нови инструменти, посебно на пазарно ориентирани инструменти како што се фискални стимулации или доброволни инструменти, кои ги зајакнуваат интересите на заштита на околината на самите прозиводители и потрошувачи; 4. Новиот пристап што претпоставува едногласност и ја зема предвид улогата на невладиниот сектор како и локалните/регионалните власти во насока на претставување на интересите за заштита на средината. Ова може да доведе до стимулација на креативни нови пристапи, да ја подигне јавната свест, како и да го засили спроведувањето на директивите на ЕУ; 5. Одредување на среднорочни и долгорочни цели за намалување на некои од загадувачите, како и да предложи инструменти за да се постигнат овие цели. (Wieringa, Environment in the European Union, Report for the Review of the Fifth Environmental Action Programme, 1995) Значајно е да се одбележи дека во периодот од 1992 – 1995 година се забележува значителен отпор на државите членки на ЕУ во поглед на поставување на стандарди што особено ја прават ранлива економијата со намалување на нејзината конкурентност, земајќи го предвид налетот на производи од Истокот, како и отворениот заеднички пазар на ЕУ, кој има сериозна потрошувачка и како целина е еден од најголемите во светот, особено имајќи предвид дека 1/5 од бруто домашниот производ на светот отпаѓа на ЕУ.

Шесттата акциска програма за животна средина зазема многу претпазлив пристап и го нема ентузијазмот на претходната програма. Истата има цел да обезбеди рамка за заедничките акции во однос на средината од јули 2002 до јули 2012. Рамката за делување на заедницата се однесува на четири тематски области и тоа: 1. Климатски промени; 2. Природа и биодиверзитет; 3. Животна средина и здравје; и 4. Природни ресурси и отпад. Шесттата програма исто така го нагласува бројот на хоризонталните и управувања поврзани со властите, во контекст на исполнување на целите и мерките за зајакнување на кохерентноста и политика на интеграција и поставува цели во однос на прашања на меѓународно ниво. За неколку од општите цели не постојат конкретни политички цели и не се изградени мерки оставајќи ова да се разгледува подоцна, преку т.н. тематски стратегии. Седумте тематски стратегии покриваат: заштита на почвите, морска средина, пестициди, загадување на воздухот, урбана средина, природни ресурси и отпад.

За разлика од неговите претходници, шесттата програма беше донесена преку заедничка одлука на постапката и одразува формална обврска на Европската комисија, Советот и Парламентот. Иако формално меѓуинституционален документ, во практика многу заинтересирани страни го гледаат во голема мера како програма на Комисијата, а

особено на Генералниот директорат за животна средина. Ваквиот пристап на донесување на документот, со потреба да се изјаснат повеќе органи на Унијата е скап и долг, конкретно се работи за период од 18 месеци за да се донесе истиот. (Final Report for the Assessment of the sixth Environment Action Programme, Executive Summary, 2011) Посветеноста на ЕУ во насока на заштита на животната средина очигледно дека се на високо место во генералните политики. Интересен е систематскиот пристап на Унијата кон овие прашања. Во овој дел информациите што беа презентирани беа во насока на презентирање на историските акти од кои може да се согледа посветеноста на ЕУ.

Дискусиите поврзани со усвојувањето на седмата акциска програма се во тек.²⁰ Предлогот ги нагласува недостатоците на претходните програми, пред сè недостатокот на политичка волја за имплементација од Комисијата, државите-членки, и бизнис интереси. Учествуваат граѓанското општество преку невладини организации, европската Комисија, Европскиот парламент и Советот на министри. Комисијата во овие дискусии покажува одредени резерви имајќи предвид дека сега легислативата (регулативата) поврзана со животната средина е потполно развиена. Се поставува прашањето за потребата од акциска програма. Инаку, некои од целите на предлозите и дискусиите за седмата акциска програма се: да се утврди еколошки отпечаток на ЕУ до 2030 година и негово намалување до 50 % во следните 20 години, воспоставување на важна улога за ЕУ во цел да се утврди јасна и силна концепциска улога на ЕУ, во рамки на ЕУ и глобално, намалување на ослободување на супстанции кои предизвикуваат ефект на стаклена градина, одржување и обновување на биодиверзитетот со обезбедување на природните еко-системи што претставуваат основа за човечката цивилизација, потврдување и продолжување на претходните добри практики итн. (Hontelez, 2010, стр. види повеќе 4 – 26.)

Третманот на животната средина, нејзиното дефинирање на различно ниво (теоретско, законско, на меѓународно ниво (ООН, ЕУ) до овој дел од трудот се надеваме дека успеа да го долови поимот во целата негова сложеност. На овој начин се обидовме на дел (не може да се опфатат сите прашања поврзани со животната средина) од прашањата да претставиме слика, да ги претставиме различните аспекти, ширината на поимот и сето тоа да го врамиме во една слика која ќе претставува можност за

²⁰ Conclusions on setting the framework for a Seventh EU Environment Action Programme, 3173 ENVIRONMENT Council meeting, Luxembourg, 11 June, 2012. Заклучоци за утврдување на рамка за воспоставување на седма програма за животна средина на ЕУ, 3173 Состанок на Советот за животна средина, во Луксумбург на 11 јуни, 2012 година.

понатамошни дискусии. Во наредниот дел од текстот ќе се обидеме да го разгледаме прашањето како конкретни закани и ризици по животната средина и тоа како конкретно инкриминирано однесување, односно како еколошки криминал, но и уште една димензија на животната средина – тоа е нејзината димензија да претставува безбедносно прашање, односно еколошка безбедност.

Кон потребата и дилемите при правно уредување на прашањата поврзани со животната средина

Во однос на поимот и прашањата поврзани со животната средина оваа глава би сакал да ја завршам со дел кој ќе зборува за генералните принципи и прашања кои произлегуваат како резултат на правното уредување на општествените односи. Ова е во контекст на заштитата на животната средина.

Имено, регулаторната функција како што на повеќепати споменувам во трудот колку што е поврзана со создавање на системи и организации, така е поврзана и со нормирање на однесување на луѓето во определени граници на општото прифатливо. Во почетокот на овој труд беше пишувано повеќе за потребата од нормирањето на однесувањето на луѓето, или со помалку зборови за регулаторната функција. Воопштеноста на погледот и третманот кон прашањето за животната средина што беше дискутирано во првиот дел од оваа студија не дава поглед на уредувањето на прашањата поврзани со животната средина во Република Македонија. Затоа и овде ќе се обидам на еден систематизиран начин да го претставам степенот на заштита на животната средина во Република Македонија, како на нормативно, така и на институционално ниво. Објаснувањето и образложувањето на проблемот е неопходно. Конкретизирањето на ризиците и опасностите поврзани со животната средина и нивното уредување во одредени правни области може да придонесе до зголемување на степенот на академска и научна, како и стручна дебата. Спецификите на ризиците по животната средина на начин што истите можат да бидат и латентни (на пример не можеме да ја помириσαμε радиоактивноста), истовремено и значително квалитативно различни (во смисла на капацитет за загрозување на животната средина и природата, а посредно и човекот и целиот жив свет). Ваквата состојба и карактеристика на елементите на животната средина и нивниот меѓусебен сооднос го прави нормирањето на овие правања доста сложено и интердисциплинарно. Во поглед на карактерот на нормите, корисно е да

наведам дека најголем дел од нормирањето на овие активности се подведува и на таканаречените технички норми.²¹ Дополнителна тежина во општествената регулација на овие прашања претставува и нејзината динамика условен од значителниот број на нови и современи научни сознанија во поглед на односите меѓу организмите во природата, односно животната средина. „Олеснителна околност“ претставува фактот дека процесот на хармонизацијата на македонското со европското право решава голем дел од дилемите со „преземање на решенија“. Иако во поглед на преземањето на решенија се поставува прашањето за потребата од автентично имплементирање на решенија поради културолошкиот и другите елементи на прашањето поврзано со животната средина, а особено односот на човекот кон неа.

Уставот како конститутивен акт на државата со кој условно кажано се врши „примопредавањето“ на суверенитетот од група граѓани на оние кои ги избрале да ги застапуваат, или како олицетворение/форма на „општествениот договор на Русо“ кој ги утврдува „облигациските односи“ меѓу граѓаните меѓусебно, како и меѓу граѓаните и јавната власт е основен документ што има значење за сите општествени прашања од кои произлегува положбата на човекот (со своите права и обврски) како и организацијата на општеството генерално. Вака пристапено на прашањето може да се каже дека не случајно се развила дисциплината „социологија на правото“.

Основата на правниот поредок на општеството е Уставот. Затоа и кога се говори во безбедносно класична смисла на традиционалните форми на загрозување на општеството се зборува за *загрозување на Уставниот поредок*. Практично се загрозува *пренесениот суверенитет*. Затоа и нападот на јавната власт се перцепира како напад на граѓанинот. Но ова се други дискусии кои имаат единствена цел да отворат елементи на академска и научна дебата за општествената регулација.

Просторно органичен, уставот на една држава, дел од прашањата ги уредува во таксативно исцрпна форма (на пример „*задржување во полициска станица до изведување пред истражен судија може да трае 24 часа*“) или во филозофско декларативна форма (на пример: „*Република Македонија се грижи за заштита и унапредување на животната средина*“).

²¹ Техничките норми се утврдени норми од човекот со кои **се регулира односот меѓу човекот и природата**. На пример, правила за асейзмичко градење во законот за градење, норми за вакцинирање на луѓето за спречување на заразни и други болести и слично. Може да се каже дека значителен дел од нормите поврзани со животната средина имаат ваква природа. Затоа и специфичното знаење од областа на техничките и природните науки има есенцијална важност во утврдување на она што значи дозволено и пречекорено.

Постоењето на правниот поредок претпоставува постоење на хиерархија на истиот. Според оваа хиерархија законите се следни форми на општествена регулација со кои се врамуваат општествените односи. За нас има важност дека противправно (утврдено општествено опасно поведење) *може да се утврди само со закон* и ова се однесува како на кривичната (пoteжок облик на одговорност), така и на прекршочната (полесен облик) одговорност.

Регулирањето на одредена општествена област не подразбира нејзино уредување со еден акт. Ваквиот начин би овозможил и најголема прегледност и систематичност, но за жал ваков начин е невозможно да се постигне. Причините за ова лежат во тоа што објективно човечките ситуации се многубројни и потребата за нивно предвидување (екстрактот/темелот/основата на континенталното право е начелото на законитост) подразбира создавање на повеќе тематски закони кои уредуваат одредена област (на пример областа на казнено процесно право е уредена со ЗКП, ЗВР, ЗП, ЗМП) но и нивно дообјаснување и прецизирање (подзаконски акти). Во голем дел нормите кои уредуваат една област се дифузни, а ова особено ќе се однесува на заштитата на животната средина, имајќи ги предвид областите кои истата ги покрива. Во делот на кривично правната заштита на општествените вредности работата е поедноставна со оглед на прегледноста и систематичноста што е резултат на постоењето на кодификуван законик во кој се предвидени сите кривични дела, предвидувајќи и посебна глава на *кривични дела против животната средина*.

Во делот на прекршоците како противправни поведенија утврдени со закон како полесен облик на општествено опасно поведење систематичноста и прегледноста не претставува нивна карактеристика. Имено, техниката на пишување на закони во Републиката (тоа е практика и кај правните системи од соседството, особено оние од поранешната заедничка држава) подразбира законите што предвидуваат прекршочна одговорност да ги дефинираат тие поведенија во посебен дел на законот, обично именуван како „*Прекршочни одредби*“. Заедно со делот од законите насловен најчесто како „*надзор*“ *овие делови од законите го чинат материјалниот и процесниот дел на прекршочното право*. Анализа на податоци и приказ на решенијата на најголемиот дел од законите што регулираат материја поврзана со животната средина е направена во емпирискиот дел од оваа студија.

Историски гледано, на ниво на поранешна Југославија, а со тоа индиректно и во Македонија, креирањето на политики во областа на животната средина (подоцна и

нормирање) започнало при крајот на шеесеттите години. Прво, направен е „*нацрт на основи на политиките за просторно планирање и заштита на животната средина*“ во 1969 година (усвоена 1971 година), за потоа почнува правно да се вообличува со подготвување на проектот за просторно уредување, животна средина и урбанизам. (Stojanović, Salma, Etinski, & Đurđev, 1991, рстр.19-20). Тоа значи дека во поглед на подготовката на општествената реулација во делот на животната средина не може да го сметаме како повод или причина учеството на Југославија на првата меѓународна конференција за заштитата на животната средина во Стокхолм. По донесувањето на Уставот од 1974 година правени се одредени обиди да се донесе сојузен закон за заштита на животната средина, но со оглед на изразената децентрализација по Уставот од 1974 година оценето е дека истиот ги надминува надлежностите на Федерацијата. (Stojanović, Salma, Etinski, & Đurđev, 1991, рстр.20-21) Во Република Македонија во 1996 година е донесен Закон за унапредување и заштита на животната средина. Во 2005 година е донесен ЗЖС кој е на сила и ги следи современите текови на нормативното уредување на оваа исклучително динамична и сложена област, а особено имајќи ја предвид потребата од хармонично и усогласено национално со европско законодавство.

II ГЛАВА

БЕЗБЕДНОСТ

Безбедност – семантички поим

Безбедноста е универзален, но и коцепт што збунува имајќи ја предвид неизедначеноста во мислењата. Етимологијата на зборот безбедност, на англиски security, произлегува од латинскиот збор *securitas* што значи *недостаток на грижа*. Според речникот на Shorter Oxford под безбедност се подразбира: 1. состојба на обезбеденост или неизложеност на опасност; 2. слобода од двоумење; 3. слобода од грижа, вознемиреност или неизвесност за иднината; чувство на сигурност. Употребата на „безбеден“ како придавка датира од 1533 година, додека употребата на глаголот – од 1593, по што подоцна се дефинира како: а). да се чувствуваш ослободен од грижа или неизвесност околу иднината; б). да задоволиш, убедиш. Исто така, да направиш човек да се чувствува безбеден од неизвесни идни ситуации. Историски, концептот на

безбедност е објаснуван со сигурност, извесност, како и одржување на непроменливи состојби. (Barnett, 2001, стр. 23.) Несомнено, постои согласност дека концептот на безбедност е тесно поврзан со состојбите на ризик и ранливост. Истовремено, тој претставува и индивидуална перцепција, односно субјективна реакција. Субјективна проценка, исто така. Степенот на оцена на опасноста од различните ризици и опасности различно е оценуван. На пример, Сојузна Република Германија како реакција на германското општество одлучи да ги затвори сите електрични центри на нуклеарен погон како резултат на реакцијата на светската и поединечна јавност на несреќата во Фукишима во 2011 година. Од друга страна, Франција не го стори тоа. Очигледно дека француската економија е исклучително зависна од оваа енергија, но исто така и француското општество е значително поотпорно кога се работи за ризиците поврзани со производство и дистрибуција на енергија добиена како резултат на работа на нуклеарни центри. Во оваа смисла француското општество е многу повеќе резилентно (отпорно) на ризиците поврзани со оваа состојба. Затоа, кога се работи за ризици и опасности што треба да се проценат, едноставно – не постои реалност, односно објективноста е релативна. Сепак, безбедност е силен збор. Интерпретирањето на определен предизвик како безбедносен проблем го подигнува степенот на интерес. „војната против дрогата“, „војната против теророт“, „војната против комунизмот/капитализмот“ во основа од страна на политичарите беа претставувани како безбедносни прашања. Оттука и јавноста реагира така како што реагира.

Во овој труд ние би подвлекле паралела и условно би ги поврзале организираните и успешните општества. Но не мора да значи дека успешните општества се безбедни, односно дека се перцепирани како безбедни. За потврда на оваа теза би поставиле прашање за тоа дали во 2002 година граѓаните на Индија се чувствуваа повеќе загрозувани отколку граѓаните на САД? Затоа ние условно во овој момент би направиле дистинкција меѓу безбедност и перцепција за безбедност, од која оваа втората е исклучително релативна категорија. Но исто така перцепцијата за тоа како ќе се чувствуваат луѓето во определена заедница ќе биде согласно предвидливоста на односите и процесите, како и брзината и праведноста на правно организираната реакција на ситуациите што излегуваат од рамките на утврдената организација и нејзиниот план. Во оваа смисла, релевантни се категориите: правна држава, владеењето на правото, правната сигурност. За перцепциите за состојбите и фактичките состојби повеќе научно релевантни информации може да се најдат во психологијата.

Ако сакаме да размислуваме пошироко, со информациски суфицит би можеле да кажеме дека опасностите од контрадикторностите на човековиот организиран начин на живот се предмет на анализа на многу дисциплини и апсурдот е најден. Така, може да зборуваме за отсуството на морал и ризиците од деструкција на општествените групи и системи, може да зборуваме за апсурдот на капитализмот, кој според Маркс ќе се доведе до иронијата на целта на своето постоење, каде еволуцијата на индустриското производство и начинот на живот ќе ги остави луѓето без работа, производството без побарувачка... Ваквите апсурди може да ги бараме во многу сфери на човековото живеење, но сите не поседуваат егзистенцијална важност. Од егзистенцијално значење за опстанокот на организираниот живот каков што го познаваме и апсурдот во таа смисла може да го најдеме во: потребата од чувство на безбедност, односно степен на извесност на иднината кај човекот, предизвикано од страв²², со истовремено вршење на систематска деструкција на планетата видоизменувајќи го нејзиниот состав и облик генерирајќи ризици што можат да го загрозат постоењето на човекот на кои истиот не е моќен да влијае.

Феноменот на безбедност подразбира барање на одговори на некои од следните прашања: а). кој (што) е предмет на заштита? б). постоење на состојба на отсуство на страв, односно постоење на состојба на слобода на дејствување; в). промоција и заштита на човековите права; г). постоење на чувство на достоинство кај луѓето, кое секако е тесно поврзано со еднаквоста; д). колку е тоа универзална категорија и во крајна линија во кој степен се однесува на секоја индивидуа?

Согласни се авторите дека безбедноста е поврзана како со објективна опасност (конфликт или друг вид на објективно-реално загрозување), така и со потенцијална опасност (латентна опасност што може да биде реална, но и фиктивна или фингирана). Заканите се поврзуваат со објективно загрозување на: 1. определена група (држава, територија); 2. се закануваат на вообичаениот начин на живот на луѓето (тесно поврзан

²² Концептот на човекова безбедност особено доаѓа до израз и доживува силна промоција со објавувањето на Извештајот за напредок на човештвото (Human Development report) на Обединетите нации во 1994 година, според кој безбедноста не може да се третира само како државна, национална или меѓународна. Фокусот и објект на заштита и предмет на интерес мора да биде човекот и тоа на начин што истиот ќе стане предмет на заштита од различни опасности што немаат само воена димензија. Имено, тие имаат и економска, политичка и социјална димензија, широко кажано уживање на цивилизациските придобивки кои како сознанија произлегуваат како резултат на собирањето искуство на човекот низ времето.

со концептот на извесност на односите и на процесите²³); и бараат координирана акција од централен авторитет²⁴.

Безбедноста е „промискуитетен концепт“. Истата ја истражуваат како општествена безбедност, здравје и безбедност, финансиска безбедност, вршење на полициски работи и општествена безбедност, национална безбедност, воена безбедност, човекова безбедност, безбедност на животната средина, меѓународни односи и чување на мирот. Именката безбедност според Валверд е чадор под кој се сместени различни практики на управување од владите, буџетски практики, политички и правни практики, како и социјални и културни вредности и навики. (Zedner, 2009, стр. 9) Валверт е на мислење дека безбедноста не може да се конституира како самостојна научна дисциплина. Студиите за безбедност особено се истакнуваат со преклопување и меѓуразвојна компонента, генерирајќи нов концепт на трансдисциплинарни студии. Накратко, според Валберт, безбедноста е преголема идеја за да биде вrameна во структурите на една дисциплина. (Zedner, 2009, стр.10)

Важноста на безбедноста може да ја видиме и преку следниот пример кој го дава Фридман (Freedman) во однос на тоа што се може да се направи во име на потребата од безбедност, имено: може да биде наметната цензура, политичките права може да бидат суспендирани, младите луѓе мобилизирани во армија, странците депортирани! (Zedner, 2009, стр.12)

Безбедноста може да се подразбере како израз за повеќе значење, па така, се користи за опишување на заштитеноста од закани или опасности, субјективно чувство на безбедност или средство потребно за нејзино постигнување или пак сите овие елементи заедно. Истата значи и физичка сигурност, емоционална, психолошка и сигурност и добросостојба. (Џонс, 2010, стр. 844) Централна карактеристика на сите дејствија на организираните структури претставува ориентацијата кон иднината, а главната загриженост во однос на тоа е намалување на потенцијалот за појава на штетни последици во сегашноста и иднината. (Johnston, L., Shearing, C., 2003) Понатаму, може

²³ Сметам дека извесноста на односите и степенот за предвидливост на настаните се едни од главните можности за намалување на чувството на степенот на загрозување на конкретна индивидуа, група или организација.

²⁴ Една од главните причини за перцепција на безбедноста како „државна, национална или групна“ може да биде резултат на организираниот начин на живот на луѓето во кој централна (тежишна) важност за управувањето поседува државата. Оттука, авторитетот на државата, организираната власт која поседува суверенитет на определена територија како регулатор, промотор и заштитник на општествените односи во добар дел оставиле простор да се перцепира како фактор за безбедност/небезбедност, конструктивност и деструктивност. Располагањето со средствата за примена на сила, нешто за кое државата ужива монополистичка положба има клучна важност во оваа смисла.

да кажеме дека безбедноста е обезбедена доколку кумулативно се обезбедени два показатела: прво, доколку имаме објективно отсуство на реални закани и второ, доколку не постојат субјективни стравови за основните вредности.

Во однос на поимовното определување на безбедноста, се прават обиди за утврдување на поимот безбедност и конституирање на безбедноста како научна дисциплина. Кога авторот го објаснува поимот безбедност, користејќи мноштво дефиниции од релевантни автори од областа (Спасески Ј., Gaćinović R., Lippmann W., Гркиќ М., Милетиќ С., Маслеша Р., Гоцевски Т.,) расправајќи за поимот доаѓа до заклучок дека безбедноста може да се сфати како состојба, организација и функција. Безбедноста како состојба ја определува како заштитеност на некое добро, вредност, придобивка, општество (заедница). (Мојаноски Ц. , 2010, рстр.17 – 20)

Под безбедност може да подразбереме и отсуство на опасност и загрозеност од каков било вид. (Спасески, 2005, рстр.36 – 39) Ваквото гледиште е очигледно широко и не одговара на прашањето целосно, истовремено отворајќи мноштво други прашања, како на пример каква е таа опасност, какво загрозување може да се смета како опасност на безбедноста? Но генерално, во услови кога не постои во општествената смисла диференцирана научна дисциплина за безбедноста, повеќето од објаснувањата и придонесите на авторите се во насока на пошироко гледање на поимот.

Гледиштето на Копенхашката школа го става човекот како носител на безбедноста, на тој начин продлабочувајќи го концептот за безбедноста, па така Фок (Falk) смета дека безбедноста треба да се дефинира како „негација на небезбедноста, поради тоа што е специфично искусена од поединци и групи во конкретни ситуации“ (Хју, 2009, рстр.7 – 8. цитирано според Falk: 1995.)

Безбедноста објаснета претходно, всушност упатува на определена состојба, па оттука, таа може да биде сфатена како состојба. Безбедноста се подразбира и како функција, па зборуваме за остварување на безбедносната функција. Кога зборуваме за безбедноста како функција, всушност се работи за постоење на институционална архитектура со точно утврдени органи, односно субјекти што ја извршуваат безбедносната функција.

Ако претходно заканите и ризиците што постојат ги утврдивме како фактор за намалување на степенот на безбедност, тогаш кон определување на поимот безбедност можеме да придонесеме и со утврдување на тоа што претставува заканата за безбедноста. Улман тоа го утврдил како: „акција или серија од настани која: 1. се заканува драстично и за релативно мал период може да го намали квалитетот на живеење

на жителите на државата, 2. се заканува значајно да ги намали политичките можности на една влада или држава, или на приватни, невладини структури (лица, групи, корпорации) во рамките на една држава“ (Хју, 2009, стр. 7 – 8. цитарано според: Ullman, R.(1983), *Redefining Security*, *International Security* 8(1): 129 – 153) Ова гледиште акцентот го става на државата како фактор за безбедноста, имајќи предвид дека безбедноста се третира како поддисциплина на меѓународните односи.

Може да се каже дека значителен дел од ресурсите со кои располагаат луѓето или групите се користат за остварување на посакувано ниво на сигурност, односно отсуство на закани и загрозувања по однос на вредностите што се релевантни за заштита. Грубата процена од 2005 година е дека 2% од бруто домашниот производ на светот се троши на војската (CIA, *World Factbook*). Одбранбената компонента на остварување на безбедноста, како што ќе видиме подолу е само еден од аспектите што се неделиви во „променливите варибајли“ кои имаат влијание на остварување на безбедноста. Па така, овие 2% во никој случај не ги исцрпуваат сите трошоци поврзани со безбедноста, имајќи ги предвид останатите варијабли, како што се економската и еколошката. Оттука, со оглед на тоа дека безбедноста е интегрирана активност која истовремено организациски е поделена по стварна надлежност, трошоците се значително поголеми. Во таа смисла, интегрираната процена во себе би ги вклучила сите директни и индиректни, видливи и латентни трошоци. Ова, ќе се согласиме, претставува значителен дел од ресурсите со кои располага човекот.

Денес, со оглед на сложеноста на живеењето, заканите се многу поразновидни и побројни (често се користи терминот – *асиметрични и неконвенционални закани*), па оттука и поимањето на безбедноста трпи промени. Сè почесто можеме да видиме репортажи за конфликти или загриженост за прашањата како што се: намалување и недостиг на чиста вода, обработлива површина, превласт врз основните ресурси, намалување на квалитетот и квантитетот на обновливи и необновливи ресурси, миграции, демографски движења (демографски „експлозии“, изумирања, преселби, демографски карактеристики на светската популација) итн.

Оттука, врз основа на сè погоре кажано може да се заклучи дека чувството на безбедност е еден од основните компоненти, кој е предуслов за остварување на бројни човечки активности и права, почнувајќи од слободата, физичкиот и моралниот интегритет на личноста, слободата на уверувањето, правото на сопственост и сите други права на човекот. Со оглед на континуираниот техничко-технолошки развој на општествата и светот, промените на начинот на живеење, ризиците и загрозувањата по

физичкиот и моралниот интегритет на личноста (во секоја смисла на зборот при максимално можни димензии на ова прашање) се исклучително бројни. Оттука, безбедноста е еден таков „промискуитетен“ концепт што во услови кога државата располага со монополот на физичка принуда (сепак, овој елемент во најголем дел ја отсликува безбедноста) може да има многу димензии и исто така може да биде предмет на злоупотреба.

Општо прифатено (како што ќе биде образложено во понатамошниот дел од текстот) е дека безбедноста е мултидимензионална област што ја сочинуваат повеќе полиња. Исто така, препознаена е потребата од безбедносна архитектура, специјализирана во секоја од димензиите на безбедноста, на пример: економска, одбранбена, внатрешно-безбедносна, социјална и безбедност на животната средина. Заштитата, одржувањето и унапредувањето на безбедносната состојба треба да се гледа како систем на сложени и меѓузависни фактори, а тие фактори мора да бидат интегрирани. Оптимална цел на овие активности би било пресметка на индекс на перцепција за безбедност.²⁵

Би ја завршил оваа теоретска расправа со обид за дефинирање на поимот за безбедност:

Безбедноста претставува перцепција на човекот за биолошко-развојните, економско-егзистенцијалните, политичко-управувачките состојби врз основа на кои се детерминира неговата положба како индивидуа. Во зависност од личните сознанија, стекнатото искуство, мотивите, амбициите, социјалната (семејна и поширока) и професионалната реализација, како и положбата во системот на управување, во смисла истиот да биде во можност да донесува одлуки релевантни за останатите, односно да

²⁵ Го отворам ова прашање кое само по себе претставува сериозен предизвик. Формулирање на индикатори за пресметка на **Индекс за перцепција на безбедност** би претставувало голем чекор напред во следењето на определени состојби. Сегашните претстави се интересно насочени кон конкретни следења, како на пример процена на загроеност од надворешна агресија, проценка на згроеност од етнички судир, религиозен, понатаму проценка на загроеност од улични протести и нивно влијание. **И тие во основа се наменети за политичките лидери. Перцепцијата за безбедност е препуштена на нив. Тие комуницираат и ја градат „масата“**. Обединувањето на сите фактори, имајќи ги предвид објективните околности, искуството на луѓето, нивната безбедносна култура и менталитет, би било добро решение. Најблиско решение до ова претставува *Уредбата за методологијата за изработка на процената на загроеноста на безбедноста на Република Македонија од сите ризици и опасности*, нејзината содржина и структура, начинот на чување и ажурирање, како и определувањето на субјектите во системот за управување со кризи на кои им се доставува целосна или извод од процената донесена на седница на Владата на Република Македонија на 25.1.2011 година. **Нејзиниот резултат е „Процената на загроеноста на безбедноста на Република Македонија од сите ризици и опасности“**. Но сепак таа не ја опфаќа перцепцијата за граѓаните за безбедноста. А таа за нас е исклучително важна. Решението би било во изработка на „Индекс на перцепција за безбедност“ на граѓанинот од урбаната и руралната средина, на возраст од „X“ години и така натаму.

одлучува и да ја гради перцепцијата за безбедност. И таа е многу индивидуална. Налик на онаа со љубовта, перцепција дека си посакуван и колку навистина си посакуван. Би си дозволил да кажам дека заблудата во овие случаи е со голема застапеност. Така е и кај чувството за безбедност. Би рекол дека основен стремеж на човековата емотивна состојба која има своевиден приоритет во однос на останатите психолошки состојби има чувството за тоа дали човекот има перцепција и се чувствува безбеден/сигурен. За ова говори и Маслоу во неговите истражувања утврдувајќи ја потребата за безбедност високо во приоритетите во човековата „хиерархија на потреби“. Несомнено, важноста на чувството за безбедност е исклучителна и истата се пренесува од индивидуално до сите форми на организирано заедничко живеење на човекот, како и на глобално ниво.

ОСУМТЕ БЕЗБЕДНОСНИ КАТЕГОРИИ

Со оглед на тоа дека за систематизацијата на знаења во насока на етаблирање на научна дисциплина за безбедност сè уште не може да зборуваме во следните неколку страници, сакам да го претставам концептот со обид за втемелување на предмет и безбедносни категории како резултат на интердисциплинарноста од страна на Бородзиц (Borodzicz) кој ја презема категоризацијата од Пост (Post) и Кингсбури (Kingsbury). Во најголем дел ја преземам во целост оваа категоризација од причина што навистина отвора простор за академска дискусија и истовремено создава сериозни основи за втемелување на безбедноста како трансдисциплинарно поле на истражување со сериозни основи за развој. Истовремено, овозможува кодификување на знаењето за безбедноста што за нас има исклучителна важност.

Историска или наратива на минати настани

Во оваа категорија *знаењето за безбедноста претставува акумулација на факти настани како резултат на општествениот развој и напредок*. Историскиот нормативен пристап кон безбедноста во основа вели дека безбедноста потекнува од правото. И овде може да се препознаат два пристапа. Првиот уште наречен и индивидуален пристап се однесува на правото на сите луѓе да бидат еднакви, независно во поглед на здравјето, слободата и сопственоста. Џон Лок е значаен претставник на оваа теорија. Вториот пристап на социјално ниво се однесува на обичаи, табуа и правила што ја обезбедуваат раната цивилизација. Денес се работи за право, практика и правила.

Психолошка категорија на безбедноста

Психолозите вообичаено се заинтересирани за студијата и интерпретацијата на човековиот ум. Концептот на перцепција и учење како влијание и дефиниција за безбедноста, како и бихевиоралните карактеристики на групи или индивидуи претставува посебен предмет на интерес.

- Вообичаено ова се гледа на три начини: наместо да се фаќаат крадци, разбери зошто тие го прават криминалот и стави бариери – отежни ја целта.
- Безбедноста е заштита, а не казна. Крајниот резултат на безбедноста не значи да се постигне безбедност преку моќ или страв од неа, но со разбирање на посебноста (карактеристиките) на општеството;
- Безбедносната функција се однесува на создавање на модел на оперативна врска што резултира со состојба на ослободеност од страв.

Социолошка (антрополошка) категорија на безбедноста

Постојат три начини на кои социолошката студија за безбедност може да биде идентификувана. Прво, безбедноста е анализирана од теоретски аспект на човечкото општествено однесување. Второ, разбирањето на безбедноста преку широка анализа на општеството и културните групирања. Двете концепции всушност се поврзани со преклопувања на психолошкото и антрополошкото разбирање на светот. Трето, безбедноста е перцепирана преку човечките организации и институции.

Како и да е, додека корпоративната безбедност се поврзува примарно со организации и институции тешко е да се набљудуваат овие во изолација надвор од општеството и културата генерално.

Функционална или процедурална општествена контрола

За повеќето луѓе кои се вклучени во безбедносните активности, опсегот на нивните активности се дефинира како тесни процедурални правила. Со други зборови, безбедноста е присутна поради тоа што таа служи за точно и јасно утврдена и функционална цел. Опасноста со таков прескриптивен пристап и опсег е состојбата каде несомнено светот се наоѓа во постојано движење.

Менаџмент (управување) – организациски контекст на безбедноста

Хенри Фајол (Henri Fayol) првично го воспоставил овој модел. Тој го поделил управувањето на пет основни функции.

Планирање: функција на поставување на цели и решавање како да се стигне до нив. Овој процес вклучува иновација и промена на работните места.

Организирање: се работи за обезбедување на материјални и човечки ресурси како и згради и инфраструктура за да се извршат активностите на организацијата. Преку планирање менаџерите ќе утврдат кои задачи треба да се спроведат, редоследот на извршување, како и основната организациска структура да го направат тоа.

Командување: се работи за одржување на активноста на персоналот и собирање на оптимален поврат од сите вработени во интерес на целата организација. Командувањето е есенцијално поврзано со лидерството, обезбедувајќи насоки и мотивирање на вработените со цел извршување на работните задачи.

Координација: унифицирање и хармонизирање на активностите, како и напорот во организацијата со цел да се олесни работниот успех.

Контрола: процес на регулирање на организациските активности со цел преклопување на работата со очекувањата, плановите, стандардите и целите. Контролата е околу верификување дека сè се случува согласно со некој план, инструкција, утврдени принципи и издадени команди.

Како еден од основачите на современото управување (менаџмент) дефиницијата на Хенри Фајол во поглед на безбедносните активности јасно е заснована на организацијата како предмет на анализа: *„Чувањето на имотот и луѓето... спротивна на сите општествени потреси што се способни да го загрозат напредокот на дури и егзистенцијата на бизнисот. Се работи за, генерално кажано, сите мерки споредено со обезбедување на неопходен мир во поглед на персоналот“.*

Нормативи (стандарди) и норми како категорија

Нормативната дефиниција за безбедноста се однесува на дефинирање на норми и стандарди и понатаму преземање на мерки за нивна заштита. Може да се случи во две форми:

- Заштитна безбедност – одбрана и чување на имотот на сопствениците;
- Детектирчка безбедност – уметност на утврдување на криминал; ова функционира, се разбира само во случај кога ќе се открие криминал во фаза на планирање.

Друга дефиниција што се однесува на нормативниот поглед може да се однесува на терминот „прифатливи организациски стандарди“. На пример: безбедноста се однесува на тие мерки кои се неопходни за да се одржи состојба на добробит во објект и да се спречи загуба, штета или да биде компромитирано како резултат на криминал, шпионажа, саботажа, пожар, несреќи, катастрофи, штрајкови, бунтови.

Структурна – портрет на безбедноста во контекст на корелации

Структурниот поглед на безбедноста е во поглед на организациските делови и контролата на корелациите. Безбедноста во овој контекст се однесува на социјална контрола за заштита на одреден начин на живот преку аранжман и конфигурација на организациските елементи. Опсегот во однос на кој организациската структура може да биде контролирана за да ја оствари безбедноста е под знак прашалник. Системската теорија на Тарнер во делот на пристап кон управување со ризици, може да сугерира дека сите системи едноставно се во законитост да инкарнираат недостатоци што едноставно чекаат да се случат. Меѓукорелациите можно е да бидат гледани преку моделот на Пироу (Perrow).

Дескриптивна – различни типологии на безбедноста

Дескриптивното објаснување на безбедноста дозволува различни дефиниции и значења. Според истото тие можат да бидат засновани на „контекст“, „околина“ и „цел“. На овој начин може да се објаснат претходно наведените седум категории во контекст на безбедносен интерес и примена. Како и да е, заедничките елементи обично може да бидат утврдени користејќи елементи како: „превенција од“, „заштита од“, „слобода од“, и други варијации на основи и проблеми.

Од наведените осум концепти на безбедност, односно како различните науки имаат објаснување за иста појава може да се изведе заклучок дека се потврдува првично поставената претпоставка од некои од споменатите автори за „промискуитетноста“ на концептот – безбедност. Отворајќи дилеми за основаноста на поставените теореми што беа наведени сигурно не може да се каже дека некоја од нив е погрешна. Имено, секоја на свој начин го објаснува опитото и од сите засега добро. На потполно разумен и логичен начин. Со вистинските прашања. Одговорот веројатно би бил потребата по спокоен живот, слобода. Потребата од чувство на безбедност. Можеби токму за тоа говориме кога говориме за безбедност. Таа се заснова на страв, неспокој, немир кој понатаму се пресликува во сите аспекти на

живеењето на човекот. Се пренесува и на околината. Ако се запрашаме за изворот на чувството за безбедност треба да се запрашаме за изворот на страв. А стравот е поврзан со познатото или непознатото. Некогаш непознатото е тоа што нè плаши, но само ако би знаеле за неговото постоење. Незнаењето (несвесноста, небрежност во правото) би можело и да нè ослободи од стравот. Не е извесно и дека познатото не би можело да биде извор на страв. Некогаш напротив, неизвесноста во резултатот од „познатото“ е тоа што предизвикува страв.

Се поставува прашањето за тоа дали може да биде извесно? Кога било? Можеме ли да ги предвидиме настаните, реакциите на луѓето, општествата? Кога ќе одговориме на некои од овие прашања можеби и ќе допреме до концептот на безбедност.

БЕЗБЕДНОСТА КАКО ПРЕДМЕТ НА НАУКАТА ЗА МЕЃУНАРОДНИ ОДНОСИ

Го одделуваме во посебна глава сфаќањето на безбедноста во науката за меѓународни односи бидејќи може да се каже дека истата поседува научен систем и апаратура со кој работи и работела на поимање на безбедносна во различен контекст. Оттука, потребата и да се кажат неколку од тие ставови во оваа дисертација.

Во системот на постоење на држави во меѓународната заедница после 17-от век, но и претходно, една од варијаблите што има постојан карактер е постоењето на конфликти, насилство, кое многу често имало организиран карактер. И тоа легитимно претставувало средство за остварување на политичките интереси. А она што за луѓето било предмет на предизвикување на најголем страв, е токму тоа – организираното насилство. Кога организирана јавна власт употребува организирано насилство во остварување на своите цели во зависност од историскиот моментум може да стане збор за легитимен начин на остварување на политичките цели или нелегитимен начин на остварување. Се разбира, постојат и други бројни индикатори како што се оние: за тоа кој го предизвикува насилството, во која форма (видлив или латентен предизвикувач) и многу други основи, но важно е дека по двете светски војни (особено после Втората светска војна) организираното насилство чии носители се државите е забрането. Употребата на организирано насилство (врз основа на претпоставките за веројатна закана, потреба од минимум баланс во силата, потребата од заштита и остварување на личните, економските и личните права на граѓаните) неминовно раѓа насилство. Токму

врз основа на оваа претпоставка е изграден концептот и на оваа филозофија денес почива меѓународниот нормативен систем.

Иако не е идеално, сè уште нема подабар начин од тоа регулаторната функција на државата, (а подоцна и на меѓународните организации) да обезбеди правила на однесување, а подоцна и однесувањето на сите субјекти биде согласно тие правила со цел да се обезбеди организација, функционирање и контрола на вкупните процеси во човековото живеење. На овој начин се разбира во најширока смисла на зборот – обезбедувајќи безбедност.

Стратегиските цели на човештвото секако се поврзани со неговиот опстанок. Но не станува збор за каков било опстанок. Имено, потребно е тој опстанок да се карактеризира со мир, благосостојба и напредок! Оттука целите се исклучително високи и патот до нив не е едноставен. Соработката, а не кофликтот е главното средство за доаѓање до тој резултат. Со оглед на тоа дека и десекструктивноста е карактеристика на луѓето, а не само соработката, целта дополнително се усложнува. Напорите за соработка во оваа смисла мораат да се мултиплицираат како на национално, така и на регионално и меѓународно ниво.

Разгледувањето на концептот на безбедност во рамки на теоријата на меѓународните односи во минатото, главно се перцепира како состојба која е определена во територијална (групна) смисла, при што воената компонента, односно војната како таква се смета за доминантна закана. Секако дека ваквиот поглед не претставува изненадување. Ризиците и заканите за кои биле свесни луѓето, а кои биле директен резултат на нивното однесување, главно биле резултат во форма на воени дејствија.

Логично е дека доколку безбедноста претставува предмет на интерес на меѓународните односи (не постои систематизирано и организирано етаблирање на наука за безбедност), се надоврзува заклучокот дека во однос на управување со безбедноста клучна улога имаат државните и недржавните актери во меѓународните односи. Практично, субјектите на меѓународните односи (што се побројни од оние субјекти кои ги препознава меѓународното право) се оние коишто имаат улога во дефинирањето на приоритетите. Ова не значи дека индивидуално државите не можат да преземаат мерки за обезбедување на сопствената егзистенција и извесност на општествените процеси, но сепак може да се каже дека обезбедувањето на чувство на безбедност е крајно сложена активност во која се активни множество фактори. Оттука, научната анализа на

безбедноста, обидот за издвојување на предмет на интерес и методите за анализа претставуваат предизвик за истражувачите.

Во оваа смисла Александар Тимошенко забележува дека: „денес не може да се обезбеди сигурност/безбедност на една држава за сметка на друга. Безбедноста може да биде само универзална, но таа не може да биде само воена или политичка, но исто така таа мора да биде еколошка, економска и социјална. Истата мора да го обезбеди исполнувањето на аспирациите на човечноста како целина. Стабилна и сигурна животна средина мора да стане неопходност за континуитет на одржувањето на човештвото“. (Hulme, 2009, Цитирано според: Brundtland Commission, Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development (1987). chapter 11 at 1)

Меѓународните односи како научна дисциплина за предмет на истражување ги развива поимите поврзани со: субјекти на меѓународните односи, фактори во меѓународните односи, начини и средства на општење, дејноста на државите во меѓународните односи, поим и положба на меѓународната заедница, типови на меѓународни односи. Понатаму, влијанието на движењата поврзани со теориите за човекови слободи и права, политичкото насилство, улогата на религијата, средствата за остварување на влијание и цели на субјектите во меѓународните односи, прашањата со степенот на влијание на „надворешниот“ и „внатрешниот“ суверенитет во државите итн.

Прашањето за заштита на животната средина пак, од друга страна, е прашање што е предмет на интерес на човештвото во целина. Оттука, решенијата за проблемите мораат да се бараат во меѓузависноста и заедничката активност на сите субјекти што постојат на меѓународно ниво. Може да се каже дека се видливи основните принципи и законитости и нивното дејствување и во делот на прашањата за заштита на животната средина. Затоа, меѓународните односи веќе имаат емпириска (практична) основа врз која е изградена и теоретската (или во истовремена меѓузависност) основа. Имено, меѓународната заедница сноси полна одговорност за заштита на животната средина, особено поврзано со антропогени, но и од каков било друг извор промени кон животната средина, а особено во биосферата.

Во меѓународните односи во последните 20-на години се појавија политичари на високо ниво (Алберт Гор – потпретседател на САД, Медлин Олбрајт – Државен секретар на САД, Генералните секретари на Обединатите нации, Бутрос Гали, Кофи Анан, Бан Ки Мун) кои повикуваат заштитата на животната средина да се вметне во она што значи меѓународна политика, меѓународно право, правејќи го основ за развивање и на меѓународните активности на субјектите на меѓународните односи. Основата на овој

повик се состои во обид од формирање на морална вертикала (константа) и нејзино вметнување во однесувањето на државите засновано на совеста. И сето тоа звучи добро, но се поставува прашањето за тоа кога последен пат морални константи беа основа за функционирање на меѓународниот поредок и од кога субјектите на меѓународните односи (особено моќните) своето однесување го сообразија водени од вакви вредности? Никогаш.

Оттука борбата за имплементирање на „екологизмот“ или „зелената теорија“ во меѓународните односи со дериватите како што се „еколошка дипломатија“ сè уште претставува само обид. Економската активност на државите (со нивниот неограничен суверенитет на сопствените територии) и потребата од експлоатација и општ економски развој е сè уште граница. И тој во основа контрадикторен однос речиси секогаш има ист победник. Потребата за побогато, потребата за повеќе.

Кога се работи за екологизмот во меѓународните односи тој во основа влегува во онаа група автори кои се нарекуваат идеалисти.

И што прават идеалистите? Се разбира, екологизмот го вградуваат како безбедносна категорија и прашање што треба да влезе во основите на она што значи Национална безбедност. Извештајот на Брутланд од 1987 година го потпомага процесот. Традиционалните гледишта на Националната безбедност сметајќи дека ова прашање не му е местото во системот на Национална безбедност го напаѓаат овој концепт. Сепак, аргументите зборуваат спротивно од тоа и прашањето за заштита на животната средина си го наоѓа местото во системот на Националната безбедност обезбедувајќи највисок степен на процена, анализа и стратемско планирање што науката може да го обезбеди.

„Зелената теорија“ како основа на своето дејствување го утврдува преуредувањето на прашањето за тоа дали луѓето треба да „владаат со природата“ како што тоа добро го применуваат изминатите милениуми. Мора да се постави тоа прашање бидејќи однесувањето на човекот сега и неговото „владеење“ со природата буквално резултира со смрт на други луѓе и планетата како целина. (Weber, 2001, 2005, 2010, стр. 193)

Шесте стратемски цели на меѓународната заедница кои Ал Гор ги предлага во поглед на животната средина се:

- Стабилизирање на светската популација;
- Рапидно создавање и развој на еколошко соодветни технологии;

- Комплетна промена на економските правила на игра каде задолжително ќе се вклучи варијабла што ќе го мери влијанието врз животната средина;
- Преговарање и одобрување на нова генерација на меѓународни договори;
- Воспоставување на план за соработка во насока на едукација на луѓето во светот во врска со глобалната животна средина; и
- Воспоставување на социјални и економски вредносни категории на државите што се во развој со цел да оформат одржливи општества. (Weber, 2001, 2005, 2010, стр. 204)

Основен предмет на изучување на науката за меѓународни односи е да ги утврди законитостите во делувањето на субјектите во меѓународните односи. Ова е во функција на остварување на светскиот мир и безбедност. И во овој дел појавата на зелената теорија во меѓународните односи е исклучително значајна, особено во контекст на парадигмата на овој труд. Имено, дека еден од пристапите за зачувување на мирот и безбедноста во светот е „зелената теорија“, што во основа го претставува значењето на животната средина како централно безбедносно но истовремено и нагласено морално значење. Животната средина, како што можеме да забележиме секојдневно добива нагласено значење. Тоа можеме да го видиме на сите нивоа. Појавата на економски, земјоделски, шумарски, хемиско-биолошки, безбедносни, правни, социолошки димензии на животната средина на ниво на научни сознанија и парадигми е податок кој зборува сам за себе. Доволно е да ги видиме студиските програми на Универзитетите секаде во светот, вклучувајќи ја и Македонија.

Со оглед на изворот на ризици и опасности по животната средина, како што рековме и претходно, неопходно е меѓународно делување. Науката за меѓународни односи врз основа на утврдените или претпоставени законитости може значително да придонесе кон развивање на теоретски и практични концепти за справување со еколошките димензии на меѓународните односи, особено во контекст на остварување на безбедноста и мирот, една од основните цели на оваа научна дисциплина. Од наведеното, произлегува дека светската политика на ниво на емпирија веќе поседува значителен фонд на знаења од кои може и да се извлекуваат заклучоци и за елементите на „зелените“ политики и стратегии во меѓународните односи. Основите се поставени.

БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ

Не навлегувајќи во семантичка расправа за значењето на поимите систем и организација во овој дел би сакале да напоменеме дека се работи за иста работа. Објаснувањето дека организациите имаат структура, начин на кој функционираат (процедура) и специфична динамика на внатрешни и надворешни односи ги приближува поимите. (Лазаревски, и др., 2001, стр. 68-70. Види повеќе.) Организацијата претставува видливиот дел на системот или на некој негов дел.

Во поглед на развивање на системите чија видлива компонента претставуваат организациите во овој дел ќе го претставиме теоретскиот концепт на утврдување на случаите и околностите во кои определени системи се јавуваат. За нас од интерес претставува прашањето за животната средина да се обидеме да го вратиме во оваа општа рамка. Според Eisenstadt материјалите поврзани со организациите, особено со управните организации и во поглед на нивната „бирокупатизација“ може да се каже дека тежнеат да се развиваат во општествата во услови кога се појавуваат:

- 1) Кога се развива опсежно диференцирање меѓу главните типови и улоги и институционални (економски, политички, религиозни и др.) и други области; (н.з. животната средина несомнено веќе неколку децении претставува ваква тема)
- 2) Кога најважните општествени улоги не се доделуваат кон критериумот членство во основните партикуларистички (сродствени или територијални) групи, туку кон универзален критериум на достигнување или по критериум членство во еластичните основни групи, како што се стручните, религиозните, професионалните и националните групи; (н.з. „зелените движења“ на глобално, национално и локално ниво во значителна мера создадоа основа за создавање на системот за животна средина);
- 3) Кога настануваат многу функционални специфични групи (економски, културни, верски, општествено-интегративни) тие не се опфатени во основните партикуларистички групи. Како што се на пример: економските и стручните организации, различните добротворни здруженија, клубови и слично;
- 4) Кога дефиницијата на тотална заедница не е истозначна со која било таква, основната партикуларистичка група, е поширока од неа, како што може да се

види, на пример во Еленската култура во Византија или во Конфучијанскиот културен поредок;

- 5) Кога главните групи и слоеви на општеството се развиваат, поддржуваат и се обидуваат да остварат многубројни засебни, политички, економски и цели на општествена служба, кои не можат да се остварат во ограничената рамка на основната партикулативна група;
- 6) Кога сè поголемата диференцијација во социјалната структура доведува до сложеност во многу сфери на животот, како што е сè поголемата зависност меѓу оддалечените групи, и сè поголемата тешкотија секоја од нив да обезбеди средства и услуги;
- 7) Кога овој развој со некоја мера создава слободни, расположливи средства, како што се работната сила и економските извори, како и потенцијалната политичка поддршка, која не извира од која било аскриптивно-партикуларистичка група, нити е резервирана за таква група. Такви средства се на пример: парите, слободната работна сила и политичкото гласање. Според тоа, различните институционални единици во општеството мораат да се натпреваруваат за средства, за работна сила и поддршка, заради остварување на своите цели и вршење на служба, а веќе општествените единици се соочуваат со проблеми на регулација и управување. (Eisenstadt, 1971, стр. 362 – 363)

Претходно наведените ситуации што се наведени како основи за создавање на бирократски организации за мене имаат особена важност затоа што од нив произлегува дека во моментот на создавање на општествено функционална група за заштита на животната средина, која претставува општествено, економски и политички фактор, прашањето поврзано со животната средина се уредува, со нормирање, а понатаму и се институционализира. Состојбите со животната средина во Република Македонија во 90-те години имаат негативен предзнак, пред сè во градот Велес, несомнено создаваат општествено заинтересирана група (што покрај другото има и политичка важност) и може да се каже дека е директна причина за материјално (нормативно, теоретски), а понатаму и институционално создавање на систем за заштита на животната средина.

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

Во основа националната безбедност својата доктрина ја гради на неколку претпоставки и тоа: задржување на територијална целина (територијален интегритет); постоење на закана од организирана формација со организирано насилство (со неа раководи по правило врховна политичка власт); ја загрозува јавната власт (суверенитетот); државите се јавуваат како главни носители на активностите. Од овие претпоставки произлегува дека концептот на национална безбедност се појавува во исто време кога се појавуваат современите форми на држави, кога се формираат територии со врховна политичка власт, во оваа смисла датирајќи од 16-от век.

Националната безбедност до пред 20-на години е повеќе или помалку синоним на поимот безбедност. Особено во услови на поларизиран свет на економски, политички, воено, идеолошки и културни основи тогашниот поим на безбедност е главно врзуван за заедницата во целина. За ова несомнено придонеле класичните начини на примена на „организирано насилство“ со употреба на воени средства за загрозување на националниот интегритет и суверенитет на определена географска целина, која исполнила политички услови да биде територијална единица на светот, односно држава. Појавата на науката за меѓународни односи во 20-от век и која основата на своето постоење ја наоѓа во одржување на мирот и безбедноста во светот.

Традиционалниот концепт на национална безбедност во однос на видот на заканата подразбира постоење на насилна смрт, уништување на имот, загуба на независност (суверенитет). Во однос на изворот на загрозувањето се подразбира загрозување на Националната безбедност од „надворешни фактори“, главно од други држави што се вооружени. Во поглед на степенот на загрозеност постои директен и висок ризик, како и можност за непланирани војни. Кога станува збор за организациите што се ангажирани овде зборуваме за специјализирани, тајни и организации отстранети од граѓаните (Deudney, 1990, стр. 464). Денес зборуваме за поширок поглед на Националната безбедност особено што апсолвирано е прашањето за тоа дека Националната безбедност ги рефлектира состојбите според кои новите глобални предизвици сега се закануваат на добросостојбата како и на отпорноста како на општествата, така и на животната, односно природната средина. Економска благосостојба и социјална правда стануваат вредност кон која тежнее човечката

цивилизација и Владите во најголем дел прават напори тоа да го инкорпорираат во Националните доктрини, меѓу другото и во оние безбедносните.

Традиционалниот концепт на Национална безбедност е функција на заемно дејствување на следните чинители:

- ⇒ патриотизмот и решеноста да се брани и сочува независноста, територијалниот интегритет и сувереноста на земјата по секоја цена (вербалниот патриотизам каде отсуствува спремноста за акција е слаба „алка“ во „синцирот“ на Национална безбедност);
- ⇒ заканите (од надвор и од внатре) со кои се соочува земјата на тој план;
- ⇒ воената моќ со која располага;
- ⇒ државната политика што ги обединува осмислувањето и спроведувањето на воените аспекти на националната безбедност и надворешната политика на земјата, од една страна, со напорите на планот на обезбедување политичка стабилност од друга. (Лазаревски, и др., 2001, стр. 52)

Горенаведените елементи покрај функцијата на вооружените сили ја уважуваат и важноста на други фактори како што се: патриотизмот што е основа на мотивираноста на граѓаните на земјата; прифаќањето на поредокот и прифаќањето на политичкото водство како легитимно од страна на граѓаните, имплицирајќи доверба на граѓаните во институциите на системот и во самото водство и ја поткрепува нивната спремност за одбрана на земјата; благосостојбата ја потенцира идентификацијата на граѓаните со поредокот; економската моќ на земјата е во основата на благосостојбата на нејзините граѓани, но исто така таа ја дава и материјалната основа на одбранбените основи на земјата (која, се разбира, може да биде надградена со надворешна воено-политичка помош). Обрато гледано, материјалната основа на одбранбената моќ ги одразува перформансите на националната економија и способноста да се обезбеди екстерна поддршка; меѓународниот углед, интегрираноста на земјата во меѓународните политички, воени и економски структури (со посебен акцент врз припадноста кон ефективните системи за колективна безбедност) и билатералните воено-политички сојузничтва се основа на екстерната поддршка на земјата. (Лазаревски, и др., 2001, стр. 52-53. Фуснота.)

ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ

(Безбедност/Обезбеденост/Заштита на животната средина)

Нобеловата награда за мир во 2004 година доделена на активистката за животна средина, Вангари Маатхаи (Wangari Maathai) е јасен знак за тоа дека меѓународната заедница ја препознава меѓусебната зависност меѓу безбедноста на животната средина и безбедноста на човекот (индивидуалната безбедност). Во извештајот за светскиот самит одржан во 2005 година Генералниот Секретар на ООН, Кофи Анан нагласува дека: „човештвото нема да ја ужива безбедноста независно од развојот, нема да ги ужива благодетите од развојот без безбедноста, и нема да ги ужива двете цели и идеи без почитување на човековите права“. (Liden & Enerstrom, The Peacebuilding Commission: Linking Security and Development, 2005, стр. 17)

Прашањето за заштита на животната средина несомнено се разгледува како безбедносно прашање, како од аспект на материјални дејства на загрозување на животната средина, така и во смисла на остварување на правниот поредок преку механизмите на управување. Очигледно и многу актуелно е прашањето дека досегашниот начин на живот на човекот, особено во однос на животната средина, се покажа како исклучително деструктивен и потребни се сите можни напори како на институционално, така и на индивидуално ниво во надминување на ризиците што постојат. Нормално дека човекот како единка има ограничен капацитет да влијае во менување на општо прифатеното однесување кое во голем дел е штетно за животната средина и оттука надзорот и особено присилниот механизам што го ужива државата (како можност со примена на сила да ја спроведе својата волја, односно волјата на законот) е неопходен. (Иванов, Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина (необјавен магистерски труд), 2011, стр.56)

Едноставно, човекот сфаќа дека заканите по безбедноста стануваат побројни и во нив наоѓаат место повеќе прашања како што се: 1. Болести и суши; 2. Поплави и ургани; 3. Индустриско загадување; 4. Деградација на животната средина; 5. Закани по безбедноста на луѓето од конфликтот, глад и недостаток на ресурси.

Несомнено концептот на безбедност е поврзан со ризиците и опасностите што се јавуваат. Во однос на животната средина тие се исклучително бројни и сложени. Изворот на тие закани може да биде како природата, така и човекот. На глобално ниво значителен чекор се направи со признавањето во 90-те на фактот дека климатските промени се тука

и сега, биодиверзитетот е сериозно загрозен и ресурсите се експлоатираат на ниво кое долгорочно е неодржливо. Со овие факти изворите на загрозувања на безбедноста стануваат сè побројни, а една од главните димензии на оваа безбедност е животната средина на човекот. Додека концептот за национална безбедност (концепт што ги има предвид пред сè загрозувањата на суверенитетот на државите од надворешни фактори – пример воена агресија, или внатрешни фактори, – пример социјални немири или граѓанска војна) е секогаш присутен и носителите на политиките секогаш го имаат предвид при креирањето на политиките, животната средина, која го зазема своето место во безбедносната димензија во 70-те години на 20-от век, односно во времето кога Римскиот клуб ја објави „Границите на растот“ (Hulme, 2009, рстр.4. Цитирано според: Meadows, D.H., Randers, J., Meadows, D.L., Behrens, W.W., The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on th). Оваа теорија тврди дека границите на економскиот раст на светот ќе биде ограничен од ограниченоста на ресурсите (и според авторите) неодржливата експлоатација на ресурсите, заедно со растот на популацијата создава негрижа кон природата и средината, при што станува ирелевантен концептот за националниот суверенитет на државите и неповредливоста и одржливоста на нивните граници кога во суштина, се заканува нешто многу посериозно и едноставно, закана пред која човекот во даден момент е немоќен. (Иванов, Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина (необјавен магистерски труд), 2011)

Логичните прашања што произлегуваат во насока на тоа да видиме како животната средина е релевантна безбедносна категорија и е подобна за научна опсервација и анализа во насока да изгради систем на знаења, а кои може да бидат применети и како тврдења во форма на логично изведување (математичка операција на докажување на теорема) би биле:

Ако безбедноста претставува отсуство на опасност (извесност на идните активности што не ги загрозуваат „битните“²⁶ вредности на конкретен историски цивилизациски временски пресек²⁷ “); 2.

²⁶ Под битни вредности сметам такви вредности кои објективно, искусствено, врз основа на општо прифатените искуства и начин на живот се закануваат на имотот, достоинството, здравјето, животот, социјалната сигурност, уживањето на човековите слободи и права согласно цивилизациските придобивки што се карактеристични за одреден моментум и др. и го загрозуваат нивното постоење создавајќи субјективно чувствата на страв по егзистенцијата на кои било од неведените вредности.

²⁷ Еволуцијата на општествата во однос на нивната организација, особено во однос на положбата на човекот како единка е карактеристична за определен временски период. Предизвиците во форма на закани и ризици и начинот на нивното доживување, односно перцепција се резултат како на условите, начинот на живот, информациите со кои располагаат луѓето (на пример можеби во 14-от век имало

Ако животната средина е сè она што нè опкружува и каде човекот го ужива своето постоење;

Ако во рамки на таа животна средина со определено (техничко, индустриско, и секаков друг вид) влијание го обезбедува начинот и средствата за живот како вкупност;

Ако со тие активности го видоизменува нејзиниот облик, содржина и функционалност;

Ако видоизменувањето на тој облик се заканува со промена на животната средина во таа мерка за потполно менување на нејзината структура, природа и вкупност на односите на живиот и неживиот свет;

Ако промената на животната средина го менува целиот состав и човекот е немоќен во тој процес да го врати или прекине,

Тогаш можеме да кажеме дека животната средина е доволно битна за да се смета:

- Неопходна за да претставува предмет на заштита;
- Вредна за револуционерни решенија и менување на целосниот начин на организирање на животот;
- Доволно сериозно за да го загрози начинот на живот, да предизвика големи потреси од глобални димензии, да ја загрози безбедноста на голем број луѓе;
- И имајќи предвид дека државните граници немаат важност во однос на ризиците и заканите што произлегуваат од безбедноста на животната средина, тогаш станува збор за посебна димензија на безбедноста што има свои карактеристики, предмет на набљудување и интерес и претставува КАТЕГОРИЈА која го заслужува целото научно, стручно внимание, а секако и вниманието на општата јавност.

Обидот на научната, стручната и политичката јавност да го дефинира поимот за кој зборуваме, постои изминатите неколку децении. Границите на растот објавена од Римскиот клуб, Конференцијата во Стокхолм може да се наведат како првите два значајни настани во систематскиот, аргументиран пристап на изучување на ова прашање. Во продолжение следуваат некои од дефинициите на повеќе автори за тоа што значи еколошката безбедност кои ги наведуваат (Belluck A. , Hull, Benjamin, Alcorn, & Linkov, 2006):

глобални климатски промени но никој не бил свесен за нив, па оттука луѓето не можеле да кажат дека тоа е сериозен и безбедносен проблем) и оттука субјективното чувство за безбедност покрај другото е резултат и на времето во кое живееме, како резултат на вкупноста на начинот на живот и положбата на човекот во општествениот систем.

„Безбедноста на животната средина (или еколошка безбедност) ја отсликува способноста на државата или општеството да ги издржи немаштита на ресурсите, ризиците по животната средина или ненадејни промени, или конфликти и тензии поврзани со животната средина“; „Научно засновани студии на случаи, што прават фузија на физиката со научната дисциплина на политичка економија, се соодветно средство за предвидување на идни конфликти, кои произлегуваат во некоја мера од деградација на животната средина“; „Тие активности и политики кои обезбедуваат безбедност од опасности поврзани со животната средина што произлегуваат од природни или човечки процеси на основ на игнорирање, несреќи, погрешно управување и што се случуваат во или вон државните граници“; „Безбедноста на животната средина е состојба на определена група, било да е индивидуална, колективна или национална, која е систематски заштитена од ризици по животната средина причинето од несоодветни еколошки процеси што се резултат на игнорирање, несреќи, погрешно управување или погрешен дизајн“; „Безбедноста на животната средина е заштитник на природната средина и виталните интереси на граѓаните, општеството, државата како од надворешни, така и од внатрешни влијанија, процеси со спротивни ефекти и трендови во развојот што се заканува на човековото здравје, биодиверзитетот, и одржливото функционирање на еко-системите, како и опстанокот на луѓето“; „Безбедноста на животната средина е состојба на заштитеност на виталните интереси на индивидуите, општеството, природната околина од закани што резултираат со антропогени и природни влијанија на животната средина“ (Belluck D. , Hull, Benjamin, Alcorn, & Linkov, 2006, стр.4)

Како резултат на бројните политички движења со цел зајакнување на свеста за потребата до заштита на животната средина се одржува конференцијата во Стокхолм во 1972 година, која предмалку ја споменавме. Светот инспириран од заедништвото заедно работи на подобрување на меѓународното опкружување во оваа смисла и во 1992 година се одржува клучната конференција во Рио де Жанеиро. Принципот 25 од Декларацијата усвоена во Рио ги резимира врските *испреплетени меѓу заштитата на природната околина, правата на човекот и социо-економскиот развој констатирајќи меѓузависност на варијаблите*: 1. мир; 2. развој; и 3. заштита на животната средина, односно околината. Едно без друго не може. Минатата 2012 година се одржа и Рио+20. Резултатите не беа за воодушевување. Економско-финансиската криза ги засени дискусиите за зелените политики. Ова е на ниво на впечаток. Но сепак, трагикомичните

преговори во Копенхаген, 2009 г., како и минатогодишната „Рио + 20“, благо кажано не покажаа прогрес.

Како резултат на индустрискиот и техничко-технолошкиот развој и промените што произлегуваат од него, се развиваат концептите на „човекова“ (во литературата во Македонија употребувана и како „хумана“) безбедност, „индивидуална безбедност“, но и концептите на „Безбедност на животна средина“ и „одржлив развој“, а веќе може да стане збор и за комплементарен концепт на претходно наведените наречен и „одржлив развој – одржлива безбедност“. (Милески, Еколошка безбедност – одржлив развој – одржлива безбедност, 2011, стр. 10-15)

Растот на популацијата, потребниот економски раст, како и социјалниот притисок за подобрена инфраструктура ги удвои напорите за заштита на човековото здравје и заштитата на животната средина и во таа насока безбедноста на животната средина треба да биде резултат на систематски и транспарентни одлуки и многу често, тешка задача (Belluck D. , Hull, Benjamin, Alcorn, & Linkov, 2006, стр.3). Феноменот на „*рилично општество*“ кој го утврдува Бек при крајот на 80-те години во голем дел се заснова на перцепциите на луѓето поврзани со животната средина и нивното здравје.

Поимот може да се определи и како: „состојба во која за живиот свет не постои закана или загрозување на животната средина“. (Малиш Саздовска, 2010, стр. 199) Ова претставува едно пошироко сфаќање на безбедноста, кое се врзува со негативно определување на својот предмет, во смисла на отсуство од загрозувања.

Милески под безбедност на животната средина подразбира: „јавна безбедност од опасностите по животната средина предизвикани од природни или човекови процеси. Еколошката безбедност претставува состојба на динамика меѓу човекот и животната средина која вклучува обновување на животната средина оштетена од воените дејствија и подобрување на ресурсните недостатоци, еколошката деградација и биолошките закани што може да доведат до социјални тензии и конфликти. Односно, еколошката безбедност претставува поим кој теоретичарите и практичарите го употребуваат за да укажат на врската меѓу условите на животната средина и безбедносните интереси“. (Милески, Еколошка безбедност, 2006, стр. 23 – 25)

Комисијата Брутленд исто така ја препознава потребата на проширување на традиционалниот пристап во однос на безбедноста и подразбира дека има потреба од сеопфатен пристап на меѓународната и националната безбедност и традиционалното сфаќање како воена моќ и нејзинот потенцијал за одбрана или напад се менува.

Вистинските извори на несигурноста исто така го вклучуваат и неодржливиот развој. (Werner, 2009, стр. 138. цитирано според: Commission, ur Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development, 1987, стр. 290)

Јуна и Топ ја дефинираат безбедноста на животната средина според две димензии. Првата се однесува на одржување на еколошкиот баланс, што е неопходно за да се обезбедат резерви и достапност на ресурси за системите што го одржуваат животот. Второ, превенција и управување со конфликти коишто се поттикнати од борба за ресурси што се недостаток или деградирани. (Werner, 2009, стр. 38)

Околу прашањето за немаштијата на ресурсите определени размисли се појавиле поодамна од 70-те години кои се споменуваат најчесто како почетокот на движењето и размислувањата за животната средина. Првичните размислувања се поврзани пред сè со економијата. Имено, таа го поставува прашањето за потрошливоста на ресурсите и што потоа? И до кога?

Па така на пример, вакви размислувања може да се забележи и кај Malthus (1766 – 1834) и William Stanlez Jevons (1835 – 1882) како и други мислителите до осумнаесеттиот и деветнаесеттиот век кои биле загрижени околу немаштијата на ресурсите, особено во корелација со порастот на популацијата (Malthus) и енергетките недостатоци (на јаглен) (Jevons). Прашањето е повторно отворено во 50-те во пишувањата на Fairfield Osborn (1953) и Samuel Ordway (1953). Но сè до 60-те и 70-те, не се појавени поголеми грижи и реакции на јавноста. Овие декади беа обележани како декади каде што се интензифицира нестрпливоста во врска со животната средина, особено последиците настанати по здравјето како резултат на индустриското загадување. Ова водеше кон создавање на критична маса кон она што претставува за тогаш конвенционален, ориентирано кон раст, економски развој. Отпрво, оваа грижа водеше кон повици за развивање на стратегии на нулта економски раст, особено во однос на извештајот на Римскиот клуб, *Границите на растот*, (Meadows et al. 1972). Овој извештај подготвен од група млади научници од институтот за технологија во Масачусетс заклучува дека, ако актуелните (тогашни) трендови на раст на популацијата продолжат, како и загадувањето, производството на храна и употребата на ресурсите, капацитетот на обновливост на Планетата ќе биде надминат во следните 100 години. (Baker, Sustainable Development, 2006, стр.18)

Кога се размислува за еколошката безбедност (безбедност на животната средина) и начинот на нејзиното артикулирање, особено во контекст на тоа дали таа треба да биде препознаена во концептот на национална безбедност има различни мислења. Аргументи,

секако, постојат и за и против. Во почетокот на 90-те години како резултат на гласните барања за тоа животната средина дека треба да го најде своето место во концептот на националната безбедност (дебатите се особено присутни во САД), Даниел Дадни презентира научен труд пред Американската академија за науки и уметности во ноември 1989 година, во Центарот за меѓународна соработка и студии за безбедност на Универзитетот во Висконсин во март 1990 година и на Конзорциумот од петте колеџи во јануари 1990 година со наслов „*Случајот против поврзувањето на деградацијата на животната средина и Националната безбедност*“ (Deudney, 1990). Антитезата на Дадни за тоа дека животната средина е варијабла на Националната безбедност ја аргументира од повеќе аспекти. И интересно е да се слушнат кои се аргументите против. Наведувајќи дека аналитички погрешно е да се поврзува деградацијата на животната средина и Националната безбедност, од причина што, според него, традиционалниот фокус на Националната безбедност – меѓудржавното насилство има многу малку заедничко со проблемите со животната средина или со нивните решенија. Второ, напорот да се набие емотивна моќ на Национализмот за да се помогне во мобилизацијата и освестувањето поврзано со животната средина може да се покаже како контрапродуктивно со потценување на глобалната политичка чувствителност (веројатно се мисли во меѓународните односи). И трето, деградацијата на животната средина не е многу веројатно да причини меѓудржавни војни. Наведувајќи ги Лестер Браун, Џесика Тухман Мејуз, Мајкл Ренер, Ричард Улман, Алберт Гор како заговарачи на тезата за инкорпорирање на деградацијата на животната средина (Улман и проширено на природните и техничките катастрофи) во доктрината на Национална безбедност. Аргументи што одат во прилог на тоа дека животната средина може да биде прашање на национална безбедност се следните:

→ Прво, остварувањето на националната безбедност подразбира консумирање на ресурси (фискални, организациони и лидерски) што би можеле да бидат потрошени на реституција на состојбите во врска со животната средина (поставувајќи го прашањето за тоа дека нема гаранција дека огромните средства што се трошат за воени потреби ќе се потрошат на обновување на животната средина, како и дека не може да се каже со сигурност дека би биле потрошени за потребите на животната средина);

- Второ, војната причинува директна штета на животната средина и во таа смисла таа е исклучително деструктивна. На ова ако го земеме во предвид и нуклеарната енергија прашањето добива уште поистакната димензија; и
- Трето, подготовката за војна подразбира загадување и конзумирање на значителни количини на ресурси. Во оваа смисла радиоактивниот отпад секако е нуспроизвод на трката за вооружување во Студената војна.

Во овој момент би се согласиле со аргументот дека војните и подготовките за војни не се најголема причина за деградација на животната средина. Сепак, на ова би го поставиле прашањето за употребата на нуклеарната деструктивна организирана сила со која располагаат државите и нејзината „потентност“ во смисла за која разговараме. Во секој случај, од тезите на Дадни произлегуваат заклучоци дека загрозувањата и заканите по животната средина од една, и организираното воено насилство од друга страна се различен тип на насилство.

На аргументот дека криминалот вклучува насилство (а не претставува сегмент на Национална безбедност) Дадни аргументира дека се работи за насилство на индивидуално ниво и на тој начин го отфрла од концептот на Национална безбедност. Ние во оваа прилика би го поставиле прашањето за тоа дали вкупниот криминал можеме да го сметаме како индивидуален проблем? Несомнено, тоа е безбедносен проблем. Би рекол дека не може тој да се смета за индивидуален. Ако сакаме, и теоријата за општествениот договор утврдува дека луѓето предале голем дел од своите природни права на организираниот систем (држава, општество). Според таа логика секако дека државата исто така може да се смета за одговорна за животната средина, како што е за криминалот. Војната против трговијата со дрога која претходеше на борбата против теророт беше поставена на степен на Национална безбедност. И сè уште е. Аргумент кој зборува сам за себе. Зборува и за тенденцијата – прашањата на политичко ниво да стануваат безбедносни прашања со цел луѓето да ги поддржат.

Според тоа, доктрината на национална безбедност е компилација од артикулирани приоритетни интереси кои во моментот се проценети како ризици и опасности и кои би имале најголеми последици по општествено-политичко и економските системи на државите во светот. Оттука, еколошката безбедност е варијабла на Националната безбедност во зависност од комплекс на фактори, од кои би ги навеле:

- ⇒ Блиската закана по општествените вредности и систем во конкретен и видлив момент;

- ⇒ Степенот на општа и политичка култура на населението (необразовано население не може да артикулира еколошки интереси);
- ⇒ Доктрината на националната политика на државата во смисла на концепт на офанзивни (отворени) или дефанзивни (затворени) општествени системи;
- ⇒ Степенот на интеграција на општеството во меѓународната заедница;
- ⇒ Поврзаност на еколошките проблеми со здравјето на луѓето (проблемот да биде видлив) како и други фактори.

Импресивната анализа на Томас Ф. Хомер – Диксон во однос на врските меѓу конфликтите и животната средина како безбедносна дилема го утврдува во поставување на определени прашања, како што се: дали намалувањето на ресурсите, како што се чистата вода и обработливата почва, предизвикува меѓудржавни „војни за ресурси“? Дали масовната миграција поради еколошки проблеми води до конфликти меѓу групите со различен идентитет, а особено до етнички судири? Дали големата ограниченост на природните ресурси ја зголемува економската деривација, го нарушува нормалното функционирање на клучните институции и како последица на тоа директно придонесува за граѓански немири и за криза на авторитетот? Сите три прашања се поврзани со војната, со идентитетот и со кризата на авторитетот (Виоти. Р. & Каупи, 2009, стр. 466-467).

Во потесна смисла загрозувањето на еколошката безбедност се однесува на човекот и елементите на флората и фауната, вредностите создадени со работа на човекот и природните ресурси (обновливи и необновливи). Заштитата на овие вредности е обезбедена со императивни норми. (Todorovič, 2009, стр. 17)

Според Крис Ринг еколошката безбедност подразбира *„процес кој ефективно реагира на променетите услови во животната средина коишто имаат потенцијал да го намалат мирот и безбедноста во светот. Остварувањето на нашите цели за еколошка безбедност подразбира планирање и спроведување на програми за превенција и намалување на промените предизвикани од антропогоните активности“*. Видливо во оваа дефиниција е тоа дека има условно кажано три елементи:

- ⇒ 1. Причини (антропогените активности што ја променуваат животната средина);
- ⇒ 2. Предизвикани промени што можат да го нарушат мирот и безбедноста; и
- ⇒ 3. Потреба од акција наведено како: *„планирање и спроведување на програми за превенција и намалување на промените предизвикани од антропогоните активности“*.

Она што значи дефинирање на еколошката безбедност и за тоа дали може да биде дефинирана како безбедносно прашање или не, на застапниците на тезата секако им одат во прилог елементите на тоа дека мерливите факти од животната средина (како што се достапност до слатка вода, квалитет на почва и воздух, како и многу други единици се практични индикатори), а нивната состојба укажува на последици кои загрозувајќи ги единките и нивниот живот ги загрозуваат и општествата во целина. Најчесто користени индикатори што имаат влијание на квалитетот на животот како на поединецот, така и на општествата во целина се демографскиот раст и развој, загуба на обработливи површини, недостаток на вода, сечење на шумите, индекс на загаденост на медиумите на животната средина и други. *Годишниот извештај* за квалитетот на животната средина кој се објавува од Македонскиот информативен центар за животна средина како и „индикаторскиот извештај за животната средина“ кој се објавува на секои две години се исклучително важни во оваа смисла. Публикацијата на Државниот завод за статистика, „*Статистика на животната средина*“ исто така не може да не се спомене во оваа смисла.

Според горенаведените размислувања може да се заклучи дека неспорна е потребата за безбедност на човекот со цел истиот да функционира. Една од тие димезии претставува и грижата за иднината. Грижата за да оставиме нешто на идните генерации. Затоа неопходноста од заштита на животната средина со цел да се обезбеди долгорочен и одржлив мир во светот е категорична денес повеќе од кога било порано. Научните сознанија ја потврдуваат опасноста, а глобалните лидери го знаат тоа.

Повеќето од нас не би ни го ставиле под знак прашалник постоењето на појавните и потенцијалните ризици и опасности кога станува збор за тероризам, трговија со дрога, воени конфликти, трговија со луѓе итн. Но, дали е тоа така во однос на ризиците и опасностите кои постојат и се можни со загрозувањата на животната средина? Оние што работат во областа на животна средина и безбедносни импликации се согласни дека сознанието за еколошката димензија на безбедноста може да го следиме дури во 70-те години на 20-от век, кога луѓето што се занимаваат со прашања за безбедноста како и носителите на политиките, заклучија дека заканите за безбедноста на државите не започна и заврши со Студената војна и трката во нуклеарното вооружување.

Прашањето за заштита на животната средина кога го разгледуваме како безбедносно прашање, го разгледуваме како од аспект на материјални дејства на загрозување на животната средина, така и во смисла на остварување на правниот поредок преку механизмите на управување. За да постигнеме организиран пристап кон

постигнување на одредени цели мораме да постапуваме системски. Во таа смисла безбедноста може да ја сфатиме како функција, но и организација, под што подразбираме државно институционален третман на загрозувањата и ризиците кои постојат и кои се секојдневни во сите сфери на човековото живеење. Очигледно и актуелно е прашањето дека досегашниот начин на живот на човекот, особено во однос на животната средина, се покажа како исклучително деструктивен и потребни се сите можни напори како на институционално, така и на индивидуално ниво во надминување на ризиците што постојат. Нормално е човекот како единка да има ограничен капацитет да влијае во менување на општо прифатеното однесување што во голем дел е штетно за животната средина и оттука надзорот и особено присилниот механизам кој го ужива државата (како можност со примена на сила да ја спроведе својата волја, односно волјата на законот) е неопходен.

Препознавањето на важноста на животната средина како резултат на зголемениот научен интерес, како и генералната јавност е резултат на информациите што укажуваат на проблемите со кои се соочуваат денешните генерации од деструктивните потенцијали на модерниот свет.

Промовирањето на животната средина како централно прашање што државите треба да го издигнат на највисоко ниво во нивните политики на сите нивоа (вклучително офанзивно-надворешно политички) започнува кон крајот на осумдесеттите години. Извештајот на комисијата Брутланд има силен ефект. Како што наведовме претходно во делот на меѓународните односи и безбедноста, Алберт Гор веќе кон крајот на 80-те го покренува прашањето за заштитата на животната средина и истото го прави во текот на целиот политички активизам. Според Гор, ургентноста од климатските промени што се резултат на човекот е морално и стратегиско прашање. Во таа смисла, Гор тврди дека „животната средина е прашање на Националната безбедност, прашање кое директно и без одложување ги погодува интересите на државите и благосостојбата на луѓето“. (Weber, 2001, 2005, 2010, стр.190) Фактот што Ал Гор е потпретседател на САД, држава што во деведесеттите години на 20-от век беше во зенитот на својата моќ и со неговата функција не успеа и максимално ги релативизираше неговите тврдења од морален аспект, можеме да го дискутираме. На пример, дискусијата може да ја почнеме како прашање за тоа дали економските интереси ги победија еколошките интереси? Студија на случај, Албет Гор, која патем можеме да ја прошириме и на демократите како политичко движење во САД. И Медлин Олбрајт во 1997 година во својство на Државен секретар на САД изјави дека „деградацијата на животната средина не е едноставно иритација, но е вистинска закана

за Националната безбедност“. На денот на планетата земја во 1997 година Олбрајт го поднесе првиот годишен извештај на Секретаријатот за надворешни работи на САД под наслов: „Дипломатија на животната средина: Животната средина и надворешната политика на САД“ истакнувајќи во него дека глобалната штета по животната средина се заканува по здравјето на американскиот народ и на иднината на американската економија, како и дека проблемите кај животната средина често се во центарот на политичките и економските предизвици со кои САД се соочуваат во светот. (Simmons, 1999, стр.1) Со оглед на пристапот до информации, веројатно Олбрајт знаела што зборува.

Во врска со дискусиите поврзани со безбедноста, националната безбедност и нејзините „варијабли“ повеќе автори укажуваат на тоа дека постојат континуирани обиди за редефинирање на безбедноста, особено по престанувањето на Студената војна. Па така на пример, Џон Барнет утврдува неколку големи подрачја на животната средина во безбедносниот дискурс:

1. Напори да се редефинира безбедноста;
2. Теориите за факторите на животната средина во насилни конфликти;
3. Безбедноста на животната средина на одредена нација; Врските меѓу војската и прашањата поврзани со животната средина;
4. Агендата за „безбедноста на животната средина“; и
5. Прашањето за секјуритизација (Barnett, 2001, стр. 8).

Утврдување на поимот *деградација на животната средина* за нас има исклучително значење што е основен предуслов за воедначување на терминологијата, со цел дискусија на теми поврзани со животната средина. Накратко, овој поим може да го опишеме како процес во кој функциите на биосферата што го обезбедуваат условите за живот се нарушувани. Овие процеси вклучуваат атмосферско загадување, климатски промени, деградација на почвата, обесшумување, загуба на биодиверзитетот, загадување на растенија и животни со хемиски соединенија или радиоактивни супстанции. Во домен на влијание на човекот во заштита на непречено одвивање на овие процеси е тој да се воздржи од активности со кои остварува антропогено влијание на животната средина. Еколошката (не) безбедност некои автори ја дефинираат како проблем што е резултат на деградацијата на животната средина, дефинирајќи ги во безбедносен ризик оние луѓе кои трпат последици како резултат на деградацијата на животната средина. (Barnett, 2001, стр. 17 – 20) Притоа, голем дел од противниците на инкорпорирање на аспектите

на животната средина во „доктрините на национална безбедност“ овој проблем кој е последица на деградацијата на животната средина го гледаат како *социјален проблем, но не и безбедносен. Несомнено дека безбедносниот проблем по дефиниција е социјален*, а во голема мера тоа би се однесувало и на животната средина.

Во однос на дилемите за вклучување на животната средина во безбедносните доктрини често се користи примерот со поставување на прашање до генерал, кој подготвува стратегија за агресија или одбрана за тоа дали има пресметано која ќе биде штетата на животната средина од тој напад?

Од оваа временска дистанца исто толку незамисливо беше и концептот за национална безбедност да биде инкорпорирана и варијаблата за еколошка безбедност во 60-те години на минатиот век. Денес, тие дискусии во најголем дел се беспредметни, затоа што животната средина има дефинирано позиција и не претставува дилема дека е предмет на највисок интерес на цивилизацијата.

III ГЛАВА

РИЗИЦИ

Ризикот е воспоставен концепт на академски интерес и кај природните и кај општествените науки. Дебатите за тоа како ги управуваме ризиците доминираат во бројни политички, здравствени, економски, образовни, транспортни, па сè до управување со корпоративни активности. Ризиците и безбедносната индустрија нагло пораснаа последните години, во најголем дел како тенденција за воспоставување на управувачки процеси во системите што ги создава индустријализираниот свет.

Некои социолози, политички теоретичари и антрополози тврдат дека социјалните и политичките промени придонесуваат кон тоа како ризиците се перцепираат и како со нив се управува во современите општества. Германскиот теоретичар Бек (Beck) тврди дека сме во состојба на голема транзиција од класично во ризично општество. Во неговата книга, наведува Бородциз (Borodzicz), *ризично општество*, Бек тврди дека основен проценител на степенот на прифатлив ризик во иднина ќе бидат осигурителните компании. (Borodzicz, 2005, стр. 10) Во дискусијата Бек воспоставува теорија дека модерните концепции за ризиците почнувајќи од индустријализацијата се контролирани од пазарот. На прашањето за тоа како може да се утврди границата меѓу ризикот и заканата Бек вели дека „*економијата ги открива границите меѓу она што е толерантно со економска прецизност, преку отфрлање на осигурителната полиса*“.

Иако во академска дискусија, особено во филозофска смисла може да се направи разлика меѓу *ризик* и *закана* во текстот за нас нема да има клучна важност. Поаѓајќи дека потесен предмет на интерес претставува безбедноста на животната средина не би развивале дискусији во насока на утврдување на разлики и оперирање со терминологија на раздвојување на овие термини во овој дел.

Луѓето во секојдневниот живот се обидуваат да ги предвидат најголемиот број од работите што им се случуваат. Но во секоја основа на тоа предвидување постои и збир на активности со кои практично го добиваме резултатот на она што сме го замислиле. Оттука, многу дискутабилно е колку предвидуваме, односно колку нашите предвидувања претставуваат истовремено и план за понатамошни активности со цел реализација или конструкција на „равенка“ на која однапред сме и го одредиле резултатот?

Тесно поврзана категорија со категориите: предвидување, веројатност, извесност, е филозофскиот поим на ризик, а со него тесно поврзан и поимот на опасност.

Ризикот има различни конотации и интерпретации зависно од историскиот момент како и објаснувањата на своевременно актуелните научни дисциплини. Денес, прифатено е дека ризикот е мерка или функција од две варијабли и тоа: 1) фреквенцијата (степенот) на веројатноста од неуспех; и 2) последиците од неуспехот. Најчесто настаните што најретко може да се јават (постои мала веројатност) предизвикуваат сериозни последици (како што беше цунамито од 26.12.2004 година во Индонезија). И обратно, настаните за кои веројатноста е поголема дека ќе се случат вообичаено можат да предизвикаат помали последици. (Ganoulis & Simpson, 2006, стр. 245 – 246)

Консултирајќи голем број автори (Wilkinson, Георгиева, Кун, Holton, Durodié и други) Герасимовски вели дека тоа е всушност поим за некој очекуван иден, претпоставен настан што постои можност да се случи, но и не мора. Значи ризикот е некој веројатен настан чие настанување зависи од сложената мрежа на фактори што ја сочинуваат неговата содржина. (Герасимовски, 2010, стр. 117) Ризикот за разлика од неизвесноста е наведено дека поседува голема разлика, особено во делот на можноста од предвидување (калкулација). Оттука произлегува дека ризикот може да се степенува и врз основа на тоа да се донесуваат различни одлуки во различен контекст и потреби. Герасимовски дискусијата ја заклучува со тезата дека „*ризикот претставува можна, претпоставена, очекувана појава, веројатно случување со можен позитивен или негативен исход, но најчесто негативен (можна опасност – негативен ризик)*“

(Герасимовски, 2010, стр. 124). Ние овде би направиле дигресија и од филозофска би направиле аналогија со нормативните решенија, па така Законот за животната средина ризикот го дефинира како „можност за појава на одредена последица врз животната средина, во одреден временски период или во одредени околности“. Законот за заштита и спасување под „ризик“ подразбира „веројатност за настанување на загуби, повреди или штети од природни непогоди и од други несреќи, на кои би биле изложени граѓаните, природните богатства, растителниот и животинскиот свет, доброта во општа употреба како и предметите и објектите од особено културно и историско значење“. Според Уредбата²⁸ „ризикот е комбинација од повеќе меѓусебно зависни фактори што влијаат на веројатноста, одредена опасност да прерасне во несреќа или катастрофа и да се реализираат нејзините негативни последици“. Кога станува збор за ризиците, напорот на луѓето и општествата е што повеќе да ги осознаат карактерот, видот и структурата на ризикот или ризиците за да бидат управувани или контролирани, или во најмала можна мерка како најдобро со нив да се справиме. (Герасимовски, 2010, стр. види повеќе: 128 – 129)

Вообичаеното објаснување го поврзува ризикот со можност/веројатност од повреда, штета или загуба. Најчесто, веројатноста и последиците од насилан акт или настан се поврзуваат со физички (технолошки) или природни процеси според тоа како и дали можат објективно да се дефинираат преку процената за ризикот. Може да се констатира дека опасноста, односно заканата може да е реална, но ризикот, сепак, е општествена/социјална конструкција. Процесот на проценување на ризиците во суштина е субјективен и комплексен процес што настанува со комбинирање на научните пристапи и процени на психолошки, социјални, културни и политички фактори што се значајни за утврдување. Во рамките на овој процес, кој Словиќ го опишува како игра во која важат општествени правила во однос на одреден проблем, клучен проблем е како ќе се дефинира ризикот. (Георгиева, 2006, стр. 83 – 84.)

Под опасност во оваа студија подразбираме една широка дефиниција во која се опфатени и природни феномени и човечки активности, како и техничко-технолошки хаварии што може да нанесат штета или загуба на она што се смета за предмет на

²⁸ Уредба за методологијата за изработка на процената на загроеноста на безбедноста на Република Македонија од сите ризици и опасности, нејзината содржина и структура, начинот на чување и ажурирање, како и определувањето на субјектите во системот за управување со кризи на кои им се доставува целосна или извод од процената. Донесена на седница на Владата на Република Македонија на 25.1.2011 година.

заштита во современото општество, како што се: животот, здравјето, имотот, животната средина, физички интегритет (не морален). Значи активност што се поврзува со степен на веројатност од загрозување на здравјето на луѓето, целокупната инфраструктура што ја подразбира современото општество, како и животната средина. Најголем дел од настаните во секојдневниот живот не може да бидат предвидени. Во оваа смисла иднината во основа претставува иден непретпоставен збир на активности чиј резултат зависи од резултатот на меѓувлијанието на огромен број фактори. Во конкретен временски момент, на конкретен простор. И таа не може да биде предвидена. Од друга страна, пак, може да се зборува за веројатност за случување на определена работа, каде врз основа на минатите искуства, вкупноста на вообичаените активности во современиот живот може да се каже дека се очекува одредена активност. Така на пример, во економијата се зборува за проекција на буџетите, може да се зборува за очекувани добивки, профити и сл. Во метеорологијата може да се зборува за очекувано добро или лошо време. Исто така може да се очекува дека траењето на векот на одредена подморница на нуклеарен погон ќе биде 50 години. Или дека енергетските потреби на конкретна држава, регион или глобално ќе бидат во пораст. Во основа зборуваме за предвидување на иднината. Дали е тоа можно? Се разбира дека не. Но не во апсолутна смисла на зборот. И останува фактот дека и најточното предвидување претставува ништо друго – туку само докажана *ПРЕТПОСТАВКА*.

РИЗИЦИ, ЗАКАНИ И ОПАСНОСТИ ПО ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Потеклото и изворите на ризиците како и опасностите со кои се соочува светот се бројни. Панелот за закани, предизвици и промени на високо ниво основан во Панелот за утврдување на ризиците и опасностите по светот основан од Генералниот секретар на ООН, г-н Кофи Анан во 2004 година и извештајот кој произлезе како резултат на овој панел, „Зголемена слобода: Кон развој, безбедност и човекови права за сите“ како податок има силно значење. (Lepiltier, 2005) Во овој Панел учествуваат голем број стручни, искусни политичари, дипломати, универзитетски професори, активисти и во 2003 година многу брзо заклучуваат дека заканите со кои се соочува светот не се исцрпуваат со меѓународниот тероризам и пролиферацијата на оружје за масовно уништување. Имено, утврдува многу поширок опсег на закани вклучувајќи ги овде и нефункционалните држави (failed states) создавајќи услови за појава на регионална нестабилност и конфликти, како и цел сет на прашања што традиционално не се сметани

како дел од корпусот на мир и безбедност, како што се: сиромаштијата, деградацијата на животната средина, пандемирските зарази како и масовност на организираниот криминал.

Поврзаноста меѓу таканаречните конвенционални (тероризам, агресија) и неконвенционални форми на закани (сиромаштија, деградација на животната средина, организиран криминал) се покажаа како системски и произлегуваат едните од другите. Особено во контекст на постоењето на нефункционалните држави овозможувајќи нивна појава. Се наведува примерот со Авганистан, како нефункционална држава стана извор на едни од најсилните терористички закани, наведувајќи го и примерот со Руанда, држава каде што се случи најголемиот геноцид. Организираниот криминал особено се јавува како проблем во општествата што се во процес на градење на мирот. Сидата претставува основа за суштинска нестабилност во многу држави, особено од Африка.

Едни од основните ризици во светот, а и во Република Македонија претставуваат ризиците по животната средина. Овие ризици уште повеќе добиваат на важност со оглед на тоа дека влијанието на човекот во овој дел е ограничено.

Ризиците по безбедноста се факторот што ја причинува појавата на небезбедност, односно отсуство на сигурност. Листата на фактори што можеме да ги дефинираме како ризици и опасности е голема. Почнувајќи од страв од криминал, невработеност, финансиска несигурност, здравствена состојба до грижи на меѓународно ниво, на пример климатски промени, раст на светската популација, тероризам итн. Интересно е што ставањето на прашањата во безбедносна димензија е интересна метода што ја користат политичките елити. (Waver, 2007, стр. види повеќе кај: 99 – 119.)

Ваквите процеси како резултат ја зголемија моќта на државата, наспроти доктрината на либерално-демократската мисла на која е заснован западниот цивилизациски свет. Имено, во име на безбедноста државите продолжуваат да ја зајакнуваат својата положба и маневарски простор за ограничување на слободите и правата на луѓето. Сето ова се случува во име на присутни ризици, односно ставање на определено прашање во контекст на безбедносна дилема обезбедувајќи простор за политичка одлука. Оттука, ризиците *покрај објективниот потенцијал на загрозување и дополнително се обликувани најчесто од државните авторитети и носителите на информативната дејност* (идејно оваа дискусија се повторува во текстот, но во друг контекст).

На глобално ниво може да издиференцираме неколку групи на закани што може да се издвојат со интензитет и димензија да предизвикаат последици во поширок контекст, а се поврзани со животната средина. Такви се:

- *Недостаток на ресурси* (отворање на прашањата за јурисдикција над морињата и океаните, енеретската сигурност, свежа (питка) вода);
- *Сигурност на достапноста на храната* (тенденции на зголемување на сиромаштијата и недостатокот на храна, како и користење на храната за добивање на фосилни горива – пример биогориво);
- *Климатските промени и безбедноста* (Зголемениот број поплави, суши и урагани сигурно ќе ги разорат земјите во развој. Овие држави нема да можат да се справат со елементарни (н.з. природни) непогоди како тоа што можат да го направат развиените, а во тој случај голем дел од луѓето ќе останат без домови, храна, вода и здравствена заштита создавајќи огромен потенцијал на закани за безбедноста). Кај развиените држави гледаме сериозен потенцијал да се справат со последиците од вакви настани, а за тоа зборува на пример ураганот Катрина, земјотресот во Јапонија до 2011, наспроти, на пример земјотресот на Хаити во 2010 година. Извесно е дека климатските промени во одредена проекција ќе придонесат кон недостаток на ресурси, како и миграции на населението.
- *Безбедноста на животната средина и војувањето* (самата употреба, разорна моќ на оружјето и потенцијалот од загрозување на животната средина е силен фактор и сериозна закана по безбедноста). Пример, користењето на бомби со осиромашен ураниум во Србија, 1999 година од страна на НАТО, користењето хемиско оружје во војната во Виетнам, или пак илјадниците нуклеарни проби во текот на постоењето на нуклеарното оружје, или поточно 2053 тестирања на нуклеарно оружје. (Nuclear Arms Control and non – Proliferation – Estimated number of nuclear explosions, 1945 – 2006.)
- *Арктикот и Антарктикот* (Арктикот се претпоставува дека располага со значителен дел од енергетските ресурси и рибни богатства, што можат да ги заострат спротивставностите на заинтересираните држави, а пред сè тука се САД, Русија, Канада, Скнадинавските држави, Исланд, Данска и др. Антарктикот, на пример може да биде загрозен од интензивираноста на туризмот и други закани);

- *Загадување на морињата и океаните* (Ресурсите на морињата се ограничени, а истовремено во водите живеат најголем дел од биодиверзитет на планетата. Да потсетиме на катастрофата со нафтената платформа во мексиканскиот залив 2010 година, кога огромни количини нафта се излеаја и беше загрозен целиот животински и растителен свет, а немоќта на човекот пред сопствената конструкција беше повеќе од очигледна);
- *Биолошките ресурси на морињата* (Искористеноста и капацитетот за обнова на животот е ограничен. Пример за нерационално искористување на овие ресурси е ловењето на преку 1000 китови годишно од страна на Јапонија); и
- *Био – сугурноста и генетски модифицираните организми* (сведоци сме дека овие организми се пуштија во синцирот на исхрана, често без учество или знаење на јавноста, како и пред да биде направена сериозна оценка за нивното влијание). (Hulme, 2009, стр. 8 – 26)

Слични ризици констатира и Хју наведувајќи: 1. Почести и подолги топлотни бранови; 2. Почести суши; 3. Крајбрежни поплавувања поради зголемување на нивото на морињата; 4. Намалување на жетварското производство заради намалените врнежи од дожд; 5. Ширење на тропски болести северно и јужно; 6. Зголемена стапка на болести донесени од водата во поплавените региони; 7. Загадување на океаните поради влијанието на јаглеродниот диоксид на рибниот пазар; 8. Почести и поголеми речни поплавувања во врнежливите сезони поради топењето на глечерите/намалување на водоснабдувањето во сушните периоди; 9. Зголемена појава на пожари; 10. Почести и посилни бури. (Хју, 2009, стр. 177)

Кога се работи за животната средина, за среќа имаме предвид ризици и опасности што се резултат на математички пресметки и мерење на природните и техничките науки и нивниот објективен потенцијал на загрозување не може да биде скриен или дотолку изобличен за да ја загуби својата суштина. Секако, манипулацијата со овие ризици е ограничена од причина што последиците од неа најчесто не се предмет на случајност или на влијание. Решението на равенката се наоѓа во она што се нарекува: *Прифатливи граници. Или во рамки на дозволените граници.* Но, за „дозволените“ граници во некоја друга дискусија.

Проценката во однос на тоа што е во една држава приоритет во 21-от век во најголем дел произлегува од нејзините закани. На национално ниво ризиците и заканите

може да бидат различни како на пример: опустошување на земјата, опасност од пораст на морињата и океаните, недостаток од свежа вода итн. ООН изминатите децении се покажа како глобален лидер кој знае да понуди решенија за некои од глобалните прашања, а особено кога треба да бидат координирани и синхронизирани.

Современото управување со безбедноста станува разновидно во однос на овластувањето и обезбедувањето, меѓутоа постојат докази дека доаѓа до промена на неговата суштинска природа. Забележана е особена промена во однос на менталитетот, технологијата и практиката на управување со безбедноста на проактивен пристап насочен кон ризик. (Мегваер, Морган, & Рајнер, 2010)

Ризиците за животната средина се исклучителни и несомнено се глобални по својот карактер. Оттука и напорите за неутрализирање и справување треба да бидат глобални во организирањето и координацијата, но истовремено и локални, насочени и проблемско ориентираны во својата суштина. Оттука, ако секој си го гледа и заштитува „својот двор“, придобивките секако ќе создадат глобален ефект. Ризиците за животната средина се инкриминирани во законодавствата за државите овозможувајќи го легитимитетот на постапување. Во понатамошниот дел ќе бидат објаснети конкретните противправни поведенија што се резултат на ризикот и последиците кои ги поседуваат.

Во однос на потеклото и начинот на загрозување од важност се повеќе аспекти, како што се: ризикот од настанување на појавата; отпорноста на заедницата, односно подготвеноста да се носи со овие ризици од конкретен вид; капацитетот на надлежните институции (потребниот наспроти оној со кој се располага во моментот); штетите, како и дополнителната загрозеност; и квалитетот на вкупниот одговор при веќе настанати несреќи и катастрофи. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи, 2010, стр.77)

ВИДОВИ РИЗИЦИ

Националната концепција за безбедност и одбрана на Република Македонија таксативно ги утврдува ризиците и опасностите, групирајќи ги по својата природа. Имено, се наведува дека ризици и опасности се можни манифестации на:

- Национализам, расна и верска нетрпеливост и омраза;
- Облици и активности поврзани со меѓународниот тероризам, организираниот криминал, нелегалната миграција, нелегалната трговија

со дрога, оружје, луѓе, стратегиските и материјалите за двојна употреба, како и последниците од средствата за масовно уништување;

- Поседување големи количини на илегално оружје;
- Корупција, урбан тероризам, тежок криминал; вклучувајќи уцени, убиства и напади врз граѓаните и на нивната сопственост, економскиот криминал, даночната евазија, недоизграденост на институциите на демократскиот систем, проблемите во функционирањето на судството, социјалните проблеми и невработеноста;
- Активности на странските специјални служби насочени кон влошување на безбедносната состојба;
- Компјутерски криминал, пиратството и злоупотребата на информатичката технологија, посебно во делот на злоупотреба на личните податоци на граѓаните, како и информациите со степен на тајност;
- Последници од судир на интереси за користење на изворите и патиштата на стратегиските енергенци, како и попречување и блокирање на нивниот увоз во Републиката;
- Елементарни (н.з. природни) и други непогоди;
- Техничко-технолошки катастрофи, епидемии на карантински и други заразни заболувања кај луѓето и животните;
- Деградација од поголем обем и уништувањето на животната средина.²⁹

Интересно за мене во оваа состојба е редоследот на наведување на заканите. Доколку сакаме да читаме со дипломатски речник, последното наведување на животната средина не ја прави приоритет во важноста. Сепак, ако е тоа така, не би можел да се согласам од причина што опасноста од последниците кон животната средина може да бидат од големи размери. Техничко-технолошките катастрофи, епидемии на карантински и други заразни заболувања кај луѓето и животните исто така се нагласени прашања што имаат потенција на опасност и ризик, а се наведени во Законот за управување со кризи.

Она што е карактеристично и е во функција на потврдување на тезите за безбедноста и релеватност на животната средина е поделбата на ризиците. Имено, најчесто ризиците се делат на: 1) ризици од природата; и 2. ризици од човекот.

²⁹ Закон за управување со кризи („Службен весник на Република Македонија“, бр. 07-1537/1 од 22.4.2005), член 3, став 2.

Ризици од природата (биогени):

- терестријални (планетарни), во кои спаѓаат ризиците од појава на различни елементарни (н.з. природни) непогоди (земјотреси, вулкански ерупции, разорни ветрови, поплави, суши, микроклиматски нарушувања и сл.);
- екстратерестријални (вонпланетарни), во кои спаѓаат ризиците од појава на планетарни катастрофи предизвикани од вонпланетарни влијанија и процеси (судир на небески тела со Земјата: астероиди, метеори, комети и сл.; космички нуклеарни експлозии и експлозии на ѕвезди-супернови; промени во структурата на нашиот Сончев систем и нашата галаксија – Млечен Пат; можни загрозувања од други форми на живот, цивилизации и технологии во вид на напади, инвазии, упади и сл.. т.е. ризици од т.н. НЛО (UFO) феномени и загрозувања); и

Ризици од човекот (антропогени):

- ризици од општеството, во кои спаѓаат општествената отуѓеност – алиенација; општествената дезорганизираност – аномија; општествената вознемиреност – анксиетизација;
 - нефункционирањето на општествените системи: правен, економски, политички и сл.; несоодветна и неизградена мултикултурна и интеркултурна интеракција и комуникација во мултикултурните и интеркултурни општества и сл.;
 - ризици од техничко-технолошка природа, во кои влегуваат производството на генетски-модификувана храна (GMF), растенија и животни; клонирање; производство на хемиско, биолошко и нуклеарно оружје за масовно уништување (WMD); несоодветно управување со големи техничко-технолошки системи што може да предизвикат големи техничко-технолошки хаварии и катастрофи: нуклеарни и хемиски фабрики, нафтени платформи, рафинерии, постројки на црната и обоената металургија, големи информациона системи; несоодветно регулиран и небезбеден сообраќај и транспорт на сировини, материјали, опасни материи: експлозивни и лесно запаливи материи; еколошкото загадување и екстерналиите и сл.;
- (Герасимовски, 2010, стр. 128 – 129)

Како што можеме да забележиме најголем дел од ризиците согласно најчесто цитираната класификација која ја наведува Герасимовски е тесно поврзана со животната

средина. Ризиците од природата во секој случај постојат, но тие се во најголем дел од таква природа каде што човекот не би можел да има влијание. Можеби прашањето во овој дел би било: дали човекот може да влијае со својата антропогена активност (третата група антропогени ризици) и да предизвика ризици од биоген тип? Она што е сигурно е дека во голем дел ризикот се заснова на вообичаениот начин на животот на човекот, дека човекот во значителна мера ја менува структурата на природните циклуси, на тој начин предизвикувајќи нарушување на балансот во природните текови и дека извесно е да се очекуваат одредени последици. Во контекст на тезите на оваа дисертација во прилог оди и фактот што ризиците кои потекнуваат од човекот (антропогените ризици) се побројни, многу повидливи, секојдневни и многу веројатни. Ако вршиме и продлабочена анализа и би сакале да поставуваме претпоставки, би можеле да кажеме дека тие се и тесно поврзани и меѓузависни. На пример, нефункционалните држави (на правен и економски план) може да се очекува дека нема да имаат функционални системи за контрола на квалитетот на техничко-технолошките процеси. Оттука, одговорноста за последици по животната средина во крајна линија може да се лоцира и во контролно надзорниот инструментариум на извршната власт во државата. Исто така може да се каже дека антропогените ризици во многу поголем дел може да се предвидуваат, контролираат, управуваат. На пример, загадувањето на воздухот во Скопје во зимскиот период се должи на редица ризични фактори од кои голем удел имаат суспендираните честички во воздухот што се резултат на согорувањето на некавалитетни горива, дрва, прегорени масла итн. Гасификацијата на градот заедно со разбвивање на свеста на луѓето во брзо време би можело да го реши овој проблем. За разлика од овој ризик ударот со вселенско тело и многу понепредвидлив, и нешто на кое веројатно не може да се влијае во најголема мера.

ПЕРЦЕПЦИЈА НА РИЗИЦИ

Првичните резултати на работата со перцепција на ризиците целеше да го квантифицира ризикот почнувајќи од поединечните ризици. Невидливата претпоставка на овој зафат е да докаже дека сите ризици може да бидат отстранети или намалени на прифатливо ниво. На пример, психолозите утврдиле дека многу популарни општествени погледи на ризикот знаат да бидат различни од оние на експертите. Ова резултирало со психометриски приод кој е насочен да ги разбере општествените трендови во перцепција на ризиците. Прашањето за перцепција е доминантно во современата психологија. Вообичаен предмет на интерес на психолозите претставуваат

прашањата поврзани со тоа како човечкиот ум станува свесен, учи и се справува со околината. Во психологијата ризикот е наголемо истражуван во рамки на когнитивната истражувачка парадигма.³⁰ (Borodzicz, 2005, стр. 15) Бородзиц (Borodzicz) консултирајќи повеќе автори (Starr, 1969; Slovic et. Oth. 1980; Otwarz and Von Winterfeldt, 1982) укажува дека ризикот во психологијата е утврден како подобен за истражување со квалитативни и со квантитативни методи. Едниот метод е во реални услови истражувачка група да се донесе во лабораториски услови и да бидат предмет на анализа, додека другиот е стандарден начин на истражување преку истражувачката техника со анкетни прашалници. Психометрискиот пристап за мерење на перцепцијата на ризиците се покажала како мошне тешка имајќи предвид дека перцепцијата за ризиците во многу начини зависи од културолошкиот контекст и објективната стварност. Свкупно, она што е познато е дека психологијата има историја на истражување на ризиците во лабораториски услови каде што се докажани определени сознанија релевантни за ризиците. И тоа како перцепција.

Како што претходно наведовме психометриската студија подразбира мерење на ставови, мислења, врз основа на кои се градат и перцепции од определена група на испитаници. Во поглед на ризиците и опасностите се споменува важно истражување спроведено во 1978 година што вклучува испитаници кои се образовани, но не и експерти. Од испитаниците се барало да ги оценат деструктивните последици (број на жртви) од познати опасности, почнувајќи од природни катастрофи па сè до вообичаени фатални болести. Овие проценки потоа биле споредени во вистинскиот број на жртви. Истражувањето покажало дека испитаниците имаат тенденција да ги преценуваат стапките на смртност за опасностите што ретко се појавуваат, како што се заразните болести и поплавите, додека истовремено ја потценувале стапката на смртност на високо френвентните опасности, како што се мозочни напади и болести (Borodzicz, 2005, стр. 32. цитирано според: Lichtenstein et al., 1978) Ова истражување има голема значајност поради тоа што овозможува споредба на перцепцијата и фактичкиот степен на опасност, ризик или последица. Ова истражување претставува основа за подоцна да се утврди и теоријата за поделба на доброволен и недоброволен ризик. Стар (Starr) утврдил дека перцепцијата за ризик може да биде предмет на влијание како резултат на изложеноста на која одреден човек се изложил свесно на ризик, а ова во контраст со ризикот на кој е

³⁰ Когнитивност претставува психички процес или учење со кое луѓето стекнуваат знаења преку перцепција, размислување (резонирање, поврзување) или интуиција.

изложен надвор од негова контрола. Недоброволните ризици според Стар се наметнати од општеството во кое живее индивидуата.

Ваквите истражувања подоцна биле и база за дефинирање на основи врз кои луѓето ја граделе перцепцијата за ризик. Отвеј (Otway) и Вон Винтерфелт (Von Winterfeldt) ја направиле следната категоризација: 1) Недоброволно изложување на ризик; 2) Недостаток на лична контрола во резултатот; 3) Несигурност во врска со веројатноста или последиците од изложувањето; 4) Немање сопствено искуство во врска со ризикот; 5) Тешкотија во замислата на изложувањето на ризик; 6) Ефектите од изложувањето временски да не се преклопуваат со моментот на изложување; 7) Генетски ефекти од изложувањето (закана за идните генерации); 8) Ретки, но катастрофални несреќи (смртни); 9) Не постои видлива корист; 10) Користа оди кај други; 11) Несреќи предизвикани од човечки повеќе отколку од природни фактори (Borodzicz, 2005, стр. 20. цитирано според: Pidgeon et al., 1992 Royal Society Report).

Второто истражување што го има спроведено Словик и др. (Slovic et al. 1980) со користење на факторска анализа³¹ за предмет на истражување ги утврдува типовите на опасности од кои најмногу се плашат. Големиот број испитаници и мерењето на перцепцијата на 90 различни опасности во корелација со три фактори беа двете клучни работи кое ова истражување го прават значајно.

Во прилог го прикажуваме неговиот резултат.

³¹ Факторска анализа претставува статистички метод за изучување на корелациите меѓу различни скали. Целта е да се идентификува што имаат заедничко овие скали и дали овие карактеристики може да бидат резултат на сите фактори што придонесуваат за појавата или само на неколку.

Графички приказ бр. 5. Резултати од психометриски мерења на перцепција за ризици

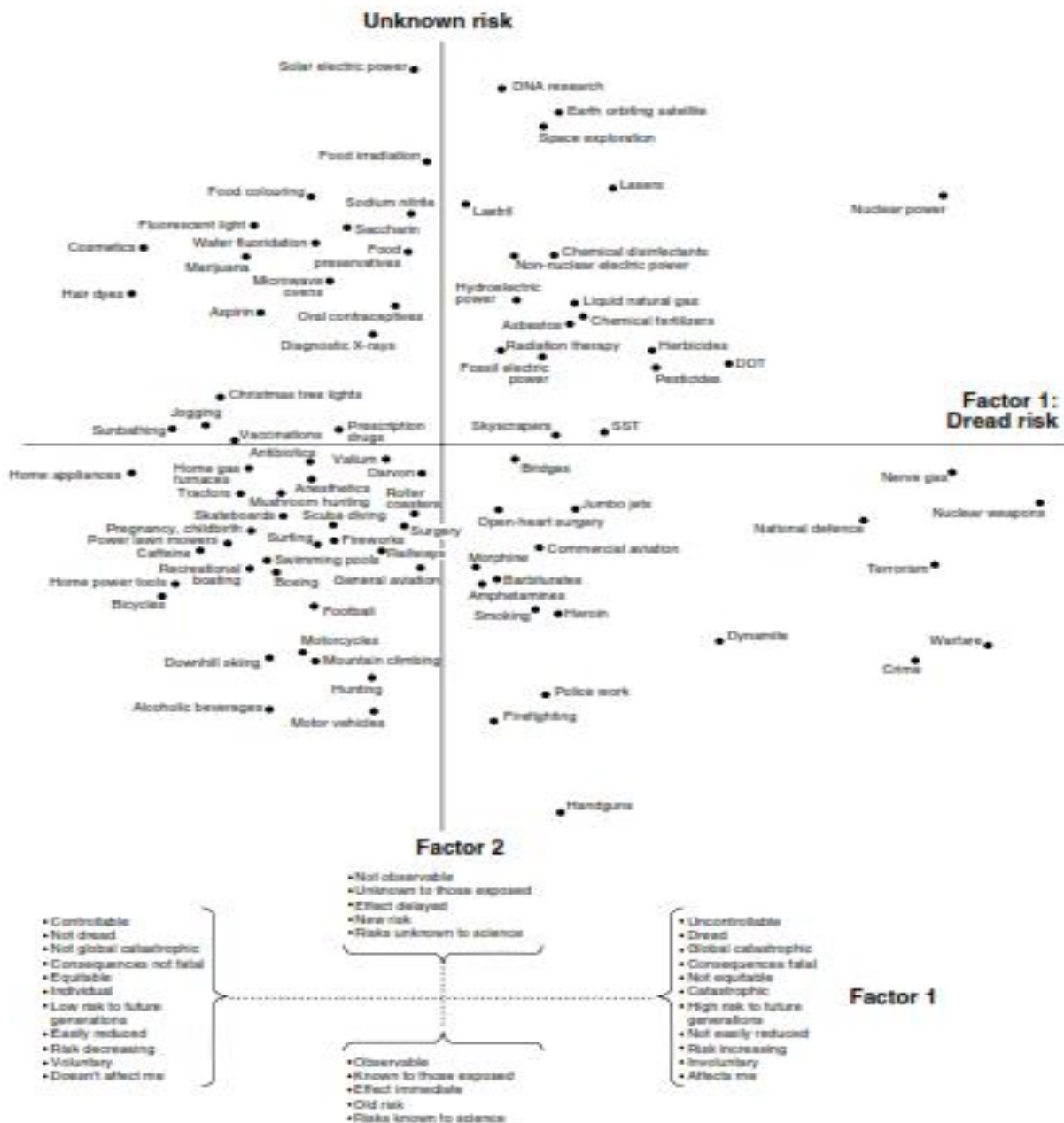

Figure 2.2 Unknown versus dread risks

Source: Slovic, P., Fischhoff, B. & Lichtenstein, S., Facts and fears: understanding perceived risks. In R.C. Schwing & W.A. Albers (eds), *Societal Risk Assessment*. Plenum Press, New York, 1980

Од методолошки аспект слабостите на овие психометриски пристапи се состојат во тоа што испитаниците треба да одговараат на прашања утврдени во рамки на опасностите што се наведени во прашалниците. Генерално, овој тип на прашалници се толку обемни што и оставените празни полиња што секогаш се оставаат за методолошка коректност, едноставно од премор не се пополнуваат. Затоа односот меѓу оние прашања кои се прашани и оние кои не се прашани никогаш нема да биде познат.

Во оваа студија ваков тип на прашалници каде што се прашува за перцепцијата за ризиците и опасностите, како и голем број на други прашања поврзани со безбедноста се спроведени. Резултатите се дискутирани во емпирискиот дел од трудот.

СИСТЕМСКА ТЕОРИЈА

Системската теорија претставува ново, повисоко ниво на позитивизмот. Наместо поедноставен емпиристички пристап, во која најчесто две појави се доведуваат во врска, неопозитивизмот – во ликот на системската теорија, тежиштето го поместува на истражувањето кон целината на системот. А системот се состои од поголем број делови што се поврзани и меѓусебно условени. Покрај внатрешната интеракција, деловите влијаат на целината и обратно. Меѓутоа, во системската теорија, ниту деловите, ниту целината не се затворени, туку им се остава простор за комуницирање, за што решавачка улога имаат информациите и нивната спрега. (Мојаноски Ц. , Методологија на безбедносните науки - книга I (основи), 2012, стр. 81. цитирано според: Bogdan Šešić. стр. 47)

Применетата системска теорија во однос на причините и условите за случување на несреќи и катастрофи претпоставува дека тие можат да бидат во суштина системски пропусти. Понатаму, дека овие системи ги компромитираат и човечките и техничките елементи и дека несуксот во кој било од овие системи може да резултира со криза. Овие теоретичари исто така тврдат дека системските пропусти во основа ги претставуваат човечките или техничките пропусти на операциите во организациските системи. Како и да е, и човечкиот и техничкиот фактор се идентично релеватни и за остварување на основните цели мора да бидат функционални во целосна комплементарност. Во книгата *Катастрофи предизвикани од човекот (Man made disasters)* Тарнер (Turner) прелага модел за неуспехот на системите. Делејќи го на 6 чекори Тарнер објаснува, дека за да се случи катастрофа потребен е одреден период на „инкубација“. Оваа теорија за нас има големо значење особено во ризиците и опасностите поврзани со хаварији што се во

комплементарна надлежност на Министерството за животна средина, Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување. Во смисла на тоа, дали има простор за загриженост за системски недоследности што би резултирале со несакани последици? За ова само би отвориле простор за дискусија, поле за истражување во делот на ЦУК и ДЗС во рамки на сознанијата на организациските науки. Комуникацијата која може да се следи особено меѓу ЦУК и ДЗС укажува на системски пропусти што се детектирани подолго време. Имено, и ЦУК и ДЗС реагираат на преклопувања на надлежност и несоодветна комуникација меѓу органите. Ова дополнително ќе биде предмет на анализа во емпирискиот дел каде се анализирани одговорите на прашалникот од дел од вработените од МЖСПП, ЦУК и ДЗС.

УПРАВУВАЊЕ СО РИЗИЦИ

Ризиците, кризите и безбедноста не се нови проблеми и ниту некогаш, ниту во иднина ќе бидат целосно решливи. Сега ризиците не се толку „поврзани со Господ“, туку повеќе се поврзани со човечките активности, човечките грешки, ирационалноста, недоразбирањата во културата, *The Risc communications*³², системски недостатоци и пропусти, или пак тие се само хомеостатска потреба да го одржуваме нивото на ризик во нашите животи? И да се обидеме и да успееме да ги соединиме сите овие теории заедно пак не би можеле успешно да го управуваме ризикот. (Borodzicz, 2005, стр.152) Бородзиц (Borodzicz) управувањето со ризикот го споредува со предвидување на атмосферското време, особено вели тој, во северозападна Европа.

Поврзаноста меѓу економските, социјалните ранливости и ранливостите што се резултат на ризиците по животната средина е факт. Не треба да се докажува на ниво на генерална претпоставка. Човекот во светски рамки, на ниво на региони, на ниво на држави и на локално ниво има приоритет да направи премин во сфаќањето и функционирањето не поаѓајќи од претпоставката „заштита од несреќи“, туку поаѓајќи од претпоставката: „управување со ризици“.

Управувањето со ризиците како и нивната проценка се два дела од процес познат како анализа на ризик. Комплексен научен процес кој вклучува различни дисциплини (на пример физика, хемија, токсикологија, право, економија, социологија, политички науки и инженерство) и интер-научни дисциплини (екологија и науки за животната

³² Се обидува да ги адресира разликите во перцепциите на носителите на ризиците преку разбирање на социјалниот и културниот контекст во кои тие ризици се случуваат.

средина) и се однесува на комплицираните технички, поврзани со животната средина, економски и социјални проблеми каде опасностите може да се закануваат на населението или на еко-системите. (Ganoulis & Simpson, 2006, стр.245)

Во оваа прилика би ги навеле основните претпоставки на управувањето со ризиците, на основ на кои се засноваат и безбедносните дилеми поврзани со животната средина. Најпрвин, треба да претпоставиме антиципација (предвидување) на ризиците, на нивната вистинска структура, најверојатниот момент на нивното појавување и обемот на евентуалните ефекти доколку се појават. Кога зборуваме за ризици зборуваме во најголем дел за *справување со ризици, во најголем дел како резултат на ризичниот карактер на денешното општество и културата на ризикот*. Имено, справувањето со ризиците подразбира избор и примена на најсоодветен одговор, определување и примена на начинот на реакција и следење на текот на справувањето со повратни информации за успешноста; во поширока смисла на зборот, каде справувањето се состои од пет фази:

- Откривање на ризиците;
- Нивно разбирање;
- Проценка;
- Прогноза; и
- Справување во потесна смисла на зборот. (Герасимовски, 2010, стр. 248)

И овој пристап се чини дека одговара на реалноста. Особено ако имаме предвид дека човекот навистина не може да ги предвиди и располага со многу органичени средства за да ги спречи ризиците, особено не оние поврзани со промените на животната средина што имаат епитет на ризик или несреќа. Во оваа смисла активностите на Обединетите нации кои последната декада од 20-от век ја прогласија за „Меѓународна декада за намалување на природни катастрофи“ продолжи со прогласување на Меѓународната стратегија за намалување на катастрофи (International Strategy for Disaster Reduction – ISDR) ја воспоставија доктрината дека природните несреќи, сами по себе, не водат кон катастрофи, туку дека катастрофите се резултат од влијанието на природните несреќи врз ранливите општествени системи. Со други зборови, катастрофите може да се превенираат преку свесна човекова акција насочена кон намалување на ранливоста. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи, 2010, рстр.Види повеќе: 10 – 17)

ИНДИКАТОРИ И МАНИФЕСТАЦИЈА НА РИЗИЦИ И ОПАСНОСТИ

Намалување на ризиците во клучните сектори, како и јакнењето на подготвеноста за одговор се едни од основните предуслови за остварување на повисок степен на управување со ризиците. Истите се утврдени и како приоритети на меѓународно и национално ниво. Животната средина, природните ресурси и нивното управување несомнено се еден од клучните елементи во оваа смисла.

Во делот на изворите на загрозување во Република Македонија, Уредбата за методологијата за изработка на процената на загорзеноста на безбедноста (користена претходно во полн назив). Согласно истата, индикатори за проценка на ризик претставуваат:

→ Тематски поделени на:

⇒ Географски карактеристики:

→ Географска положба и големина, релјефни карактеристики, пошуменост и друга вегетациска покриеност, основни карактеристики на земјиштето, климатски услови, хидрографска мрежа, вид и количина на атмосферски и други води;

⇒ Организација и користење:

→ Социо-економски карактеристики, природни ресурси, население и организација на населбите и дејностите, комуникациуска мрежа, сообраќај и врски, животна средина и природни богатства, културно историско наследство, патна мрежа, останата инфраструктура;

⇒ Населени места

→ Имиња, големина и граници на секој град и поголеми населени места, урбана и рурална структура на населбите, демографски профил;

⇒ Економски профил

→ Стопанска развиеност, присутна индустрија и други производни капацитети (по градови и населени места), индустрија со хазарден материјал (со одредување на потенцијалот за загрозување);

- ⇒ Генерални карактеристики на развојот
 - Актуелната намена на земјиштето и развојните карактеристики, развојни цели за територијата (просторен план за Републиката, Генерален/детален урбанистички план на општините;) и
- ⇒ Сумарен и детален опис на застапените елементи на ризикот според номенклатурата од единствената методологија за процена на штети од елементарни (н.з. природни) непогоди.

Кога зборуваме за манифестации на ризици и опасности зборуваме за умерено воопштување на противзаконските поведенија, природните или несреќи предизвикани од човек во најширока смисла на зборот. Неколку пати досега наведени, во општа смисла во следните редови ќе се обидеме да ги претставиме манифестациите што претставуваат безбедносен ризик и опасност кој може да има пошироки размери и неговото влијание не е ограничено на изолиран/и случај/и. Овие активности доколку исполнат одреден степен на загрозување можат да претставуваат околност за прогласување на кризна состојба. Ние овде ќе ги наведеме сите, со тоа што за нас ќе имаат особено важност оние што се поврзани со животната средина, односно претставуваат една од областите.

Станува збор за:

- 1) Национализам, верска нетрпеливост и омраза, облици и активности сврзани со меѓународниот тероризам, организиран криминал, недозволена трговија со дрога, оружје и луѓе, поседување големи количини на илегално оружје, корупција, урбан тероризам, тежок криминал, вклучувајќи уцени, убиства и напади врз граѓаните и на нивна сопственост и последици од средствата за масовно уништување;
- 2) Активности на странски специјални служби и други активности насочени кон влошување на безбедносната состојба;
 - a. Инциденти на границата;
 - b. Повреди на воздушниот простор;
 - c. Терористички активности, диверзии и саботажи;
 - d. Демонстрации, штрајкови и нереди од широки размери со кои се загрозува јавниот ред и мир;
 - e. Неовластено изнесување, објавување и нарушување на безбедноста на информациите и комуникациите;

- 3) Последици од судир на интереси за користење на изворите и патиштата на стратегиските енергенси, како и попречување и блокирање на нивниот увоз во Република Македонија;
- 4) Елементарни (н.з. природни) и други непогоди; (безбедносно релевантни за животната средина)
 - a. Поплави;
 - b. Лизгање на терен и поголеми одрони на земја;
 - c. Интензивни снежни врнежи, снежни наноси и лавини и појави на замрзнување на речните текови и езерата;
 - d. Други елементарни (н.з. Природни) непогоди (удари на гром, силни ветрови, густы магли, екстремно ниски или високи температури, обилни дождови, суши, слана, град и друго;
 - e. Пожари од поголеми размери;
- 5) Техничко-технолошки катастрофи; (безбедносно релевантни за животната средина)
 - a. Експлозивни уривања
 - b. Катастрофи во рудници или производствени капацитети;
 - c. Напукнатини, уривања и други оштетувања на брани што го загрозуваат населението и материјалните добра;
 - d. Радиолошка, хемиска или биолошка контаминација и загадување на воздухот, водотеците и човековата околина;
 - e. Хаварии и поголеми дефекти;
 - f. Сообраќајни несреќи во патниот, железничкиот, водениот и воздушниот сообраќај;
 - g. Масовно труење со храна, хемикалии или отровни материи;
- 6) Епидемии на карантински и други заразни заболувања кај луѓето, животните и растенијата; (безбедносно релевантни за животната средина)
 - a. Појави на заразни болести кај луѓето (епидемии)
 - b. Појави на заразни болести кај животните (епизоотии);
 - c. Појава на заразни болести кај растенијата (еписитии);
- 7) Деградација од поголем обем и уништување на животната средина; (безбедносно релевантно за животната средина)
- 8) Нарушување на редовните состојби во комуналната сфера, сообраќајот и при проблеми во снабдувањето со животни намирници и материјални добра

(прекини во водоснабдувањето, електроснабдувањето, топлификациската мрежа, гасификациската мрежа, телекомуникациската мрежа, сообраќајни пренасочувања, состојба на гранични премини, состојба со крв и крвни продукти и други состојби во здравството; и

- 9) Пронаоѓање на заостанати неексплодирани убојни средства. (Уредбата за видот на податоците и информациите и за начинот и постапката на нивно доставување до Центарот за управување со кризи, 2007, стр. член 3 – 12)

НЕКОИ ПРОБЛЕМИ НА УПРАВУВАЊЕТО

ООН претставува систем. Државата претставува систем. Општеството претставува систем. Сите овие комплексни системи имаат голем број потсистеми. И тие се во основа комплексни системи. Дури и јавните служби претставуваат комплексни системи. Аналогијата со математичките системи на множества би можеле да имаат голема сличност.

Теоретските сознанија за организациите, особено за бирократските организации, што по аналогија на потесниот предмет на интерес на оваа дисертација претставуваат и предмет на овој труд што ќе бидат претставени на следните неколку страници имаат повеќекратно значење. *Прво*, обезбедуваат теоретска основа за разбирање на системските и организациски решенија на стопански, управни, услужни и други организации. *Второ*, обезбедуваат критички и сознајни компоненти на поединечните елементи што имаат важност за управување со процеси (економски, политички, управни итн.). *Трето*, во поглед на оваа студија поставуваат прашања за тоа дали органите што се најтесен предмет на интерес се соочуваат со некои од наведените проблеми. И *четврто*, обезбедуваат теоретска подлога за толкување на одговорите на некои од прашањата од спроведеното истражување што се претставени подолу, како што е на пример степенот на информираност за работата на ЦУК и ДЗС од страна на анкетираниите студенти како прашање кое во сегмент ја мери отвореноста на организацијата со надворешната средина, во случајот – студентската популација. Или прашањата за тоа дали вработените одржале предавање или друг вид активност на контактирање со јавноста, вклучувајќи ги образовните, социјалните и другите процеси во општеството итн.

Кога зборуваме за комплексните системи зборуваме за системи кои ги имаат следните карактеристики:

- Се состојат од многубројни елементи;
- Елементите или деловите најчесто се разликуваат едни од други;
- Тие елементи може да претставуваат различни состојби, положби или конфигурации; - со други зборови тие се променливи; и
- Меѓу нив постои силна меѓусебна врска, а најчесто е комплексен систем поврзан со други системи, кои самите се помалку или повеќе комплексни. (Mehl, 1971, стр. 120)

Комплексноста на системите има последица: аналитичкото познавање на сите можни страни на системот и условите во кои секој од нив се појавува е тешко, дури и невозможно. Со други зборови, системите не може во целост да се дефинираат и да бидат опишани во сите аспекти. Тој недостаток во основа се препишува на бројот, разноликоста и променливоста на елементите на системот, а особено на меѓусебната зависност на тие елементи и во дадени ситуации поврзаноста на системот со останатиот „свет“. Во основа, претпоставката на секој комплексен систем е дека потребно е да содржи најмалку 4 елементи (кај нас оваа претпоставка е исполнета во делот на заштита на животната средина содржејќи се со бројни системи).

Користењето на поимот систем се чини дека е најсоодветниот концептуален одговор со кој располагаме, кога појавите на кое било ниво и на кое било подрачје имаат карактер на нешто организирано и кога природата на односите е резултат на меѓусебната зависност.

Во науките кои се занимаваат со проучување на однесувањето, првите чекори се направени кога е изградена теорија на системите во времето кога се развила анализата на внатрешните процеси во живите организми и во организацијата; тогаш се работело да се утврдат прашањата за тоа како деловите се поврзани со целината. (Emery & Trist, 71, стр. 244) На важноста на односот на организацијата со средината која ја опкружува прв укажува Von Bertalanffy, кој објаснувајќи дека во рамки на неговата поеднаква размена која во потполност ја открива важноста на основниот поим на отворање или затворање спрема средината која нас нè опкружува, како средство за разликување на живите организми од мртвите. Тој вели: „Кoj било жив организам се разликува од физичките предмети по тоа што внесува некои материји од својата надворешна средина, трансформирајќи ги спрема потребите на сопствениот систем и изнесувајќи други материји од сопствениот систем во својата средина. Благодарение на тој процес, организмот прима додатна енергија која му дава негативна ентропија и го оспособува за постигнување на состојба на стабилност, независно од времето, а тоа претставува

неопходен услов за можноста од промена на средината“. (Emery & Trist, 71, стр. 244) Иако оваа теорија произлегува во најголем дел од истражување на стопански субјекти во економијата, истата е применлива и на управните организации, како што се оние кои се потесен предмет на интерес на оваа студија. Имено, транспарентноста (отвореноста, достапноста можеби е посоодветен термин) претставува основна карактеристика на демократското општество, а особено ова однесувајќи се на органите на државната и локалната самоуправа. Покрај тоа што имаат општа обврска да ја информираат јавноста за сопствените активности, имаат и обврска да бидат вклучени во односите со општествената средина преку образовните процеси во јавните установи. Спроведеното истражување содржи прашања коишто го мерат односот на организациите што се предмет на интерес на овој труд со лицата вклучени во образовниот процес.

Втората димензија на отвореноста кон средината во контекст на овој труд претставува потребата од меѓусебна отвореност и интеракција. Ова исто така претставува една од содржините на спроведниот прашалник каде вработените се прашуваат за оценка на сопствената и останатите институции на системот и според кои одговори може да се извлечат одредени заклучоци или генерираат одредени претпоставки за нивните ставови (врз основа на кои подоцна и се градат меѓусебните односи меѓу поединците во различните организации).

Организациите се едни од најмногу истражуваните општествени феномени од повеќе научни дисциплини. Бирокуратските механизми на Вебер се појдовна основа за развој. Мора да се напомене дека во голем дел утврдените принципи на Веберовата бирокуратска структура се пресликани во структурите на органите на државната управа, во сите нејзини организации. Но покрај бројните позитивни ефект на бирокуратската доктрина, искуството, но и науката исто така утврдила дека, а особено Merton резонира дека: „*опасноста од шемите во Веберовата организација во смисла на: дисциплина, која е потребна бирокуратскиот облик да го постигне стандардизираното однесување кое го сакаме, има за последица трансфер на целите – ритуалистички став – и крутост кој произлегува од тоа, им отежнува прилагодување со самите нивни задачи; паралелно, на ниво на група, таа крутост создава дух на каста, што пак создава јаз спрема јавноста и на тој начин ја чини бирокуратијата помалку ефикасна“.* (Grozier, 1971, стр. 326 – 327)

Во основа овој начин на организирање што е применет во државната и во локалната самоуправа на Република Македонија³³ имаме една конфликтност од она што се очекува и бара од државната управа и од организациската клима што постои како резултат на многу основи, а меѓу кои и оној независниот – постоењето на бирократски механизам (норми, правила, дисциплина, сигурност). Но од друга страна, оваа поставеност ја обезбедува „командната вертикала“, која е основна тенденција на носителите на власта. Да располагаат, да управуваат, да ги создаваат информациите. Ова го создава магичниот круг на бирократизмот. Таканаречениот „магичен круг“ се заснова на следните претпоставки: 1) безлични правила што дефинираат разни функции и пропишуваат на кој начин мора да се однесуваат службениците во најголем дел на случаи; 2) моќта на одлучување во организацијата се наоѓа во интерниот, „политички“ систем, кој ги претпоставува функционалните цели на организацијата; 3) последица е укинување на самоволието и односот на зависност благодарение на централизацијата на системот и безличните прописи, па секоја хиерархиска категорија е потполно изолирана од останатите надредени или подредени категории; 4) како, и покрај сè, невозможно е да се регулираат сите евентуалности со донесување на безлични прописи или со постапки на централизација, се одржува на ниво на организацијата степен на несигурност; 5) тешкотиите, лошите резултати и фрустрацијата, што се последица на сите тие задачи кои претходно ги наведовме, конечно имаат тенденција на развивање на нов притисок во корист на безличноста и централизацијата од која произлегле, или со други зборови кажано тој модел на бирократски системи е обележан пред сè со постојана низа на магични кругови кои се релативно постојани; 6) последица на крутоста, сепак, е дека промената може да се спроведе само од врвот на организацијата. (Grozier, 1971, стр. 336 – 343) Несомнено дека во организациите лидерството (водството) и другите процеси

³³ На ова се надоврзува специфичниот тип на лидерство што се развива врз основа на овие услови во организациите. Согласно се теоритичарите дека секое затворање на бирократскиот механизам, овозможено од шематското однесување, кое како што рековме создава и дух на каста, создава и лажно чувство на успешно лидерство кај првите луѓе во организациите. Во оваа смисла видлива е во Македонија инфлацијата на потенцијални лидери на сите нивоа. Тоа можеби зборува дека концептот на лидерство е погрешен. Но може да се случи состојба на долг рок овој феномен на лидерство да донесе значителни и тешки последици кон македонските организации во делот на јавната администрација, а особено државната управа. Затоа што недостатокот на иницијативност, флексибилност, идејност со сигурност ќе се заменат со крутоста и непотребна контрола во извршувањето. Квантитетот (нешто да се работи, да се подготвуваат извештаи, без или со многу мала квалитативна димензија) станува/ќе стане основа на мерење на успехот на организациите. Не е сигурно дека со тврд тип на раководење од највисоко ниво (со следење во чекори, „дишење во врат“) ќе создадеме флексибилни лидери на останатите нивоа. Според тоа, феноменот на лидерство кој е исклучително значаен за секоја организација, па и за цивилизацијата би рекол воопшто мора сам да се појави. Тој не се наметнува. Тој не се додворува. Тој е само препознаен.

на организирање мора да бидат такви за да осигураат максимална веројатност дека во нивните меѓусебни делувања и севкупните односи со организацијата секој член, во светлото на сопствената општествена рамка, вредностите и очекувањата да ги смета за искуство на поддршка и искуство кое гради и го помага неговата лична вредност и важност. (Likert, 1971, стр. 378)

Во поглед на управувањето со организациите би навел дека кај хиерархиско поставените структури, како што се оние што се предмет на овој труд, но и многу пошироко, олеснувањето на комуникацијата и нејзиното стимулирање на сите нивоа на хиерархијата при решавање на проблемите и при донесување на одлуки за резултат има – олеснување на процесите на донесување одлуки. Но кога се работи за координација и за извршување на оперативни и насочени задачи и активности, предодреденото ограничување на комуникацијата во хиерархиските структури има позитивна улога. Овде зборуваме за координација, која во голем дел е карактеристична за изразено бирократски структури, како што е АРМ. Не помалку важна за извршување во целите на управните орган/изации претставува професионалната стручност и управната дејност, за кои има мислења според коишто тие претставуваат алтернативни методи за совладување на подрачјата на неизвесности. Дисциплината тоа го прави на начин што го намалува подрачјето на неизвесност; стручноста на тој начин што дава знаења и општествена поддршка која овозможува луѓето на тој начин да ја совладаат неизвесноста и на тој начин да преземат поголема одговорност.

Меѓусебното делување меѓу различните подгрупи или потсистеми во секоја управна организација треба да се смета како постојан процес на комуникација, доделување награди, признанија, меѓусебна перцепција, процес во кој се постигнува некој, но само делумно (чиј опсег задолжително варира) меѓу мотивите и целите на поединците и подгрупите и целокупните цели на организацијата. (Eisenstadt, 1971, стр. 366. цитирано според: Arensberg, Conrad, M and Tootell, Geoffrey: Plant Sociology: Real Discoveries and New Problems, in Mirra Komarovsky, ed.:Common F)

Не помалку важен аспект кај работењето во управните организации (вклучувајќи го и управувањето) е потребата за централизирано планирање, но истовремено и овозможување на индивидуалните иницијативи, или како што се вели, изборот меѓу редот и слободата. (Blau & Richard, 1971, стр. 356) За дилемите што произлегуваат од овие прашања можеби најдобро е да го цитираме Vendix кој вели: *„раководителите на сите нивоа во стопанските субјекти и во државната управа треба да најдат рамнотежа меѓу слушање и иницијатива, во блага мерка да ја исполнуваат својата*

послушност кон формалните правила со тоа што разговорно и самостојно ќе расудуваат и ќе ја прилагодуваат иницијативноста во рамката на формалните правила“. (Blau & Richard, 1971, стр. 359. цитирано според: Reinhard Bendix: Bureaucracy, American Sociological Review, 12, 1947. стр. 503)

УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ

Кризата може да биде дефинирана како одделување/разликување на структурата/формата меѓу итна ситуација и катастрофа. Ризикот може да предизвика криза, која како резултат на тоа може да прерасне во катастрофа. Концептот на криза е релативно неистражен иако анализата на човековото однесување (таканаречениот човечки фактор) во очекување и решавање на криза сега добива значително внимание од академската заедница. (Borodzicz, 2005, стр. 74) Во теоретска смисла управувањето со катастрофи подразбира многу од она што се подразбира под управување со кризи. Управувањето со катастрофи во голема мера е зафатен со практичните проблеми од планирањето на итноста, „собирање на парчињата“ кога несаканото и неочекуваното се случило. Ваквите теоретски „апострофи“ се корисни во дискусијата за поставеноста на системите во РМ за кои ќе разговараме подоцна.

Ризиците и опасностите поради различни причини може или не може да бидат предвидени. Исто така истите може да резултираат со катастрофи, кризи, вонредни состојби.

Поседувањето на лични квалитети за компетентност во управување со кризи во општеството кои се наоѓаат на клучни раководни места во политиката, економијата, правото се несомнено актуелни како потреба.

Во безбедносна смисла кризата стекна ново значење на глобално ниво во контекстот на тероризмот. За Република Македонија кризата во 2001 година имаше такво значење. Како во делот на конципирање, така и во делот на институционализација и во делот на примена на безбедносните стратегии и планови. Кога зборуваме за управување со кризи постојат неколку централни прашања. Најчесто се наведуваат: безбедносната култура, системскиот пристап, комуникацијата при ризици, како и хомеостазата.³⁴ Овие дискусии се корисни во нагласување на врските меѓу политиката,

³⁴ **Хомеостаза** претставува *релативно стабилна состојба на еквилибриум или на тенденција кон таква состојба меѓу различни, но меѓузависни елементи или групи на организам, популација или група.* (Merriam-Webster's Dictionary and Thesaurus)

економијата и безбедноста. Управувањето и превенцијата на ризици е силно посакувана состојба и цел, но мора секогаш да имаме во предвид дека и најдобрата проценка на ризици никогаш не може да гарантира 100% заштита од истите.

Настаните на глобално ниво и современите предизвици несомнено дека ги натераа креаторите на политики во светот за создавање на флексибилни планови за реакција на кризи кои вклучуваат поголем степен на меѓуинституционална соработка, како и мноштво од државни и недржавни учесници во системот.

Со оглед на тоа дека во еден дел од интересот на овој труд зборуваме за управување со кризи, или во НКБО наречено и кризен манаџмент, во прилог би било да претставиме некои од генералните теоретски размислувања за определувањето на поимот на управување со кризи.

Прашањето за управување, или како што сега почесто се нарекува – менаџмент е едно од основните прашања за кои се прашувал човекот. Како на индивидуално (како да го организира денот за да ги заврши истите обврски), така и во општозаедничките цели, како што е предизвикот на организирање на државната власт од страна на носителите на политичката власт. За академска дебата, но и за практична примена би рекол дека во теоретска и емпириска смисла економската наука дала најсилни резултати. Веројатно мотивирано од фактот дека со економската активност се обезбедуваат материјалниот и егзистенцијален елемент на животот на човекот. Токму затоа во неколку делови од оваа дисертација интердисциплинарноста на темата наведува користење и сознанија од повеќе научни дисциплини, меѓу кои и од економијата. Се разбира, адаптирани на предметот на интерес. Исто така, во неколку делови од овој труд зборуваме за процесот на управување. Дури и една од централните институции што се предмет на интерес, Центарот за управување со кризи во суштината на своето постоење го содржи овој поим, односно наслов. Инаку со феноменот на кризата се занимаваат и други научни дисциплини, како што се на пример историјата, политиката, психологијата итн.

Поимот криза денес претставува предмет на масовна употреба. Наједноставна дефиниција претставува дека тоа е голем и неповолен настан што настапува ненадејно и донесува негативни резултати. Но Постолов во овој дел нагласува дека иако таа е настан што настапува ненадејно, се работи за настан кој во определени степени може да се предвиди. (Постолов, 2011, стр. 295) Кога зборуваме за криза зборуваме за состојба што се карактеризира со загрозување на вредностите, целите, ресурсите, зборуваме за посредна или непосредна опасност за определен систем (држава, општина, стопански

субјект итн.). За кризата се врзуваат заедно и двете варијабли: *постоење на опасност и притисокот на времето да се реши истата.*

Од горенаведеното поаѓајќи од загрозените вредности, цели, ресурси, времетраењето што треба да ги искористиме за да ја решиме би направил поделба на кризите на: 1) лесни; 2) умерени; и 3) тешки. Но овде треба да имаме предвид дека како и кај скалестите вредности кога се бара одговор на одредено прашање и кога треба да оцениме, не може да се утврди математички прецизна поделба на овие кризи. На пример, во системот за управување со кризи на Република Македонија, начелно, (со голем простор за дискусија) би можеле да зборуваме за лесни кризи за оние кои траат до десет дена и не ги загрозуваат основните текови на општествениот живот во државата. Територијално би ги определиле на една географска целина која може да се состои од повеќе општини (на пример Штипска котлина). Умерената криза би била онаа која се случува на дел или на целата територија и загрозува вредности и го нарушува вообичаениот живот на луѓето во умерена смисла, но не доволно за да остави поголеми последици. Таа во поглед на територијата би можела да се одвива на региони (пример Југозападен, Полошки, Скопски и сл.) но и на целата територија ако интензитетот не е толку голем. Во поглед на времетраењето таа не би требало да го надмине законскиот период од 30 дена, а во поглед на ангажирањето да не ја вклучи употребата на АРМ во нејзиното решавање. И третата, тешка криза би ги загрозила основните вредности, би се простирала на целата територија или на дел од неа. Задолжително би требало да ја вклучи АРМ во решавање и задолжително би се вклучило Собранието на РМ во евентуално продолжување на времетраењето за период подолг од 30 дена.

Постолов пишувајќи за видовите кризи прави и друга поделба, во однос на нивното потекло. Во оваа смисла се прави поделба на кризите во зависност од изворот на загрозување, па така кризите може да бидат: внатрешни и надворешни; природни и предизвикани од човек; итн.

Од економската наука би можела да ја преземе поделбата на кризите на:

→ Непоправливи кои може да бидат:

⇒ Безнадежни и

⇒ Краткорочно поравливи; и

→ Изгледни, кои може да бидат:

⇒ Траен опстанок и

⇒ Стабилно – успешно заздравување.

Рековме на почетокот дека кризите може и не мора да имаат одредени симптоми. На пример, криза предизвикана од земјотрес не можеме да ја предвидиме (тоа не значи дека не можеме да преземаме превентивни дејства). Но криза предизвикана од оружени криминални групи, не само што можеме, би рекол и мораме да ја предвидиме. Се зборува во литературата за симптоми на кризите. Можеме да ги именуваме и како индикатори или показатели.

За Република Македонија на секое ниво, особено за изработката на стратегиските акти што се наведени во емпирискиот дел од трудот, а овде би ги споменале процените за загрозеност на ЦУК, односно ДЗС би предложиле едни генерални основи за функционирање на системот и воспоставување на капацитети за управување со ризици во еден дел од нивното значење и содржина. Имено, со цел функционирање на системот следните претпоставки би имале силно значење, и тоа:

- постоење на база и систем на податоци;
- со таква база на податоци да раководи еден аналитички центар;
- аналитичкиот центар да се служи со најсложените статистички операции, вклучително со предвидувачки анализи врз основа на математички модели (квантитативни истражувања);
- квантитативните истражувања мораат да бидат паралелни со квалитетивните истражувања;
- дисеминација на податоците до носителите на политиките;
- правење на Стратегија за спречување на кризата и активно делување спротивно на нејзините интенции;
- елиминирање на причините.

ВИДОВИ НА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ

Во разговорот со раководните структури во ЦУК и ДЗС во делот на спроведување на истражувањето меѓу првите поенти кои сакаат да ги нагласат е дека: „*управувањето со кризи и справувањето со ризици и опасности е различно*“. Ние би додаде и дека управувањето и справувањето со кризи е исто така многу различно. Би можеле и да направиме едноставна аналогија со репресивните и превентивните дејствија.

Економската наука разликува два вида на управување со кризи:

- Прво, активно управување со кризи кое може да биде:

⇒ Антиципативно:

→ Ги опфаќа активностите за смислено подготвување на противмерки со помош на специфични сценарија во облик на алтернативни планови со цел добивање во време во случај на ненадејно настанување на кризна ситуација. (Стандардните оперативни процедури претставуваат отсликување на овој систем).

⇒ Превентивен:

→ Врз основа на специфичните информации за рано предупредување, да планира, да реализира и да ги контролира превентивните Стратегии за избегнување на латентна состојба на криза (може да се забележат многу сличности, односно постои објаснување на она што ЗУК го нарекува *Систем за рано предупредување*);. и

→ Второ, реактивно управување со кризи, кое може да биде:

⇒ Репулзивен:

→ Се применува со услови на веќе настаната криза и состојба на став кај менаџментот дека може да биде совладана.

⇒ Ликвидационен:

→ Облик на кризен менаџмент според кој не постои шанса за излез од кризната состојба.

Активниот кризен менаџмент опфаќа активности со кои се зема предвид проблемот пред навистина да се случи, со што се минимизира веројатноста од изненадување. Реактивниот кризен менаџмент ги опфаќа активностите со кои бргу и ефикасно се реагира на ненадејните дисконтинуитети во функционирањето на претпријатието. (Постолов, 2011, стр. 310: цитирано според R. Muleer: *Corporate Crisis Managment, Long Range Planning, Ostober 1985 стр.38*)

Латентните кризи, според Постолов со активниот кризен менаџмент може навреме да бидат спознаени, што претставува и основата на системот за рано предупредување, кој да напоменеме е законската дефиниција на системот за управување со кризи на Република Македонија. Значи овој систем има за задача да ги идентификува ризиците и опасностите за нив обезбедувајќи информации за:

- Навремено забележување и анализа на појави што претставуваат индикатори за настанување на кризни ситуации;
- Навремено известување на корисниците на информациите за појава на кризни ситуации; и
- Добивање време за соодветна реакција од „корисниците“, во случајот – Управувачкиот комитет.

Основата за постоење на системот за рано предупредување претставува континуирано и целосно собирање на сите податоци, и нивна проценка, без разлика колку небитно делуваат во моментот. Информациите се предмет на проценка според повеќе критериуми, како што е: интензитетот, односно колку често се јавува, значењето во однос на дефинираните цели на организацијата, времето на настанување и можноста за реакција.

Рекативниот кризен манаџмент како што видовме погоре може да биде совладлив и несовладлив. Тој одговара на прашањата кои чекори се преземаат за време на кризата и како да се врати состојбата во првобитна состојба. Овој процес се состои од груба и детална анализа на состојбата, утврдување на цели и стратегија на управување и примена на конкретни мерки за справување.

Горенаведените неколку страници сметаме дека на основно ниво одговараат на теоретските размисли за управувањето со кризи. Може да се забележи важноста и комплексноста на ова прашање од неколкуте страници.

Причината поради која овој дел се наоѓа во главата на оваа студија насловена како „ризички и опасности“ е таква да сметаме дека во основа управувањето со кризи со ЦУК како негов носител (Управувачкиот комитет и Групата за процени) во голема мера е поврзан со утврдените ризици и опасности кои пак, во голем дел се поврзани со заштитата на животната средина.

Значи ризиците и опасностите во голем дел се однесуваат на животната средина (како во поглед на причина и извор, така и во поглед на последици од истите) – Управувањето со кризи, пак, е непосредно поврзано со остварување на систем за рано предупредување, меѓу другото и од сите ризици и опасности во Република Македонија утврдени како такви. Оттука, потребата за кратка теоретска елаборација на управувањето со кризи ја нуди и основата за отворање на дискусии за решенијата во областа.

Во емпирискиот дел во непосредна поврзаност со претходните теми е и намалувањето на ризиците, што претставува исто така предмет на глобална, регионална, национална и тематско-национален предмет на интерес и активност во РМ преку Националната платформа за намалување на ризици од катастрофи.

1.5 ВТОР ДЕЛ

IV ГЛАВА

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Анализа на регулатива (догматско-аналитички метод; индуктивно-дедуктивен метод, метод на анализа на содржина)

НОРМАТИВНИ ПРЕТПОСТАВКИ ЗА ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА³⁵

Уставни одредби

На национално ниво *заштитата на животната средина во Република Македонија е подигната на уставно ниво*. Имено, во Уставот на Република Македонија уредувањето и хуманизацијата на просторот, заштитата и унапредувањето на животната средина и природата е една од темелните вредности на уставниот поредок. Во рамки на економските, социјалните и културните права на граѓаните, Уставот го третира и прашањето на животна средина како право на човекот, кое по својот карактер е општо, но утврдува и обврска за унапредување и штитење на животната средина. Третиот контекст во кој е спомената животната средина во Уставот е во член 55, каде се прокламира дека *при условен антагонизам во практични случаи, кога од една страна ја имаме „слободата на пазарот и претприемништвото“, а од друга „правото на животна средина“ се утврдува можност за третман на животната средина на повисоко ниво од она на економскиот субјект од страна на државата*.

³⁵ Делови од текстот што се однесува на „*Нормативни претпоставки за заштита на животната средина во Република Македонија*“ во дел е преземен од необјавениот магистерски труд на авторот со наслов: „*Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина*“ одбранет на Факултетот за безбедност Скопје во мај, 2011 година.

Законска заштита на животната средина во Република Македонија

Предмет на заштита на прописите од областа на ЖС во РМ претставуваат: почвата, водата и воздухот, биолошката разновидност и други природни богатства, озонската обвивка и негативното влијание на човекот врз климатскиот систем. Се уредуваат прашањата поврзани со претходно наведените „предмети“ на заштита како и регулирање на прашањата поврзани со загадувачки супстанции и технологии, отпадот, бучавата и вибрациите, јонизирачкото и нејонизирачкото зрачење. Должни сме да напоменеме дека прво наведените поими, како што се медиумите на животната средина, биолошката разновидност, климатските промени, озонската обвивка се големи области (особено медиумите на животната средина) и практичната заштита во нормативна смисла во регулативата во РМ е голема. Во таа смисла направивме анализа во просториите на Јавното претпријатие „Службен весник на Република Македонија“ при што од различни области се обидовме да ги прикажеме законите кои повеќе или помалку имаат врска со она што значи животна средина по дефиниција. Сакам да напоменам дека сите закони не претставуваат типични закони од областа на животната средина, и сите наведени, некои целосно, (особено во делот на животна средина), а некои делумно уредуваат прашања што се поврзани со ова подрачје.

Наведените закони може да се поделат на неколку категории и тоа: животна средина, земјоделство, енергетика, транспорт, сопственост (градење, просторно уредување, катастар) и туризам и угостителство. Најголем број закони се присутни во областа животна средина (49), земјоделство (16), енергетика (6), транспорт (12), сопственост (4) и туризам и угостителство (1) закон.

Табела бр. 2. Листа на закони поврзани со животната средина

ЖИВОТНА СРЕДИНА	
Закон за безбедност на козметичките производи	(„Сл. весник на РМ бр.55/2007 и 47/2011)
Закон за ветеринарно-медицински препарати	(„Сл. весник на РМ“ бр.42/2010 и 136/2011)
Закон за ветеринарното здравство	(„Сл. весник на РМ“ бр.113/2007; 24/2011; 136/2011 и 123/2012).
Закон за водите	(„Сл. весник на РМ“ бр.87/2008; 6/2009; 161/2009; 83/2010; 51/2011; 44/2012 и 23/2013)
Закон за ѓубриња	(„Сл. весник на РМ“ бр. 110/2007; 20/2009; 17/2011; 148/2011 и 69/2013)
Закон за животната средина	(„Сл. весник на РМ“ бр. 53/2005; 81/2005; 24/2007; 159/2008; 83/2009; 48/2010; 124/2010; 51/2011 и 123/2012)
Закон за забрана на развивање, производство, складирање и употреба на хемиски оружја	(„Сл. весник на РМ“ бр.71/2006 и 136/2011)
Закон за заштита и благосостојба на животните	(„Сл. весник на РМ“ бр. 113/2007 и 136/2011). Закон за идентификација и регистрација на животните („Сл. весник на РМ“ бр. 95/2012)
Закон за ветеринарното здравство	(„Сл. весник на РМ“ бр.113/2007; 24/2011; 136/2011 и 123/2012; Закон за безбедност на храната („Сл. весник на РМ“ бр.157/2010).
Закон за евиденциите во областа на здравството	(„Сл. весник на РМ“ бр. 20/2009 и 53/2011).
Закон за заштита и спасување	(„Сл. весник на РМ“ бр.36/2004; 49/2004; 86/2008; 124/2010 и 18/2011).
Закон за заштита на населението од заразни болести	(„Сл. весник на РМ“ бр.66/2004; 139/2008 и 99/2009).
Закон за заштита на правата на пациентите	(„Сл. весник на РМ“ бр.82/2008; 12/2009 и 53/2011)
Закон за заштита на природата	(„Сл. весник на РМ“ бр. 67/2004; 14/2006; 84/2007; 35/2010; 47/2011; 148/2011; 59/2012 и 13/2013).

Закон за заштита од бучава во животната средина	(„Сл. весник на РМ“ бр.79/2007; 124/2010 и 47/2011).
Закон за заштита од експлозивни материи	(„Службен лист на СФРЈ“ бр.4/1978; 10/1978; 51/1988 и 36/1990 и „Сл. весник на РМ“ бр.12/1993; 66/2007; 84/2008 и 135/2011).
Закон за заштита од јонизирачко зрачење и радијациона сигурност	(„Сл. весник на РМ“ бр.48/2002; 135/2007 и 53/2011).
Закон за заштита од пушењето	(„Сл. весник на РМ“ бр.36/1995, 70/2003, 29/2004, 37/2005, 103/2008; 140/2008; 35/2010 и 100/2011).
Закон за здравјето на растенијата	(„Сл. весник на РМ“ бр.29/2005; 81/2008; 20/2009; 57/2010; 17/2011; 148/2011 и 69/2013).
Закон за здравствената заштита	(„Сл. весник на РМ“ бр. 43/2012 и 145/2012).
Закон за здравствена исправност на животните намирници и на предметите за општа употреба	(„Службен лист на СФРЈ“ бр.53/1991 и „Сл. весник на РМ“ бр.15/1995). Закон за безбедност на храната и на производите и материјалите што доаѓаат во контакт со храната („Сл. весник на РМ“ бр.54/2002). Закон за безбедност на козметичките производи („Сл. весник на РМ“ бр.55/2007).
Закон за јавна чистота	(„Сл. весник на РМ“ бр.111/2008; 64/2009; 88/2010; 114/2010; 23/2011; 53/2011 и 80/2012)
Закон за јавно здравје	(„Сл. весник на РМ“ бр.22/2010 и 136/2011)
Закон за квалитетот на амбиентниот воздух	(„Сл. весник на РМ“ бр.67/2004; 92/2007; 35/2010; 47/2011 и 59/2012).
Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции	(„Сл. весник на РМ“ бр. 103/2008 и 124/2010)
Закон за лековите, помошните лековити средства и медицинските помагала	(„Сл. весник на РМ“ бр.21/1998). Закон за лековите и медицинските помагала („Сл. весник на РМ“ бр.106/2007)
Закон за лековите и медицинските помагала	(„Сл. весник на РМ“ бр.106/2007; 88/2010; 36/2011; 53/2011; 136/2011 и 11/2012).
Закон за ловството	(„Сл. весник на РМ“ бр. 26/2009; 82/2009; 136/2011; 1/2012 и 69/2013)
Закон за пасиштата	(„Сл. весник на РМ“ бр.3/1998, 101/2000; 89/2008; 105/2009; 42/2010 и 116/2010).
Закон за пожарникарство	(„Сл. весник на РМ“ бр. 67/2004; 81/2007 и 55/2013).
Закон за прекурзори	(„Сл. весник на РМ“ бр.37/2004; 40/2007 и 53/2011).
Закон за производи за заштита на растенијата	(„Сл. весник на РМ“ бр. 110/2007; 20/2009; 17/2011; 53/2011 и 69/2013)
Закон за репродуктивен материјал од шумски видови дрвја	(„Сл. весник на РМ“ бр.55/2007 и 148/2011)
Закон за рибарство и аквакултура	(„Сл. весник на РМ“ бр.7/2008; 67/2010; 47/2011; 53/2011 и 95/2012).
Закон за санитарната и здравствената инспекција	(„Сл. весник на РМ“ бр.71/2006; 139/2008; 88/2010; 18/2011 и 53/2011)
Закон за складирање и заштита од запаливи течности и гасови	(„Службен лист на СФРЈ“ бр.15/1976, 51/1988 и 19/1990 и „Сл. весник на РМ“ бр.12/1993, 66/2007 и 130/2008)
Закон за снабдување со вода за пиење и одведување на урбани отпадни води	(„Сл. весник на РМ“ бр.68/2004; 28/2006; 103/2008; 17/2011 и 54/2011).
Закон за управување со батерии и акумулатори и отпадни батерии и акумулатори	(„Сл. весник на РМ“ бр.140/2010; 47/2011; 148/2011 и 39/2012).
Закон за управување со отпадот	(„Сл. весник на РМ“ бр. 68/2004; 71/2004; 107/2007; 102/2008; 143/2008; 124/2010; 51/2011 и 123/2012)
Закон за управување со пакување и отпад од пакување	(„Сл. весник на РМ“ бр. 161/2009; 17/2011; 47/2011; 136/2011; 6/2012 и 39/2012).
Закон за хемикалии	(„Сл. весник на РМ“ бр.145/2010 и 53/2011).
Закон за хидрометеоролошка дејност	(„Сл. весник на РМ“ бр.103/2008; 115/2008 и 53/2011).
Закон за шумарска и ловна инспекција	(„Сл. весник на РМ“ бр.88/2008; 6/2010; 36/2011 и 74/2012).
Закон за шуми	(„Сл. весник на РМ“ бр. 64/2009; 24/2011; 53/2011 и 25/2013).
Закон за безбедност во снабдувањето со крв	Службен весник број: 110/2007
Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување	Службен весник број: 37/2008
Закон за ветеринарно медицински препарати	Службен весник број: 42/2010; 136/11)
Закон за генетски модифицирани организми	(„Сл. весник на РМ“ бр 35/2008)
Закон за управување со електрична и електронска опрема и отпадна електрична и електронска опрема	(„Сл. весник на РМ“ бр 6/2012)
ЗЕМЈОДЕЛСТВО	
Закон за безбедност на производите	(„Сл. весник на РМ“ бр.33/2006; 63/2007; 24/2011; 51/2011 и 148/2011).
Закон за безбедност на храната	(„Сл. весник на РМ“ бр.157/2010; 53/2011 и 1/2012).

Закон за безбедност на храната за животните	(„Сл. весник на РМ“бр.145/2010; 53/2011 и 1/2012).
Закон за берзи на земјоделско-прехранбени производи	(„Сл. весник на РМ“бр.32/1992; 83/1992 и 139/2008).
Закон за виното	(„Сл. весник на РМ“бр. 50/2010; 53/2011; 6/2012 и 23/2013).
Закон за вршење земјоделска дејност	(„Сл. весник на РМ“ бр. 11/2002; 89/2008; 116/2010 и 53/2011)
Закон за Државниот инспекторат за земјоделство	(„Сл. весник на РМ“бр.20/2009 и 53/2011).
Закон за земјоделското земјиште	(„Сл. весник на РМ“бр.135/2007, 17/2008, 18/2011, 42/2011; 148/2011 и 95/2012).
Закон за земјоделство и рурален развој	(„Сл. весник на РМ“бр. 49/2010; 53/2011; 126/2012; 15/2013 и 69/2013).
Закон за квалитетот на земјоделските производи	(„Сл. весник на РМ“бр.140/2010; 53/2011 и 55/2012).
Закон за контрола на квалитетот на земјоделските и прехранбените производи во надворешно трговскиот промет	(„Сл. весник на РМ“бр.5/1998 и 13/1999).
Закон за органско земјоделско производство	(„Сл. весник на РМ“бр.146/2009 и 53/2011).
Закон за попис на земјоделството во Република Македонија, 2006 година	(„Сл. весник на РМ“бр.39/2006 и 113/2006).
Закон за семенски и саден материјал за земјоделски растенија	(„Сл. весник на РМ“бр. 39/2006; 89/2008; 171/2010; 53/2011 и 69/2013).
Закон за сточарството	(„Сл. весник на РМ“бр. 7/2008; 116/2010 и 23/2013).
Закон за тутун и тутунски производи	(„Сл. весник на РМ“бр. 24/2006; 88/2008; 31/2010; 36/2011 и 53/2011).
ЕНЕРГЕТИКА	
Закон за енергетика	(„Сл. весник на РМ“бр.16/2011 и 136/2011).
Закон за заштита на топографијата на интегралните кола	(„Сл. весник на РМ“бр.5/1998; 33/2006 и 136/2011).
Закон за задолжителни резерви на нафта и нафтни деривати	(„Сл. весник на РМ“бр.84/2008; 35/2011 и 84/2012).
Закон за основање на Агенција за енергетика на Република Македонија	(„Сл. весник на РМ“бр. 62/2005). Закон за енергетика („Сл. весник на РМ“бр. 63/2006).
Закон за минерални суровини	Службен весник број: 136/2012; 25/2013
Закон за стоките резерви	Службен весник број: 84/2008, 77/2009, 24/2011
ТРАНСПОРТ	
Закон за безбедност на сообраќајот на патштата	(„Сл. весник на РМ“бр. 54/2007; 84/2007; 86/2008; 98/2008; 106/2008; 64/2009; 161/2009; 36/2011; 51/2011 и 114/2012).
Закон за внатрешната пловидба	(„Сл. весник на РМ“бр. 55/2007; 26/2009; 22/2010; 23/2011; 53/2011; 155/2012 и 15/2013).
Закон за воздухопловство	(„Сл. весник на РМ“бр. 14/2006; 24/2007; 103/2008; 67/2010; 24/2012; 80/2012 и 155/2012).
Закон за возила	(„Сл. весник на РМ“бр. 140/2008; 53/2011; 123/2012; 153/2012 и 70/2013).
Закон за железничкиот систем	(„Сл. весник на РМ“бр. 48/2010; 23/2011; 80/2012 и 155/2012).
Закон за јавните патшта	(„Сл. весник на РМ“бр. 84/2008; 52/2009; 114/2009; 124/2010; 23/2011; 53/2011; 44/2012 и 168/2012).
Закон за облигациските и стварноправните односи во воздушниот сообраќај	(„Сл. весник на РМ“бр.85/2008 и 148/2011).
Закон за превоз во патниот сообраќај	(„Сл. весник на РМ“бр. 68/2004; 127/2006; 114/2009; 83/2010; 140/2010; 17/2011; 53/2011; 6/2012 и 23/2013).
Закон за превоз на опасни материи	(„Службен лист на СФРЈ“ бр.27/1990 и 45/1990 и „Сл. весник на РМ“ бр.12/1993)
Закон за превоз на опасни материи во патниот и железничкиот сообраќај	(„Сл. весник на РМ“бр. 92/2007; 147/2008; 161/2009; 17/2011; 54/2011 и 13/2013).
Закон за прометот на експлозивни материи	(„Службен лист на СФРЈ“бр.30/1985, 6/1989 и 53/1991 и „Сл. весник на РМ“бр.12/1993, 66/2007 и 86/2008).
Закон за сигурност во железничкиот систем	(„Сл. весник на РМ“бр.48/2010; 23/2011; 53/2011 и 158/2011). Закон за интероперабилност во железничкиот систем („Сл. весник на РМ“бр.17/2011).
СОПСТВЕНОСТ	
Закон за просторно и урбанистичко планирање	(„Сл. весник на РМ“бр. 51/2005; 137/2007; 151/2007; 91/2009; 124/2010; 18/2011; 53/2011; 144/2012 и 55/2013).

Закон за градежното земјиште	(„Сл. весник на РМ“бр. 17/2011; 53/2011; 144/2012; 153/2012 и 25/2013).
Закон за градење	(„Сл. весник на РМ“бр. 130/2009; 124/2010; 18/2011; 36/2011; 54/2011; 13/2012; 144/2012 и 25/2013).
Закон за катастар на недвижности	(„Сл. весник на РМ“бр. 40/2008; 158/2010; 17/2011; 51/2011 и 74/2012).
ТУРИЗАМ И УГОСТИТЕЛСТВО	
Закон за туристички развојни зони	Службен весник број: 141/2012

Кривично-правна заштита на животната средина во Република Македонија

Кривичното дело го легитимира правото на казнување, тука зборуваме за законски тип неправо, но и реален криминален настан, кој по своите обележја одговара на формалниот, апстрактен тип на забрането однесување. (Камбовски, 2004, стр. 341). Формалната дефиниција е јасна и вели дека се работи за противправно поведење што со закон е определено како кривично дело и чии обележја се определени со закон. (Каневчев, 2010, стр. 13).

Кривичниот законик како кодификуван правен акт што ги содржи сите противправни поведенија утврдени како кривични дела, кои согласно општествената опасност која ја предизвикуваат имаат обележја на кривични дела и истовремено имаат најсериозна институционализирана реакција на општествените механизми. Во него делата се систематизирани според објектот на заштита. Животната средина претставува објект на заштита. Теоретските расправи одат до тоа дали животот на човекот е објект на заштита како непосредно загрозен објект, или животната средина, односно нејзините медиуми (воздух, вода, почва) се заштитеното добро? Во КЗ, во глава XII, се инкриминирани делата против животната средина (од член 218 – 234). Согласно правната хиерархија, Уставот на РМ и заштитата која ја дава на животната средина, истовремено и како право на човекот, е донесен Законот за животната средина во 2005 година, кој претставува системски закон во областа на заштитата на животната средина. Делата утврдени во кривичниот законик на Република Македонија содржат бланкетни диспозии, а тоа значи дека противправното однесување инкриминирано со определено дело е направено со материјален закон од областа. Од областа на животната средина, закони што утврдуваат противправно однесување со интензитет на загрозување на животната средина и природата како кривични дела се:

- ⇒ Закон за животна средина („Службен весник на Република Македонија“ бр. 53/05, 81/05, 24/07, 159/08, 83/09, 48/10, 124/10);
- ⇒ Закон за управување со отпад („Службен весник на Република Македонија“ бр. 68/04, 107/07, 102/08, 143/08, 124/10);
- ⇒ Закон за квалитет на амбиенталниот воздух (Службен весник на Република Македонија бр. 67/04, 92/07 и 35/10);

- ⇒ Закон за заштита од бучава во животната средина („Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/07 и 124/10);
- ⇒ Закон за заштита на природата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 67/04, 14/06, 84/07 и 35/10);
- ⇒ Закон за водите („Службен весник на РМ“ бр. 87/2008, 6/2009 и 161/2009)
- ⇒ Закон за управување со пакување и отпад од пакување (Службен весник на РМ бр. 161/2009);

Се работи за законски акти што ги покриваат следните области: 1. животна средина; 2. заштита на природата; 3. заштита од штетна бучава во животната средина; 4. управување со отпад; 5. управување со пакување и отпад од пакување; 6. квалитет на амбиентен воздух; 7. генетски модифицирани организми; 8. просторно планирање; 9. води; 10. батерии и акумулатори и отпад од батерии и акумулатори. (Иванов, Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина (необјавен магистерски труд), 2011). Заедничко за сите нив е заштитата на животната средина, околината, односно сè она што нè опкружува.

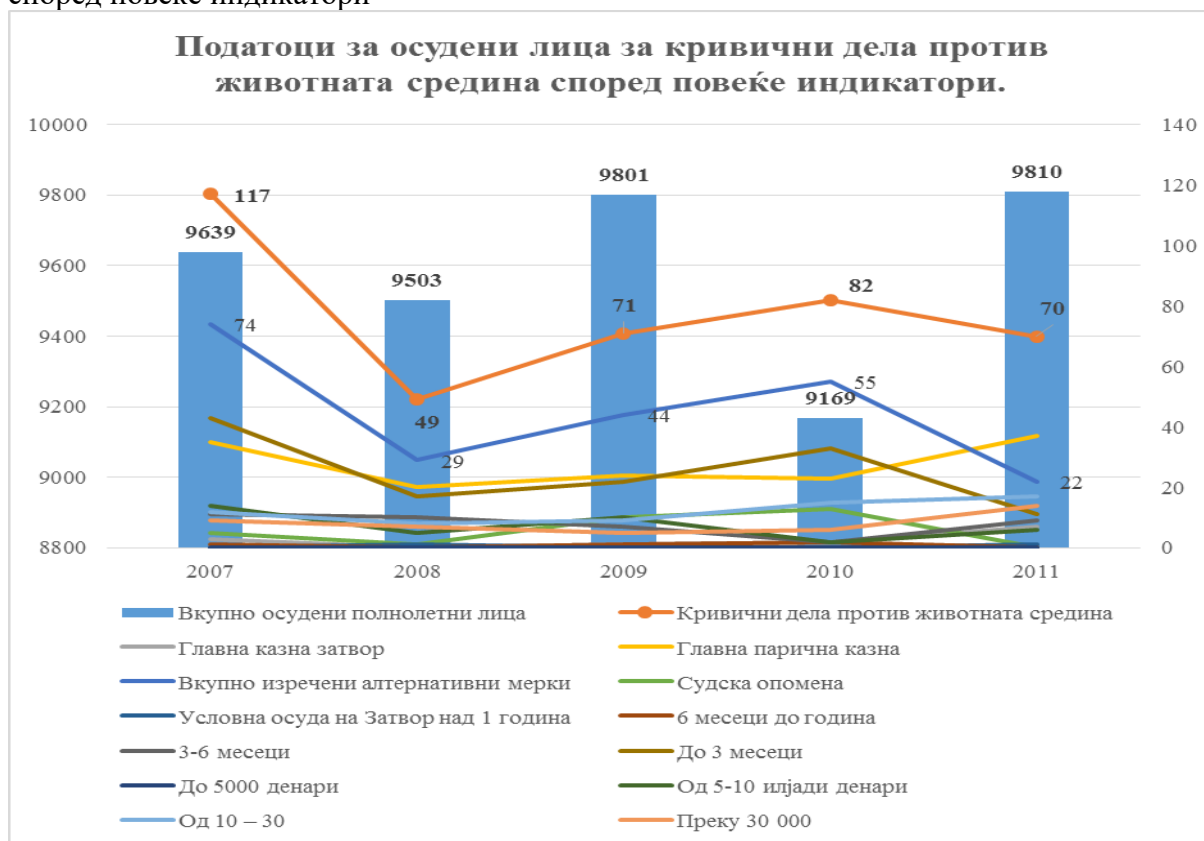
Во овој дел од текстот, кривично правната заштита на животната средина ја претставуваме само како фактичка состојба, не навлегувајќи во теоретски расправи за кривично-правните аспекти на делата од оваа област (на пример што е објект на заштита, прашања за утврдување на вина, намера и слично), имајќи предвид дека темата се однесува на инспекцискиот надзор. Во КЗ на РМ се утврдени следните дела:

- Загадување на животната средина и природата – член 218;
- Загадување на вода за пиење – член 219;
- Производство на штетни средства за лекување добиток или живина – член 220;
- Несовесно укажување ветеринарна помош – член 221;
- Пренесување заразни болести кај животинскиот и растителниот свет – член 222;
- Загадување на добиточна храна или вода – член 223;
- Уништување насади со употреба на штетна материја – член 224;
- Узурпација на недвижности – член 225;
- Незаконска експлоатација на минерали суровини – член 225 – а;
- Пустошење на шума – член 226;
- Предизвикување шумски пожар – член 227;
- Незаконски лов – член 228;
- Незаконски риболов – член 229;
- Загрозување на животната средина и природата со отпадни материи – 2 член 30;
- Неовластено прибавување и располагање со нуклеарни материи – член 231;
- Внесување опасни материи во земјата – член 232;
- Мачење животни – 233;

→ Тешки дела против животната средина и природата – 234; (*Кривичен законик* („Службен весник на Република Македонија“ бр.37/96; 80/99; 4/02; 43/03; 19/04; 81/05; 60/06; 73/06; 7/08; 139/08; 114/09).

Зборувајќи за кривично правната заштита сметаме дека анализа на казнената политика во РМ би била од значење да претставиме одреден број податоци. Затоа со користење на податоци од годишниците на Државниот завод за статистика во следните страници прикажуваме квалитативно обработени податоци во содржинска и во техничка смисла. Податоците се однесуваат на пријавени, обвинети и/или осудени полнолетни лица за кривични дела против животната средина по повеќе индикатори.

Графички приказ бр. 6. Осудени лица за кривични дела против животната средина според повеќе индикатори

Табела бр. 3. Податоци за осудени лица за кривични дела против животната средина според повеќе индикатори.

	Вкупно осудени полнолетни лица	Кривични дела против животната средина	Главна казна затвор	Главна парична казна	Вкупно изречени алтернативни мерки	Судска опомена	Условна осуда на Затвор над 1 година	Условна осуда на 6 месеци до година	Условна осуда на 3-6 месеци	Условна осуда на до 3 месеци	Парична казна до 5,000 денари	Парична казна од 5-10,000	Парична казна од 10 – 30,000	Преку 30,000
2007	9639	117	3	35	74	5	/	1	11	43	/	14	12	9
2008	9503	49	/	20	29	1	1	/	10	17	/	5	8	7
2009	9801	71	1	24	44	10	/	1	7	22	/	10	9	5
2010	9169	82	2	23	55	13	/	2	2	33	/	2	15	6
2011	9810	70	7	37	22	/	1	/	9	11	/	6	17	14

Графички приказ бр. 7. Податоци за осудени лица за кривични дела против животната средина според етничка припадност

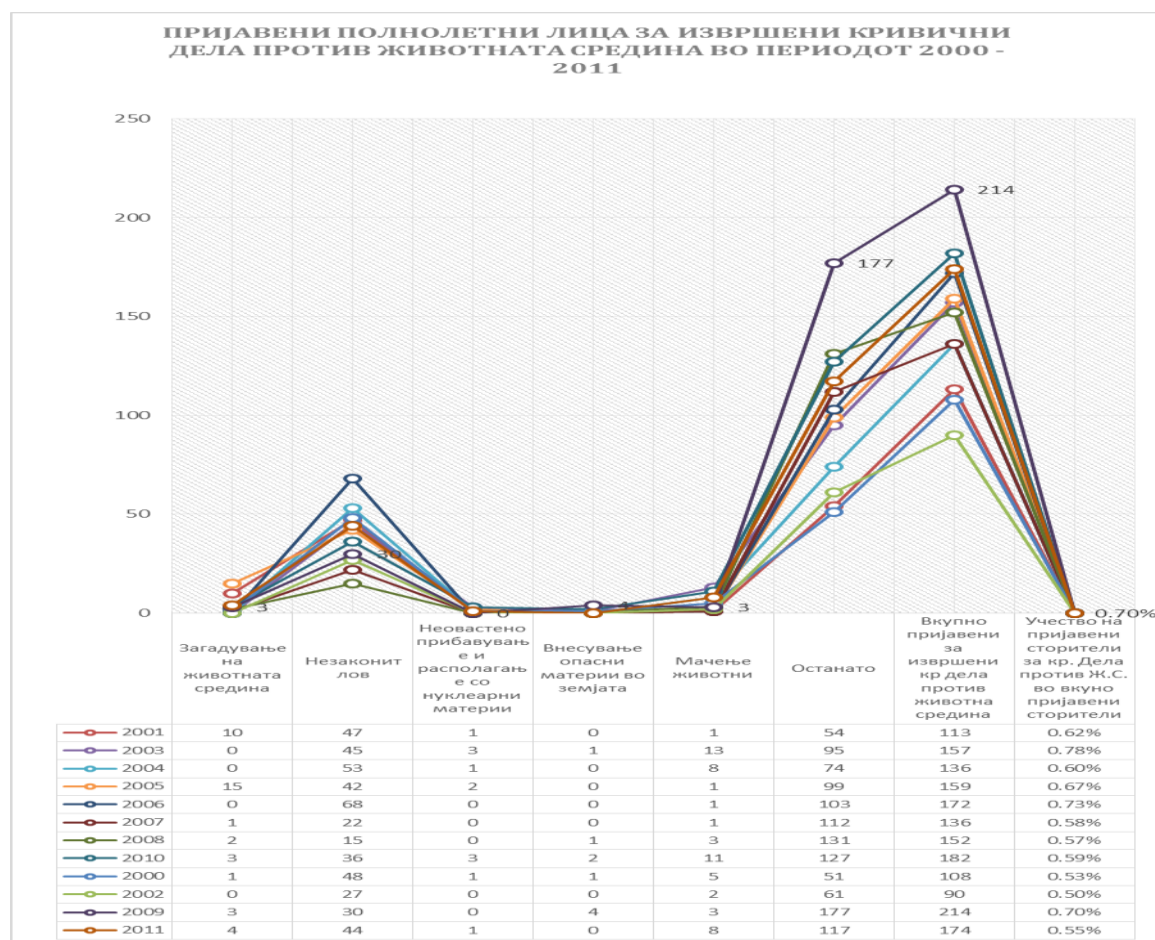
Од претставените податоци што се резултат на анализа на збирот на податоци од годишниците на Државниот завод за статистика за бројот на пријавени, обвинети и осудени лица можеме да забележиме дека бројот на осудени лица за КД против ЖС е незначителен движејќи се околу 100 лица на годишно ниво. Табелите погоре од овој текст се однесуваат на осудените лица и спецификите на тие пресуди (казни затвор, условни казни, која е висината на паричните казни, етничката припадност на осудените лица).

Графичките прикази што се прикажани под број 8, 9, 10 и 11 ги претставуваат вкупниот број пријавени, обвинети и осудени лица за периодот 2000 – 2011 година.

	2007	2008	2009	2010	2011
Кривични дела против животната средина и природата	117	49	71	82	70
Загадување на животната средина и природата	/	4	1	/	/
Назаконски лов	20	8	21	1	20
Неовластено прибавување и располагање со нуклеарни материји	/	/	/	1	/
Внесување опасни материји во земјата	1	1	/	/	/
Мачење животни	1	2	6	4	3
Останато	95	36	43	47	47

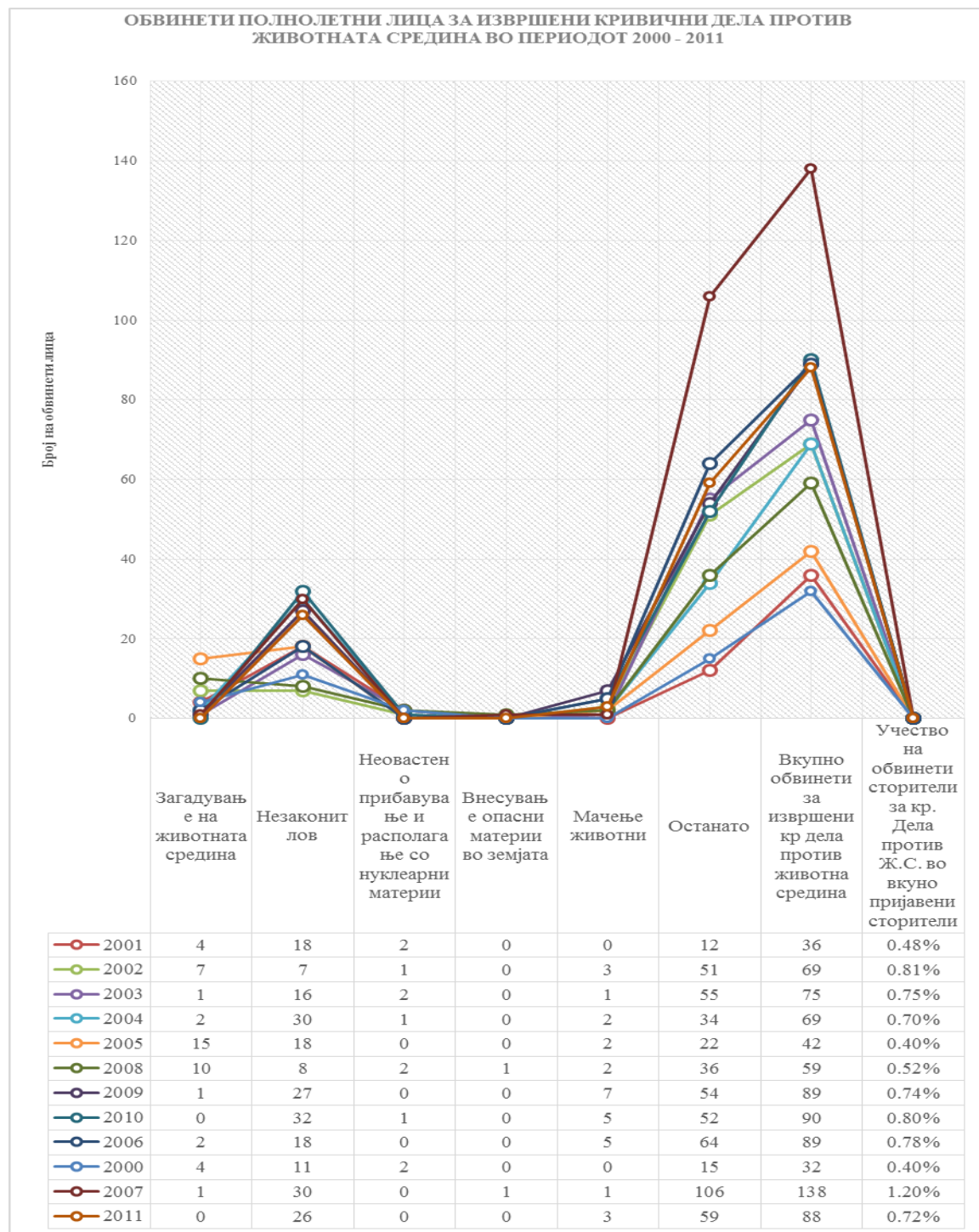
Претставените податоци укажуваат на големата разлика меѓу овие три степени на кривичната постапка (соодност на пријавени, обвинети и осудени лица) кај кривичните дела против животната средина, што всушност претставува прашање и кај сите други дела. Исто така претставен е процентот на учество на овие лица во однос на вкупниот број осудени, пријавени, односно осудени лица при што може да се каже дека казнената политика почнувајќи од 2005 година е заострена до одредена мера, но сепак учеството на лицата што се поврзани со еколошки криминал учествуваат во однос на вкупниот број пријавени, обвинети или осудени лица со околу 0,4 – 1,2 % во однос на вкупниот број пријавени, обвинети, односно осудени лица.

Графички приказ бр. 8. Пријавени полнолетни лица за извршени кривични дела против животната средина за периодот 2000 – 2011.

На приказот е потенцирана разликата во пријавени лица во 2002 и 2009 година. Со тренд на движење се претставени и 2000 година како прва и 2011 година како последна од набљудуваниот период. Учеството на обвинети лица се движи од 0,50% до 0,78% од вкупниот број пријавени.

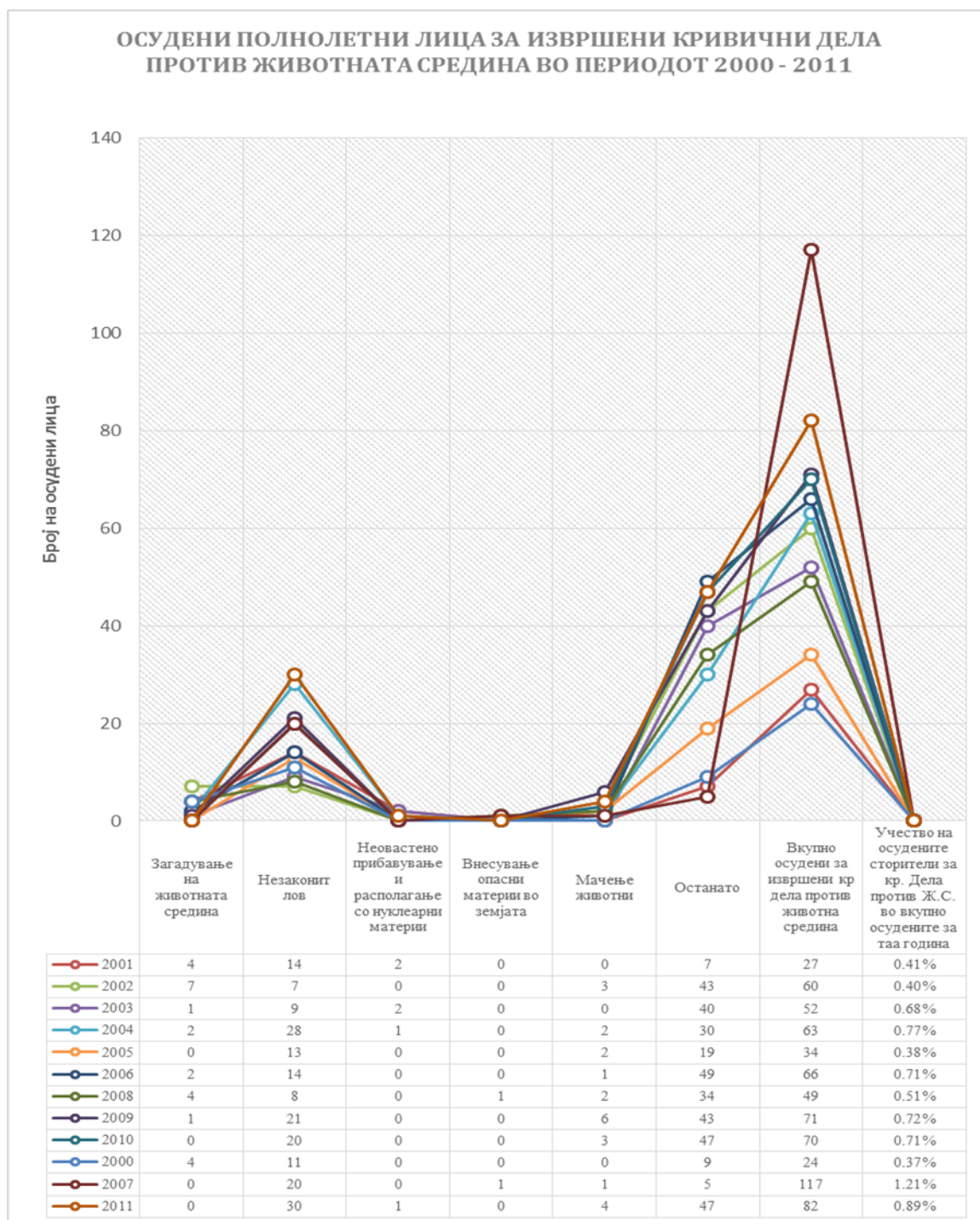
Графички приказ бр. 9. Обвинети полнолетни лица за извршени кривични дела против животната средина за периодот 2000 – 2011.

Потенцирани се повторно 2000, 2007 и 2011 година. Особено индикативни се разликите во поглед на 2000 и 2007 година. Имено во 2007 имаме трипати повеќе обвинети

лица за кривични дела против животната средина. Процентот се движи од 0,40% за 2007 до 1,20% за 2007 година

Графички приказ бр. 10. Осудени полнолетни лица за извршени кривични дела против животната средина за периодот 2000 – 2011

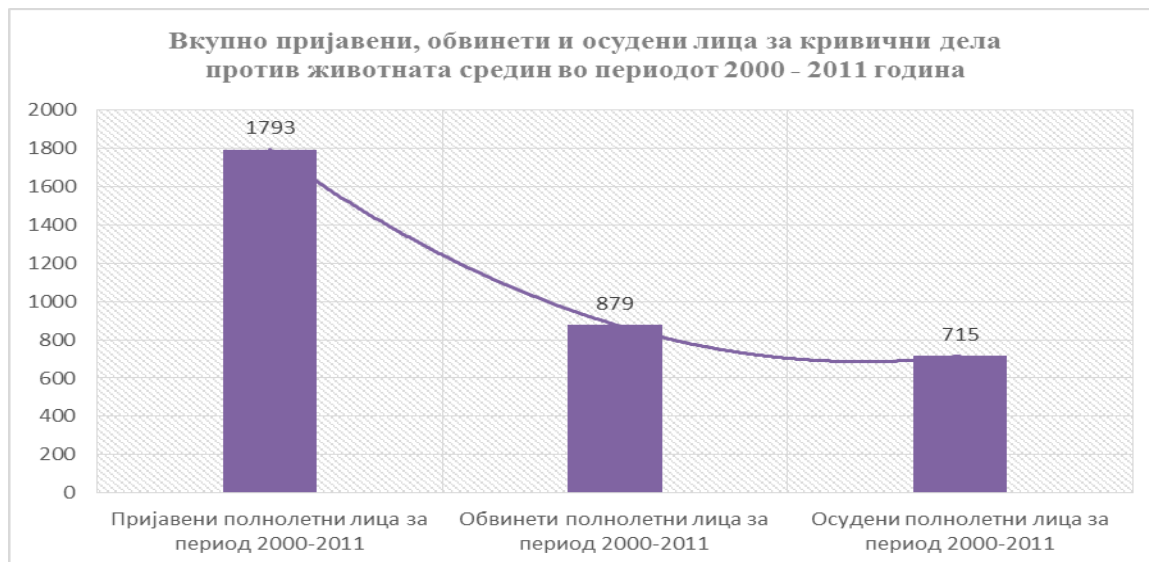

Соодносот меѓу осудените лица за 2000 и 2007 година и овде се повторува. Стапката на осудени лица за 2011 во соодносот меѓу пријавени и осудени лица расте од 0,72% на 0,89% во однос на вкупниот број пријавени, односно осудени.

Претходните податоци обезбедуваат една генерална слика за состојбите со животната средина во поглед на кривично правната заштита на нормативно, но и казнената политика на емпириско, односно практично ниво. Како за сите други прашања во

општеството голем број дилеми може да се отворат во поглед на овие состојби (на пример од кои причини е толку голема разликата во соодносот на пријавени и обвинети, односно осудени лица), но тоа го оставаме како идеја за понатамошни истражувања.

Графички приказ бр. 11. Вкупно пријавени, обвинети и осудени лица за кривични дела против животната средин во периодот 2000 – 2011 година

Прекршочно-правна заштита на животната средина во Република Македонија

Кодификацијата на казненото право што следи по завршување на Француската револуција имала поделба на правните норми зависно од степенот на опасност и последици од одредено дело. Кривичните закони од тоа време, ги утврдуваат казните дела, воедно ги пропишуваат прекршоците како посебни, поблаги облици на повреда на општествената дисциплина. (Ivo, 1995, стр.495) Освен во Наполеониот кривичен законик, прекршоците се јавуваат уште со многу постар датум. Првите облици на прекршоци и постапка за нивно казнување се сретнуваат уште во Римското право. Римските магистрати казнувале за поединечни постапки кои и денес претставуваат прекршоци. (Ivo, 1995, стр.495)

Иако се работи за полесен облик на противправно однесување во однос на кривичните дела, сепак не треба да имаме предвид дека се работи за незначителни повреди. Токму нивната бројност, содржината (се работи за противправно), зачестеност, нарушувањето на јавниот поредок, ред и вообичаениот начин на живот ги прави сериозни и битни повреди на правниот систем.

Согласно важечкото право на Република Македонија, одредбите од прекршочното право (што се изучува во рамки на Управното право, но има и допирни точки со казненото право) ги наоѓаме во голем број правни акти, односно прописи. За разлика од некои држави, како на пример во Србија, во РМ прекршок може да нормира или може

да се предвиди само со закон. Според ова решение начелото на законитост што се определува како едно од основните начела на правната држава истовремено и недвосмислено е јасно искажано. Тоа значи дека никој друг акт освен законот не може да утврди прекршок ниту прекршочна санкција. Во случај каде начелото на законитост е толкувано на начин каде само законот е основа на начелото на законитост зборуваме за потесно, односно формално сфаќање на начелото.

Малку поинаку стојат работите кај процесните аспекти во прекршочното право. Во овој дел работите се поедноставни од причина што процесен закон што првенствено ги уредува прашањата на утврдување на одговорност, надлежност, изземање и други процесни и материјални институти е Законот за прекршоци од 2006 година, кој пак е донесен како резултат на Уставните амандмани од 2005 година, истовремено со реорганизацијата на судскиот систем преку Законот за судови и Законот за судски совет на Република Македонија. Од овој закон може да извлечеме заклучок дека прашањата за разлика меѓу кривичните дела и прекршоците се само од формално правна природа, имајќи предвид дека според член 2 за прекршок и прекршочна одговорност сообразно се применуваат одредбите од општиот дел од Кривичниот законик, а во став 2 од истиот член уште повеќе се потврдува констатацијата.

Во однос на животната средина, прекршочните одредби се вклучени во материјалните закони што се однесуваат посредно или непосредно на заштитата на животната средина. Главно, тоа се законските акти што ги наведовме претходно во овој труд.

Следува целосен преглед на *предвидените минимални и максимални глоби како и точно утврдени одредби од секој од законите што го утврдуваат надлежниот субјект на законите, „материјалните одредби“ за водење на прекршочна постапка, како и мерките што може да се преземат во прекршочна постапка (едукација, порамнување, посредување и друго)*. Меѓу другото ова служи и да се покаже колку е тешко да се теоретизира важноста на прекршочното право, но и да потврди една од тезите на овој труд. Од наведените закони може да видиме дека законодавецот во делот на животната средина и ја предвидел највисоката глоба воопшто предвидена во државата, предвидена за сторен прекршок од III – категорија согласно ЗЖС, во висина од 150 000 евра. Меѓу другото и од ова може да се увиди важноста на животната средина од една страна, но и сериозноста на „прекршочното однесување“ од друга страна.

Табела бр. 4. Листа на закони од областа на животната средина со конкретизирање на делот од Законот надлежен за водење на прекршочна постапка како и минималниот и максималниот износ на глоби стр. 172

Назив на Законот	Прекршочни одредби	Предвидени глоби во минамален и максимален износ како индикатор за степенот на штета од прекршувањето на законот и загрозувањето на доброто што е предмет на заштита.	
		Минимум	Максимум
ОБЛАСТ ЖИВОТНА СРЕДИНА			
Закон за животната средина	Се однесуваат на деловите од законите каде се уредува надзорот во примена на законот по што се надоврзуваат прекршочните одредби.	200	150 000
Закон за безбедност во снабдувањето со крв	Член 194 - 212-ж	1500	12 000
Закон за ветеринарното здравство	Член 40 - 51	100	5 000
Закон за водите	Член 100 - 111-в	200	30 000
Закон за евиденциите во областа на здравството	Член 224 - 249	500	3 000
Закон за забрана на развивање, производство, складирање и употреба на хемиски оружја	Член 43 - 50	10000 денари	300 000 денари
Закон за заштита и благосостојба на животните	Член 6-а до 7-б	250	12 000
Закон за заштита на населението од заразни болести	Член 48 - 54	300	5 000
Закон за заштита на правата на пациентите	Член 61 - 67-а	50	3 000
Закон за заштита на природата	Член 54 - 65-б	50	20 000
Закон за заштита од бучава во животната средина	Член 168 - 183-в	150	20 000
Закон за заштита од експлозивни материи	Член 45 - 60	600	5 000
Закон за заштита од јонизирачко зрачење и радиоактивна сигурност	Член 63 -70	500	5 000
Закон за заштита од пушењето	Член 27 до 33-а	100	4 500
Закон за здравјето на растенијата	Член 7 - 10-д	500	10 000
Закон за здравствената заштита	Член 79 - 82	800	60 000
Закон за здравствена исправност на животните намирници и на предметите за општа употреба	Член 294 - 315	Нема глоба	
Закон за јавно здравје	Повеќе членови	500	1 500
Закон за квалитет на амбиенталниот воздух	Член 42 - 46	150	8 000
Закон за контрола на опојни дроги и психотропни супстанции	Член 65 – 77-б	3 000	30 000
Закон за лековите и медицинските помагала	Член 84 - 95	500	100 000
Закон за ловството	Член 141 - 156	1500	8 000
Закон за пасиштата	Член 73 - 84	400	3 000
Закон за пожарникарството	Член 12 - 16-а	150	5 000
Закон за прекурзори	Член 53 - 57-а	500	5 000
Закон за производи за заштита на растенијата	Член 23 - 27	500	12 000
Закон за репродуктивен материјал од шумски видови дрвја	Член 63 - 80-а	700	20 000
Закон за рибарство и аквакултура	Член 35 - 41	100	5 000

Закон за санитарната и здравствената инспекција	Член 21 - 31-в	300	4 000
Закон за складирање и заштита од запаливи течности и гасови	Член 26 - 29-а	100	5 000
Закон за снабдување со вода за пиење и одведување на урбани отпадни води	Член 36 - 44-б	300	4 000
Закон за управување со батерии и акумулатори и отпадни батерии и акумулатори	Член 43 - 69	60	35 000
Закон за управување со отпадот	Член 126 - 142-г	60	20 000
Закон за управување со пакување и отпад од пакување	Член 44 - 63	60	30 000
Закон за хемикалии	Член 133 - 145	1 000	6 000
Закон за хидрометеоролошка дејност	Член 30 - 39	500	3 000
Закон за шумарска и ловна инспекција	Член 23 - 32	400	3 000
Закон за шумите	Член 98 - 107	1 500	30 000
ОБЛАСТ ЗЕМЈОДЕЛСТВО			
Закон за безбедност на производите	Член 33 - 43-в	200	15 000
Закон за безбедност на храната на животните	Член 101-103	300	5 000
Закон за безбедност на храната	Член 118-135	300	8 000
Закон за виното	Член 56 - 64	200	15 000
Закон за вршење земјоделска дејност	Член 42-50-а	500	3 500
Закон за Државниот инспекторат за земјоделство	Член 15-32	500	5 000
Закон за земјоделско земјиште	Член 56-64	100	12 000
Закон за земјоделство и рурален развој	Член 160-166	1 000	5 000
Закон за квалитет на земјоделските производи	Член 163-175	300	5 000
Закон за контрола на квалитетот на земјоделските и прехранбените производи во надворешно-трговскиот промет	Член 17-24	3000 денари	300 000 денари
Закон за органско земјоделско производство	Член 52 - 60	300	5 000
Закон за семенски и саден материјал за земјоделски растенија	Член 63-67-а	600	6 000
Закон за сточарство	Член 79-86	100	3 500
Закон за тутун и тутунски производи	Член 59-69-в	100	20 000
ОБЛАСТ ЕНЕРГЕТИКА			
Закон за енергетика	Член 167 - 190	200	7 000
Закон за задолжителни резерви на нафта и нафтени деривати	Член 27-32	500	10 000
ОБЛАСТ ТУРИЗАМ			
Закон за туристички развојни зони	Член 36-39	500	5 000
ГРАДБА, УРБАНИСТИЧКО ПЛАНИРАЊЕ			
Закон за градежно земјиште	Член 102-110	1 500	12 000
Закон за градење	Член 127-165	100	17 000
закон за просторно и урбанистичко планирање	Член 57-77-а	500	12 000
ОБЛАСТ ТРАНСПОРТ			
Закон за возила	Член 77-94	50	3 500
Закон за железничкиот систем	Член 123-133	500	5 000
Закон за јавните патишта	Член 67- 81-а	100	5 000

Закон за превоз во патниот сообраќај	Член 86-99-д	200	5 000
Закон за превоз на опасни материи во патниот и железничкиот сообраќај	Член 84-98-а	200	5 000
Закон за прометот на експлозивни материи	Член 32-38	500	5 000
Закон за сигурност во железничкиот систем	Член 46-48	500	3 000
Закон за управување со кризи			
Закон за заштита и спасување			

Нагласените (потемно обоените) закони, што особено се поврзуваат со животната средина имаат предвидено максимални глоби од 10 000, 20 000, 30 000, 150 000 евра! Можеби би го перцепирале ова како позитивно, но само доколку има реална можност при исполнување на законските основи истите да бидат применети. Се поставува прашањето дали е тоа така?

Врз основа на опитите состојби во македонската економија, состојбата со ликвидноста на фирмите, состојбата со просечниот доход по глава на жител, бруто домашниот производ, како и други економски параметри, со кои ваквата политика не соодветствува со реалноста и не може да биде применета. Оттука, основната цел на генералната превенција и законите од областа на животната средина во делот на прекроците и предвидените парични казни (глоби) не може да биде исполнета. За ова говори и бројот на поведени прекршочни постапки од страна на ДИЖС, како и решенијата за прекршочна одговорност од страна на комисијата за прекршоци при МЖСПП.

Во поглед на спроведување на прекршочните постапки во прилог ќе направиме уште еден преглед на надлежните институции што во најголем дел ги контролираат и се надлежни да постапуваат по горенаведените закони, со експлицитна надлежност за спроведување на инспекциски надзор.

Се работи за:

Табела бр. 5. Преглед на државни органи што ги применуваат горенаведените закони, изрекуваат глоби, поседуваат барања за покренување на прекршочни постапки или изрекуваат прекршочни санкции.

Самостоен орган	Орган/и во состав
Министерство за правда	⇒ Државен управен инспекторат
Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство	→ Управа за ветеринарство – одделение за ветеринарна инспекција; → Управа за водостопанство – одделение за водостопанска инспекција; → Државен инспекторат за земјоделство; → Државен инспекторат за шумарство и ловство.
Министерство за животна средина и просторно планирање	→ Државен инспекторат за животна средина → Управа за животна средина
Министерство за финансии	→ Царинска управа на Република Македонија; → Управа за јавни приходи
Министерство за локална самоуправа	⇒ Државен инспекторат за локална самоуправа
Министерство за култура	⇒ Управа за заштита на културното наследство – сектор за превенција и инспекциски надзор
Министерство за економија	→ Државен пазарен инспекторат;

<i>Министерство за транспорт и врски</i>	→ Државен инспекторат за техничка инспекција. → Државен инспекторат за транспорт; → Комунален инспекторат; → Државен инспекторат за градежништво и урбанизам.
<i>Министерство за здравство</i>	→ Државен санитарен и здравствен инспекторат; → Дирекција за храна – сектор за инспекција; → Биро за лекови – сектор за инспекција.
<i>Дирекција за радијациона сигурност</i>	→ Одделение за инспекциски надзор
<i>Центар за управување со кризи</i>	→ Одделение за инспекција
<i>Дирекција за заштита и спасување</i>	→ Одделение за инспекција

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Национална концепција за безбедност и одбрана (НКБО)

Основите за концептот за безбедност на Република Македонија ги наоѓаме во националните вредности и произлезените интереси на РМ, почитувањето на Уставот и законите, рамноправноста на сите граѓани, демократската основа на државата, владеењето на правото, почитувањето на основните слободи и права на човекот, пазарната економија, социјалната правда и меѓународните обврски на државата (во контекст на супрематија на меѓународното право).

Националната безбедност претставува во основа безбедност на сите граѓани во државата. Во себе опфаќа справување со бројни ризици од различна природа. Националната безбедност покрај тоа што подразбира безбедност на граѓаните, подразбира и одржливост и функционирање на политичкиот систем во политичката карта на светот, односно на меѓународната сцена. Значи, политичката карта на државите, заедно со нивниот легитимен уставен поредок на јавната власт е битен елемент во остварување на безбедноста. Кога зборуваме за смислата за постоењето на државите во основа се работи за организациско и идентитетско прашање, но тоа не е предмет на овој труд. Апсолвирано е прашањето дека безбедноста се заснова во најголем дел на непостоење од конвенционална закана во форма на војна каде актери се државите или сојузи од држави. Затоа, националната безбедност е севкупност, доктрина на неутрализирање на закани, справување и управување со закани, содржејќи мерки, планови, програми со цел заштита, одржување и унапредување на безбедноста на државата и нејзините граѓани. Националната концепција за безбедност и одбрана на

Република Македонија такситивно ги набројува политичката, економската, одбранбената, внатрешно безбедносната, социјалната, еколошката и „други“ области како „променливи и мерливи варијабли“ во создавањето и одржувањето на безбедноста.

Мораме да ја забележиме и определбата на Националната концепција за безбедност и одбрана во однос на препознавањето на мултиинституционалниот карактер на извршување на безбедносната функција, при тоа суверено утврдувајќи дека не постои ексклузивитет за заштита, одржување и изградба на безбедносното опкружување и состојба. *Органите на државната управа се задолжително упатени во соработка на остварување на една од основните цели на општествата и на државите, а тоа е да овозможат безбедност, односно отсуство на загрозувања. Меѓузависните фактори засновани на оценки, мерки и активности на заштита, одржување и унапредување засновани на политички, економски, одбранбени, внатрешно-безбедносни, социјални, еколошки и „други“.* Уште еднаш се препознава мултифакторскиот пристап при дефинирање на Националните приоритети, каде за нас од исклучителна важност е втемелувањето на еколошкиот фактор како варијабла на Националната безбедност.

При утврдување на целите забележано е дека долгорочната цел на националната безбедност се заснова во голем дел на справување со ризици и опасности: *одржување и унапредување на ефикасноста и објективноста на средствата и методите за собирање на податоци и информации од значење за безбедноста; квалитетна и континуирана експертска анализа на безбедносното опкружување, заради активно учество во неговото креирање и превенција на ризиците и опасностите;...одржување и унапредување на соодветни безбедносни капацитети и способности за превенција, минимизирање и елиминирање на безбедносните ризици и опасности, како и за разрешување на конфликтните и кризни ситуации; координација, управување, заради ефикасен, навремен и соодветен одговор на безбедносните ризици и опасности;*

Интересите од највисок Национален интерес во НКБО се повеќе и ние би ги истакнале оние што се во интерес на целите на оваа студија, односно што се однесуваат на некои од областите на животната средина и тоа:

1. Заштитата и унапредувањето на животната средина (стр. 2);
2. Економски развој и заштита на виталната инфраструктура и ресурси на Република Македонија (стр. 3);
3. Создавање на услови за унапредување на безбедносна култура (посредно значење тесно поврзано со стратегиските документи и актите што се предмет на продлабочена анализа на овој труд, стр. 3);
4. Зачувување и заштита на животната средина во државата во соработка со поширокото опкружување (стр. 3);

5. Превенцијата и решавањето на кризи (стр. 4. Ова би го толкувале како секаков тип на кризи, вклучително и кризи што произлегуваат од загроеноста на животната средина воопшто);
6. ...,„Македонија перманентно создава безбедносно опкружување и услови за модерно цивилно општество, како и за трансформација и развој на економијата, притоа водејќи сметка за социјалната димензија и заштитата и унапредувањето на животната средина“(стр. 5);
7. Создавање на услови за функционирање на пазарната економија, социјално и еколошки ориентирана, како и унапредување на условите за живот и работа на граѓаните (стр.6);
8. Наведувајќи ги ризиците и опасностите што ги има Република Македонија во НКБО се наведуваат: (во делот на трудот кај точката за *ризичи и опасности* уште еднаш се повторува овој цитат) елементарните (н.з. природни) и други непогоди, техничко-технолошки катастрофи, заразните заболувања на луѓето и животните предизвикани од домашни и/или надворешни чинители и деградацијата на животната средина.(стр.7)
9. Политиката на национална безбедност во себе ги содржи: политичката, економската, еколошката и други области.(стр.7)
10. Во институционална смисла за нас од исклучителна важност е декларативното препознавање на највисокиот политички авторитет во Републиката дека „посебните институции задолжени за безбедноста... не се повеќе единствено надлежни за заштита, одржување и изградба на безбедноското опкружување и состојба“... „затоа оценката, мерките и активностите за заштита треба да се гледаат како систем на сложени и меѓузависни фактори, како што се политичките, одбранбените, внатрешно безбедносните, социјалните, еколошките и други“ (стр. 8);
11. „Превенција, односно мерки и активности што овозможуваат превенција на ризиците, опасностите и кризите, нивна навремена идентификација и отстранување“... „Координација на мерките, активностите и безбедносните капацитети со примена на навремена и целесообразна употреба на способностите и ресурсите за справување со кризи“... (стр. 8)
12. Во делот насловен како „Економска политика“ уважена е потребата, развојот на стопанството и другите производствени и услужни дејности, изработувајќи соодветна Стратегија за економски развој, која воедно ќе води сметка за социјалната и еколошката димензија на развојот. (стр. 10) Би додал дека Стратегијата за одржлив развој на Република Македонија усвоена во 2010 година ги има предвид овие вредности;
13. Во нормативно-декларативна смисла за нас има важност и ставот на НСБО според кој: „Неопходно е усогласено и координирано дејствување на законодавната и извршната власт во функција на остварување на политиката на внатрешната безбедност“ (стр.11)
14. Интересен е ставот на НКБО кој препознавајќи ја потребата од справување со ризиците и опасностите вели дека: „Република Македонија е подложна на елементарни (н.з. природни) непогоди, техничко-технолошки и слични катастрофи што ја загрозуваат безбедноста на граѓаните, државата и нејзината инфраструктура. Натamoшниот развој на силите за заштита и спасување од овие ризици и опасности треба да се одвива во насока на обединување на сегашните, постојни служби во една дирекција“. Понатаму, се мисли дека противпожарните служби и цивилната заштита

треба да се обединат. (стр. 12) Би додал дека решението е различно како резултат на изминатиот период.

15. Посветената точка со наслов „Политика на заштита на животната средина“ става акцент на неколку работи кои овде сметам дека би имало значење да ги издвоиме:
 - a. Се тврди намалено значење на животната средина поради транзицијата; (навистина дискутабилно е од причина што треба да докажеме дека и пред транзицијата било присутно!);
 - b. Како причини за уништување на ЖС се наведуваат: валкана технологија; човековата небрежност; небрежноста на органите на локалната самоуправа; меката законска регулатива;
 - c. Утврдени проекции: приспособено стопанство кон заштита на животната средина; хармонизација на законодавството со она на ЕУ; доследно спроведување на мерките за заштита на ЖС од државните, локалните, стопанските субјекти како и од граѓаните на Република Македонија. (стр. 12)
16. Управувањето со кризи како посебна точка на Стратегијата треба да се формира (се разбира веќе е формирано) заради донесување одлуки на највисоко ниво, максимална координација, навремена реакција, ефиканост и соодветно искористување на расположивите ресурси во случај на кризи и кризни ситуации, како и навремена, квалитетна и реална проценка на загрозеноста на безбедност на РМ од РИЗИЦИ И ОПАСНОСТИ; (стр. 13)
17. Одбраната... е потребно да учествува во отстранување на ризиците и опасностите по безбедноста на Република Македонија и тоа посебно во борбата против тероризмот... отстранување на последиците од елементарни (н.з. природни) непогоди и други катастрофи по населението на Република Македонија; (стр. 14)
18. При редефинирањето на поставеноста, улогата, начинот на образование и обука на системот на цивилната одбрана... треба да се води сметка за сите нови ризици и опасности, како и за одредбите на оваа концепција што се од значење за цивилната одбрана. (стр.15)

Погоре направената анализа на содржината на Националната концепција за безбедност и одбрана на Република Македонија усвоена во 2003 година ги опфаќа најголемиот дел од прашањата кои суштински се однесуваат на безбедносните аспекти на оваа студија и значењето на овој стратески документ има исклучително значење во создавање на условите за понатамошниот развој на системот во целина, заедно и со потсистемот за заштита и безбедност на животната средина.

Заклучоците за тоа дали и колку еколошката безбедност е препознаена во овој дел би ги изоставиле и би ги извлекле во завршниот дел од трудот. Сепак, останува од наведеното впечатокот дека стратески пристап кон безбедносните аспекти на животната средина од нормативен, институционален и воопшто идеен концепт – постои.

СТРАТЕГИЈАТА ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

(Стратегија за одбрана на Република Македонија, 2010) (СОРМ) е стратешки документ донесен од Претседателот на Република Македонија која се воспоставува врз основа на Уставот на Република Македонија и Стратегијата за Национална безбедност од 2008 година утврдувајќи четири категории на интересите на Република Македонија и тоа:

- 1) *Национални одбранбени интереси;*
- 2) *Граен интерес;*
- 3) *Витални интереси; и*
- 4) *Важни интереси.*

Заштитата и унапредувањето на животната средина е наведена како важен интерес. И тоа за ентузијастите за заштита на животната средина би значело чекор назад во однос на НКБО од 2003 година. Сепак, со оглед на тоа дека приоритетната вредност на СОРМ имаат Националните одбранбени интереси *кои директно произлегуваат од темелните вредности на уставниот поредок на РМ*, тогаш по принцип на извлекување на посреден заклучок, повторно животната средина се наоѓа во еден од нормативно – утврдените приоритети, од причина што истата претставува една од темелните вредности на Уставниот поредок на РМ.

Не изостанува во СОРМ и верификација *на климатските промени и енергетската зависност* како варијабли што имаат битно значење во она што значи „безбедносно опкружување“. Во делот на ризици и закани Стратегијата е доследна на досега цитираните стратешки документи, од кои би ги издвоиле:

- ⇒ *Пролиферација и употреба на оружје за масовно уништување со закана од најголеми последици и штетни ефекти (би додале дека штетните ефекти од ова оружје се запрепастувачко уништувачки по животната средина);*
- ⇒ *Природни непогоди и техничко-технолошки (индустриски) несреќи од поголем обем;*
- ⇒ *Епидемии; и*
- ⇒ *Деградација и уништување на животната средина и на еколошките потенцијали. Во суштина, ова се четири од тринаесет наведени ризици и опасности во стратегијата.*

Во основа можеме да видиме дека четири од тринаесет видови на закани и ризици се директно или индиректно поврзани со безбедноста на животната средина. Според тоа

СОРМ во комплементарност со останатите нормативни (Уставот, Законот за животна средина, Законот за заштита и спасување, Законот за управување со кризи и други) и стратешки документи (НКБОРМ, НПРМНРНК, СНБ и други) ја предвидува и ја обезбедува во контунитет и комплементарност со останатите документи – заштитата на животната средина, односно ја воспоставува еколошката безбедност како една од варијаблите на националната безбедност.

Останатиот дел од Стратегијата од поглед на содржината не претставува предмет на интерес на овој труд бидејќи зборува за состојбите во одбраната, перспективите, стратешките планови, со неколку зборови – стручно специфична содржина од областа на одбраната и Армијата на Република Македонија.

V ГЛАВА

УПРАВНО ОРГАНИЗАЦИСКИ СИСТЕМ ЗА БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ/БЕЗБЕДНОСНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Инаку, системите (теоретски, во општествено организациона смисла) како комплексен збир од елементи, субјекти, процеси претпоставуваат постоење на правила, надлежни субјекти, понатаму воспоставување, спроведување, контрола, оценка, унапредување на процесите итн. Во делот на безбедносниот систем на РМ, заштитата на животната средина³⁶ (именувана и како еколошки фактор за безбедност, еколошка безбедност) станувајќи збор за мошне бројни, диференцирани закани, ризици и закани од различна природа препознаена е важноста од изградба на сложен институционален механизам што може да одговори на различната природа и степен на заканите и ризиците. Интегрирањето на заштитата на животната средина во насока на остварување на безбедноста во Република Македонија од страна на Центарот за управување со кризи,

³⁶ Може да се размислува и во насока на тоа дека согласно терминологијата на Уставотворецот, Законот за животна средина како интегрален и централен закон, како и терминологијата користена во останатите законски акти во Република Македонија соодветниот термин за оваа димензија на безбедноста би бил: **Безбедност на животната средина**. Дотолку повеќе што ризиците и опасностите што се причина за несугурност се однесуваат на сите околности, сè она што нè опкружува, кое опкружување истовремено е и фактор за живот, но и фактор за уништување, односно се однесуваат на животната средина, дефинирана како таква. Инаку, во литературата се втемелува терминот **Еколошка безбедност**. Во оваа насока може да се толкува и значењето на англискиот јазик каде Environmental Security се користи во таа смисла, но доследниот превод на Environment е животна средина. Во оваа смисла може да се постави и прашањето за терминот Еколошко право кој е втемелен како таков во македонскиот јазик. Можеби терминот „**Право за животна средина**“ би било доследно решение. На овој начин би се одвоило и од „**Правото на животна средина**“ кое е едно од основните човекови слободи и права.

Дирекцијата за заштита и спасување и Министерството за животна средина и просторно планирање е од посебен интерес на овој труд од причина што тежишно овие органи на централно ниво располагаат со надлежности и овластувања во конкретната област. Истите во понатамошниот дел ќе бидат анализирани.

Безбедносните системи на државите во светот се соочуваат со бројни закани. Тие закани можат да имаат различна природа, да потекнуваат од различни извори, различно да се манифестираат и во крајна линија да имаат потенцијал да наштетат во различни степени на вообичаеното однесување и живеење на луѓето. Во најопшта смисла безбедносните системи во светот имаат задача да се справат со три (во најширока смисла на поимот) групи на закани. Првата е традиционална и конвенционална закана во форма на примена на организирано насилство во насока на загрозување на територијалниот интегритет и суверенитет на државите. Втората е задолжена за спречување и справување со внатрешно безбедносни закани (криминал, кој може да биде на национално и меѓународно ниво, понатаму, нарушување на Јавниот ред и мир, тероризам, недозволена трговија и шверц итн.). Третиот тип е оној потсистем што во најголема мера е и наш предмет на интерес, а тоа се однесува на превенција, справување и управување со природни и други непогоди, техничко-технолошки катастрофи (индустриски, електро, хемиски, нуклеарни, телекомуникациски, информатички системи и како и други големи системи), епидемии и други заразни заболувања, како и за деградации од поголем обем и уништување на животната средина.

Ако замислиме дека државата условно се заснова на меѓу другите битни елементи и на следните столбови: 1. Општествена регулација (подразбира нормативна дејност на највисокиот суверен авторитет во политичкото уредување во државата со која ги врамува, уредува општествените односи); 2. Институционална архитектура (политичката власт има потреба од операционализација на своите политики, во прва мера наменети за примена на општествената регулација во секојдневниот живот на луѓето, со право за примена и на сила со која располага на монополитички основи) – тогаш неопходно се наметнува дека од организациски аспект особена е важна институционалната поставеност на управниот систем на државата, како за сите државни активности, така и за остварување на безбедносната функција. Со оглед на тоа дека државата има еднакви цели, тогаш и нејзината „апаратура“ мора да дејствува едногласно, синхронизирано со една волја и иста цел. Ова не само што претставува обврска, туку уште поважно е дека претставува предуслов за успешно обезбедување на регулаторниот циклус на нормираните поведенија.

Во основа за целите на овој труд препознаена е потребата дека информираноста на општата јавност за добрата и потребите е еден од основните предуслови. Така на пример, таа и би ја обезбедила поддршката на политичките елити во државата. Понатаму, неопходно е државата со институционалниот инструментариум да пристапи кон полна и недвосмислена примена на политиките и активностите на сите нивоа, во овој контекст да ги намали, управува и справува со ризиците и заканите поврзани со животната средина. Соединувањето на сите нивоа на институционални инструментариуми, и на сите чинители во системот на заштита (обезбедување) на национално (хоризонтално и вертикално) и на меѓународно ниво (исто така хоризонтално и вертикално) е неопходност. И во крајна линија продлабочувањето на соработката со науката, целосно и срдечно имплементирање на нејзините реални и позитивни решенија е исто така клучот.

Во текстот постојано се обидуваме да нагласиме дека интегралниот пристап кон управување со општествените процеси е клучен за организација на едно општество. Кога станува збор за ваква организација (општеството) станува збор за најсложената организација што ја има достигнато човекот.

Безбедносниот систем на Република Македониј е во период на еволуција во текот на изминатите две децении. Конкретниот облик што го има сега можеме да кажеме дека потекнува од 2005 година заедно со севкупната реформа на јавната администрација, односно државната управа и процесот на воедначување на безбедносниот систем во компатибилност со оној на државите-членки на НАТО.

Во безбедносниот систем на генерално ниво учествува целокупната организација на власта согласно Уставот на Република Македонија од 1991 година. Во најопшти црти, Законодавната власт (на пример преку постојаната Собраниска комисија за одбрана и безбедност и претставниците во Советот за безбедност на Република Македонија), извршната власт преку Владата и Претседателот на Република Македонија (органи на државна управа: МВР, МО, МНР, сите министерства, самостојни органи на државна управа како што е Агенција за разузнавање, Дирекција за заштита на личните податоци и други) и судската власт (што ја остварува функцијата на утврдување на одговорност при прекршување на правилата во правниот поредок).

Оттука, кога зборуваме за безбедноста како организација зборуваме и за целосната организацја на власта согласно уставниот поредок. Може да се каже со извесност дека поставеноста на овие органи засновано на меѓусебната зависност, соработка, комплементарност и контрола сите овие чинители ги условува да

функционираат како систем. Тоа практично значи дека по правило би можеле да функционираат согласно положбата во правниот поредок во државата применувајќи ги општите одредби на правниот систем. Затоа што *системот* во основа е механизам што функционира како самостојно „битие“, „волја“, „организам“.

Како и кај теоријата за државна управа и нејзината улога, и во овој систем условно може да се направи поделба меѓу политички, извршен и судски дел.

Персоналната и институционална структура на политичкиот дел во најширока смисла на зборот се манифестира на ниво на претставнички органи на граѓаните и тоа:

- Собрание на Република Македонија;
- Влада на Република Македонија;
- Раководни функционери на извршната власт кои се избираат согласно политички критериуми од Собранието и Владата на Република Македонија (на пример министри, државни секретари, директори на самостојни органи на државна управа и органи во состав);
 - ⇒ Во овој случај и кога од кандидатите се бара специфично и специјализирано образование (кај голем дел од нив не се бара специфично образование, особено не кај министрите, замениците, помошниците) и работно искуство не можеме да го занемариме фактот дека изборот има политички елементи што може да се види во самата постапка, непостоењето на јавен оглас, против кандидати кај најголем дел од избраниците и најважно тоа што изборот го врши политичко мнозинство или Владата кое е негова извршна структура;
- И претставниците на локалната самоуправа, пред сè градоначалникот, Советот, како и раководни лица во рамки на општините;

Извршниот дел од персоналната структура во Републиката е манифестиран преку вработените во следните институции:

- Министерствата (особено надлежност во делот на безбедноста имаат Министерството за внатрешни работи и Министерството за одбрана, но не можеме да ги одбегнеме и другите министерства особено во контекст на парадигмата на мултидимензионалноста на безбедноста, па на пример Министерството за финансии исто така има улога во рамки на организациите што се грижат за безбедноста во поглед на обезбедување на сигурноста на финансиските трансакции, изворот на финансии, спречување на перење пари,

финансирање на забранети активности итн.); Во делот на она што е интерес на овој труд Министерството за животна средина, Министерството за економија и други министерства (се разбира најмногу Министерството за животна средина и просторно планирање) имаат клучна улога, како и во заштитата, така и во обезбедување на севкупната филозофија на одржлив развој;

- Други органи на државната управа (Агенција за разузнавање, Дирекција за заштита и спасување, Центар за управување со кризи, Дирекција за заштита на класифицирани информации, Дирекција за заштита на лични податоци) кои имаат значајна специјализирана улога во определени ресори на работа (на пример издавање на сертификати за пристап до класифицирани информации), но истовремено имаат и значајна улога во обезбедување на синхронизирано работење на системот (на пример значајната координативна улога што Центарот за управување со кризи ја има);
- Локалната самоуправа (градоначалникот, советот, општинската администрација). Процесот на децентрализација се однесува речиси на сите домени од општественото живеење (здравство, социјална заштита, заштита на животната средина, противпожарната заштита, образованието итн.) па оттука и безбедносната функција на дел од функционирањето е предмет на децентрализација (на пример изборот на Командир на полициска станица од општа надлежност од страна на Советите на општините), исто така општините имаат клучна улога во она што е потесен предмет на интерес во овој труд, а тоа е управувањето со кризи, заштитата и спасувањето во функција на остварување на безбедноста.

Претходно наведеното претставува еден опширен сублимат на она што значи институционална структура на претставничката и извршната власт (без да се навлегува во детали за сите институции) и во основа кога зборуваме за безбедноста зборуваме за горенаведените органи, повеќе, или помалку во безбедносна смисла. Со други зборови, систем на бројни потсистеми за безбедност во македонското општество.

НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

Животната средина во правно политичката реалност во Република Македонија

Од досега обработените делови несомнено може да се констатира дека животната средина претставува интерес во македонското општество. Просторот за унапредување е, се разбира, огромен. Долгорочната потреба на македонското општество во заштита и унапредување на животната средина заедно со заштита на ресурсите треба во иднина да гради основи за унапредување на безбедносната култура во сите области, и во делот на животната средина. Одржливиот развој треба да биде филозофија на животот. Затоа што спротивното во основа е многу себично. Како мала држава исто така може да се каже дека сме свесни за неопходноста во прекуграничната соработка во сите, а особено во поглед на заштитата на животната средина. Затоа што заштитата во Ново Село, Струмичко, или во Берово нема важност ако истата ја нема во Петрич, Бујановац, Благоеврад. Дојранското Езеро можеби е суровиот пример кој ја потврдува тезата.

Политиките на Република Македонија утврдени во доктрините по потпишувањето на договорот за стабилизација и асоцијација со Европската Унија во Загреб, 2000 г., современите предизвици на македонското општество (како на пример кризата во 2001 година), како и следењето на глобалните трендови условија промени во македонското општество. Овие промени бараат и организиран приод, предмет на општествена регулација и инструментализам со цел спроведување на истите. Меѓу другите, и безбедносниот систем доживеа промени во неговата организациско формална смисла, но и во содржинска (материјална) смисла. Во оваа промена животната средина утврди *силна* позиција.

Донесувањето на Законот за унапредување на животната средина во 1996 година е почетокот на организираниот пристап кон прашањето за заштита на животната средина. Не станува збор дека претходно немало активности на заштита од каков било вид. Донесувањето на ЗЖС во 2005 година е уште поголем чекор. Кругот се заокружува и со донесувањето на законите што ги регулираат прашањата поврзани со медиумите на животната средина (вода, почва воздух) и областите на животната средина (бучава, отпад, јонизирачко и нејонизирачко зрачење, батерии итн).

Со заокружувањето на трансформацијата на безбедносниот систем и создавањето на Дирекцијата за заштита и спасување и Центарот за управување со кризи заштитата на животната средина во рамки на Процената на загроеност на Република Македонија од природни ризици и опасности и Процената за загроеност на РМ од сите ризици и

опасности се издигна на повисоко рамниште. Овој процес го помогна и процесот на децентрализација на власта со зголемување на надлежностите на локалната самоуправа.

На пример, за сериозноста на предизвиците поврзани со заштита на животната средина зборува и изјавата на Кофи Анан, според кој: „не постои кохерентност на заштитата на животна средина на глобално ниво“. Повеќето напори за воспоставување на структури што ќе управуваат со прашањата поврзани со глобалната деградација на животната средина не постигнаа ефект ниту во делот на климатски промени, ниту во сечењето на шумите, ниту во опустошувањето на земјата. Регионалните и глобалните мултилатерални договори од областа на животната средина се потценети со несоодветна имплементација и спроведување од страна на државите-членки“. (Lepiltier, 2005, стр. 236)

Сложеноста се состои во множество од прашања. Генералната засилена нормативна активност како на национално, така и на меѓународно ниво нема капацитети за имплементирање на решенијата. Ние претходно со наведувањето на речиси 100 закони со кои животната средина е тесно поврзана покажавме дека областа е обемна, сложена, со голем број надлежни органи. А спроведувањето бара кохерентност, комплементарност.

Прашањето за потребите од заштита на животната средина во голем број држави, меѓу кои и во Македонија создава проблеми во балансирањето меѓу потребата за економски развој. Буџетирањето и одделувањето на средства за МЖСПП ако ги погледнеме ребалансите на буџетот во изминатите години најчесто е „жртва“. Оттука предвидените *Програми за животна средина* најчесто не се спроведуваат.

Во поглед на безбедносните аспекти за животната средина засега останува да кажеме дека просторот за нивно развивање е голем.

БЕЗБЕДНОСЕН/ни СИСТЕМ/организации НАДЛЕЖЕН/ни ЗА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Како што претходно наведовме, безбедносниот систем се состои меѓу другото и од институционална структура. Во делот на животната средина во правниот систем на Република Македонија првично се обезбедени нормативните претпоставки за заштита на животната средина со кои истовремено се создаваат и претпоставките за создавање на организациските решенија.

Во комплементарна надлежност на хоризонтално ниво на државна управа (пример: Државен инспекторат за животна средина, фитосанитарна управа, Државен инспекторат за земјоделство, водостопанство и шумарство, Државен пазарен инспекторат, Агенција за храна, Царинска управа итн), како и на ниво на локална самоуправа (пример: овластени инспектори за животна средина, комунална полиција, урбанизам и градежништво) се јавуваат бројни органи што имаат надлежност во решавање на прашања поврзани со животната средина.

Системот на заштита на животната средина за остварување на целите на заштитата на животната средина (зачувување, заштита, обновување, унапредување на квалитетот на животната средина, здравјето и животот на луѓето, биолошката разновидност и др.) *подразбира преземање на мерки и активности за долгорочно планирање на заштитата и унапредувањето на животната средина, развојот на заштитата и управувањето со животната средина при што се усогласуваат реализацијата на остварувањето на економските, техничките, научните, образовните и организациските мерки и активности* што се утврдуваат во стратешките, планските и програмските документи регулирајќи прашања од областа на регионалниот развој, образованието и науката, просторното и урбанистичкото планирање, стопанските дејности, тероризмот, телекомуникациите, просторното и урбанистичко планирање, и се разбира управувањето со кризни состојби, а особено заштитата и спасувањето.

ЛОКАЛНА САМОУПРАВА

ИДЕЈА

Луѓето покрај другото се и политички суштества како што вели Аристотел. Тоа може да се толкува како волја и право да учествуваат во одлуките што имаат општо (заедничко) значење. На ниво на организирање на животот во едно општество од административно-егзекутивен карактер извршувањето на политиките секогаш е блиску до граѓанинот. Тој непосредно ги чувствува последиците. Меѓутоа кога се во прашање донесување на одлуките тој однос не е во правопрпорционален облик.

Организациските науки утврдиле дека чувството на донесување на одлуката ќе обезбеди сигурност во нејзиното имплементирање. Тоа се однесува како на стопанско претпријатие, така и на масовни организациски форми, каква што е во крајна линија и

државата. Политичките науки ја утврдиле истата претпоставка. Се чини дека не може да се очекува поинаков резултат. И двете тргнуваат од променливите варијабли на учество на припадници на одредена организација во одлуките за истата. И во овој случај чувството на припадност се развива, потврдува, унапредува. Во однос на овие тези може да се забележи примерот со Magna carta Libertatum, иако има степен на дигресија од дискусијата. Имено, истата претставуваше во основа создавање на плуралистички основи на сопственоста. Тоа беше условот на лордовите за учество во војната.

На ниво на политички живот во едно општество „приближувањето“ на одлуките, учеството во одлуките на работи од заеднички, односно општ интерес, децентрализацијата на власта е обезбедена во правниот, политички и општокултурен живот на граѓаните преку Институтот на локална самоуправа. Материјалните елементи на овој институт во изминатите неколку редови во една апстрактно збиена форма беше претставен. И во истата форма локалната самоуправа покрај тоа што има политички екстракт (истата е предмет на општи, слободни избори) на прашањето, има и длабок културолошки и организациски екстракт што треба да обезбеди посложени и поорганизирани форми на заедничкиот живот на луѓето истовремено овозможувајќи и простор за нивен личен развој во секоја смисла на зборот.

Локалната самоуправа е политичка и правна рамка за раководење и решавање на одредена група прашања на точно утврдена територија кои заеднички ги поврзува определена географска, територијална, природна, економска целина. Таа по својата природа претставува извршна власт.

ПРАВНИ ОСНОВИ

Локалната самоуправа претставува темелна вредност на Уставниот поредок на Република Македонија. Петтата глава од Уставот исто така е посветена на генерално утврдување на содржината и формата на истата. Амандманите на Уставот од 2001³⁷

³⁷ Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII на Уставот на Република Македонија, („Сл.Весник на Р.Македонија“ бр.91 од 20.11.2001 година). Донесени како последица на решенијата во Охридскиот рамковен договор од 12.8.2001 со кој се постигна решение меѓу политичкиот врв од страна на политички претставници на Македонците и Албанците. Децентрализацијата во овој дел е директно резултат на овој договор, но треба да напоменеме дека и претходно забележлива е слабата позиција на единиците за локална самоуправа, согласно законот за локална самоуправа од 1995 година (на основ на што е донесена стратегија за реформа на системот на локалната самоуправа во 1999 година). Со овие амандмани бројни прашања се препуштија во надлежност на единиците на локалната самоуправа. Генерален впечаток е дека децентрализацијата се одвива бавно и инертно. Другите клучни закони: Законот за територијална организација на единиците на локална самоуправа – што се донесе на „стаклени нозе“ со референдумско изјаснување во 2004 година и Законот за финансисрање на единиците на локалната самоуправа – 2006 година се донесени неколку години по законот за локална самоуправа – 2002 година. Воочувајќи го временскиот период за

година исто така значително ги менуваат или дополнуваат уставните решенија, особено во поглед на поимот, организацијата и надлежноста на локалната самоуправа. Првиот Закон за локална самоуправа е донесен во 1995 година што е прво системско решение во независна Македонија кој ја уредува системската и правната рамка на локалната самоуправа. Се работи за формално практикување на правото на локална самоуправа поради бројните недостатоци во многу сфери, но пред сè немањето на фактичка надлежност и не постоењето на автономија и самостојност во делот на финансирање. Практично, не постоеле приходи за општините.

Денешните правни основи на функционирањето на локалната самоуправа од содржински, организациски и финансиски аспект се заокружени со: Законот за локална самоуправа од 2002 година, Законот за територијална организација на единиците на локалната самоуправа и Законот за финансирање на единиците на локалната самоуправа.

Од содржински аспект Законот за локална самоуправа ја наведува надлежноста на единиците на локалната самоуправа (ЕЛС) и тоа:

1. Урбанистичкото и руралното планирање,
2. Заштита на животната средина и природата;
3. Локалниот економски развој;
4. Комуналните дејности, кои опфаќаат една широк опсег на дејности од што се гледа и значењето на локалната самоуправа;
5. Културата, придонес и можност за унапредување и помагање на развојот на културните вредности;
6. Спортот и рекреацијата;
7. Социјалната заштита и заштитата на децата (аспектот каде Македонија се декларира, меѓу другото и како социјална држава);
8. Средното и основното образование;
9. Здравствена заштита – примарната здравствена заштита и друго;
10. Спроведување на подготовки и преземање мерки за заштита и спасување на граѓаните и материјални добра од воени разурнувања, природни непогоди и други несреќи и од последиците предизвикани во нив; и
11. Противпожарната заштита што ја вршат територијалните противпожарни единици; Покрај овој тип на општа надлежност на општините постои уште еден вид наречен делегирана надлежност, односно пренесена надлежност.

Претходно наведените надлежности на ЕЛС во смисла на „сувереност“ на општините се утврдени како изворни надлежности што не можат да бидат предмет на авокација (одземање на надлежност). Тие се предвидени со закон и контрола се врши само на материјално-финансиското работење. Иако се работи за изворна надлежност во

нормативно уредување на областа (4 години, а кои дополнително трпат измени и дополнувања) можеме само да препоставиме колку операционализацијата е навремена и целосна?

поглед на финансиското работење практично централниот авторитет на „заедничките средства“ од граѓаните според ова останал во исклучителна надлежност на централната власт.

Покрај изворната постои и институт-делегација, односно пренесување на надлежност каде според член 23 ст.1 од Законот за локална самоуправа е утврдено дека „Органот на државната управа може да го делегира извршувањето на определени работи од своја надлежност на градоначалникот, во согласност со закон и во тие случаи се пренесуваат и средствата предвидени за тоа извршување, притоа начинот на извршувањето може да се приспособи на локалните услови“, при тоа: „органот на државната управа е супсидијарно одговорен за извршувањето на делегираните работи.“ Надлежноста на централниот авторитет во поглед на оваа надлежност е многу повеќе изразен.

Регулаторниот процес на државата во смисла на остварување на правниот поредок во едно општество (во смисла нормирањето) би можело да се спореди со определен план. План кој има карактеристики на планирање од краток, среден и долг рок (релативно) но истовремено и претставува акциска програма. Велиме акциска програма бидејќи практично сетот на правни решенија претставува формирање на апстрактен процес на планирање на функционирање на определен систем.

Во смисла на идејата за локалната самоуправа за која говоревме претходно обидот и тенденцијата на функционирањето на македонското општество е таа да станува столб на повеќе прашања во државата.

Локалната самоуправа во сите три системски закони, ЗЖС, ЗУК и ЗЗС е утврдена како елемент во системот што обезбедува и е една од основните претпоставки за функционирање.

МИНИСТЕРСТВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА (МЖСПП)

Министерството за животна средина и просторно планирање е самостоен орган на државната управа на Република Македонија формиран со Законот за организација и работа на органите на државната управа на Република Македонија (ЗОРОДУ). Во генерална смисла се работи за организациска структура што е составен дел од Владата на Република Македонија и во основа на еден симболичен начин е претставена декларативната важност што се дава на животната средина во современото општество. Министерот кој е истовремено и член на Владата ја овозможува дирекната и непосредна

врска на министерството со носителот на извршната власт (Владата) што во политичка смисла и конотација има посебна важност. Со оглед на тоа дека животната средина е преширока област за да биде врамена во надлежности на еден орган несомнено сите аспекти на животната средина не се во надлежност на ова Министерство, но тоа секако останува централниот, координативен, стратешки орган кој во основа поседува надлежност: да ја следи состојбата во животната средина; да остварува активности насочени кон заштита на водите, почвата, флората, фауната, воздухот и озонската обвивка од загадување, заштита од бучава, радијација, заштита на биодиверзитетот, геодиверзитетот, националните паркови и на заштитените области; Да обезбедува реставрација на загадените делови од животната средина, да предлага мерки за третман на цврст отпад, просторно планирање, просторен информативен центар, да врши надзор на активности од негова надлежност, како и да врши други работи утврдени со закон.

Во рамки на МЖСПП како органи во состав постојат Управата за животна средина, Државен инспекторат за животна средина и Македонски информативен центар за животна средина. Исто така Министерството е поделено на девет сектори што дополнително се поделени во одделенија согласно правилата утврдени во ЗОРОДУ и Уредбата на Владата за внатрешна организација на органите на државната управа (каде се утврдени начелните и деталните правила за внатрешна организација на органите на државната управа). Во организациска смисла поставен е и заменик-министер, државен секретар како и 5 државни советници за различни тематски области (правни работи, животна средина, климатски промени, индустриско загадување и управување со ризици, за води и инвестиции).

Графички приказ бр. 12. Организациска структура на Министерство за животна средина и просторно планирање на Република Македонија

(Europe U. N., 2011, стр.24)

На органограмот, практично може да ја видиме организациската структура на Министерството за животна средина и просторно планирање во делот на високиот и условно кажано, средниот управувачки (менаџерски) дел изостанувајќи ги органите во состав што се прикажани во својата организациска структура подолу во текстот.

Бројот на вработени лица во 2011 година во министерството е 167 лица. (Марковски & Јовановиќ, 2010, стр. 17) Со оглед на тоа дека се работи за Министерство што е формирано пред 15 години состојбите несомнено се движат во нагорна линија, иако, се разбира просторот за развој е голем и неопходен во кадровска смисла. На пример 19-те државни инспектори за животна средина од кои поголем дел од нив се истовремено и државни инспектори за заштита на природата може да се толкува како недоволен кадровски капацитет.³⁸

Надлежноста на МЖСПП во остварување на заштита и унапредување е однапред претпоставена надлежност веројатно уште во моментот кога го читаме Уставот на Република Македонија каде животната средина е утврдена како една од темелните вредности на уставниот поредок и истовремено неприкосновено право на човекот. Во оваа смисла и Законот за животната средина има идентично значење.

МЖСПП во најголем дел е повикано и надлежно да одговори на остварување на целите на Законот за животната средина (и други закони од областа на животната средина).

³⁸ Истражувањето спроведено во 2011 година каде учествуваат вработени во Државниот инспекторат за животна средина и овластените инспектори за животна средина во рамки на општините и градот Скопје покажа дека еден од најголемите проблеми на двете нивоа (државни и локално) е недостатокот на кадри во оваа смисла. Бројката на државни инспектори и тогаш беше исто толку голема како и денес. Во делот на општините се зборува за 50-на општини (од 85) коишто имаа вработено ОИЖС.

Во контекст на оваа студија семантиката која ја користи ЗЖС (како централен закон) може да се воочи употреба на зборови што имаат или обезбедуваат безбедносна улога во смисла на објаснување на безбедносни појави и состојби. Така на пример, зборот „*заштита*“ се користи во три од петте стратешки цели на законот и тоа:

1) Зачувување, заштита, обновување и унапредување на квалитетот на животната средина;

2) Заштита на животот и здравјето на луѓето;

3) Заштита на биолошката разновидност;

4) Рационално и одржливо користење на природните богатства; и

5) Спроведување и унапредување на мерките за решавање на регионалните и на глобалните проблеми на животната средина.

Терминот *заштита* е многу близок до поимот безбедност бидејќи во основа може да се толкува како *процес на остварување на активности со цел отстранување на опасност или ризик*. Според тоа, целите на ЗЖС согласно семантичкиот контекст се обраќаат со терминологија која подразбира безбедносно интересна димензија.

Во контекст на претпоставките на овој труд особено во вкупноста на заштитата на животната средина и конкретната улога на Министерството, Центарот (ЦУК) и Дирекцијата (ДЗС) особено важност имаат одредбите од Законот за животната средина според кој Министерството ја утврдува одговорноста за причинета еколошка штета или штета на животната средина. Утврдувањето на обврската на потенцијалните или фактичките сторители на штетите со генералните одредби:

1) Превенција и ремедијација на целокупната штета предизвикана врз животната средина;

2) Реституција на животната средина; и

3) Воведување на мерки и практики за минимизирање на ризикот од штета врз животната средина.

Во целина идејата за превенција и ремедијација, како и воведување на мерки за минимизирање на ризиците претставува сериозна активност и надлежност на Министерството и има клучна важност во остварување на безбедноста во Република Македонија.

Во оваа смисла Државниот инспекторат за кој зборуваме подолу има исклучително важна улога. Меѓу другото и со изразената положба на репресивен орган, со оглед на природата на инспекцискиот надзор.

МАКЕДОНСКИ ИНФОРМАТИВЕН ЦЕНТАР ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Се работи за организација што има цел да формира и одржува база на податоци и информации за состојбата со медиумите и одделните области на животната средина. Националниот информативен систем за животна средина се формира врз основа на Законот за животната средина и ја врши функцијата на документирање, анализа, подготовка на стратешки документи, планови, препораки, следење на состојбите со нивно квантифицирање во нумерички изрази што се однесува на Република Македонија. Во рамки на Министерството како што реквме, тоа е орган во состав насловен како „Македонскиот информативен центар за животна средина“ основан со цел да биде во состојба да создаде услови за документирање на појавите, предвидување, управување и справување со ризиците по животната средина во Република Македонија. Во Хрватска ваквата функција ја има Агенцијата за заштита на животната средина, која е формирана заради прибирање и обединување на податоците и информациите за животната средина (заради осигурување и следење на спроведувањето на прописите што се однесуваат на животната средина и одржливиот развој), при што нејзината работа е регулирана со посебен пропис.³⁹ Исто така и во Словенија наоѓаме вакво решение.

Функцијата на овој центар со оглед на тоа дека има карактер на документирање, собирање, систематизирање, чување, анализирање, дистрибуција, чување и презентирање на податоците поврзани со состојбата, квалитетот и трендовите на сите медиуми и области на животната средина, како и предвидувања со употреба на техниките за моделирање заради интегрално управување со заштита на животната средина и/или со поединечните медиуми или области на животната средина, како и за следење на имплементацијата на документите за одржлив развој и заштита на животната средина.

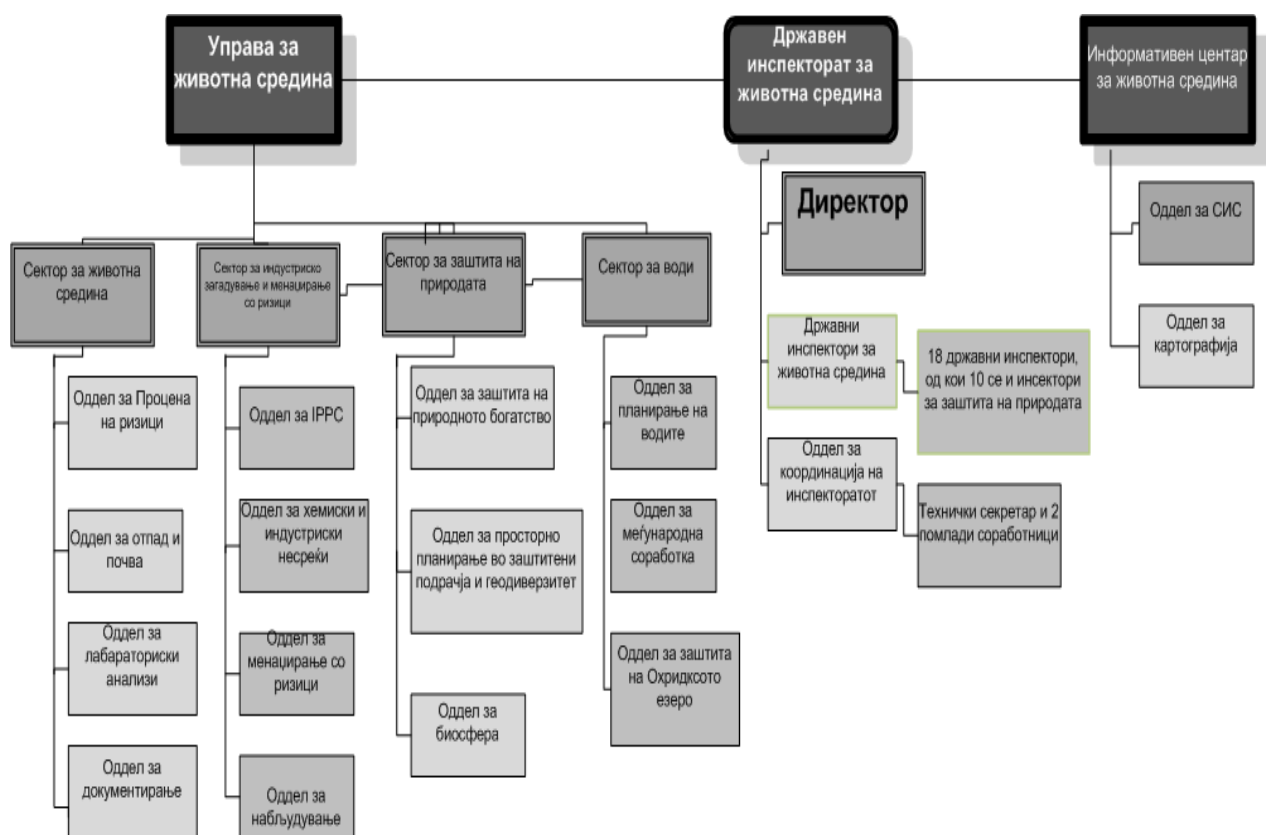
УПРАВА ЗА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Управата за животна средина е уште еден орган во состав на Министерството за животна средина и просторно планирање што врши стручни работи во поглед на: 1) Заштита на природата; 2) Управувањето со отпадот, воздухот, хемикалиите, бучавата и други области на животната средина; 3) Заштита на водите и почвата од загадување; 4) Постапката за оцена на влијанијата на определни проекти врз ЖС и во постапката за

³⁹ Zakon o zaštiti okoliša, (Narodne novine, бр. 110/07) член 37.

издавање на интегрирани еколошки дозволи и дозволи за усогласување со оперативен план; 5) Го води катастарот за животната средина и Регистарот на загадувачки материи и супстанции; 6) Го врши мониторингот на животната средина. Од наведеното може да се извлече заклучок дека Управата за животната средина во најголем дел ја претставува исклучително стручната компонента на Министерството. Имено и Законот нагласува дека управата ги извршува стручните работи што произлегуваат од ЗЖС: Подолу може да ја видиме организациската структура на органите во состав на Министерството, за кои зборуваме во овој дел од студијата.

Графички приказ бр. 13. Организациска структура на Управата за животна средина, Државниот инспекторат за животна средина и Македонскиот информативен центар за животна средина.

(Иванов, Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на

Државниот инспекторат за животна средина (необјавен магистерски труд), 2011, стр. 173)

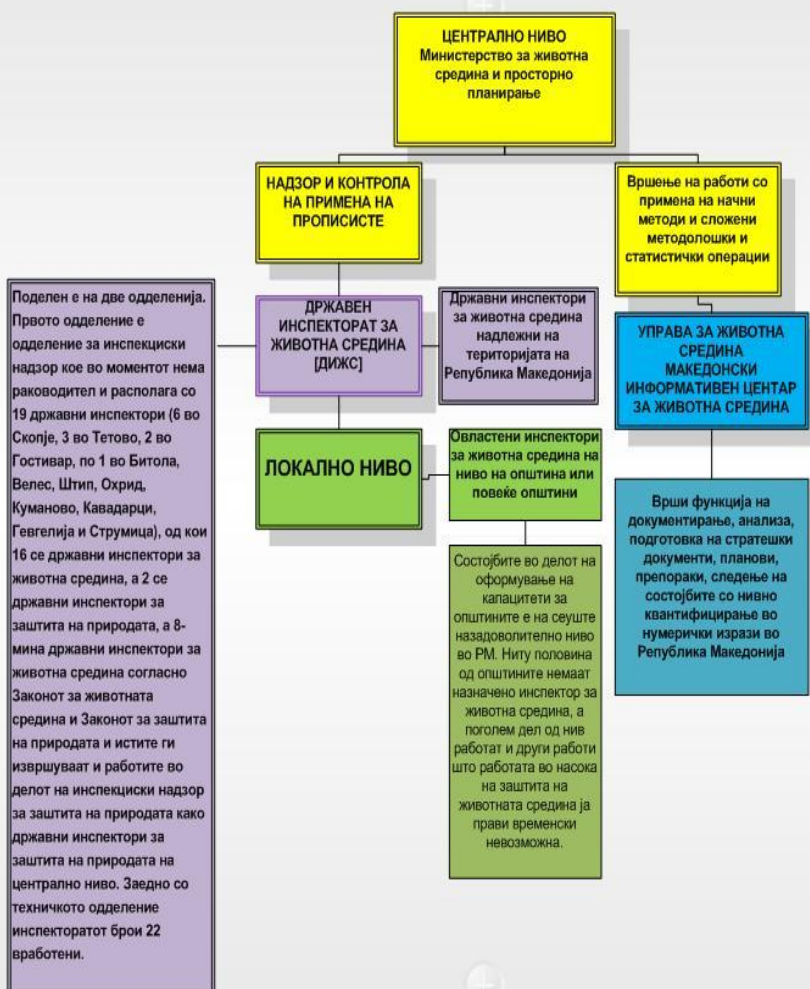
Од претставениот органограм над овој текст може да се види организациската структура на трите органи во состав на МЖСПП и тоа: Управата за животна средина, Државниот инспекторат за животна средина и Информативниот центар за животна средина. Како што може да видиме управата има четири сектори, и со истата раководи директор кој се бира од Владата на Република Македонија.

ДРЖАВЕН ИНСПЕКТОРАТ ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА

ДИЖС врши инспекциски надзор над примената на техничко-технолошките мерки за заштита на воздухот, водите, земјиштето, флората и фауната од деградирање и загадување, заштита на гео и биодиверзитетот, посебното природно богатство (национални паркови, споменици на природата, парк шуми, орнитолошки резервати и други подрачја заштитени со закон), заштита на озонската обвивка, заштита од штетна бучава во животна средина и заштита од нејонизирачки зрачења во заштитетни подрачја, превенција од еколошки инциденти. (Europe U. N., 2011, стр.22)

Графички приказ бр. 14. Институционална рамка за заштита на животната средина во рамки на МЖСПП и локалната самоуправа

ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА ЗА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ДИЖС партиципира во решавање на инциденти што ја загрозуваат животната средина, како и нивна превенција, вклучен е во процесот на издавање/преговори за ИСКЗ дозволи во процесот на прифаќање на најдобро достапни техники, учествува со експертски мислења, ставови и извештаи за останати државни институции и други организации, остварува тесна соработка со Полицијата и Царината како и со другите партнер-инспекторати на централно и локално ниво, обезбедува пристап на информациите за животната средина до јавноста, согласно законската рамка. Потребно е да се одбележи неопходноста во соработката со другите државни органи и институции. Царината и МВР можеме да ги истакнеме со оглед на спецификата на координацијата и соработката што се однесува на потребата за примена на истражни и специјални истражни мерки согласно ЗКП. Имено, ваков тип на мерки можат да преземаат овие органи на државната управа, а во овој дел значителна улога има и јавното обвинителство.

Ваквата соработка особено е потребна имајќи предвид дека еколошкиот криминал многу често е прекуграничен, како во поглед на фактичко извршување, така и во поглед на последиците од одредено однесување. Имено, потребните специфични знаења кое го поседуваат инспекторите за животна средина се неопходност во утврдување на ваков тип на криминал, имајќи го предвид нивното образование, специфичните знаења и вештини што ги поседуваат, како и техниката и опремата со која располагаат.

Главна активност на ДИЖС е да спроведе проверки, истраги и ревизии на локациите. Тие се три типа активности:

- ⇒ превентивни (во процесот на одобрение на ИСКЗ, т.н еколошки дозволи, авторизации, гранични вредности на емисии);
- ⇒ казнени (наметнување казни, декомисионирање на операциите или активностите);
- ⇒ ремедијативни (наметнување активности за ремедијација за елиминирање на недостатоците и нивните причини).

ДИЖС преку управни постапки утврдува повреди на прописите од областа на животната средина, а тие постапки може да ги поделиме согласно нивната функција на:

- ⇒ кривични и
- ⇒ прекршочни.

(Годишен извештај за извршен инспекциски надзор за спроведувањето на мерките за заштита на животната средина и природата за 2010 година, 2011, стр. 4)

Што се однесува до предметот на инспекцискиот надзор во животната средина од страна на ДИЖС може да кажеме дека се работи за извонредно сложена надлежност што се состои од голем број овластувања, односно обврски. Во овој дел (се мисли на делокруг на надлежност на државните инспектори) се работи за бројни надлежности од коишто, некои се однесуваат на утврдување на: подобност на инсталации што се градат, дали се надминуваат дозволените количини на загадувачки материи, утврдување дали постои елаборат за животна средина, дали субјектите што постапуваат согласно законот за животна средина постапуваат согласно правилата за информирање на јавноста, увид и контрола во сите фази на работа итн. (Иванов, Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина (необјавен магистерски труд), 2011, стр.178) Државните инспектори се надлежни и во однос на вршење на надзорот над примената на мерките за заштита на почвата од загадување и пренамена на користење на почвата во делот на: преземање мерки за

спречување на загадување, почитување на пропишани проекти за рекултивирање на почвата, преземање мерки за заштита на почвата од загадување, исправност на апарати за мониторинг и др. Исто така важни се надлежностите на Државните инспектори во делот на надзор на спроведувањето на мерките за заштита од нејонизирачко зрачење, како и надзор над спроведување на мерките за заштита од непријатна миризма од инсталации со А – интегрирана еколошка дозвола и Б – интегрирана еколошка дозвола. ДИЖС партиципира во решавање на инциденти што ја загрозуваат животната средина, како и нивна превенција, вклучен е во процесот на издавање/преговори за ИСКЗ дозволи во процесот на прифаќање на најдобро достапни техники, учествува со експертски мислења, ставови и извештаи за останати државни институции и други организации, остварува тесна соработка со Полицијата и Царината како и со другите партнер-инспекторати на централно и локално ниво, обезбедува пристап на информациите за животната средина до јавноста, согласно законската рамка. Потребно е да се одбележи неопходноста во соработката со другите државни органи и институции. Царината и МВР може да ги истакнеме со оглед на спецификата на координацијата и соработката што се однесува на потребата за примена на истражни и специјални истражни мерки согласно ЗКП. Имено, ваков тип на мерки можат да преземаат овие органи на државната управа, а во овој дел значителна улога има и јавното обвинителство. Ваквата соработка особено е потребна имајќи предвид дека еколошкиот криминал многу често е прекуграничен, како во поглед на фактичко извршување, така и во поглед на последиците од одредено однесување. Имено, потребните специфични знаења кое го поседуваат инспекторите за животна средина се неопходност во утврдување на ваков тип на криминал, имајќи го предвид нивното образование, специфичните знаења и вештини што ги поседуваат, како и техниката и опремата со која располагаат. (Иванов, Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина (необјавен магистерски труд), 2011, стр. 176)

ДИЖС постапува во инспекциска постапка и применува мерки согласно Законот за животната средина, Законот за прекршоците и Законот за управна постапка како важечки процесни закони. Во материјално-правна смисла претставуваат предмет на контрола сите закони кои ги уредуваат областите на животната средина (природата, отпадот, вибрациите, јонизацијата и нејонизирачкото зрачење, климата, миризмата и сите други елементи што претставуваат нераскинливи делови од животната средина). Со оглед на тоа дека инспекциската постапка претставува посебен тип на управна постапка, една од нејните главни карактеристики претставува донесувањето на решението како

конкретен правен акт со кое се определуваат определени права и обврски за конкретни правни субјекти. Во овој дел, државните инспектори при вршење на надзор се овластени да донесуваат решенија во управна (инспекциска) постапка при што можат: да определат мерки за отстранување на причините за настанување на загадување, отстранување на штетни последици, определат мерки за превенција, забрана за изградба или реконструкција на инсталација, ограничување на работа на објекти, постројки и инсталации, како и да изречат забрана на нивна работа. Понатаму, главните прашања од кои може да ја воочиме авторитативноста на инспекцискиот надзор од страна на ДИЖС е во делот дека при изрекување на решенијата мерките може да бидат: забрана, ограничување, одземање, задолжување. Мерките за превенција се мерки што подразбираат превентивна активност. Она што е воочливо во законот за животната средина е дека репресивните мерки кои се претходно наведени се побројни и можеби и поефикасни навидум.

Истражувањето спроведено во 2011 година на Државни и Овластени инспектори за животна средина ги констатира следните одговори на инспекторите:

Табела бр. 6. Кои мерки најчесто ги преземаат Државните инспектори за животна средина

Согласно законот за животната средина, при донесување на решенија по завршен инспекциски надзор Вие како државни или овластени инспектори најчесто какви мерки преземате?	
1.	Налагам преземање на мерки за отстранување на причините за загадувањето.
2.	Совети.
3.	Корективни мерки: забрана за работа на определено време.
4.	Пред сè нерепресивни мерки како на пример: едукативни информации со рокови за исполнување на одредени насоки и задолженија со решенија во управна постапка, таму каде што треба да се носи забрана, а понекогаш и глоба, платни налози или барање до прекршочна комисија.
5.	Пред сè со решение задолженија, едукативен пристап, а доколку е крајно нужно и прекршочни одредби, на пример забрана и сл.
6.	Превентивни и со рок на отстранување на недостатоците.
7.	Превентивни, информативни, едукативни.
8.	Увид дали се преземаат препораки и мерки предвидени со решението.
9.	Во малкуте инспекциски надзори што сум ги извршила, најчесто стравот од големите казни ги натерал пријавените да постапат по моите укажувања (согласно со Законот). Во тој случај ги затворам постапките со записник од дополнителниот увид и констатација дека случајот е решен.
10.	Во определен временски период да се отстранат недостатоците, односно загадувањето на животната средина. Мандатни казни. Прекршочни пријави.
11.	Задолжение да се извршат некои активности или забрана доколку има прекршување на законски одредби.
12.	Задолжение да се завршат некои дејности.
13.	Во краен случај преземам прекршочни мерки. Во најголем случај се мерки за отстранување на прекршокот со одреден даден рок.
14.	Зависи од констатираните состојби при увидот.

15.	Задолженија.
16.	Задолжување за отстарнување на неправилност.
17.	Мерки во урбана постапка.
18.	Мерки и начин за надминување на последиците од сторување на прекршокот.
19.	Определени согласно Законот по кој постапувам: порамнување, посредување, поведување на прекршочна постапка, а кои се прецизирани во диспозитивот на предметното решение.
20.	Превентивни мерки.
21.	Со решение и даден рок за отстранување на проблемот, а потоа прекршочна постапка.
22.	Со решение се задолжува странката да ја отстрани аномалијата доколку е констатирано неправилност.

Врз основа на горенаведените информации, Министерството за животна средина и просторно планирање, и тоа во компактност со трите органи во состав обезбедува полна покриеност на областите за кои е формирано. Можеби во иднина треба да се размислува за одделување на информативниот центар ако за тоа има просторни, и пред сè финансиски можности. Независноста од документирање, анализа, интерпретација на податоците што имаат клучна важност во системот може да има позитивен ефект на развојот на овој дел од природата на работа поврзана со животната средина. Контролната улога која ја има Државниот инспекторат за животна средина во спроведување на процесот на заштита на животната средина исто така има клучно значење. Независноста и професионалноста на вработените во овој дел имаат клучна важност. Тие го заокружуваат системот на заштита на животната средина, предупредуваат и по потреба санкционираат. Стручните капацитети кои се развиени во линија на работа во Управата за животна средина како орган во состав кој има висок степен на организациона независност го заокружува триаголникот што ја остварува организационата претпоставка за остварување на надлежностите на Министерството за животна средина и просторно планирање. Оттука, во голем дел може со сигурност да се констатира дека МЖСПП има централна улога во заштитата на животната средина. ДИЖС заедно со Овластените инспектори во општините несомнено со контролно – надзорното овластување остваруваат/може да остваруваат изразена превентивна и репресивна активност на заштита на животната средина во реалниот живот. Во оваа смисла ова Министерство има и изразена безбедносна улога во нашето општество.

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА И ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ

Да си поставиме едно реторичко прашање. Дали ако наместо поимот „заштита“ на животната средина го користиме терминот „безбедност“ на животната средина

законските решенија ќе изгубат смисла? На ова прашање почнавме да одговараме со заменување на овие термини и во основа смислата на речениците и целеисходноста на решенијата останаа исти. Оттука, ова е една почетна претпоставка за тоа дека системот за животна средина треба да обезбеди во основа отсуство од загрозувања, или ако сакаме со доследната законска терминологија – отсуство (управување и справување) со ризици и опасности. Централниот закон што истовремено претставува и генерален закон за заштитата на животната средина во РМ како што многупати напоменавме е Законот за животната средина. Покрај ЗЖС се применуваат и законите што регулираат прашања поврзани со медиумите на животната средина, како и областите на животната средина кои треба да обезбедат заштита од штетни влијанија од вршење на различни дејности, загадувачки супстанции и технологии, отпадот, бучавата, вибрациите, јонизирачкото и нејонизирачкото зрачење. Во основа системот на животна средина има цел за заштита од претходно наведените процеси и активности. Оттука, во генерална смисла на зборот системот на животна средина што се заснова на интегриран пристап кон заштитата на животната средина и воспоставува систем за заштита и истовремено развој на контролни механизми со цел остварување на заштитата (безбедноста). Животната средина, нејзините медиуми и области се исто така предмет на регулирање на посебни закони, како што се оние за управување со отпад, квалитет на амбиентален воздух, заштита од бучава, заштита на природата, водите и др. Централната тенденција за остварување на безбедносните димензии на животната средина може да ја видиме и во утврдените цели на спречување и заштита од штетни влијанија. Односно отсуство на закани, загрозувања. Практично општата теорија за безбедноста.

Наш предмет на интерес претставува Законот за животна средина и неговите подзаконските акти. На почеток би сакале да истакнеме дека генерално терминологијата што ја користи ЗЖС е терминологија која има длабока безбедносна димензија. Генералната аналогија која се прави меѓу „безбедноста“ и „заштитата“ на ниво на перцепција кај општата јавност има длабоко влијание. Имено, постојано станува збор за „заштита на животната средина“. Со други зборови тоа би значело и обезбедување на животната средина.

Основната цел на ЗЖС е да обезбеди: спречување на ризикот и опасностите по животната средина.

Создавањето на систем на планирање на заштитата, унапредувањето и управувањето со животната средина во основа треба да обезбеди спречување на ризиците и опасностите. Системот се остварува и преку: оцената на влијанието врз

луѓето и биолошката разновидност, почвата, водата, воздухот, другите природни богатства, климата, историското и културното наследство, како и меѓусебното влијание на елементите. Интегрираноста на системот може да ја воочиме во делот на тоа дека оценка на влијание врз животната средина се врши и кога се донесуваат стратегиски документи од областа на земјоделството, шумарството, рибарството, енергетиката, рударството, индустријата, транспортот, регионалниот развој, телекомуникациите, управувањето со отпадот и водите, туризмот, просторното и урбанистичко планирање и користење на земјиштето.

Во поглед на безбедносно релевантите димензии на системот за животна средина би ги издвоиле следните законски решенија:

Табела бр. 7. Системски безбедносни димензии на ЗЖС

поим	Објаснување	Законски основ
Опасност	Автентично својство на некоја супстанција или физичка ситуација, со потенцијал за предизвикување штети за животот и здравјето на човекот и за ЖС.	Член 5, став 1, точка 45
Ризик	Можност за појава на одредена последица за животната средина, во одреден временски период или околности.	Член 5, став 1, точка 44
Хаварија	Појава во вид на голема емисија, пожар или експлозија настаната како резултат на неконтролирани настани во текот на работењето на кој било систем што доведува до опасност животот и здравјето на луѓето, животната средина.	Член 5, став 1 точка 44
Еколошка штета	Штета причинета на заштитените видови и природните живеалишта, водите и почвата.	Член 5, став 1, точка 51
Климатски промени	Промени предизвикани од антропогени влијанија врз климатскиот систем согласно со Рамковната конвенција за климатски промени.	Член 5, став 1, точка 55

Прашањето за животната средина како едно од централните прашања на моралниот дискурс во меѓународната политика во последните неколку децении резултираше и со утврдена потреба и неопходност од висок степен на информираност и учество на јавноста во прашањата поврзани со животната средина. Ваквиот облик на „непосредна“ демократија, иако мора да кажеме дека повеќе е замисла во моментот отколку што е реалност, веројатно во најголем дел како резултат на неинформираноста

на општата јавност, може да се каже дека има огромно значење. И генерално како принцип на управување со одредена област, но уште повеќе како безбедносен дискурс во смисла на тоа дека граѓаните учествуваат, донесуваат одлуки, се прашуваат за прашања што се непосредно поврзани со нивната околина, здравје, опкружување, со еден збор – безбедност. На ваквиот развој и пристап воопшто големо значење има конвенцијата од Архус (Aarhus) која се однесува на правото на информации, пристап до правда и учество во одлучување на јавноста во прашања поврзани со животната средина.

И во оваа смисла учеството на јавноста е општа цел на законот што се заснова на многубројни механизми од кои овде ќе ги наведеме клучните. Начелото на учество на јавноста и пристап до информации (член 17), начелото на подигање на јавната свест за значењето и заштитата на животната средина (член 18) предвидуваат дека општа обврска е и на органите на централната и на органите на локалната власт да обезбедат можност за учество на јавноста во донесување на одлуки. Исто така што се однесува до подигање на јавната свест се предвидува општа „мобилизација“ на целокупниот систем (образовен, здравствен, информативен, културен, граѓански и др.) во подигнување на јавната свест. Позитивен пример е решението според кое животната средина треба да биде предмет на наставните содржини и програми на основното и средното образование (член 4, точка 11) со цел развивање на свеста за потребата од заштита на животната средина. Во овој контекст согласно член 61 јавноста е овластена да учествува во донесување на плански документи, освен кога се работи за Националната безбедност, одбраната на земјата и заштитата и спасувањето на населението. Имено, согласно член 69 пред започнување на постапката за усвојување на планскиот документ органот кој го усвојува објавува информации што се однесуваат на нацртот на документот и извештајот за животната средина во врска со истиот (види подолу табела со преглед на документи – стратегиска оценка).

Начелото на учество на јавноста и генерално пристапот до информации е операционализиран и на тој начин што со воспоставената обврска на МЖСПП за мониторинг на медиумите на животната средина, како и идентификација и регистрирање на изворите на загадување на одделните медиуми. Имено, министерот за животна средина е должен да ја информира јавноста за случаите на надминување на дозволените емисии и во другите случаи на загадување на ЖС од поголеми размери, како и за преземените мерки во врска со тоа (член 32).

Врз основа на ЗЖС се донесуваат бројни документи, планови, програми, се изготвуваат извештаи што имаат силно влијание на одредени политики, меѓу нив и оние што се директно поврзани со безбедноста на животната средина, како што се климатските промени и опустошувањето.

Во продолжение би ги навеле:

Табела бр. 8. Стратегиски и други документи кои ги донесува МЖСПП

Вид на документ или што истиот се обезбедува	Назив на документот	Дополнително објаснување ако има	Кој го подготвува	Времетраење	Донесител
Јавност	Стратегија за мониторинг на животната средина	Врз основа на методологија и начин на изработка на програма за мониторинг на ЖС	Подготвува МЖСПП	Не е временски определено	Донесува МЖСПП
Јавност	Програма за мониторинг на животната средина		Подготвува МЖСПП	Не е временски определено	Донесува МЖСПП
Јавност	Извештај за квалитет на животната средина		Подготвува МЖСПП	Секоја година	Го усвојува Владата
Јавност	Индикаторски извештај за животната средина		Подготвува МЖСПП	Секоја втора година	Го усвојува Владата
Јавност	Извештај за состојбата со животната средина во РМ		Подготвува МЖСПП	Секоја четврта година	Се доставува до Собранието заради информирање
Стратегиски документи	Национален акционен план за животната средина (познат и како Национален еколошки акционен план)		Предлага МЖСПП	Секои шест години	Го донесува Владата
Стратегиски документи	Локални акциони планови за животната средина Врз основа и во рамки на НЕАП		Предлага градоначаникот	Секои шест години	Го усвојуваат советите на општините

Стратегиски документи	НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ (НСОР)			2010 - 2030	Ја разгледува Собранието Ја усвојува Владата
Стратегиски документи	„Локална агенда 21“ Врз основа и во рамки на НСОР		Предлага градоначаникот	Не е задолжително	Ја усвојуваат советите на општините
Стратегиски документи	Национален план за климатски промени		Предлага МЖСПП, Го подготвува со: УХМР, МЗШВ, МЕ, МТВ, МЗ	Секои шест години	Го усвојува Владата
Стратегиски документи	Акционен план на мерки и активности за спречувањ на причините и ублажување на негативните ефекти од климатските промени	Акциониот план е дел од Националниот план	Предлага МЖСПП	Три години	Го усвојува Владата
Стратегиски документи	Национален план за справување со опустошувањето и ублажување на ефектите од суши		Предлага МЖСПП до влада Го подготвува со: УХМР, МЗШВ	Секои шест години	Го усвојува Владата
Стратегиски документи	Акциона програма за справување со опустошувањето и ублажувањето на ефектите од суши	Акционата програма е дел од Националниот план		Три години	Го усвојува Владата
Стратегиски документи	Катастар за животна средина	Вклучува: Катастар за загадувачи на воздух, водите и почвата; Катастар за создавачи на бучава; К-р на создавачи на отпад; К-р на заштитени подрачја; Регистар на загадувачи и другите к-ри утврдени со посебните закони.	Го води и воспоставува МЖСПП Општините можат да воспостават за своето подрачје		
Примена на поединечни случаи	Стратегиска оцена и Извештај за Стратегиска оцена на животната средина	Се спроведува на плански документи согласно член 65 став 2 од ЗЖС		Примена на конкретен случај	Го донесува органот или општината кој го донесува планскиот документ
Примена на поединечни случаи	Студија и извештај за влијанието на проект врз животната средина		Го поднесува инвеститор до МЖСПП	Примена на конкретен случај	МЖСПП донесува решение за согласност

					или одбивање
Примена на поединечни случаи	А – интегрирана еколошка дозвола	Член 96-121-а од ЗЖС	МЖСПП	Примена на конкретен случај	
Примена на поединечни случаи	Б – интегрирана еколошка дозвола	Член 122-130 од ЗЖС	Градоначалник, по исклучок МЖСПП (кога инсталацијата се наоѓа во заштитено подрачје)	Примена на конкретен случај	
Примена на поединечни случаи	План за спречување на хаварии	Член 147-а	Секој оператор има обврска Го одобрува УЖС	Примена на конкретен случај	
Примена на поединечни случаи	План за вонредни состојби	Член 154	Внатрешен план – секој оператор; Надворешен план – општините, односно Скопје	Примена на конкретен случај	

Табелата бр. 8 која е над овој текст е изработена како резултат на анализа на содржината на Законот за животната средина. Намерно изоставени и неспоменати, а свесни дека имаат исклучително документациска и аналитичка вредност се регистрите што се воспоставуваат како единствени евиденциони книги.

За нас од безбедносен аспект од посоченото имаме два вида на релевантни информации:

- ⇒ првиот се однесува на *веќе апострофирани и директно препознатливи безбедносни прашања* како што се климатските промени, сушите и опустошувањето; и
- ⇒ вториот се однесува на прашања што имаат директна *оперативна вредност во безбедносно организациска смисла*. Се работи за надлежноста за спречување и контрола на хавариите со присуство на опасни материи што се во директна надлежност на МЖСПП.

Со Правилникот за содржината на планот за спречување на хаварии донесен на 13.4.2013 година, како и Правилникот за содржината на мерките за безбедност донесен на 12.4.2013 година *целта во крајна смисла е да се управува со ризиците поврзан со техничко-технолошки несреќи, утврдени како ризици и опасности* во Стратегиските документи за безбедност, како и законските и подзаконските решенија на системите за заштита и спасување и управување со кризи. На овој начин

Министерството на директен и оперативен начин е поврзано со спречување на едни од основните ризици и опасности по безбедноста во Република Македонија. Во контекст на националната платформа за намалување на ризиците од катастрофи, ова, несомнено во иднина треба да се развие како една од тематските платформи. Во оваа смисла МЖСПП да биде носител на таа платформа би било логично решение, од причина што ова Министерство ги евидентира потенцијалните загрозувачи, води регистар, како на доставени планови, така и вкупен катастар на животната средина.

Според приложеното, со оглед на изворната и речиси самостојна надлежност на МЖСПП во делот на спречување на климатските промени и во намалување на последиците од суши и опустошување во безбедносна смисла за нас има исклучителна важност и претставува силен индикатор за безбедносните димензии во извршување на активностите во делот на планирањето, координацијата, водењето на бази на податоци и други работи што ги врши МЖСПП. Исто така, МЖСПП се јавува како носител на бројни (подготвувач и доносител) стратегиски документи што имаат и пошироко значење од она во делот на животната средина:

- ⇒ *Управува со ризиците и опасностите поврзани со техничко-технолошки извори на загрозување;*
- ⇒ *Воспоставува и води податоци што имаат исклучителна важност во управувањето со ризици (на пример катастарот на животна средина), како и во намалување на нивните последици;*
- ⇒ *Со оглед на тоа дека има развиено механизми на учество на јавноста во одлучување за нивната животна средина и на тој начин непосредно влијае на дел од нивната вкупна перцепција за извесноста на природните и техничко-технолошки процеси (ја создава перцепцијата за безбедност кај граѓаните на Република Македонија, носителите на власт, како и меѓународната заедница со нагласок на соседните држави);*

Врз основа на досега изложените информации и податоци, анализата на содржина на основните нормативни акти во државата од што може да се извлече заклучок дека *посредно, пред сè преку документациона, аналитичка, дескриптивна, како и можност за предиктивна анализа на одредени ризици и опасности,* Министерството за животна средина во комбинација со надлежноста за просторно планирање во значаен дел придонесува кон остварување на безбедноста во Република Македонија.

ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО ФУНКЦИЈА НА ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА, ЗАШТИТАТА И СПАСУВАЊЕТО И УПРАВУВАЊЕТО СО КРИЗИ

Овој дел од анализата за локалната самоуправа ќе биде претставен на описен начин со оглед на тоа дека потесен предмет на истражување на трудот претставуваат централните органи. Поединечно е разработена улогата на локалната самоуправа во работата на сите три системи што се предмет на интерес на студијата. Накратко, би нагласил дека со оглед на местото на локалната самоуправа во целокупниот извршно – управно – оперативен апарат на спроведување на легислатива во насока на остварување на своите надлежности утврдени со закон, несомнено ЕЛС заслужуваат внимание во делот на објаснување на нивното место во системот.

Заклучоците што произлегоа врз основа на анализата на законската регулатива и консултираните публикации за делот на локалната самоуправа треба да тргнат од неколку заклучоци во однос на прашањата кои се предмет на наш интерес.

ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА И ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Доближувањето на решенијата до граѓаните во значајна мера се однесуваат на повеќе работи кои ги наведовме, а во секоја смисла локалната самоуправа преку општините и градот Скопје, вклучително и месните облици на организирање претставуваат нераскинлив и вграден дел на она што значи систем за заштита на животната средина, систем за заштита и спасување, како и на системот за управување со кризи. Меѓу другото тоа произлегува од природата на локалната самоуправа како организација на извршната власт која граѓаните ја избираат и која е непосредно во „нивното соседство“.

Во делот на животната средина една од основните карактеристики што би ги истакнал, а се однесуваат на неа е тоа што претставува изворна надлежност утврдена со ЗЛС. Ваквото решение е операционализирано со материјалниот Закон за животната средина каде се предвидени надлежности во домен на спроведување на овој закон, како и на законите кои се од областите на животната средина, како што се прописите поврзани со бучава, квалитет на амбиентален воздух, јонизирачко и нејонизирачко зрачење итн. Дефинирани во ЗЖС како области на животната средина.

Согласно решенијата на ЗЖС покрај задолжителниот мониторинг на медиумите на животната средина што е предмет на МИЦЖС и извештаите врз основа на тој мониторинг, општините исто така *можат* да организираат мониторинг на медиумите на животната средина во нивната општина.

Катастарот за животна средина во делот на локална самоуправа *е утврден како право на ЕЛС*. Значи квалитативниот елемент што го разликува од Националниот катастар, кој е во надлженост на МЖСПП е тоа што истиот во тој случај претставува обврска додека на локално ниво – претставува право. Ваквото решение во голем дел може да придонесе кон подигнување на квалитетот на живот на граѓаните, но исто така може значително да го подобри просторното уредување, да обезбеди податоци во насока на поголем степен на безбедност пред сè поврзано со просторот. И во случајот со мониторинг, и во случајот со водење на катастарот законодавецот ја утврдил оваа можност како диспозитивна обврска, односно право. Императивниот елемент изостанува. Може да кажеме дека разбирливо е решението од причина што знаејќи ги финансиските капацитети на општините и обврските од таков тип во голем број случаи ќе бидат практично неспроведливи.

Врз основа на овие податоци законот оставил можност на општините и градот Скопје да изготвуваат извештај за нивното територијално подрачје. На пример, Скопје, неговите општини и другите како што се Тетово, Куманово, Битола имаат условно кажано, деструктивен потенцијал кон животната средина и ваквите извештаи би биле во најмала рака посакувани. Сето ова во контекст со останатите ингеренции на општините создава и кохерентна идејна целост.

Обврската на МЖСПП да подготви *Национален акционен план за животната средина* понатаму постои обврска да се развие со подготовка на општинските планови. Значи *локалните акциони планови* претставуваат во случајот обврска на општините.

Треба да напоменеме дека општините исто така прават стратегиска оценка на планските документи што ги донесува општината. Во контекст на влијание на животната средина, се разбира.

Инсталациите кои за своето работење треба да имаат издадено А – интегрирана еколошка дозвола во постапката за нејзино обезбедување треба да обезбедат и *мислење од општините* на чија локација се наоѓа инсталацијата. Тоа претставува уште една надлежност на ЕЛС.

Кога се работи за Б – интегрирана еколошка дозвола единствен надлежен за издавање е градоначалникот на општината, односно на градот Скопје. Оттука тоа е изворна надлежност на општините и тоа има практична и животна важност за нив. Исклучокот од ова правило се однесува на инсталациите кои се простираат во заштитени подрачја. Во тој случај надлежно за издавање на ваква дозвола има Министерството за животна средина и просторно планирање.

Нагласена безбедносна димензија во делот на надлежност на МЖСПП и истовремено важен безбедносен аспект на МЖСПП, како и целосната платформа од која произлегуваат овие прашања се во делот на *контрола, спречување и отстранување на хаварии како резултат на присутни опасни супстанции*. Имено, ЗЖС предвидува обврска што има карактер на општа обврска која ја имаат „правните и физички лица во Републиката коишто вршат дејност во производствен, транспортен или во систем за складирање во кој се присутни опасни супстанции да ги преземат сите мерки неопходни за спречување на хавариите и за ограничување на нивните последици врз животната средина и врз животот и здравјето на луѓето, како и да го известат МЖСПП за преземените мерки“. Во овој дел би издвоиле дека инсталациите и складиштата на вооружените сили на РМ, како и други таксативно наведени субјекти и околности не претставуваат предмет на ваква обврска, односно – се исклучок. Она што има важност во поглед на надлежноста на локалната самоуправа е во делот каде субјектите на обврска треба да достават известување за состојбите каде има системи што содржат вакви супстанции, како до МЖСПП така и до општината, односно нејзиниот градоначалник. Исто така во случаи кога постојат поголеми количини на опасни супстанции операторот (правното или физичко лице што има обврска да постапува по овие основи) е должен да напише и достави *план за спречување на хаварии* до Управата за животна средина (УЖС). Дополнитено тој е должен да достави и *извештај за мерки за безбедност* што се преземени, како и *внатрешен план за вонредни состојби*. Овие претходно наведени обврски се предмет на доставување, како на МЖСПП, така и до општината.

Вака поставениот систем претставува обврска и има цел во случај на хаварија да овозможи информациите, како во поглед на случувањето, така и во поглед на преземените мерки на среден и долг рок, градот Скопје, односно општините да поседуваат информации поврзани со истата. Исто така, ваквиот начин на структурирање

на системот овозможува вклучување на систем за заштита и спасување во даден момент. Имајќи предвид кои се чинители на овој систем, решението е логично. МЖСПП има обврска и да води регистар за системите во кои се присутни опасни супстанции и во кои се случиле хаварии на територија на РМ. Овој регистар согласно член 152 од ЗЖС треба да е достапен на органите на државната управа, органите на општините, градот Скопје, трговски здруженија, синдикати, невладини организации од областа на заштитата на животната средина и други меѓународни организации или организации за истражување што работат на тоа поле.

Во делот на контрола, спречување и постапување по случени хаварии од голема важност е за нас обврската на општината да подготви *надворешен план за вонредни состојби*. Овој план општината го подготвувува врз основа на *внатрешниот план за вонредни состојби*. Внатрешниот план, пак, е предмет на обврска на секој оператор што ги исполнил законските услови за тоа и влегува во оваа категорија. Исто така, општината, односно градоначалникот е должен да ѝ овозможи пристап на јавноста до надворешниот и внатрешниот план за вонредни состојби, додека на МЖСПП се должни да го достават само надворешниот.

Животната средина во контекстот на одржливиот развој подразбира усогласување со економските, односно социјалните аспекти на целиот концепт. Тоа подразбира во голем дел планирање, стратегија, операционализација. Индуктивно-дедуктивниот пристап е основа на процесот на управување. Во таа смисла и локалниот развој претставува една од основите на функционирање и на глобално планирање на множество прашања во државата. Планирање на многуте елементи е обостран процес со планирањето и спроведувањето на целината. На национално ниво Република Македонија е активен учесник и зема учество на регионално и светско ниво во рамки на нејзините можности за промоција и усвојување на основните принципи на одржливиот развој. Во оваа смисла таа донесува и Национална стратегија за одржлив развој. Во поглед на надлежноста на ЕЛС од посебно значење е дека во рамки на донесената републичка Стратегија за одржлив развој (донесена 2010 година) општините можат да усвојат „локални агенди 21“ кои се дополнителен предмет на оценка на МЖСПП. Во овој дел сметаме дека иако во основа се работи за „контролирана“ надлежност со оглед на процесот на одобрување можноста општините да усвојуваат вакви стратешки планови е работа која има значење. Општата обврска да го поддржуваат одржливиот развој е исто така едно решение на законодавецот во поглед на понатамошно вклучување

на локалната власт во создавање на овие принципи. Во оваа смисла важно е да ја напоменеме и општата обврска на општините за поттикнување на образованието и јавната свест за потребата од заштита на животната средина. Тие можат и да покренат постапка за надомест на еколошка штета согласно ЗЖС.

Следна важна надлежност на општините во делот на животната средина е генералното, а на места и специфицираното овластување на ЕЛС во делот на спроведување на ЗЖС да поседуваат надлежност во спроведување на инспекциски надзор во делот на примената на ЗЖС. Покрај утврдените обврски во поглед на надлежности на ЕЛС во делот на животна средина (материјални аспекти) за нас има и особена важност во делот на процесните аспекти, односно спроведувањето на инспекциска постапка (во основа управна постапка) и што ги специфицира надлежностите, овластувањата во делот на постапување. Па така, веќе голем дел од општините (околу 50 од вкупно 85) имаат сектори, одделенија, или само вработени (овластени инспектори за животна средина – ОИЖС) за животна средина и кои вршат инспекциски надзор во оваа смисла, издаваат дозволи, вршат контроли, спроведуваат постапки на ремедијација, едукација итн. Генерално општините се слободни да вршат активности на заштита на животната средина секаде каде што не е утврдена надлежност на државните органи за животна средина.

Во делот на општините од важност е да се напомене дека тие ги одобруваат и елаборатите за животна средина што се во нивна надлежност, можат да воспостават и водат катастар за животната средина како и тоа дека должни се да водат регистар на загадувачи.

Врз основа на горенаведените надлежности, овластувања и обврски (или вкупност на права и обврски) на локалната самоуправа во делот на примена на ЗЖС како централен закон несомнено произлегува заклучокот дека основната цел на учеството на локалната власт во учеството на заштита на животната средина во најмала рака обезбедува овозможување на декларираното начело на интегративност во заштитата на ЖС, спроведување на политиките и целите на заштитата на ЖС. Имено, можноста општините да учествуваат со план (на пример локални агенди 21), издавањето на еколошки дозволи (практично лиценцирање на стопански субјекти да вршат дејност), понатаму, вршењето на инспекциски надзор, обврската за информирање на јавноста, контролата на примена на законите како и другите наведени надлежности практично овозможува оперативност и извршност во заштита на животната средина на општините

утврдена на нормативно ниво. Тоа не значи дека локалната самоуправа ги решила сите дилеми во овој дел, но само значи дека постои сериозна основа и темели кои овозможуваат развој.

ЦЕНТАР ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ

Пред да кажеме каква организација претставува ЦУК потребно е да кажеме и неколку збора за поимот на управување со кризи и потребите за создавање на овој систем во РМ. Па така, кога станува збор за дефинирањето на управувањето со кризи непосредно поврзан со овој поим е поимот – кризна состојба, понатаму во делот на организациски манифестации на институции задолжени за заштита на животната средина споменат во трудот. Имено, негативното дефинирање на кризната состојба е ситуација што не може да се подведе под некоја од следните околности: 1) состојба на мир; 2) вонредна состојба; и 3) воена состојба.

Практично кај нас во општествено-политичката реалност потребата од воспоставување на кризна состојба се појави и во голем дел на реалноста во 2001 година. Имено, надлежноста на АРМ утврдена согласно тогашните прописи беше ограничена на делови од државната граница (со точно утврдена длабочина на движење во внатрешната територија), или вкупната нејзина употреба бараше прогласување на воена состојба. Со оглед на тоа дека вооружените дејствија се одвиваа длабоко на територијата, како и тоа дека состојбата беше третирана како состојба во редовни услови, употребата на АРМ се комплицираше, се разбира во голем дел од политички причини. Овој проблем исто така имаше суштински организациски прашања во делот на постоење на единствена команда.

Со оглед на тоа искуство, но и новите и современи ризици и опасности од безбедносен карактер, се дојде до решение за постоење на кризна состојба, а тоа е состојба кога претседателот на Републиката може по претходно барање на Управувачкиот комитет да дозволи употреба на АРМ во вкупност со другите безбедносни структури во државата. На овој начин се создава правен и организациски основ за ангажирање на вкупните безбедносни потенцијали на РМ во решавање на прашања поврзани со меѓународен криминал, тероризам, недозволена трговија и шверц, нарушување на ЈРМ од поголем обем, но и она што е наш интерес, во заштита и спасување, отстранување на последици од природни и непогоди предизвикани од човек, поголеми степени на деградација на животната средина итн.

Со донесување на Законот за управување со кризи – ЗУК („Службен весник на Република Македонија“ бр. 29/05 и 36/2011) се заокружи нормативната рамка за создавање на безбедносен систем (или безбедносна организација на државно ниво) која е компатибилна со системот на НАТО и истовремено организациски одговара на стратешките насоки и политики промовирани во Националната концепција за безбедност и одбрана усвоена во 2003 година за која во делови поврзани со животната средина зборуваме погоре во текстот. Согласно утврдената начелна надлежност на системот за управување со кризи ЗУК го утврдува системот на управување со кризи и тоа:

- ⇒ Системот за управување со кризи го сочинуваат органите на државната власт (Собрание, претседател и Влада), вооружените сили како Армија на Република Македонија, силите за заштита и спасување и органите на општините и на градот Скопје. Јавните претпријатија, јавните установи и служби и трговските друштва⁴⁰ може да учествуваат во превенцијата, раното предупредување и во справувањето со кризи. Исто така граѓаните, здруженијата на граѓани и Црвениот крст на Република Македонија, невладините и хуманитарни организации, средствата за јавно информирање и другите правни лица кои не се наведени претходно, може да учествуваат во превенцијата, раното предупредување и справувањето со кризи, доброволно и договорно, врз основа на Законот и ратификуваните меѓународни договори што ја уредуваат оваа материја;
- ⇒ За остварување на координативната улога која е неопходна за функционирање на овој систем (проток, размена на информации, усогласување на активности, мерки, обезбедување интероперабилност во полн капацитет), Законот го основа Центарот за управување со кризи (ЦУК) кој има централна улога во системот за управување со кризи и се грижи за превенција, рано предупредување, справување и надминување на последици од цивилни несреќи и катастрофи, како и обезбедување навремена, квалитетна и реална процена на загрозеноста од цивилни ризици и опасности. (поимовно категоријален апарат што го користи НКБО, ЗУК и други стратегиски и нормативни документи);

⁴⁰ Донесена е и Одлука на Владата на Република Македонија на 19.5.2009 година со која се утврдуваат трговските друштва кои имаат посебно значење во време на криза.

Покрај координативната не помалку важна улога на Центарот претставува и да обезбеди целосна организациска, административна и стручна поддршка на Владините тела во чија надлежност е управувањето со кризи (Управувачки комитет, Група за процени), како и административно техничка поддршка на Главниот штаб, како оперативно и стручно тело, кое раководи со оперативните активности за справување со настанати несреќи и катастрофи на територијата на државата, како и во делот на отстранување на штетите и последиците. Понатаму, ЦУК обезбедува стручна поддршка на Единиците на локалната самоуправа преку капацитетите на Регионалните центри за управување со кризи. Континуираната меѓународна и меѓуресорска соработка исто така е обврска на ЦУК. Развој на аналитички и истражувачки алатки е неопходност во извршување на целите на постоењето на ЦУК (да се потсетиме дека управувањето со кризи меѓу другото подразбира предвидување, степен на веројатност), исто така воспоставувањето на Единствениот европски број на итни повици – 112, понатаму усовршување и одржување на систем за јавно тревожење и известување, соработка со сите меѓународни организации, особено оние кои работат на области поврзана со природата на работа на ЦУК. Исто така подготовката и реализацијата на обуки, вежби и други активности со цел функционирање на системот претставува дел од работата на ЦУК. (Стратешки план на Центарот за управување со кризи за период 2013 – 2015 година, 2012, стр. 4 – 6. види повеќе)

Од поставеноста на системот за управување со кризи и предвидените решенија произлегува дека ЦУК на најмалку два начина има оригинална положба и улога во системот на државна управа на Република Македонија. Прво, постоењето на управувачки меѓуресорски колегијални тела како што се Управувачкиот комитет и Групата за процени и; второ: предвидувањето на работни места во систематизацијата за други органи на државната управа кои по потреба стануваат „функционални“ (Закон за управување со кризи, 2005, стр. член 27). Имено, покрај тоа што е основачки закон за ЦУК, како самостоен орган на државната управа, тој е основачки закон и на две други, официјално конституирани колегијални органи што имаат стратешко значење како по надлежноста, така и по составот, (органите на државната управа може да бидат инокосни и колегијални во зависност од тоа кој раководи со нив, односно кој одлучува, поединец или повеќе луѓе) и тоа: 1. Управувачкиот комитет; и 2. Групата за процени. Специфично е дека овие тела имаат хиерархиски наредена надлежност во однос на ЦУК, како и на останатите органи на државната управа, особено во кризна состојба, а основата за нивното постоење ја наоѓаме во ЗУК од основачкиот Закон. Со ова решение должни сме

да напоменеме дека Законот за управување со кризи стекнал значење на Генерален закон во правниот систем на Република Македонија кој во системска смисла треба да биде „чадор“ на останатите посебни закони кои регулираат материја поврзана со прашањата што ги регулира ЗУК. Со ова ЦУК може да се каже дека ужива привилегирана улога. Друга посебност на ЦУК претставува организационо стручниот дел кој е утврден со подзаконските акти за систематизација на работните места каде се предвидени места и за претставници од другите органи на државната управа во случај на потреба. На пример, вработен во МЖСПП, Транспорт и врски, МВР, МО и др. Аналогијата со ставањето на вработени од МВР во функција на обвинители можеби нема да биде толку применлива и точна, но сепак оваа состојба зборува и ја потврдува исклучителната координативна и оперативна улога која ја има ЦУК.

Управувачкиот комитет согласно членот 13 од ЗУК е тело на Владата за координација и управување со Системот за управување со кризи. Го сочинуваат министерите за: Внатрешни работи, Здравство, Транспорт и врски, Одбрана, Надворешни работи и раководителот на Групата за процена. Во зависност од кризната состојба, по потреба, во работата на Управувачкиот комитет може да се вклучат и други функционери што работат во органите на државната управа. Во работата учествува и еден претставник на Комисијата за одбрана и безбедност на Собранието на Република Македонија и еден претставник од Кабинетот на Претседателот на Република Македонија.

Групата за процена (член 17 и 18) е тело на Владата кое врши постојано проценување на ризиците и опасностите по безбедноста на Републиката и предлага мерки и активности за нивна превенција, рано предупредување и справување со кризна состојба. Таа се состои од: директорите на Бирото за јавна безбедност, Управата за безбедност и контраразузнавање, Агенцијата за разузнавање; директорите и замениците на директорите на Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување; заменикот на началникот на Генералштабот на Армијата, како и раководителот на Службата за безбедност и разузнавање во Министерството за одбрана. По потреба може да се повикаат и други претставници на повиканите во системот на управување со кризи.

Од посебна важност за овој труд претстваува доследноста на законодавецот и Националните политики воопшто каде во определувањето на поимно-категоријалниот апарат во член 3 од ЗУК утврдува дека под загрозеност на Републиката се подразбира

постоење на ризици и опасности по добрата и животната средина, здравјето и животот на луѓето, животните и растенијата, имотот и другите материјални добра од поголем обем, понатаму дефинирајќи дека: „ризички и опасности претставуваат елементарни (н.з. природни) и други непогоди, техничко-технолошки катастрофи, епидемии на карантински и други заразни заболувања кај луѓето и животните, како и деградација од поголем обем и уништување на животната средина“.(наведено и претходно во делот на дискусијата во оваа студија за ризици и опасности).

Во однос на организацијата на ЦУК на централно ниво според линискиот принцип на работа постојат 7 сектори и 2 самостојни одделенија. Се работи за: 1) Сектор за административна поддршка на директорот, заменик-директорот и владините тела во системот за управување со кризи; 2) Сектор за правни и општи работи, инспекциски надзор и медиумска продукција; 3) Сектор за финансиски прашања; 4) Сектор за информатичка технологија, телекомуникации и поддршка на системот за јавно тревожење и Е – 112; 5) Сектор за меѓународна соработка; 6) Сектор за операции и координација; и 7) Сектор за аналитика, процени и стратешко планирање.

Во однос на регионалната организација, согласно територијалниот принцип во Република Македонија се формирани вкупно 35 центри: 34 регионални центри за управување со кризи со седишта во одредени општини и еден центар за управување со кризи на град Скопје. Тие во регионите каде што се лоцирани информираат, ја следат состојбата, разменуваат податоци и информации. Нивното постоење се исцрпува со извршување на активности на давање предлози за управување со кризна состојба и за изработка на проценка на загрозеност. Практично во овие центри понатаму се персонифицираат решенијата според кои на ниво на Република може да се формира Главен штаб, а на ниво на регионални центри – регионални штабови. Главниот штаб е раководен од директорот на Центарот има улога на оперативное стручно тело, кое раководи со активностите за превенција и справување со кризни ситуации. Дисперзирањето на регионалните обврски, поточно на општинските, значи да се создадат услови секој да планира и да се оспособува за справување со кризна состојба на микрониво, кога не може да ги реши на тоа тогаш секој заедно со полн капацитет придонесува за решавање на проблемот, кризата. Општинско – интеропштинско – национално ниво. Зависно од степенот на ризикот или опасноста.

Графички приказ бр. 15. Приказ на регионалните центри со нивните седишта. (Пет години Центар за управување со кризи, 2010, стр. 10)

СЕКТОРИ:

СЕКТОР СЕВЕР: РЦУК СКОПЈЕ, РЦУК КИСЕЛА ВОДА, РЦУК ГАЗИ БАБА, РЦУК ЦЕНТАР, РЦУК КАРПОШ, РЦУК ЧАИР

СЕКТОР СВЕРОЗАПАД: РЦУК ТЕТОВО, РЦУК ГОСТИВАР

СЕКТОР СЕВЕРОИСТОК: РЦУК КУМАНОВО, РЦУК КРАТОВО РЦУК КРИВА ПАЛАНКА

СЕКТОР ЦЕНТАР: РЦУК ВЕЛЕС, РЦУК КАВАДАРЦИ, РЦУК НЕГОТИНО

СЕКТОР ИСТОК: РЦУК ШТИП, РЦУК ПРОБИШТИП, РЦУК КОЧАНИ, РЦУК СВЕТИ НИКОЛЕ, РЦУК ВИНИЦА, РЦУК БЕРОВО, РЦУК ДЕЛЧЕВО

СЕКТОР ЈУГОИСТОК: РЦУК СТРУМИЦА, РЦУК ВАЛАНДОВО, РЦУК РАДОВИШ, РЦУК ГЕВГЕЛИЈА

СЕКТОР ЈУГОЗАПАД: РЦУК ОХРИД, РЦУК ДЕБАР, РЦУК КИЧЕВО, РЦУК СТРУГА

ЈУГ РЦУК БИТОЛА, РЦУК ДЕМИР ХИСАР, РЦУК КРУШЕВО, РЦУК ПРИЛЕП, РЦУК РЕСЕН, РЦУК МАКЕДОНСКИ БРОД

Од поделбата може да се извлече заклучок дека ЦУК ја имал предвид поделбата на статистички региони која ја направи Државниот завод за статистика во текот на 2007 – 2008 година. Ваквиот пристап на воедначување на територијалната поделба на долг рок ќе донесе бројни можности, особено во податочна и организациска смисла. На пример и секторите за внатрешни работи на Бирото за јавна безбедност се преклопуваат со оваа надлежност.

Умесно е да се наведе во делот каде се зборува за ЦУК дека толкувањето на одредени органи (особено во разговорите со вработени во Дирекцијата за заштита и спасување) дека надлежноста на ЦУК се исцрпува во време на прогласена кризна состојба е во најмала рака неточна. Имено, согласно член 37 од ЗУК заради остварување на целите на функционирањето на ЦУК (претходно наведени)... *„сите учесници во системот на управување со кризи во согласност со законите и другите прописи се должни да обезбедат континуирана и меѓусебна комуникација, координација и соработка за прибирање на податоци и информации, нивна анализа, доставување и информирање за ризиците и опасностите што можат да ја загрозат безбедноста на Републиката... се должни континуирано да комуницираат, да доставуваат податоци и информации и да соработуваат и по потреба и на начин утврден со ЗУК и друг закон и своите активности да ги координираат со Центарот“*. За прецизирање на тоа кои податоци ги собира ЦУК донесена е Уредба за видот на податоците и информациите и за начинот и постапката на нивно доставување до Центарот за управување со кризи⁴¹ според која Центарот ги анализира и обработува сите сознанија што можат да му бидат доставени во вид на податоци и информации, а кои се однесуваат на појави што може да предизвикаат кризни состојби. Да не ги наведуваме сите поединечно, само би навеле дека тоа се истите ризици и опасности што се дефинирани во Националната концепција за безбедност и одбрана од 2003 година (за која пишуваме во посебен дел, Национална безбедност на РМ).

На критиките за работењето на ЦУК само во кризна состојба не говори во прилог фактот дека ЦУК согласно Законот има надлежност да врши *единствена проценка на загрозеноста на безбедноста на Република Македонија од сите ризици и опасности*. И веројатно овде е високиот „камен“ на кој се сопнува функционирањето на ЦУК во полн капацитет. Имено, традиционалните носители на безбедносните активности и дејствија, МВР и МО во случајот треба да разменат податоци. Ексклузивното право е нешто со кое се манифестира моќта, особено во општествено-политичка смисла на зборот. Да не звучи новинарски претходниот пасус само во прилог на ова размилсување би го навел однесувањето на МВР во однос на располагањето на евиденцијата на осудени лица. Накратко, и покрај обврската со евиденцијата да раководи (внесува, чува, користи, пренесува, брише итн.) судскиот систем (судовите),

⁴¹ Донесена на 23.1.2007 година од Владата на Република Македонија.

сведоци сме веќе една деценија дека процесот сè уште е во тек. Односно, со евиденцијата располага МВР.

Особената слабост која постои во утврдувањето на овој систем има двојна, прво општествено-политичка и второ, номотехничка⁴² природа. Првиот елемент начелно го отворивме во претходниот пасус и не би дискутирале повеќе околу тоа, бидејќи постои опасност да шпекулираме. Меѓутоа вториот елемент има сериозна генеричка слабост. Се работи за тоа дека Законот за управување со кризи не регулира детално за прашањето кои информации се предмет на собирање, анализа, обработка, дистрибуција, бришење и други манипулации со нив, во смисла на нивно структурно и таксативно наведување, со точно утврдени задолжени субјекти за кој тип на информација, во кој рок се доставува и слично.

Од друга страна согласно едно од номотехничките правила подзаконските акти не можат да воспоставуваат нови права и обврски. Впрочем тоа е основна карактеристика на подзаконскиот акт. Тој само дообјаснува, не уредува, не воспоставува правен однос со нови права и обврски. Во случајот во делот на доставување на податоци тоа значи дека *не може да се воспостави обврска* субјектите кои учествуваат во системот на управување со кризи и воопшто во безбедносниот систем на Републиката *да доставуваат податоци во смисла на обезбедување на истите во изработка на процената на безбедноста на РМ од сите ризици и опасности*, што е една од надлежностите на ЦУК. Според тоа, (Уредбата за видот на податоците и информациите и за начинот и постапката на нивно доставување до Центарот за управување со кризи, 2007)⁴³ не може да воспостави таква обврска и тоа е видно од текстот на Уредбата. Имено, станува збор за членот 2 од уредбата според кој: Центарот ги анализира и обработува сите сознанија кои може да му бидат доставени. Може подразбира дискреционо право на избор меѓу две или повеќе алтернативни. Според јавно достапните документи ваквиот начин не може во целост правно да ја покрие надлежноста на ЦУК и тој да ја извршува законската обврска. Имено, збирот на податоци зборува за крајниот резултат.

За овој дел од надлежноста на ЦУК, од особено важност е веќе наведената уредба за методологијата за изработка на процената на загрозеноста на безбедноста на Република Македонија, донесена на седница на Владата на РМ од 25.1.2011 година.

⁴² Номотехника претставува правна техника со кои се утврдени правила за пишување на правни акти.

⁴³ Донесена од Владата на Република Македонија на седница одржана на ден 23.1.2001 година.

Поимовно-категоријалниот апарат во истата има значителна важност која ги надминува вообичаените нормативни изрази во нивната прецизност. Имено, овие објаснувања имаат и реална филозофско-теоретска, а со тоа и научна вредност. Се работи за дефинирање на поимите: ризик, опасност, ранливост, изложеност, процена на ризик, анализа на ризик, превенција, отпорност и управување со ризик.

ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО СИСТЕМОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ

Како и кај заштитата и спасувањето, исто може да се каже и за системот за управување со кризи и важноста што ја има за него локалната самоуправа. Општините, односно, градот Скопје претставуваат составен дел од Системот за управување со кризи, односно тие го остваруваат.

Во следниот дел ќе направиме преглед на надлежностите на локалната самоуправа во делот на управување со кризи:

Советот на општината аналогно на националната донесува *локална „процена на загрозеноста на општината, односно градот Скопје од сите ризици и опасности“*. Практично ова претставува локален стратешки документ во кој се интегрирани процените на надлежните органи што се однесуваат на подрачјето на самата општина и се во функција на планско, навремено, целесообразно и координирано донесување на одлуки, насоки и преземање на потребните мерки и активности на субјектите на Системот за управување со кризи на локално ниво.

Општините и градот Скопје покрај донесувањето на процената која ја споменавме во делот на управувањето со кризи ги вршат следните работи:

- ⇒ донесуваат *програма за ревитализација*;
- ⇒ ги спроведуваат одлуките на Владата.

Важно е исто така да напоменеме дека силите за заштита и спасување во прогласена кризна состојба учествуваат во отстранување на последиците.

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА УПРАВУВАЊЕТО СО КРИЗИ

Во теоретско експликативниот дел многу често се споменуваат сите органи што се предмет на анализа. ЦУК претставува институција која се формираше како резултат на доктрината во теоретското, а тоа го следеше подоцна и институционално решение на дел од безбедносниот систем на Република Македонија.

Во овој дел накратко ќе ги повториме спецификите на ЦУК за кои сметаме дека имаат карактеристично значење:

- ⇒ Тоа е орган кој врши единствена проценка од сите ризици и опасности за Република Македонија;
 - Врз основа на оваа надлежност истиот е овластен да прибира податоци од сите правни субјекти во државата, вклучително и сите државни органи со цел да биде во можност да ја подготви проценката;
- ⇒ Истиот обезбедува стручно-административна поддршка на системот за управување со кризи, каде носители се Групата за процени и Управувачкиот комитет;
- ⇒ ЦУК е носител на единствениот систем за тревожење во Републиката, како и „несуден“ главен центар за воспоставување на единствениот европски број на итни повици – 112;
- ⇒ Во делот на негово искористување во полн капацитет од голема важност претставува утврдена состојба на криза, односно „кризна состојба“. Тоа е состојба во која се овозможува употреба на институционални механизми со кој се подигнува степенот на подготовка за координирана реакција од мноштво институции во справување со ризици и опасности кои може да имаат различен извор, односно може да бидат природни (топлотни бранови на пример), но можат да бидат и предизвикани од човечки фактор (меѓународен тероризам);

Поимовно категоријалниот апарат на системот за управување со кризи е комплементарен и ја следи доктрината на Националната концепција за безбедност и одбрана на РМ од 2003 година. Од безбедносна важност за нас претставуваат поимите што се претставени на табелата што следува.

Табела бр. 9. Безбедносни елементи на системот за управување со кризи (анализа на содржина)

ПОИМ	ОБЈАСНУВАЊЕ	ПРЕДМЕТ НА ЗАШТИТА/ЗАГРОЗУВАЊЕ
Загрозеност на	<u>Ризици и опасности</u>	⇒ Добрата; ⇒ Животната средина;

	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Природни и други непогоди; ⇒ Техничко-технолошки катастрофи; ⇒ Епидемии на карантински и други заразни заболувања кај луѓето и животните; ⇒ Деградација од поголем обем и уништување на животната средина; 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Здравјето и животот на луѓето и животните, растенијата; ⇒ Имотот и други материјални добра од поголем обем; ⇒ Стабилноста; ⇒ Функционирањето на државата и на нејзиниот уставен поредок;
Ризик		⇒ Комбинација од меѓусебно зависни фактори, кои влијаат одредена опасност да прерасне во несреќа или катастрофа;
Анализа на ризик	Дел од процесот на процена на ризикот (и со тоа поврзано мапирање на ризик) и вклучува:	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Преглед на технички карактеристики на опасностите; ⇒ Анализа на изложеност на ранливост, вклучително и физичките, социјалните, здравствените, економските и еколошките димензии (последници); ⇒ И оценка на способноста на превладувачките и алтернативните капацитети за справување во однос на веројатните сценарија за ризикот.
Управување со ризик	Систематски процес на употреба на:	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Правни механизми; ⇒ Организационски и оперативни способности и капацитети за спроведување стратегии, политики, и конкретни мерки и активности за превенција и справување со негативните влијанија на опасноста да прерасне во поголема несреќа или катастрофа.
Опасност	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Природен феномен; ⇒ Техничко-технолошка хаварија; 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Загуба на живот, повреди или други влијанија врз здравјето; ⇒ Имотна штета, загуба на средствата за егзистенција и услуги; ⇒ Општествено-економско пореметување; ⇒ Штета врз животната средина
Криза	⇒ Појава со која се загрозува	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Основните вредности; ⇒ Трајните и виталните интереси и цели на државата; ⇒ Уставниот поредок и безбедноста на државата;

Наведените објаснувања од табелата се преземени од ЗУК и подзаконските акти кои произлегуваат од истиот. Како што може да се види, кога системот за управување со кризи ги утврдува основните претпоставки на своето постоење во секоја од нив животната средина има значајно место. Од тоа произлегува дека системот за управување со кризи има исклучително сложена задача и својата надлежност ја остварува до условно кажано две димензии:

Првата е превентивна и таа главно во безбедносна смисла се изразува во тоа што ЦУК ја подготвува *Проценката за загрозеност на Република Македонија од сите*

ризици и опасности, како и учеството во меѓуресорските тела со цел одржување на системот. Ваквата задача која ЦУК ја извршува во сите безбедносни прилики (мир, воена, вонредна, кризна состојба) во основа претставува сложена задача. Основата за нејзино успешно остварување претставува навремената и квалитетна достава на податоци од учесниците во системот за управување со кризи. Сепак, како што е дискутирано и претходно во текстот, формулацијата на текстот на Уредбата за достава на податоци со тоа што учесниците во системот: „може да доставуваат податоци“ претставува суштински недостаток. Во оваа смисла и ова особено се однесува на заштитата на животната средина. Во овој дел исто како и кај следниот Управувачкиот комитет и групата за процени има клучна улога; имено, ЦУК е само стручно-административна поддршка; проценката се однесува на сите елементи од системот. Во овој дел не можеме да не забележаме дека ЦУК како носител на националната платформа за намалување на ризици од катастрофи извршува и изразена превентивна задача.

Втората условно кажано димензија на активноста на ЦУК се однесува во услови на прогласена кризна состојба, а особено кога е активиран Главниот штаб. Во вакви услови на Управувачкиот комитет и Главниот штаб им стојат на располагање значително повеќе ресурси во справување со ризици и опасности, особено оние кои се делови од системот за управување со кризи. Во овој дел има недоследни решенија, особено во поглед на усогласеноста на ДЗС и ЦУК. Имено, решението е: иако директорот на ЦУК раководи со Главниот штаб ДЗС останува докрај доследно самостоен систем. На пример, состојбата каде Управувачкиот комитет или Главниот штаб на ЦУК донесат одлука за потреба од ангажирање на ДЗС, е предмет на одлука на директорот на ДЗС. Ваквото решение во кризна состојба може да доведе во сериозни предизвици. Имено, тој би требало да ја потпише наредбата, но не и да одлучи, терминологија која ја користи ЦУК.

Во делот на управување со кризи и аспектите на животната средина би издвоиле еден дел од методологијата за процената на ризик што се однесува на животната средина, именувано како „*еколошки димензии на процена на ризик*“.

Табела бр. 10. Еколошки димензии на процена на ризиците

ЕКОЛОШКИ ДИМЕНЗИИ НА ПРОЦЕНА НА РИЗИК	
Елементи на ризикот	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Географска положба и големина; ⇒ Релјефни карактеристики; ⇒ Пошуменост и друга вегетациска покриеност; ⇒ Основни карактеристики на земјиштето; ⇒ Климатски услови;

	⇒ Хидрографска мрежа, вид и количина на атмосферски и други води.
Издвоени елементи кои имаат значење за еколошките елементи на процената на ризикот.	Природни ресурси (земјоделско земјиште, шуми и шумско земјиште, минерални ресурси и рудници, водни ресурси и водостопанска инфраструктура, енергетски извори и енергетска инфраструктура и друго).
Не е исклучена можноста на посреден или непосреден начин и други индикатори предвидено во Уредбата за методологија за изработка на процената на загрозеноста на безбедноста на РМ од сите ризици и опасности.	Население и организација на населбите (урбанизација и мрежа на населби, уредување на селските населби и подрачја, домување и сл.)
	Животна средина и природни богатства
Процена на ранливост и изложеност на посебните елементи кон кои е насочен ризикот	

Според горенаведената анализа несомнено произлегува дека ЦУК со бројни активности *претставува дел од единствениот безбедносен систем* на Република Македонија.

Тој исто така претставува *носител на системот за управување со кризи*. Како неодамна независен орган на државна управа кој може да ги пласира своите идеи на политичките носители на власта несомнено дека се соочува со мноштво предизвици во редовното функционирање. Поради големиот број класифицирани документи во делот на неговата надлежност веројатно и голем дел од прашањата не можат да бидат отворени.

Во поглед на животната средина, ЦУК има тесно централна важност во најмалку два аспекти. Првиот е во тоа дека тој подготвува проценка на загрозеност од сите ризици и опасности, од кои во голем дел се однесуваат на такви што можат да ја загорзат животната средина. Во овој дел се поставува прашањето за тоа дали постои доставување на информации до системот од страна на сите негови учесници? Тоа значи сите државни органи, сите установи и јавни служби, други стопански субјекти, општините, градот Скопје и други учесници. За ваквиот податок не обезбедивме пристап.

Вториот аспект е во делот на препознавањето на еколошките димензии на ризиците, како и можноста за прогласување на кризна состојба како резултат на деградација на животната средина, или пак други несреќи и катастрофи што во основа оставаат последици по животната средина, како што се поплавите, топлотните бранови, енергетските кризи итн.

Фактот дека ЦУК е носител на Националната платформа за намалување на ризици од катастрофи, која е предмет на анализа во теоретскиот дел од оваа студија несомнено го става ЦУК на врвот на координативното тело кое треба да ја овозможи меѓуресорската и меѓуинституционалната соработка меѓу институциите на целата управна апаратура во функција на намалување на ризиците и опасностите. Во оваа смисла во актуелно поставените услови *ЦУК е дел од безбедносниот систем кој во делот на животната средина има извонредна координативна, аналитичка, како и предиктивна важност* во функција на воспоставување на систем за рано предупредување и управување со ризици, меѓу другите и со оние што се однесуваат на загрозување на животната средина.

ДИРЕКЦИЈА ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ

Претходно наведената цел во НКБО утврдува во организациско-функционална смисла, во контекст на реформите на безбедносниот систем дека потребно е формирање на силите за заштита и спасување. Сето тоа во рамки на реформите на МО, согласно планот за членство во НАТО (со цел да се исполнат стандардите за членство). Практичната операционализација на таа цел е направена со донесување на (Закон за заштита и спасување, 2004). (ЗЗС)

Со овој закон за основа Дирекцијата за заштита и спасување на Република Македонија е оперативна од мај 2005 година. Добро е да се напомене дека во ДЗС и ЦУК преминуваат вработените од Министерството за одбрана кои работела на области блиски до оние за кои се формираат овие органи. Имено, цивилната заштита и центарот за известување и тревожење се воспоставени системи многу одамна. Истите според некои информации се во полн капацитет веќе во 70-те години на минатиот век.⁴⁴

⁴⁴ Јосип Броз Тито во 1978 година дава интервју на ВВС во кое го споменува безбедносно одбранбениот систем на Југославија во кое нагласува дека во рекордно брз период може да мобилизира 8 милиони луѓе. Во оваа смисла значајна улога имаат покрај Цивилната заштита и Центарот за известување и тревожење, таканаречените единици на Територијална одбрана. (*Доступно на:* <http://www.youtube.com/watch?v=6cCxrBkzoak>)

Инаку, ДЗС во објаснување и заокружување на целите на оваа студија има исклучителна важност особено што функционира со цел да обезбеди заштита и спасување на луѓето, животната средина, материјалните добра, природните богатства, животинскиот и растителниот свет и културното наследство од природни непогоди и други несреќи во мир, вонредна и воена состојба. Првичното разграничување на условите на „безбедносна состојба“ во кои функционира системот на заштита и спасување ја повлекуваат цртата на разграничување на надлежноста во поглед на ЦУК. Имено, системот на ЦУК функционира само во време на кризна состојба во полн капацитет и во оперативно -организациона смисла, додека ДЗС функционира во време на мир, вонредна и воена состојба. Животната средина како сè она што нè опкружува во најширока смисла на зборот претставува приоритетна цел на заштита на ДЗС. Имајќи предвид дека се работи за заштита од:

⇒ 1) Природни непогоди

- (земјотреси, поплави, лизгање на земјиште, снежни лавини и наноси, голомразица, град, суша кои со природни неконтролирани сили ја загрозуваат животната средина, животот и здравјето на луѓето, материјалните добра, животинскиот и растителниот свет и културното наследство); и

⇒ 2) Други несреќи

- (пожари, големи несреќи во патниот, железничкиот и воздушниот сообраќај, несреќи во рудници, индустриски несреќи предизвикани од експлозии и други техничко-технолошки причини, паѓање на радиоактивни врнежи, прашина и талози, излевање на нафта и нафтени деривати и други отровни хемикалии, експлозии на гасови, запаливи течности и гасови, како и други горливи материи кои со воздухот создаваат експлозивни смеси и други експлозивни материјали од поголем размер)

Со сигурност може да се извлече заклучок дека ДЗС остварува активности во смисла на остварување на безбедноста во Република Македонија во најширока смисла, но и нагласено остварување на безбедноста на животната средина.

Овој орган на државната управа во поглед на своите надлежности во основа делува и постсвестум (после случување на одредена појава), но и превентивно. На пример, во делот на справување со последиците предизвикани од природни непогоди и

други несреќи тој презема организациски, технички и други мерки и употреба на технички и други средства за лична и колективна заштита на луѓето, животинскиот и растителниот свет, имотот, културното наследство и животната средина. Како превентивни активности кои е надлежна да ги спроведува ДЗС претставуваат: проектирање и примена на пропишани мерки за заштита од пожари, сеизмички дејства, заштита од град, изградба на одбранбени насипи, регулирање на водотеците, уредување на шумите за заштита од пожари, пошумување на голини, изградба на акумулации за вода. Исто така како превентивни мерки може да се наведат: изработката на процените за загроеност на сите нивоа, континуирано имплементирање на мерките за заштита и спасување, соодветно управување со просторот, исполнување на потребните организациски предуслови како и материјално-технички и кадровски капацитети.

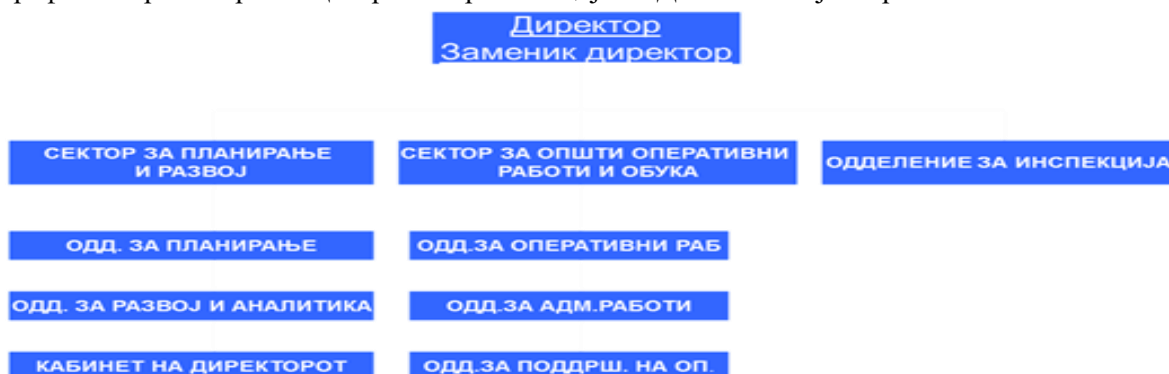
Стратегиски документи што се од важност во утврдувањето на материјално-содржинската надлежност на ДЗС се: 1) Националната Стратегија за заштита и спасување што ја донесува Собранието на Република Македонија на предлог од Владата; 2) Програма за заштита и спасување на Владата на Република Македонија; и 3) Програма за заштита и спасување на општините, односно градот Скопје.

Процената на загроеност е акт што произлегува како обврска на ЗЗС кој го донесуваат Владата на Република Македонија (Процена за загроеност на Република Македонија од природни непогоди и други несреќи, 2007), општините и градот Скопје (соодветно на територијата каде се протегаат), како и трговските друштва, јавни претпријатија, установи и служби (што имаат обврска да подготват процена согласно нивните потреби, територија и надлежност). За целите на заштита и спасување учесниците во системот донесуваат и *планови за заштита и спасување. За учесници во системот се сметаат*: државните органи, органите на државната управа, органите на единиците на локалната самоуправа, јавните претпријатија, јавните установи и служби, трговски друштва, здруженија на граѓани и граѓаните и силите за заштита и спасување. (Закон за заштита и спасување, 2004, стр. член 4.) Од наведените учесници во системот немаат сите обврска да донесат планови за заштита и спасување.

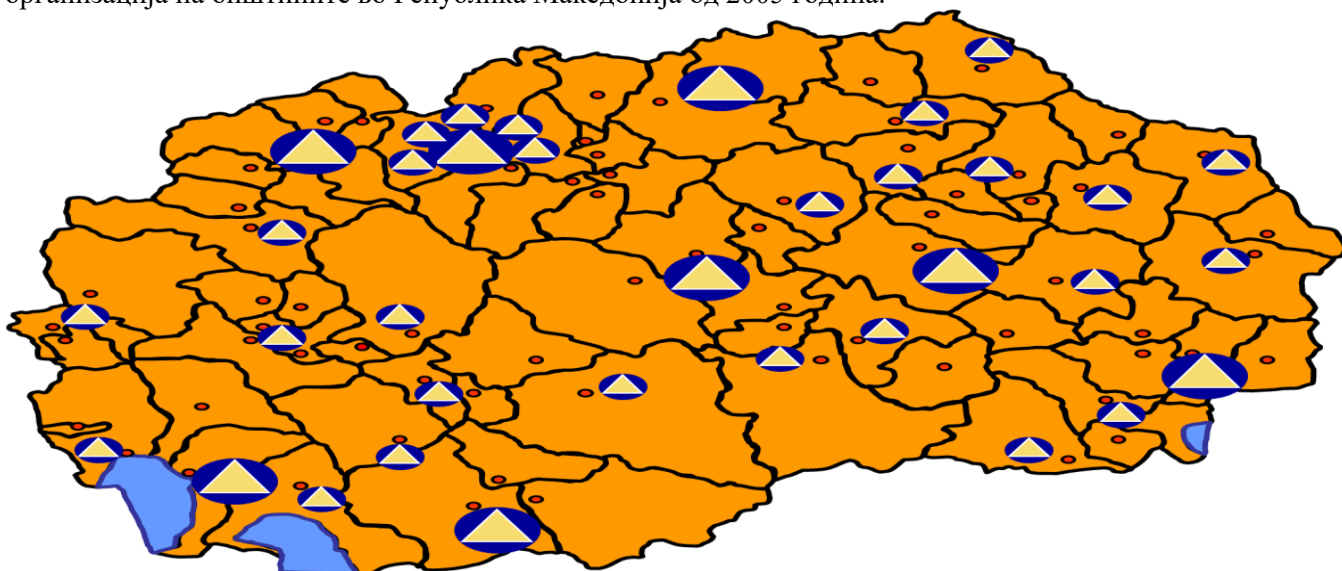
Во организациска смисла во ДЗС се формира Главен штаб со кој командува директорот на ДЗС. Главниот штаб е оперативно-стручно тело на Владата. Исто така се формираат подрачни штабови во рамки на организираниите подрачни единици за заштита и спасување. Членови на подрачните штабови се вработените во ДЗС и стручни лица од учесниците во системот на ЗС.

Во територијална смисла централата на ДЗС се наоѓа во Скопје, а постојат 8 регионални одделенија и 35 организациони единици.

Графички приказ бр. 16. Централна организација на ДЗС по линија на работа.

Графички приказ бр. 17. Распоред на подрачните одделенија на ДЗС според територијалната организација на општините во Република Македонија од 2005 година.

(Јовановски, 2008)

Не треба да се изостави фактот дека општините имаат значителни овластувања во делот на обезбедување на функционирање на Системот за заштита и спасување, како во поглед на спроведување на превентивните активности (со сите нивни специфики) така и во поглед на пострижичните активности. Сепак, со оглед на интересот на овој труд кој се движи во насока да ги утврди „материјалните“ елементи на заштитата на животната средина организациско институционалниот дел има второстепена важност. Имено, со анализа на централните закони практично го утврдуваме содржинскиот пристап на Законодавецот во креирање на политики и решенија поврзани со животната средина. Оттука, немањето на информации во делот на локалната самоуправа, во делот кај животната средина, ЦУК и ДЗС во детали е свесен недостаток.

Несомнено ДЗС претставува еден од елементите на системот за заштита на животната средина. За тој дел не треба да правиме сложени и длабоки анализи. Имено, вредностите што се предмет на заштита на СЗС: живот, имот, здравје, растенија, животни, материјални добра, животна средина, културно наследство се дел од животната средина. Превентивно постутирдената надлежност на ДЗС има исто така исклучителна важност, во смисла и делови како што се напоменати.

Би нагласил дека со оглед на располагањето со материјално-технички средства кои имаат клучно значење⁴⁵ за заштита и спасување ДЗС има клучна улога во заштитата на животната средина што е загрозна, како од закани и опасности од биогеен тип, така и од други несреќи. Остварувањето на активност во услови на мир, воена и вонредна состојба исто така има клучно значење, но повеќе во поглед на интероперабилноста со другите органи, особено со ЦУК.

ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ

Системот за заштита и спасување претставува целина на организација, надлежност, овластувања, мерки и активности во кој локалната самоуправа има исклучителна важност. Без неа тој е нефункционален. Без неа тој не може да ги осознае деталите, не може да ги подготви плановите да бидат доволно детални. Оттука, важноста е несомнена.

Системот за заштита и спасување се заснова на три столба, односно нивоа. Локално, национално и меѓународно.

Првото ниво го организираат општините кои како што ќе видиме подоцна се надлежни за планирање и развивање на проценка на планови и планови за спасување, како и да воспостават силна структура со цел ефективен и ефикасен одговор во секое време и за секоја ситуација. Општините во овој дел ги засноваат капацитетите за заштита и спасување на територијалните противпожарни единици, припадниците на полицијата, капацитетите на примарната здравствена заштита и на јавните претпријатија и установи,

⁴⁵ На пример Дирекцијата располага со авиони за гаснење на пожари. Исто така располага со други материјални средства од различна природа кои се суштествени за извршување на работата.

Второто ниво на системот го раководи Дирекцијата за заштита и спасување која располага со републички сили за заштита и спасување како и тимови за брз одговор. Освен вработените и припадниците на тимовите за брз одговор сите граѓани (со исклучок на стари, деца, бремени жени) се резерва и можат да бидат анагажирани. Во овој дел организационата структура со Главниот штаб може да биде активирана. Подрачните 35 единици на ДЗС исто така имаат клучна улога во интеропштинскиот процес на заштита и спасување.

Третото ниво е случај кога несреќата/е и/или катастрофите ги надминале националните капацитети. Во овој случај Владата на Република Македонија по претходно барање од Директорот на ДЗС одлучува да побара помош од меѓународната заедница.

Што се однесува до првото ниво, во понатамошниот дел од текстот ќе бидат претставени обврските и надлежностите на општините во системот.

Имено, во поглед на заштитата и спасувањето Советот на општините донесуваат:

- ⇒ *Годишна програма* за заштита и спасување;
- ⇒ *Процена на загрозеност* од природни ризици и опасности на подрачјето на општината;
- ⇒ Донесуваат *план за заштита и спасување*; на предлог на градоначалникот
- ⇒ Одлучуваат за *воспоставување на потребна организација* за заштита и спасување и за спроведување на мерките за заштита и спасување;
- ⇒ Донесуваат *одлука за формирање на просторни сили* за заштита и спасување заради:
 - отстранување на последиците од настанатите природни непогоди или и други несреќи;
 - ги утврдува обврските на јавните претпријатија, установи и служби од локален карактер кои тие ги основале во гаснење на пожари, спасување на луѓе и имот при сообраќајни, техничко-технолошки и други несреќи;
 - расчистување на локални патишта;

- укажување на прва медицинска помош во случај на појава на зголемен број заболени и повредени и спречување на ширење на заразни заболувања;
- заштита на животните и растенијата во случај на појава на болести, штетници и други природни непогоди;
- ⇒ Ја следи подготвеноста на единицата на локалната самоуправа за заштита и спасување;
- ⇒ Советот на општината исто така има надлежност да донесува одлуки поврзани со висината на средствата кои ќе бидат на располагање како и други прашања поврзани со помош, хуманитарно згрижување и слично.

Од важност е да ги наведеме надлежностите на градоначалникот затоа што тие имаат и конкретна оперативна димензија. Покрај тоа што го предлага планот за заштита и спасување тој одлучува и за: ангажирање на силите за заштита и спасување што се формирани од општината; раководи и ги координира активностите за заштита и спасување што ги спроведува општината до моментот на активирање на подрачните штабови.

Општините, како и ДЗС може да побараат од учесниците во системот за заштита и спасување, односно трговските друштва, јавните претпријатија, установите и службите да им дадат на располагање превозни средства, гредежни средства и опрема, со неколку збора сè што би можело да послужи во прилог на заштитата и спасувањето.

Општините имаат и обврска да градат јавни засолништа со кои ќе ги задоволат потребите за засолнување на луѓето, материјалните добра и културното наследство во нивното подрачје.

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НА СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ

Системот за заштита и спасување претставува еден од основните елементи на безбедносниот систем на Република Македонија во време на мир, вонредна и воена состојба. Изостанувањето на кризната состојба како уште еден вид на безбедносна состојба условно може да претставува недостаток. Ваквото исцрпно и таксативно наведување во Законот во најмала рака е недорешено. Се поставува прашањето за тоа

дали во кризна состојба системот за заштита и спасување мирува? Се разбира дека не. Во таа насока засега само би искоментирале дека теренскиот, односно оперативно-извршниот елемент на ДЗС исто така е клучен во кризна состојба, но останува независен и не се сведува под команда на Главниот штаб при ЦУК, што во практика создава проблеми. Имено, нема поголем проблем од двојното командување на хиерархиски структури што треба да остварат иста цел.

За нас од извонредна важност претставува системот на заштита и спасување и истиот суштински и квалитативно претставува еден од клучните елементи во системот за заштитата на животната средина. Се разбира тезата можеме да ја поставиме и во обратен редослед. На пример, ЗЗС дефинира одредени прашања кои за нас имаат клучно значење како безбедносно релевантна терминологија и практика. Дел од нив може да се видат од табелата што следува.

Табела бр. 11. Безбедносно релевантни елементи за животната средина во системот за заштита и спасување.

Природни непогоди	⇒ Земјотреси; ⇒ Поплави; ⇒ Лизгање на земјиштето; ⇒ Снежни лавини и наноси; ⇒ Голомразица; ⇒ Град; и ⇒ Суша.	Со природни и неконтролирани сили ја загрозуваат	⇒ Животната средина; ⇒ Животот и здравјето на луѓето; ⇒ Материјалните добра; Животинскиот и растителниот свет; и ⇒ Културното наследство.
Опасност	Појава која ќе предизвика штета, уништи или загрози:	Може да биде од природни и техничко-технолошки извори	⇒ Животната средина; ⇒ Животот и здравјето на луѓето; ⇒ Материјалните добра; Животинскиот и растителниот свет; и Културното наследство.
Ризик	Веројатност за настанување на загуби, повреди или штети	Од природни непогоди и други несреќи на кои би биле изложени	⇒ Граѓаните; ⇒ Природните богатства; ⇒ Растителниот и животинскиот свет; ⇒ Добра во општа употреба; ⇒ Предмети со особено културно и историско културно наследство.
Криза	Појава, манифестација феномен со кој се загрозуваат	Изворите на кризата може да бидат различни. Од човек фактор – до природна непогода.	⇒ Граѓаните; ⇒ Природните богатства; ⇒ Растителниот и животинскиот свет; ⇒ Добра во општа употреба; Предмети со особено културно и историско културно наследство.

Од дефиницијата на системот за заштита и спасување може да се види дека има димензија на помош и заштита од веќе случен настан, или настан кој е во тек, но истовремено има и изразена превентивна страна. Со надлежноста да подготви единствена процена од загрозеност на Република Македонија од природни

непогоди и опасности на пример, може да ја увидиме превентивната страна. Во овој систем превентивната активност во голема мера ја доловил Јосип Броз Тито со изјавата: спремајте се како утре да ќе биде војна, а живејте како сто години да ќе има мир (или нешто слично во таа смисла). Превентивната димензија може да се увиди и во делот на набљудување, откривање, следење и проучување на можните опасности од природни непогоди и други несреќи, обука, тренинг, вежби, организирање на силите, преземање на заштитни мерки итн.

Во организациска смисла должност за придонес кон системот за заштита и спасување имаат сите правни и физички лица, освен старите, децата, бремените мајки и други ранливи категории. Вклучително Републиката со сите капацитети, државните органи, локалната самоуправа, јавните претпријатија, установи и служби, трговски друштва, како и граѓаните.

Врз основа на СЗС се донесуваат и значајни акти и документи што имаат исклучително значење во безбедносна смисла. Може да се видат од табелата подолу.

Табела бр. 12. Стратегиски и оперативни документи на системот за заштита и спасување

ЗНАЧЕЊЕ	НАЗИВ	ПОДГОТВУВА	ДОНОСИТЕЛ
Стратегиски документ	НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ	Ја подготвува ДЗС Актуелна 2008 – 2013	Владата ја предлага Собранието ја усвојува
Стратегиски документ	НАЦИОНАЛНА ПРОЦЕНКА НА ЗАГРОЗЕНОСТ ОД ПРИРОДНИ НЕПОГОДИ И ДРУГИ НЕСРЕЌИ	Ја подготвува ДЗС Актуелна – објавена 2007	Владата ја усвојува
Стратегиски документ	НАЦИОНАЛНА ГОДИШНА ПРОГРАМА ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ	Ја подготвува ДЗС	Владата ја усвојува
Стратешки документ од локално значење	Локална проценка на загрозеност од природни непогоди и други несреќи	Градоначалникот ја предлага	Советот ја усвојува
Стратешки документ од локално значење	Локална годишна програма за заштита и спасување	Градоначалникот ја предлага	Советот ја усвојува

Примена на случај, Конкретен субјект	План за заштита и спасување	Планот е задолжителен за сите учесници во СЗС	Материјалните и формалните елементи на плановите за заштита и спасување се предмет на контрола од ДЗС
Примена на случај, Конкретен субјект	Елаборат за заштита од пожари, експлозии и опасни материи.	Претставува план за конкретен објект, односно инсталација за застапеноста на мерките предвидени со член 70 од ЗЗС	Го контролира ДЗС

Централна тенденција на организациските аспекти на заштитата и спасувањето во најголем дел е сконцентрирана во Дирекцијата за заштита и спасување која го организира и подготвува системот за заштита и спасување, обезбедува негово непречено функционирање, води бази на податоци на сите извори на ризици и опасности од природни непогоди и други несреќи, навремено ангажирање на републичките сили за заштита и спасување, а како што можевме да видиме го изработува и планот за заштита и спасување од природни непогоди и други несреќи, како и процената на загрозеноста од природни непогоди и други несреќи.

Во организациско оперативна смисла важно е да се напомене постоењето на Главен штаб кој го активира и командува директорот на дирекцијата. На регионално ниво постојат подрачните штабови каде членови се вработени во дирекцијата и други стручни лица вклучени во системот на СЗС. Исто така дел од системот за заштита и спасување се и тимовите за брз одговор што се формираат со одлука на Владата.

Со цел да ја операционализираме основната претпоставка дека заштитата на животната средина е во функција и на остварување на безбедноста, од една страна, и ако е прифатлива (несомнено е) дека ДЗС претставува дел од безбедносниот систем на Република Македонија, се поставува прашањето за тоа дали и на каков начин СЗС ја заштитува животната средина? Ако ДЗС во својата основна надлежност остварува активност на заштита од природни непогоди и опасности, а тие манифестации се непосредно или посредно поврзани со животната средина, тогаш заклучокот е очигледен.

За да одговориме на ова прашање во прилог ја претставуваме табелата која е резултат на анализа на содржина на легислативата и практично има цел да дефинира што

се подразбира под природни непогоди и опасности. Дефинирајќи ги и систематизирајќи ги, оценувајќи ја нивната безбедносна релеватност како дел од животната средина ги претставивме во еден преглед кој следува:

Табела бр. 13. Ризици и опасности утврдени во системот за заштита и спасување

Ризици и опасности **СЕ СПРОВЕДУВА ВО:** **ПРЕВЕНТИВНИ МЕРКИ** **ОПЕРАТИВНИ МЕРКИ**

<i>ТЕХНИЧКО - ТЕХНОЛОШКИ НЕСРЕКИ</i>	Индустриските објекти, кои во производниот процес употребуваат материи или постројки што предизвикуваат висок степен на загрозеност на луѓето и материјалните добра	Примена на техничките нормативи при проектирање и изградба на индустриски објекти, редовно одржување на инсталациите и опремата, како и примена на прописите од областа на безбедноста и здравјето при работа	Активностите за спречување на настанување и намалување и отстранување на предизвиканите последици
<i>Спасување од сообраќајни несреќи</i>	Настанати големи несреќи во патниот, железничкиот, воздушниот и водениот сообраќај во кои има поголем број повредени и загинати лица и/или е предизвикана голема штета	Активности за извидување, пронаоѓање и извлекување на повредените и загинати лица, укажување прва медицинска помош и транспорт до соодветните здравствени установи, како и учество при отстранување на последиците предизвикани од сообраќајните несреќи.	
<i>ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ ОД ПОЖАРИ, ЕКСПЛОЗИИ И ОПАСНИ МАТЕРИИ</i>	Опфаќа мерки и активности од нормативен, оперативен, организационен, надзорен, технички, образовен, воспитен и пропаганден карактер	Просторното и урбанистичкото планирање и со примена на техничките нормативи при проектирање и изградба на објектите	Откривање, спречување на ширење и гаснење пожари и експлозии, утврдување на причините за настанување на пожари и експлозии, како и давање помош при отстранување на последиците
<i>РАДИОЛОШКА, ХЕМИСКА И БИОЛОШКА ЗАШТИТА</i>	Заштита на луѓето, добитокот и растенијата, со навремено откривање, следење и контрола на опасностите од последиците од несреќи со опасни материи		Последиците од радиолошки, хемиски и биолошки агенсии и преземање на мерки и активности за отстранување на последиците од нив
<i>Заштита и спасување од урнатини</i>	Просторното и урбанистичкото планирање и со примена на техничките нормативи при проектирање и изградба на објектите		Активностите за извидување на урнатините, пронаоѓање на затрупаните, осигурување на конструкцијата на оштетените и поместените делови на објектите заради спречување на дополнително уривање и др.
<i>Заштита и спасување на животни и производи од животинско потекло</i>	Ги спроведуваат надлежните органи и институции во нивното секојдневно работење		Укажување на прва ветеринарна помош на повреден, заболен и контаминиран добиток со стандардни и прирачни средства на местото на повредувањето и транспорт до соодветните ветеринарни установи
<i>Заштита и спасување на растенија и</i>	Ги спроведуваат надлежните органи и институции во нивното секојдневно работење		Покрај надлежните органи и институции учествува и

<i>производи од растително потекло</i>		Дирекцијата со своите единици и тимови
ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ ОД ПОПЛАВИ	Регулирање на водотеците, изградба на заштитни објекти, одржување и санирање на оштетените делови на заштитните објекти, набљудување и извидување на состојбите на водотеците и високите брани, заштитните објекти и околината, обележување на висинските коти на пловниот бран	Навремено известување и тревожење на населението во загрозеното подрачје, спроведување на евакуација на населението и материјалните добра од загрозеното подрачје, обезбедување на премин и превоз преку вода, спасување на загрозените луѓе на вода и под вода, црпење на водата од поплавените објекти и извлекување на удавените, обезбедување на населението во поплавените подрачја со основните услови за живот и учество во санирање на последиците предизвикани од поплавата
АСАНАЦИЈА НА ТЕРЕНОТ	Пронаоѓање, собирање, идентификација, транспорт и погребување на загинати и умрени лица, собирање, транспорт и закоп на загинати животни, собирање и уништување на сите видови отпадни и други опасни материи што го загрозуваат животот и здравјето на луѓето, дезинфекција, дезинсекција и дератизација на теренот и објектите како и асанација на објектите за водоснабдување	

Горенаведената табела во голем дел ја претставува суштината и оперативните активности на спроведување на активностите поврзани со заштитата и спасувањето. Она што би сакал да го потенцирам е делот каде што има клучно значење за животната средина. Од наведените ризици и опасности, нивните манифестации, како и активноста која ја презема ДЗС произлегува дека неколку од наведените претставуваат исклучителна манифестација на остварување на заштитата на животната средина. Техничко-технолошките несреќи (кои се воедно и предмет на управување од МЖСПП), заштитата од пожари, асанацијата на теренот, заштитата од поплави како и радиолошката, биолошката и хемиската заштита претставуваат изразени сегменти на еколошката безбедност. Мораме да напоменеме дека воспоставувањето на системот во превентивна и постсвестум реакција е исто така важна работа.

Од целосниот систем за заштита и спасување се чини дека многу соодветно би било ако се примени изреката дека победите се темелат на темелноста на подготовката. Како и во многу други работи, се чини дека нормативно системот е поставен и ги остварува сите претпоставки за негово функционирање. Во делот на техничко-технолошки несреќи е многу важно да се навратиме на системот кој го создава ЗЖС, и да ги поврземе точките на спојување со СЗС. Имено, во делот на единствениот безбедносен систем како целина во делот на техничко-технолошките несреќи и радиолошката, хемиската и биолошката заштита должни сме да укажеме на усогласеноста и вкрстеноста на „потсистемот за еколошка безбедност на Република

Македонија“. Како што претходно беше наведено во делот на контрола и спречување на хавариите ЗЖС предвидува формирање на меѓуресорско тело (формирано со член 146 – а од ЗЖС) во кое членуваат Министерството и други органи, Центарот за управување со кризи како и Дирекцијата за заштита и спасување. Во овој дел да се потсетиме дека *плановите за спречување на хавариите* што се предмет на контрола на МЖСПП се претходно условени со обезбедена согласност од ДЗС, како и од другите органи кои се членови на ова меѓуресорско тело (член 148 став 4 од ЗЖС). Во овој дел целина би претставувало ако потсетиме дека *внатрешните и надворешните планови за вонредни состојби* (член 154 од ЗЖС) што беа предмет на анализа во делот на животната средина (внатрешните ги донесува операторот, додека надворешните општините, односно Скопје) претставуваат дел од единствениот систем за заштита и спасување.

Во делот на хавариите и нивното управување (со сите свои елементи) на МЖСПП останува единствената надлежност за донесување на *Стандардни оперативни процедури за рано предупредување, известување за прекугранични последици од индустриски несреќи и заемна помош*, за чие донесување потребно е претходна согласност од ДЗС и ЦУК.

Според претходно наведеното, системот за заштита и спасување се темели како на превенција, така и на оперативна подготвеност за спречување, справување, намалување на последиците на несреќи и катастрофи што се резултат на човечки или природен фактор.

ДЗС заедно со ЦУК координирани од МЖСПП се вклучени во единствениот испреплетен систем на *евиденција, контрола, спречување и справување со несреќи предизвикани од техничко-технолошки фактор*, а заедно во Дирекцијата за радијациона сигурност и *оние предизвикани од биолошки, радиолошки или хемиски ризици и опасности*. ДЗС дава согласност на плановите за вонредни состојби што ги евидентира Управата за животна средина при МЖСПП.

Оттука, според сè горенаведено, несомнено дека предмет на заштита на системот за заштита и спасување со Дирекцијата за заштита и спасување во најголем дел, посредно и непосредно претставува животната средина.

Оттука, несомнено дека врз основа на кажаното овој систем, иако не толку видлив како оној униформираниот на МВР во значителна мера учествува во остварување на

претпоставките со цел да се зголеми веројатноста од намалени ризици по безбедноста на животната средина, па оттука и на граѓаните и нивниот добробит.

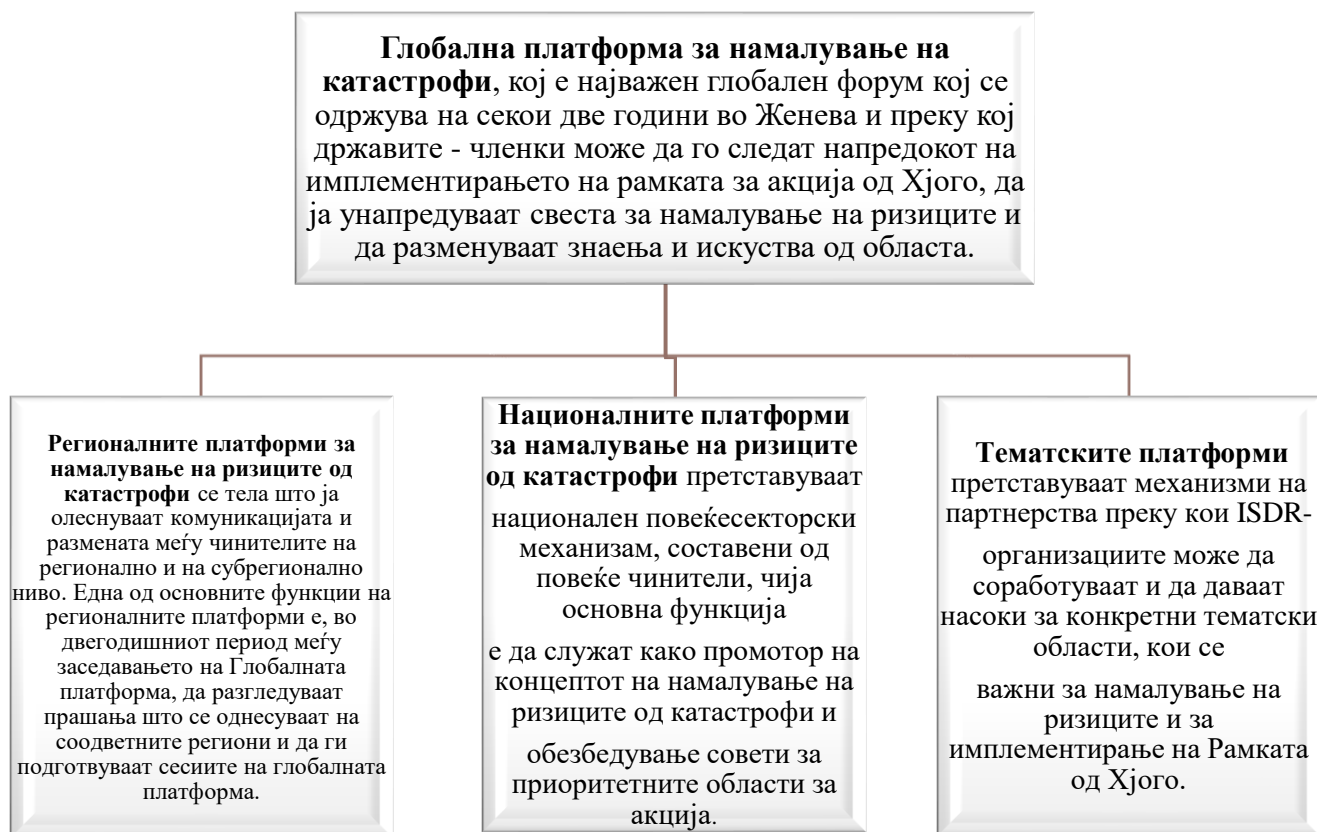
НАЦИОНАЛНА ПЛАТФОРМА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА РИЗИЦИ ОД КАТАСТРОФИ (НПРМНРК⁴⁶)

Одговорот за тоа како ќе се справиме со ризиците и опасностите не е оставен на случајноста. Имено, еден од основните еволутивни процеси претставува процесот на организирање на луѓето за нивна заштита. Организацијата на различните политички ентитети во светот се чини дека е единствен начин. И тоа организација се одвива на сите нивоа. Општествата поединечно, но и заедно во целина мораат да бидат подготвени за справување со ризиците и заканите. Благодарение на општиот напредок на човечката цивилизација нашите погледи денес се многу подалечни во иднината отколку оние на минатите генерации. Според тоа, ние ги имаме и објективните услови за ваков тип на организација.

⁴⁶ До мај 2011 година полното име на платформата беше: „Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи“. Со третото издание на Националната платформа во мај 2011 година зборот „**несреќи**“ беше отстранет.

За многу прашања од стратешко значење на човештвото ООН претставува „чадор“ организација која ги артикулура иницијативите во многу области, вклучувајќи ја и онаа со справување и намалување на ризиците од несреќи и катастрофи. За нас оваа иницијатива претставена во Меѓународната стратегија за намалување на катастрофи (International Strategy for Disaster Reduction – ISDR) има клучно значење. Истата ја воспостави Генералното собрание на ООН на 22 декември 1999 година. Основната карактеристика на Стратегијата како документ меѓу другото подразбира и постоење на чекори кон реализација на посакуваните цели и оттука произлегува и Рамката за акција од Хјого 2005 – 2015: Градење на отпорноста на нациите и на заедниците кон катастрофи (Hyogo Framework for Action 2005 – 2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters), стратешки документ што има цел да придонесе, во периодот до 2015 година, значително да се намалат загубите предизвикани од катастрофи, како во животи, така и во општествените, економските средства и животната средина на заедниците и на државите. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи – второ издание, 2010, стр. 10. Види повеќе.) Се работи за глобален стратешки план за акција кој е донесен со поддршка на 168 држави. Исто така, е потполно усогласен со *Милениумските развојни цели* (Millenium Development Goals) утврдени на самитот во Јоханесбург во 2002 година со што дополнително се потврдува нераздвојната врска меѓу ризиците и одржливиот развој за кои може да кажеме дека во голем дел ја имаат истата основа – заштитата на животната средина. Вреди да се напомене дека со воспоставувањето на Националната платформа Република Македонија практично ја операционализира претпоставката за примена на членовите 1 и 2 од Законот за управување со кризи, што всушност е остварување на целта на Законот. Условно кажано, хиерархиски овој глобален процес на зајакнување на капацитетите во контекст на намалување на ризиците е поделен на 4 нивоа и тоа:

Графички приказ бр. 18. Организација за намалување на ризици од катастрофи

Постоењето на *Глобална платформа за намалување на ризиците од несреќи и од катастрофи* (Global Platform for Disaster Risk Reduction), како и *Европската платформа за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи* (European Forum for Disaster Risk Reduction), доразвиена со *Националните и тематските платформи* доследно ја потврдува извлечената констатација погоре за тоа дека организацијата на сите нивоа е потребна, особено во контекст на тоа дека се работи во крајна линија за „виталноста“ на современата цивилизација и нејзиниот опстанок. Се работи за систем каде се наведени повеќе чинители и тоа: населението, регионалните организации, организациите од корпусот на Обединетите нации, Владите, невладините организации и претставниците на цивилното општество. На национално ниво препознаваме национален и локален контекст. Основна цел на овој стратешки документ претставува намалување на загубите на човечки животи, уништувањето на добра и општествената и економската штета предизвикана од природните катастрофи, како што се земјотресите, силните ветрови, цунами, поплавите, одроните на земјиште, вулканските ерупции, шумските пожари, наездата на штетници, сушите, ширењето на пустините и други природни несреќи,

особено кај земјите во развој. (Pissano, 1997, стр.4) Погоре наведените влегуваат практично во поделбата на ризици погоре наведени како биогени ризици.

Сепак, ако ја погледнеме платформата, во рамки на утврдените и зацртани основни цели ќе видиме дека може да овозможи: 1) Заедниците да станат поотпорни кон ефектите од природните и од технолошките несреќи и од несреќите поврзани со животната средина (нагласуваме со подвлекување на важноста во контекст на оваа студија и нејзините цели), со што се намалува ризикот по социјалните и економските ранливости во современите општества; да направат премин од заштитата од несреќи кон управување со ризици, со интегрирање на стратегии за превенција на ризици во активности за одржлив развој. Воспоставувањето на ISDR го рефлектира значајниот концепциски премин од традиционалниот пристап, во кој примат има одговорност на катастрофи, кон пристап што подразбира нивно намалување. Со формирањето на ISDR се препозна дека природните несреќи, сами по себе не водат кон катастрофи, туку дека катастрофите се резултат од влијанието на природните несреќи врз ранливите општествени системи. Со други зборови, катастрофите може да се превенираат преку свесна човекова акција насочена кон намалување на активноста. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи – второ издание, 2010, стр. 16)

Управувачкиот комитет во Националната платформа за намалување на ризици и опасности го прифати следниот доктринарен став: *„Превенцијата и раното предупредување се основа за попречување во целост или за попречување на катастрофални последици од несреќи предизвикани од природата или од човекот, а подготвеноста на секој од субјектите одделно и способноста за нивно заедничко координирано и брзо дејствување се претпоставка за намалување на последиците и за брзо нормализирање на животот“*. Анализирајќи го доктринарниот став можеме да забележиме неколку основни елементи: прво, спречувањето е основна цел на постоењето на системот за управување со ризици и опасности, на ниво на државна, локална и невладина управа во Републиката; второ, се препознаваат несреќи предизвикани од човек или од природата; и трето, значајна е подготвеноста на системот. Може да се согласиме дека мислата: *„Живејте како да секогаш ќе биде мир, но спремајте се како утре да ќе има војна“* е можеби насоодветното

објаснување во смисла на потребата да се биде спремен, организиран и мобилен во смисла за која разговараме.

Националната платформа која секоја од државите во опсег на рамката утврдена во Хјого претставува национално поседуван и предводен форум или комитет, составен од повеќе чинители. Овој повеќечинителски и национален механизам служи како застапник на концептот за намалување на ризиците од катастрофи на различни нивоа и овозможува координација, анализи и совети за приоритетните области за акција. Практично таа ги комбинира знаењето, вештините и ресурсите што се потребни за намалување на ризиците, како и за вклучување на намалувањето на ризиците во политиките, плановите и во програмите за развој. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи – второ издание, 2010, стр. 21)

Утврдените приоритети со рамката за акција од Хјого се тесно поврзани во теоретска смисла со некои од прашањата во овој труд. Се работи за: 1) Приоритет: намалување на ризиците од катастрофи – национален и локален приоритет; 2) Идентификација, процена и мониторинг на ризиците од катастрофи и усовршување на системот за рано предупредување; 3) Градење култура на безбедност и отпорност (особено важен за нас бидејќи зборува за потребата од јакнење на јавната свест на сите нивоа, вклучување на системот во образованието, истражувачките центри, обука, собирање на информации и сл.); 4) Намалување на ризиците во клучните сектори; и 5) Јакнење на подготвеноста за одговор.

И покрај тоа што сите приоритети имаат значење за прашањата кои се отвораат во оваа студија би го нагласиле приоритетот број 4, кој на експлицитен или толкуван начин дава значење на некои од долу наведените активности поврзани со заштита на животната средина од кои би ги истакнале:

- Вклучување на намалувањето на ризиците од катастрофи во управувањето со животната средина и природните ресурси;
- Воспоставување механизми за зголемување на отпорноста на сиромашните и најзагрозените;
- Јакнење на механизмите за зголемена безбедност на зградите и заштита на критичните објекти и други.

Генерално од наведените точки на акција може да се препознае дека Националната платформа подразбира одржлива употреба и управување со екосистемите, употреба на земјиштето и на природните ресурси, интегрирање на Стратегиите за намалување на ризиците од катастрофи и за климатските промени. Приоритетот број 4 подразбира интегрирање на намалувањето на ризиците во плановите на употреба на земјиштето и градежните прописи, како и вклучување на процените за ризик во руралните планови за развој. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи, 2010, стр. 36. цитирано според: Reducting the Riskc in Key sectors: World into action – A Guide for implementing the Hyogo Framework, ISDR, 2007, p.81)

Приоритетот број 5 за нас има исто така големо значење, особено во поглед на надлежностите на Дирекцијата за заштита и спасување, но и Центарот за управување со кризи. Имено овој приоритет зборува за:

- Процена и јакнење на постојните капацитети на политиките, како и на техничките и институционалните капацитети;
- Јакнење на управувачките и на координативните структури (вклучувајќи ги и меѓудржавните договори);
- Механизми за координација и размена на информации и рано предупредување;
- Планирање на непредвидливи ситуации и подготвеност за одговор, како што се плановите за евакуација и за достапност на основните услуги и потреби;
- Периодичен преглед, вежбање и модификација на планот со активно учество на релевантните чинители, вклучувајќи ги и локалните заедници; и
- Подготвеноста за ефективен одговор бара и алокација на потребни финансиски ресурси, вклучувајќи и фонд/буџет за итни случаи. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи – второ издание, 2010, стр. 37. Цитирано според: "Strengthening Preparedness for response", Worlds Into Action: A Guide for Implementing the Hyogo Framework, ISDR, 2007 p.)

НПРМНРК како стратешки документи е во комплетна согласност со останатите стратешки документи. Националната концепција за безбедност и одбрана, која е анализирана во оваа студија во делот на „Национална безбедност на РМ“ е стратешки

документ со кој Националната платформа е во согласност. Како во делот на декларативните определби, во делот на поимовно-категоријалниот апарат, во делот на дефинирањето на институционалната поддршка и надлежност итн. Стратегијата за безбедност на Република Македонија наведува дека: *главни компоненти на системот на национална безбедност е и развојот на единствен систем на превенција, рано предупредување и справување со кризи од секаков вид и заштита на луѓе и на материјални добра*. Меѓу другото, врз основа на истата концепција за одбрана се формирани и ЦУК и ДЗС.

Се разбира основната претпоставка како што наведуваат авторите на Националната платформа претставува развивање на управувачки систем, структура (мрежа од институции) и функционални врски што ќе гарантираат навремена, систематска и координирана акција на чинителите на Националната платформа и осмислено развивање и оптимално искористување на расположливите ресурси (човечки, материјално-технички и финансиски). Се разбира ова во насока на обезбедување на интегриран, ефикасен и ефективен пристап за превенција, рано предупредување, справување и надминување на последиците од природни и несреќи и катастрофи предизвикани од човек, притоа обезбедувајќи функционално единство на државната власт, локалната самоуправа, невладиниот сектор, академската и бизнис заедницата. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи, 2010, стр. 43)

Изминатите 4 години⁴⁷ Националната платформа се оформи и започна да функционира. Основната нејзина функција е идентична со оние утврдени од Стратешките документи што се однесуваат на безбедноста во Републиката. Имено, таа е *„целно насочена кон обезбедување интегриран, ефикасен и ефективен пристап за превенција, рано предупредување, справување и надминување на последиците од природни и несреќи и катастроф, предизвикани од човек, притоа обезбедувајќи функционално единство на државната власт, локалната самоуправа, невладиниот сектор, академската и бизнис заедница“*.

Со Националната платформа раководат Управувачкиот комитет и Групата за процени. За нив зборуваме во делот на „Центар за управување со кризи“. Центарот за

⁴⁷ Известувањето за воспоставувањето на НППМНК е доставена на 30 април 2009 година од страна на Министерството за надворешни работи на Република Македонија.

управување со кризи ја обезбедува стручната и административната поддршка за нивната работа. Понатаму формирани се седум поединечни платформи⁴⁸ за различни видови на ризици и тоа:

- Поединечна платформа за здравствени ризици;
- HAZ-MAT ризици;
- Еколошки ризици;
- Индустриски несреќи;
- Ризици во домен на земјоделство, шумарство и водостопанство;
- Ризици во домен на културно наследство; и
- Ризици во домен на инфраструктура. (Лазаревски, Ѓоргон, & Талески, Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи – второ издание, 2010, стр. 109)

Ги наведуваме поединечните платформи бидејќи тие претставуваат основа за работа на тематските групи. Имено, тематските работни групи се однесуваат на прашања и проблеми што се проткаени низ две или повеќе поединечни платформи. Во рамки на поединечните платформи се опфатени сите видови на ризици и опасности утврдени претходно во делот „извори на загрозување“. Во оваа прилика би ги навеле институциите кои се вклучени во Националната платформа:

Табела бр. 14. Институции вклучени во имплементирање на Националната платформа за намалување на ризиците од катастрофи

Самостојни органи	Органи во состав
Министерство за внатрешни работи	
Министерство за надворешни работи	
Министерство за одбрана	
Министерство за правда	
Министерство за финансии	Управа за извршување на санкции
Министерство за здравство	Царинска управа Агенција за стокови резерви
	Дирекција за храна

⁴⁸ Во разговор со раководител на сектор во ЦУК на 28.5.2013 кое имаше и контекст на отворено интервју произлезе дека тематските групи сè уште не се дефинирани.

	Биро за лекови
Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство	Управа за хидрометеоролошки работи Управа за ветеринарство Управа за водостопанство Фитосанитарна управа
Министерство за животна средина и просторно планирање	
Министерство за транспорт и врски	Управа за цивилна и воздушна половидба Капетанија
Министерство за култура	Управа за заштита на културното наследство
Министерство за економија	
Министерство за труд и социјална политика	
Министерство за образование и наука	Биро за развој на образованието
Министерство за информатичко општество	
Министерство за локална самоуправа	
Национален координативен центар за гранично управување	
Центар за управување со кризи	
Дирекција за заштита и спасување	
Дирекција за радијациона сигурност	
Агенција за катастар на недвижности	
Агенција за стандардизација	Агенција за млади и спорт

Покрај веќе наведените организациски елементи на Националната платформа⁴⁹

⁴⁹ Со оглед на тоа дека се работи за еден од најсложените управувачки – извршни зафати на ниво на организација на управата во Република Македонија во поновата историја можеби доследно и

треба да го споменеме и постоењето на Совет на НППНРК кој претставува советодавно тело, во рамки на кое се обезбедува размена на мислења, знаења и искуства во областа на НРК. Во работата на советот на НП учествуваат претставници од органите на државната управа и органите на државната власт, научната и академската заедница, бизнис заедницата со трговските друштва, јавните претпријатија, установи и служби, здруженија на граѓани, невладини и хуманитарни организации, јавните медиуми, верските заедници и други. (Национална платформа за намалување на ризици од катастрофи – трето ревидирано издание, 2011, Мај, стр. 11 – 12) Третото ревидирано издание на Националната платформа за намалување на ризици и опасности го намалува неговото значење. Се нагласува улогата на УК и ГП.

УТВРДЕНИ (РЕГУЛИРАНИ) РИЗИЦИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Регулативата во Република Македонија ја препознава сложеноста на ризикот и истовремено неопходноста од преземање на активности со цел управување и справување со ризиците (рековме во денешно време општеството повеќе се насочува кон справување со ризиците). Имено, во рамки на Министерството за животна средина и просторно планирање постои Државен советник за индустриско загадување и управување со ризици. Ваквото кадровско решение произлегува од општата надлежност на МЖСПП утврдена со членот 4 од Законот за животната средина (покрај други државни органи) да остварува: 1) Предвидување, следење, спречување, ограничување и отстранување на негативните влијанија врз животната средина;... 3) Зачувување на чистата животна средина и санирање на оштетените делови на животната средина; 4) Спречување на ризикот и опасностите за животната средина;... 8) Воспоставување на систем на планирање на заштитата, унапредување и управување со животната средина;... 10) Контрола на активностите што ја загрозуваат животната средина;... 13) Известување на јавноста и на релевантните институции за состојбата на животната средина и нивно вклучување во заштитата на истата; 14) Поврзување на системот на заштитата на животната средина и на институциите на Република Македонија од областа на заштитата на животната средина со меѓународните институции.

семантички исправно би било истата да биде именувана: *Национален систем за намалување на ризици од катастрофи.*

Горенаведените генерални надлежности повеќе или помалку регулираат и ја утврдуваат како што рековме општата надлежност за управување и справување со ризиците што произлегуваат од констатираните ризици и закани по животната средина во современото општество.

Кога говориме за ризиците еден од константните елементи претставува „степенот на веројатност да се случи штетна последица“. Оттука во контекстот на животната средина умесно би било да ги наведеме и видовите на штетни последици што може да настанат и се поврзани со феноменот на еколошка безбедност. Имено, тоа се состојбите утврдени со член 5, точка 51 од Законот за животната средина каде се подразбира причинета штета врз:

- Заштитените видови и природните живеалишта, што има значителни неповолни влијанија врз постигнувањето и одржувањето на поволниот статус за зачуваност на овие живеалишта или видови;
- Водите, што има значителни неповолни влијанија врз еколошкиот, хемискиот и/или квантитативниот статус и/или еколошкиот потенцијал на водите; и
- Почвата со нејзина контаминација, која предизвикува значителен ризик по здравјето на човекот како резултат на директна или индиректна примена на супстанции, препарати, организми или микроорганизми во, на или под почвата.

Практично на овој начин законодавецот утврдил дека со една општа дефиниција поврзана со штетна последица причинета на некои од медиумите на животната средина (воздух, вода, почва) што претставува штета, на тој начин посредно и определувајќи го поширокиот поим на еколошка безбедност, но го утврдил и материјалното сфаќање на еколошкиот криминал (овде ја прифаќаме дефиницијата според која за криминал во широка смисла подразбираме вкупност на однесувања кое може да се подведе под кривична или прекршочна одговорност).

Во поглед на ризиците од важност во овој дел е да напоменеме дека Законот за управување со кризи таксативно набројува што се подразбира под ризици и опасности и тоа: ризици и опасности претставуваат елементарни (н.з. природни) и други непогоди, техничко-технолошки катастрофи, епидемии на карантински и други заразни заболувања кај луѓето и животните, како и деградација од поголем обем и уништување на животната средина. Ваквото општо определување не го менува концептот

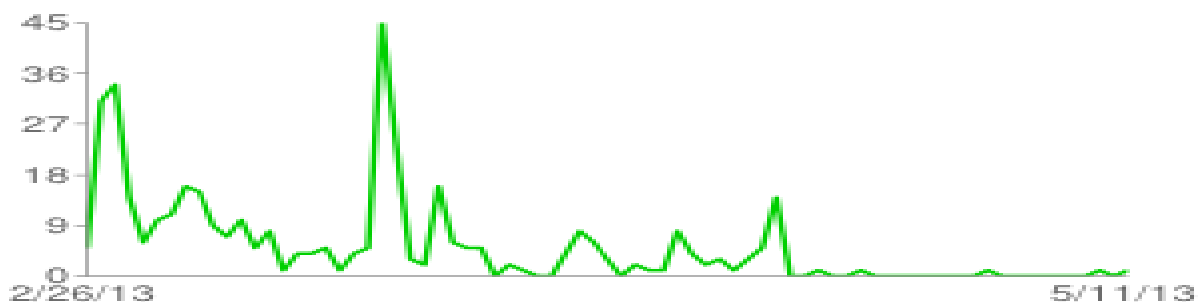
елабориран претходно, туку со еден широк пристап остава и простор определени однесувања и настани да бидат третираны како ризик и опасност. Исто така, големиот број на можни варијации од горенаведените категории не се предмет на утврдување на еден законски текст, по што може да се појават прашања за нивната структура и логичност. Затоа, подзаконските акти го решаваат ова прашање на соодветен начин. Сепак, од важност за оваа студија е тоа што во најголем дел ризиците и заканите се поврзани со животната средина и нејзините елементи, како директен или како индиректен резултат.

VI ГЛАВА

Перцепција за безбедноста и заштитата на животната средина на студентите во Република Македонија

Дизајн на истражување

Графички приказ бр. 20. Временска рамка на спроведување на истражувањето на студентите.

Анкетниот прашалник кој го одговараа студентите беше спроведен по електронска постапка и тоа со поставување на истиот на интернет-страницата на Факултетот за безбедност во Скопје. Прикажаната слика над овој пасус го отсликува на

графички начин временскиот период на спроведување на анкетата. Првите одговори на прашалникот се бележат на 26.2.2013 годин, а веќе последните одговори на 11.5.2013.

На истата заклучно со 11.5.2013 година одговорија 383 студенти, но бидејќи направивме пресек на вториот месец од спроведувањето, последниот одговор беше елиминиран. Тоа значи дека статистичките пресметки се вршени со примерок од 382 испитаника.

Со фактот дека истражувањето беше поставено на интернет-страницата и имаше можност да не биде видено од никого и практично одговорите на студентите да бидат симболични (на пример 5 испитаници) теренскиот дел се спроведе на начин што со физичко присуство и објаснување на студентите од повеќе факултети во Скопје беше промовиран прашалникот од страна на авторот. Таков начин на промоција се спроведе на Факултетот за безбедност Скопје, Правниот Факултет „Јустинијан Први“, Институтот за одбрана на Филозофскиот факултет на УКИМ, Шумарскиот и Машинскиот факултет на УКИМ, Правниот факултет и Факултетот за безбедност и детективи при Првиот приватен универзитет „ФОН“ од Скопје, Богословскиот факултет во Скопје и Воената академија на Универзитетот „Гоце Делчев“ од Скопје. Заинтересираните студенти го добиваа линкот за online верзијата на прашалникот и по електронски пошта.

И покрај очекувањата дека ќе има значителни разлики особено во поглед на учеството на сите стратуми на популацијата на студенти (во смисла на пол, статус, етничка припадност, факултет, година на студии) може со сигурност да се заклучи дека овој очекуван проблем во најголем дел не се оствари. Велиме во најголем дел бидејќи сепак, учеството на 23 студенти Албанци од вкупно 382 во одговарање на прашалникот може да се смета за недостаток. Овој недостаток може да се објасни со неспроведувањето на прашалникот во Државниот Универзитет во Тетово и Универзитетот на Југоисточна Европа, од причина што не постоеше албанска верзија на прашалникот. Сепак, и покрај овој очигледен методолошки недостаток имаме 6% учество на испитаници што се припадници на албанската етничка заедница. Со оглед на постоењето студиски програми на албански јазик (Државниот тетовски Универзитет – ДТУ и Универзитетот на Југоисточна Европа УЈЕ) може и да се претпостави дека бројот на Албанци кои студираат на Универзитетите што изведуваат настава на македонски наставен јазик не го надминува процентот на Албанци учесници во одговарање на овој прашалник. Со оглед на тоа дека не постојат доверливи статистички податоци во оваа смисла, може да остане на ниво на претпоставка. Техничката пречка за спроведување на

истражувањето на ДТУ и УЈЕ се состоеше во немањето можност за превод на прашалникот на албански јазик.

Во поглед на годините на студии, како и бројот на испитаници кај припадниците од останатите етнички заедници постои задоволител број на анкетирани лица.

Со сите претходно наведени информации од аспект на репрезентативност не може да стане збор, бидејќи примерокот согласно статистичките законитости може да се подведе како „случаен примерок“, односно примерок од N -предмети од популацијата на таков начин што секој член на популацијата е избран исклучиво по случајност, секој член од популацијата има еднакви шанси да биде избран, а секој може статистички примерок со одредена големина, n , ги има истите шанси за избор. Уште се нарекува и *прост статистички примерок*. Ваквиот начин е применет и кај вработените.

Добрата и исклучително позитивна карактеристика на овој начин на спроведување на истражувањето (по електронски пат или преку кликување линк на интернет-страницата) е тоа дека автономијата на волја кај испитаниците за учество во истражувањето е во значително повисок обем отколку што тоа е кај стандардниот начин на спроведување на емпириски истражувања. Имено, при физичкото присуство на Факултетите каде се спроведе истражувањето лесно можеше и да се подели хартиена верзија на прашалникот од кој со сигурност ќе се добиеше поголема бројка на анкетирани студенти. Но физичкото присуство на анкетарот (во случајот авторот), немањето избор за одговарање и други околности во значителна мера можат да го изменат квалитетот на резултатите, особено споредени со неприкосновената можност како што е во случајот студентите да можат да изберат дали ќе го пополнат прашалникот, впрочем како што е во случајот.

Добиените податоци во секој случај обезбедуваат услови за артикулирање на описна статистика, како и споредби на различни групи на испитаници поради големиот број анкетирани лица со примена на t -тестот, а тоа комбинирано со претходните акумулирани познавања и статистичко заклучување, кое патем обезбедува услови за предвидувања, прогнози и проценки, надградување и акумулирање на знаење. Практично може да се каже дека патот на создавање на емпиријата, е истовремено и патот за создавање на теоријата. Тоа е процес на статистичко заклучување користејќи се со квалитативни (повеќеслојни, побогати, често и посуштински податоци) но и квантитативни методи. Двонасочен сообраќај кој е условен од размена, синтеза,

анализа на сознанија, проверка на истите итн. (Се однесува на двата прашалници, и оној спроведен во институциите и оној спроведен на Факултетите).

Прашалникот е конструиран на таков начин што содржи повеќе типови прашања од кои се добиваат повеќе типови одговори со различна квалитативна и квантитативна вредност. Во основа во подготовката на прашалникот се насочивме кон тоа во што поголема мера да ги затвориме прашањата со цел да се добијат што поголем број на одговори свесни дека затворањето може да има и една ограничувачка димензија во смисла на тоа дека ги врамува одговорите и евентуалната различност е исклучително ограничена. Ваквиот недостаток е релативизиран во значителна мерка со тоа што на секое прашање има оставено простор за друг, поинаков одговор и истовремено можноста за наведување на истиот. Сепак, резултатите од истражувањето покажаа дека во најголема мерка прашањата на кои се добиени дополнителни одговори надвор од предвидените можности се незначителни варирајќи од 1% – 3% од вкупниот број на 382 испитаника кај студентите и истиот процент кај 97-те вработени во МЖСПП, ЦУК, ДЗС и град Скопје.

Во поглед на типологијата на прашањата во генерална смисла може да се поделат во неколку категории: *(се однесува на двата прашалници)*

Првиот тип на прашања се прашања со кои се добиваат номинални вредности (податоци). Такви се сите прашања што се однесуваат на добивање на податоци со кои се структурира примерокот (пол, година на студии, факултет, статус на студент и воопшто прашања на кои се добиваат податоци со избор на една од неколку понудени алтернативи). На пример, прашањето: дали учествувте во гасењето на пожарите во Република Македонија некоја од изминатите години? 1) Да; 2); Не учествував; 3) Не бев повикан; 4) друго, што? Овие одговори исклучуваат можност за избор на повеќе понудени алтернативи.

Вториот тип прашања се оние со кои се добиваат оригинални податоци, односно рангирани податоци. Ваквиот тип прашања ги има во прашалникот во значителен обем. Карактеристично за нив е дека не станува збор за идеално распределба на вредностите иако најчесто степенувањето се одвива во пет скалила. Тоа практично значи дека разликата во ставовите од 1 – 2 не мора да значи дека е исто од разликата во ставовите од 4 – 5. На пример, од испитаниците се бара нивна перцепција за тоа колку наведените категории (наведени се повеќе од 15, како што се криминал, загадување на водата, семејно насилство итн.) претставуваат безбедносно релевантни категории и се бара да одговорат на истите на скала од 1 – 5. Исто така постои сет прашања со кои се бара да

го оценат степенот на ризик од случување на појави поврзани со животната средина, како што се: крајбрежни поплави, намалување на жетварски производи поради суши, зачестена појава на тоplotни бранови, ширење на тропски болести, глобално затоплување, пожари итн. На овие прашања се бара испитаниците да одговорат избирајќи една од следните можности: 1) не е веројатно; 2) делумно веројатно; 3) ризично; 4) исклучително ризично; 5) извесно (со сигурност може да се очекува дека ќе се случи). Вториот тип прашања дава значително подобри резултати особено во ова истражување во однос на перцепцијата за различни појави поврзани со безбедноста. Како во поглед на тоа што претставува предмет на безбедност, кој е задолжен да се грижи и во која мера е задолжен истото да го прави, така и во поглед на споредба меѓу различните варијабли или вредности.

Третиот тип прашања имаат повеќе квантитативно-квалитативна вредност. Во основа изборот на еден одговор не ја исклучува можноста за повеќе избори како одговори на овие прашања. Па така на пример од понудени повеќе од 10 државни органи испитаниците во крајна линија може да изберат дека сите се задолжени за остварување на безбедноста, или да изберат две институции, пет итн. Можноста за избор на повеќе понудени одговори дава нова вредност на одговорите. Со оглед на тоа дека испитаниците не биле ограничени на еден одговор секоја разлика меѓу понудените можности автоматски добива поголема вредност од едноставна причина што испитаникот можел да ги одбере и сите понудени.

Четвртиот тип прашања имаат исклучително квалитативна вредност. Тоа се отворени прашања. Практично, се бара на определено прашање испитаникот да одговори со негово лично мислење. Во првичната верзија на прашалникот повеќето од прашањата беа поставени на тој начин, но по спроведување на пилот-истражување во кое беа вклучени 5 студенти се покажа дека забелешките беа упатени во најголем дел на начинот на поставување на прашања. Испитаниците за кратко време беа заморени од одговарање на прашањата. Оттука, истите беа парафразирани и поставени во затворен тип на прашања. Забележително и должно е да напоменеме дека студентите во огромен степен одговорија на поставените отворени прашања, и тоа од кои едното беше финално прашање во смисла на тоа дали имаат истите нешто да дополнат во поглед на одговорениот прашалник. Ова за нас има особена вредност бидејќи претставува силен индикатор дека одговарањето на прашањата било „ревносно“ и податоците имаат реална „вредност“.

Голем дел од прашањата зборуваат за перцепција за ризици на ниво на Република Македонија или на глобално ниво. Учењето за перцепција е доминантно во современата психологија. Психологијата го гледа ризикот како реален и објективен концепт кој може да се подведе под квантитативна анализа. (Borodzicz, 2005, стр. 15) За квантификување на перцепцијата на ризик користиме психометриски пристап. Психометриски всушност значи мерење на индивидуи (испитаници), односно (psycho - metric).

Перцепција за безбедноста и заштитата на животната средина на вработените во Министерството за животна средина и просторно планирање, Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување на Република Македонија

Дизајн на истражување

Паралелно со истражувањето на перцепцијата за безбедност, ризици и опасности кај студентите од претходно наведените факултети во државата се одвиваше и истражување на ставови, перцепции и мислења на вработените од институциите кои се потесен предмет на интерес во овој труд.

Временската рамка на одржување на ова истражување беше идентична со онаа и кај студентите, односно од март до мај 2013 година.

Спецификата кај истражувањето поврзано со вработените генерално може да се каже дека се содржи во тоа дека кај овој прашалник присутни се значително поголем број прашања, што значи дека прашалникот е пообеман. Истовремено би напоменеле дека се работи за прашања што се потесно поврзани со работата на овие органи.

Генерален проблем при дизајнирањето на прашалникот се состои во тоа дека овие три органи и покрај тоа што имаат надлежност која е тесно поврзана сепак имаат разлики во надлежноста, кои не се незначителни. Оттука, дефинирање на прашања што би биле соодветни и во кои поеднакво би можеле да учествуваат сите три органи беше предизвик сам по себе.

Покрај централните органи прашалникот беше дистрибуиран и до град Скопје и во него зедоа учество раководителот за заштита и спасување на град Скопје и уште еден вработен од истата област. Останатите вработени од оваа област на ниво на општини и градот Скопје не покажаа интерес.

Во ова истражување беа повикани да учествуваат сите вработени од посочените институции при што начелно им беше објаснета структурата на прашалникот и за какво

истражување се работи. Прашалникот беше дистрибуиран на два начина: првиот начин беше преку официјалните службени е-мејл адреси во групен мејл кој го испраќаа вработените во секторите што се занимаваа со информатички работи со добиено овластување од директорите на ЦУК и ДЗС, односно од државниот секретар на МЖСПП; вториот начин беше прашалникот како и оној кај студентите да биде поставен на интернет-страницата на Факултетот за безбедност Скопје и вработените беа информирани каде се наоѓа. Во ЦУК голем дел од испитаниците не беа во можност да го пополнат прашалникот поради тоа што информатичкиот систем не дозволуваше завршување на прашалникот (submit). Па така доколку системот функционираше наместо 27 одговори од ЦУК сега ќе имавме 60-ина испитаници. Би сакале да напоменеме дека неспоредлива беше агилноста, степенот на соработка, професионалноста и отвореноста на ЦУК и Министерството за животна средина и просторно планирање во однос на другите институции. Во оваа смисла некои од нив не го архивираа официјалното барање од Факултетот за безбедност Скопје потпишано од тогашниот декан во однос на спроведување на истражувањето и во однос на барањето за пристап и соработка.

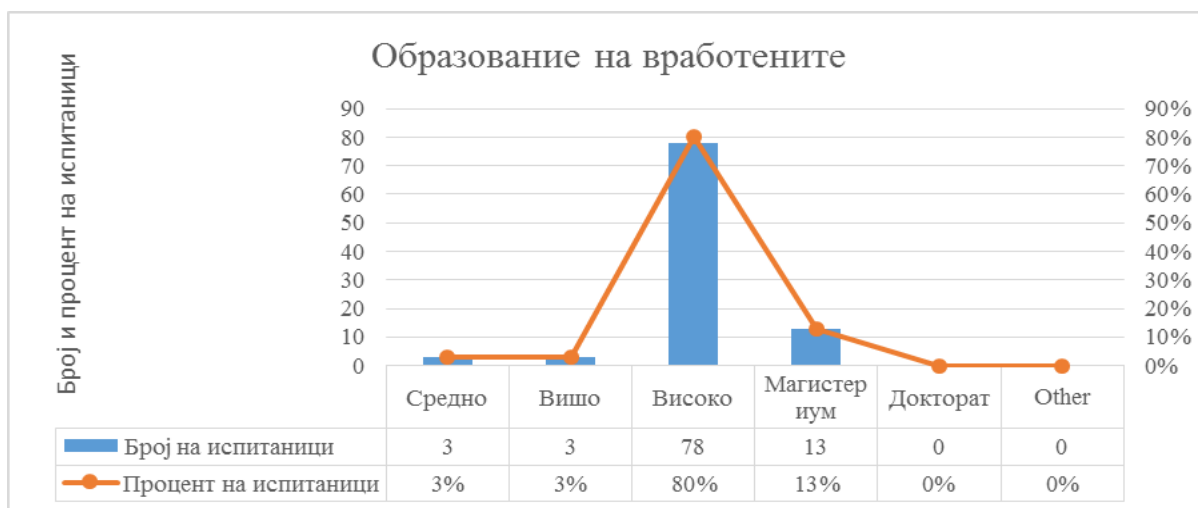
И покрај проблемите, во одговарањето на прашалникот учествуваа 37 вработени од ДЗС, 29 од МЖСПП, 27 од ЦУК и 2 од градот Скопје. За примерокот и околу ова истражување повеќе ќе коментираме во понатамошниот дел од текстот заедно со претставување на резултатите.

Табела бр. 15. Структура на испитаници во МЖСПП, ЦУК, ДЗС и град Скопје

ИНСТИТУЦИЈА	број на испитаници	процент
Министерство за животна средина	30	31%
Центар за управување со кризи	27	28%
Дирекција за заштита и спасување	37	39%
Град Скопје	2	2%

Во поглед на полот на испитаниците се работи за 33 женски и 63 машки лица. Еден испитаник не одговорил на ова прашање. Во однос на образованието се работи за примерок кој во најголемиот дел работи на работни позиции со високо образование.

Графички приказ бр. 21. Структура на испитаници според образование

Графички приказ бр. 22. Структура на испитаници според чувство на етничка припадност

Графички приказ бр. 23. Структура на испитаници според работно место

Како што може да се забележи од графичките прикази се работи за голем статистички примерок во кој имаме три главни групи каде само бројот на испитаници од ЦУК е помал од 30 испитаници, бројка што дел од статичарите ја утврдуваат како „голем примерок“. Инаку, несомнено вкупната бројка од 97 испитаници претставува голема бројка на испитаници.

Од важност за резултатите на ова истражување беше фактот дека се работи за вработени кои покажаа позитивен однос кон спроведување на ова истражување и доброволно го одговорија. Начинот на спроведување беше идентичен како и кај студентите, а тоа се однесува и на концептот на прашалникот, како и во поглед на техниката на поставување на прашања.

Од МЖСПП имаат одговорено 30 испитаници што претставува нешто помалку од 20% од вкупниот број вработени во истото од кои неколку се раководители на сектори и раководители на одделенија.

Од ЦУК имаат одговорено 27 испитаници што претставува 12 % од вкупниот број вработени.

Од ДЗС имаат одговорено 37 испитаници што претставува 15- на % од вкупниот број вработени.

Од град Скопје, како што рековме прифатија да го одговорат прашалникот раководителот на секторот за заштита и спасување, како и уште еден вработен во таа област.

Структурата на примерокот во однос на застапеност на припадници на етничките заедници согласно Уставот на Република Македонија може да се каже дека во вкупност (правопропорционално) соодветствува со етничката структура на населението на РМ при што структурата на испитаници е следна: Македонци (73%), Албанци (19%), Турци (2%), Роми (1%), Срби (3%), Бошњаци (1%) и друго (1%). Не станува збор за тоа дека структурата е идентична со популацијата, но сепак вредностите се многу блиски.

Во однос на примерокот охрабрува исто така тоа што може да се забележи дека 94 од испитаниците имаат најмалку вишо (3), високо (78) и магистратура (13). Со средно образование се само 3 испитаници. Тоа зборува за компактна структура која поседува како практични така и теоретски познавања од материјата која е предмет на истражување.

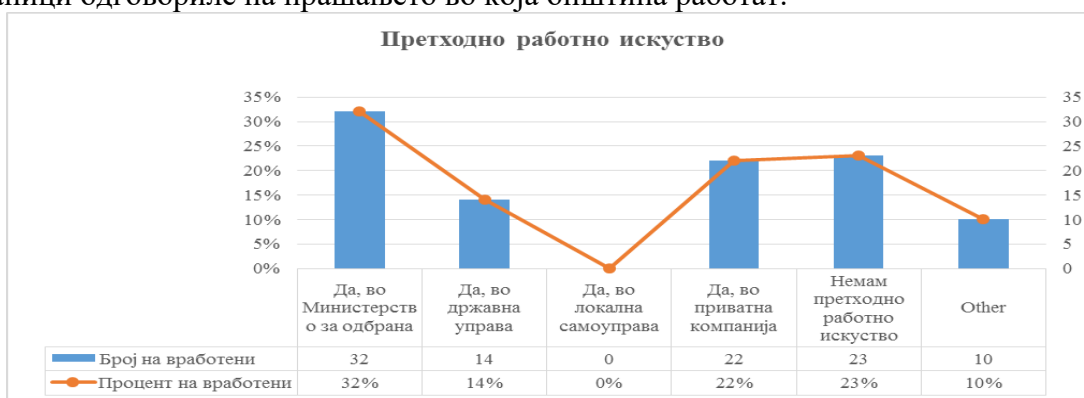
Работните места на испитаниците исто така охрабруваат во поглед на подобност на испитаниците за одговарање на прашалникот. Имено, на прашалникот одговориле двајца државни советници (2%), 5 раководители на сектори (5%), двајца помошници на раководители на сектори (2%), 18 раководители на одделенија (19%), 26 советници (27%), двајца виши соработници (2%), 6 соработници (6%), 24 помлади соработници (25%), 5 самостојни референти (5%), еден помлад референт (1%) и четворица (заведени

како друго) државни инспектори за животна средина (4%). Несомнено дека структурата на примерокот согласно презентираниите податоци покажува високо ниво на застапеност на вработени со високо образование (во смисла на тоа дека речиси од сите работни места согласно Законот за државни службеници имаме опфатено вработени) при што исклучително важно е тоа што се појавуваат три поголеми групи на вработени и тоа: раководители на одделенија (18), советници (26) и помлади соработници (24). Ова остава простор за можност за дополнителни анализи и споредби меѓу овие групи.

На дополнителното прашање за тоа ако сакаат испитаниците да го наведат конкретното звање согласно систематизацијата на работните места каде што работат покрај тоа што голем дел од испитаниците одговорија на истото, може да се каже дека и добар дел не го сторија тоа наведувајќи забелешки за анонимноста. Во однос на географската дистрибуција ќе ги наведеме одговорите на испитаниците. Имено, на прашањето: Во која општина се наоѓа седиштето на организационата единица каде што работите делот од испитаниците што одговориле на прашањето доследно ги наведуваме.

Имено, Тетово, Брвеница, Теарце, Јегуновце, Боговиње, Желино, Кичево, Македонски Брод, Скопје, Струмица, Ѓорче Петров, Аеродром, Гази Баба, Центар, Скопје, Чаир, Аеродром, Кочани, Скопје, Центар, МЖСПП, Центар, Центар, Карпош, Центар, Гевгелија, АЕРОДРОМ, Велес, Центар, Винаца, Карпош, Скопје, Гази Баба, Кичево, Кичево, Тетово, Центар, Гази Баба, Скопје, Центар, Центар, Аеродром, Гевгелија, Центар, Гази Баба Аеродром, Демир-Хисар, Аеродром, Скопје, Центар, Центар, Центар, Гостивар, Дебар, Струмица, Гостивар, Аеродром, Струмица, Центар, Гази Баба, Велес, Скопје, Дебар, Скопје, Центар, Центар, Неготино, Струмица, Аеродром, Гевгелија, Аеродром, Гостивар, Дирекција, Аеродром, Центар, Скопје, Центар, Аеродром, Гази Баба, Куманово, Центар, Скопје, Карпош, Гази Баба, Гази Баба, Центар, Кисела Вода, Центар, Центар, Гази Баба, Центар.

Несомнено може да се заклучи дека во истражувањето зеле учество вработени ширум Републиката што дополнително е прилог во зголемување на веројатноста за постоење на репрезентативност на примерокот, иако мора да кажеме дека тоа не може да се гарантира. Во прилог на ревноста во одговарањето говори и фактот дека 93 од 97 испитаници одговориле на прашањето во која општина работат.

Во поглед на работниот стаж структурата на испитаниците е следна:

Еден вработен (1%) кој има „до една година“ работен стаж. Седум вработени (7%) кои имаат „1 – 4 години“ работен стаж; Дваесет и шест вработени (27%) кои имаат од „4 – 7 години“ работен стаж; Седум вработени (7%) кои имаат од „7 – 10 години“ работен стаж; и Педесет и шест вработени (58%) кои имаат „над 10 години“ работен стаж. Може да се забележи дека во најголем дел учествуваат вработени кои имаат повеќе од 10 години работен стаж, што за нас исто така е позитивен податок. И генерално најголем дел од вработените имаат повеќегодишен работен стаж.

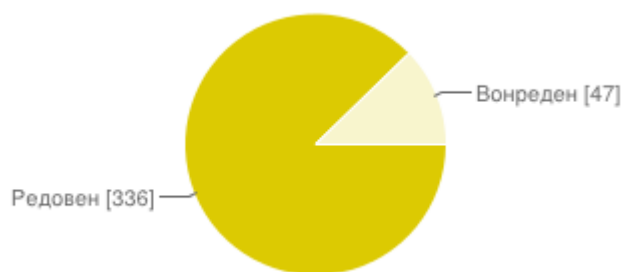
Ги прашавме вработените и за претходното работно искуство. Во оваа смисла од одговорите на испитаниците станува збор за следните резултати: Четириесет и шест испитаници (45%) од нив имаат претходно работно искуство во државната управа, од кои триесет и двајца (една третина од вкупниот број) во министерството за одбрана. Бројот на испитаници кои работеле во приватна компанија (22) и кои немаат претходно работно искуство (23) е речиси идентичен со претходните. Десет од испитаниците го дополнеле одговорот, односно не одговориле во рамки на дадените можности. Ваквата структура на оние кои работеле во државна управа и оние кои не работеле никаде или работеле во приватна компанија остава простор за споредба на резултатите и нивен третман како две независни групи во однос на кои било прашања во прашалникот.

Табела бр. 16. Структура на примерок на истражувањето спроведено кај студентите по однос на пол, година на студии, статус и етничка припадност

Пол		
Машки	168	44%
Женски	214	56%

Година на студии		
Прва	86	22%
Втора	98	26%
Трета	89	23%
Четврта	44	11%
Прва година на мастер студии	37	10%
Втора година на мастер студии	29	8%

Статус		
--------	--	--

Редовен	336	88%
Вонреден	47	12%

Националност		
Македонец	330	86%
Албанец	23	6%
Турчин	5	1%
Ром	1	0%
Србин	16	4%
Влав	4	1%
Бошњак	2	1%
Друго	2	1%

Машки	
Редовни	Вонредни
Факултет/Универзитет	Факултет/Универзитет

Во поглед на студентите во истражувањето земаа учество 382 испитаници од кои како што можеме да видиме во табелата 168 се машки и 214 се женски студенти. Во однос на годините на студии се работи за 86 студенти (22%) од прва година, 98 студенти (26%) од втора година, 89 студенти (23%) од трета година, 44 студенти (11%) од четврта, 37 студенти (10%) од прва година на последипломски студии и 29 студенти (8%) од втора година на последипломски студии.

Во поглед на статусот на студентите најголемиот дел од испитаниците (88%), односно 336 се редовни студенти.

Од табелата може да се види и чувството на етничка припадност на испитаниците, од каде произлегува веќе наведениот недостаток во однос на малиот број на испитаници од албанска националност од веќе кажани причини.

Во однос на тоа од кои факултети доаѓаат испитаниците може да се забележи од табелата која ја покажува структурата на испитаниците според Факултетот, како и статусот, во смисла на редовни и вонредни студенти.

Табела бр. 17. Структура на машки студенти според факултет, пол и статус

Факултет за безбедност Скопје	Правен Факултет Јустинијан Први	Богословски Факултет	ФОН Универзитет	Филозофски Факултет	Технички и биотехнички факултети	Воена академија	Факултет за безбедност Скопје	Богословски Факултет	ФОН Универзитет	Филозофски Факултет
23	21	6	20	22	29	21	13	1	7	4

Од табелата може да се забележи голема компактноста во однос на бројот на машките испитаници кои се редовни студенти. Па така на пример речиси на сите факултети бројот на овие испитаници се движи околу 20 студенти.

Табела бр. 18. Структура на женски студенти според Факултет

Високо образовна установа	Пол	
	Женски	
	Статус	
	Редовни	Вонредни
Факултет/Универзитет	Факултет/Универзитет	
Факултет за безбедност Скопје	67	
Правен Факултет Јустинијан Први	45	
ФОН Универзитет	24	
Филозофски Факултет	27	
Технички и биотехнички факултети	19	
Воена академија	11	
Факултет за безбедност Скопје	13	
Правен Факултет Јустинијан Први	2	
ФОН Универзитет	3	
Филозофски Факултет	2	
Технички и биотехнички факултети	1	

Во однос на следната прикажана табела може да се забележи значително поголемиот број на женски студенти, особено на Факултетот за безбедност Скопје. Табеларниот приказ подолу го прикажува бројот на испитаници според пол и етничка припадност.

Табела бр. 19. Структура на студенти според пол и етничка припадност

Етничка припадност	Пол	
	Машки	Женски
	Националност	
	Националност	
Македонец	127	
Албанец	20	
Турчин	3	
Србин	9	
Ром	1	
Влав	4	
Бошњак	2	
Македонец	201	
Албанец	3	
Турчин	2	
Ром	7	
Друго	1	

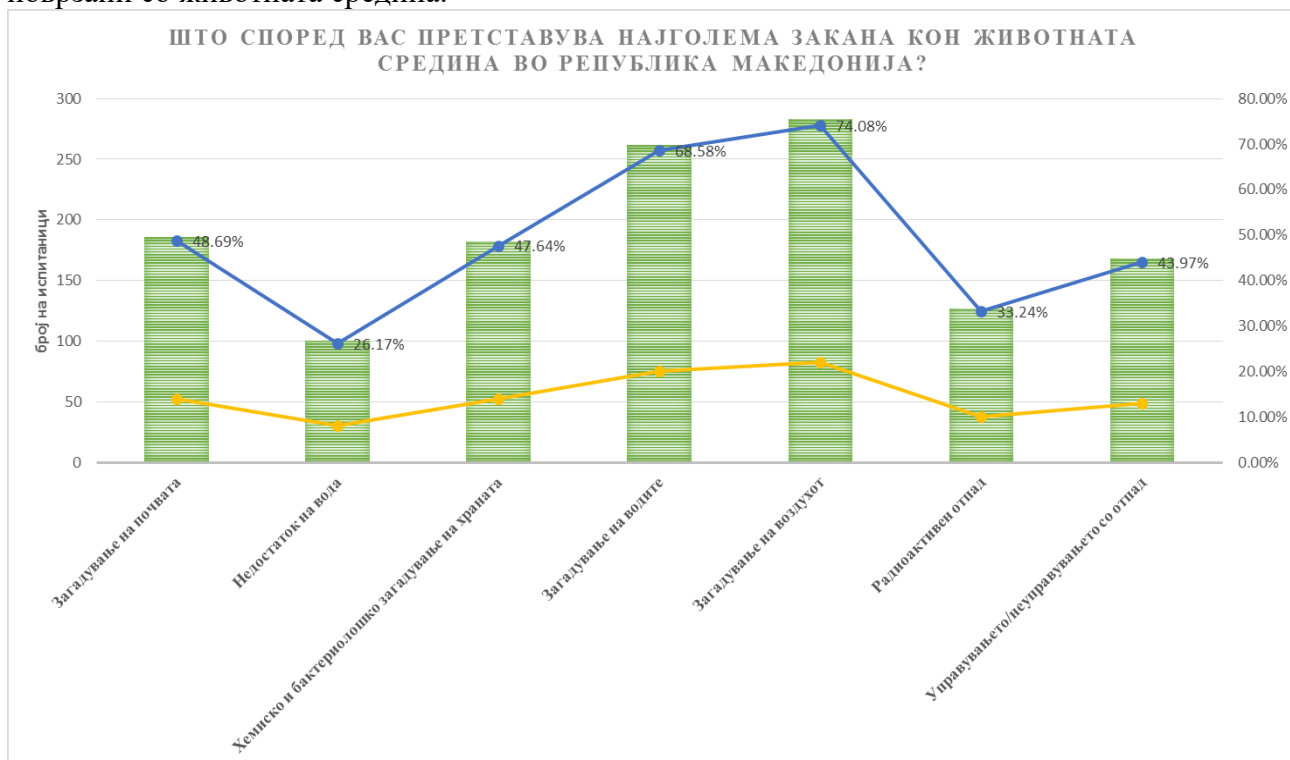
Табела бр. 20. Структура на студенти според пол и година на студии

	Пол	
	Машки	Женски
	Година на студии	
	Година на студии	
Прва		
Втора		
Трета		
Четврта		
Прва мастер		
Втора мастер		
Прва		
Втора		
Трета		
Четврта		
Прва мастер		
Втора мастер		

Број на студенти	48	44	33	21	12	9	38	54	56	23	25	18
Процент	12,56%	11,51%	8,63%	5,49 %	3,14%	2,35%	9,94%	14,13%	14,65%	6,02%	6,54%	4,71%

И кај последната табела гледаме структура на примерокот од испитаниците што ги прикажува истите според пол и година на студии. Од прикажаното може да се заклучи дека структурата на примерокот гледана по година на студии и пол соодветствува и генерално има правопрпорционале однос со вкупната структура, во смисла на тоа дека во сите години на студии има поголем број женски испитаници што генерално се поклопува со вкупниот број на поголем број испитаници, кој да се потсетиме беше машки со 44% и женски со 56%.

Графички приказ бр. 24. Перцепција за загроеност на некои од основните закани поврзани со животната средина.

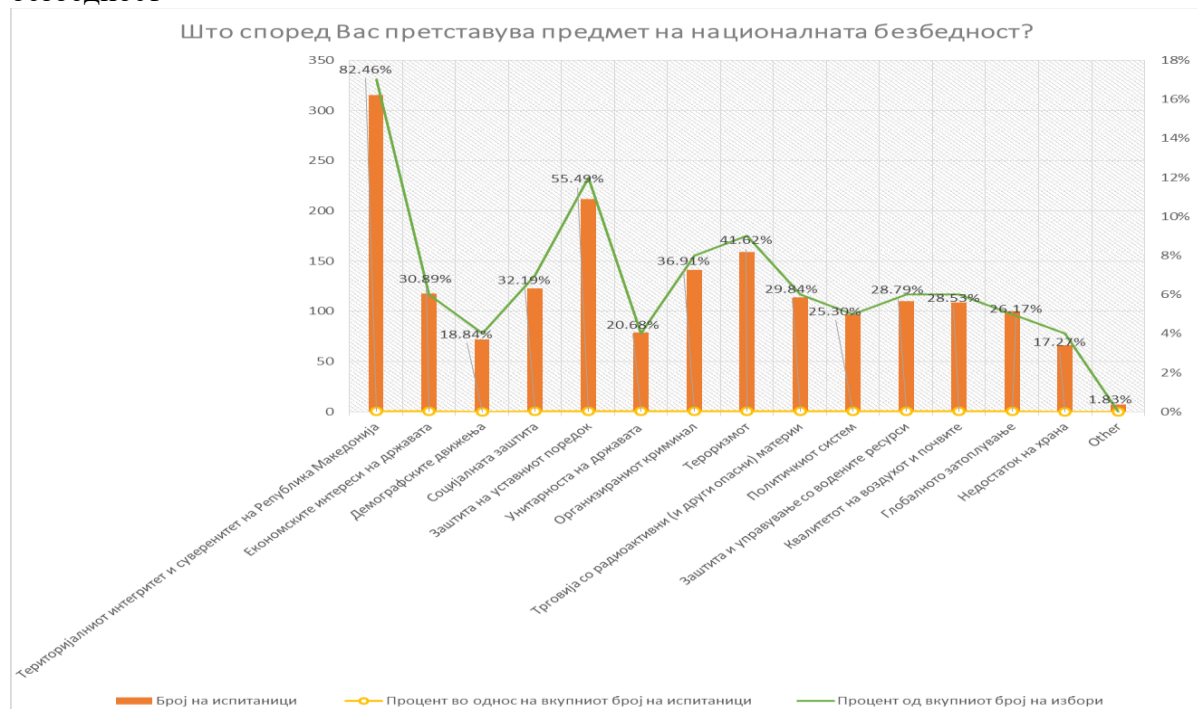

Графичкиот приказ над нас ни покажува дека перцепцијата за закани поврзани со животната средина кај студентската популација во РМ во најголем дел го перцепира загадувањето на воздухот како најголем проблем со 74,08% од вкупниот број испитаници, потоа загадувањето на водата со 68,58%, потоа хемиското и бактериолошкото загадување и

останатите. Од голема методолошка важност за ова прашање е фактот дека при одговарање на ова прашање испитаниците може да ги изберат сите наведени одговори. Гледано во обратно пропорционална смисла интересно е да се забележи дека $\frac{3}{4}$ од испитаниците не сметаат дека РМ има проблеми со недостаток на вода, односно веројатно сметаат дека ја имаме во изобилие, додека истовремено речиси $\frac{3}{4}$ сметаат дека загадувањето на водите, како што рековме е закана кон животната средина. Оваа контрадикторност е индикативна. Можеби во иднина треба да се воведат програми за тоа дека водите во РМ не е баш ресурс што го имаме во изобилиство. Имено, не сме Исланд. Ваквиот став со сигурност создава расипнички навики. Највисоката вредност на загаденоста на воздухот како перцепиран проблем по животната средина според авторот е резултат на фактот дека овие испитаници живеат во Скопје. Скопје, несомнено особено во текот на зимскиот период има многу висока вредност на загаденост на воздухот и ова беше предмет на интензивни дискусии, особено во последните две години. Воспоставувањето на јавно достапни информации што се достапни 24 часа на интернет-страницата на МЖСПП, а поставени се и табли на неколку места во градот. Медиумското внимание кон ова прашање резултирало со високо ниво на свест од опасноста од ова прашање и тоа резултирало со перцепција на испитаниците дека претставува најголема опасност.

Ваквиот податок истовремено покажува и одредена наивост и непознавање кај студентите во врска со она што значи „систем на животна средина“ во однос на неговата целосна поврзаност со останатите медиуми на животната средина, односно почвата и водата. Тоа покажува потреба од дополнителна медиумско покривање на многу останати прашања, особено во поглед на водата и опасностите кон истата.

Графички приказ бр. 25. Перцепција за тоа што претставува предмет на Национална безбедност

Поставувањето на прашањето за тоа што претставува предмет на Национална безбедност во РМ беше логично имајќи ја предвид теоретската дискусија во овој труд. На веројатно поставеното прашање зошто ова ни е важно би одговориле дека секјуритизацијата (безбедносната дилема), влијанието на јавното мислење, перцепцијата на граѓаните има исклучителна важност во дефинирање и приоритизација на политиките како и во преземањето на активности за реализирање на тие политики. Впрочем, претходниот график за оцена на опасноста по квалитетот на воздухот го

потврдува тоа. На понудени 14 можности за избор при што испитаниците можеа да ги изберат сите, дополнително со можност за дополнителен одговор резултатите на графичкиот приказ покажуваат дека во убедливо најголем број тоа е територијалниот интегритет и суверенитет на РМ (82,46%), потоа Уставниот поредок на државата (55,49%), тероризмот (41,62%), организираниот криминал (36,91%) итн. За да видиме колку прашањата поврзани со животната средина се предмет на перцепција како безбедносна категорија понудивме 6 од 14 можности кои произлегуваат од животната средина. Се работи за: демографските движења (18,84 % ги перцепираат како ризик за националната безбедност), трговија со радиоактивни и други опасни материи (29,84%), заштита и управување со водените ресурси (28,79 %), квалитетот на воздухот и почвите (28,53 %), глобално затоплување (26,17%) и недостаток на храна (17,22 %). Според горенаведеното може да се заклучи дека можеби не секогаш свесно но некои од елементите на животната средина или тесно поврзани со неа се перцепирани како предмет на национална безбедност. Прашањето е дефинирано како национална безбедност заради тоа што очекуваме дека ваквата наративна и содржинска форма во најголем степен ќе го задржи и привлече вниманието во договарање на прашањата и истовремено значи „давање на највисок приоритет“. Од овој резултат произлегува дека прашањата поврзани со животната средина во нивната вкупност се перцепирани од студентите како национални безбедносни прашања во значителен дел.

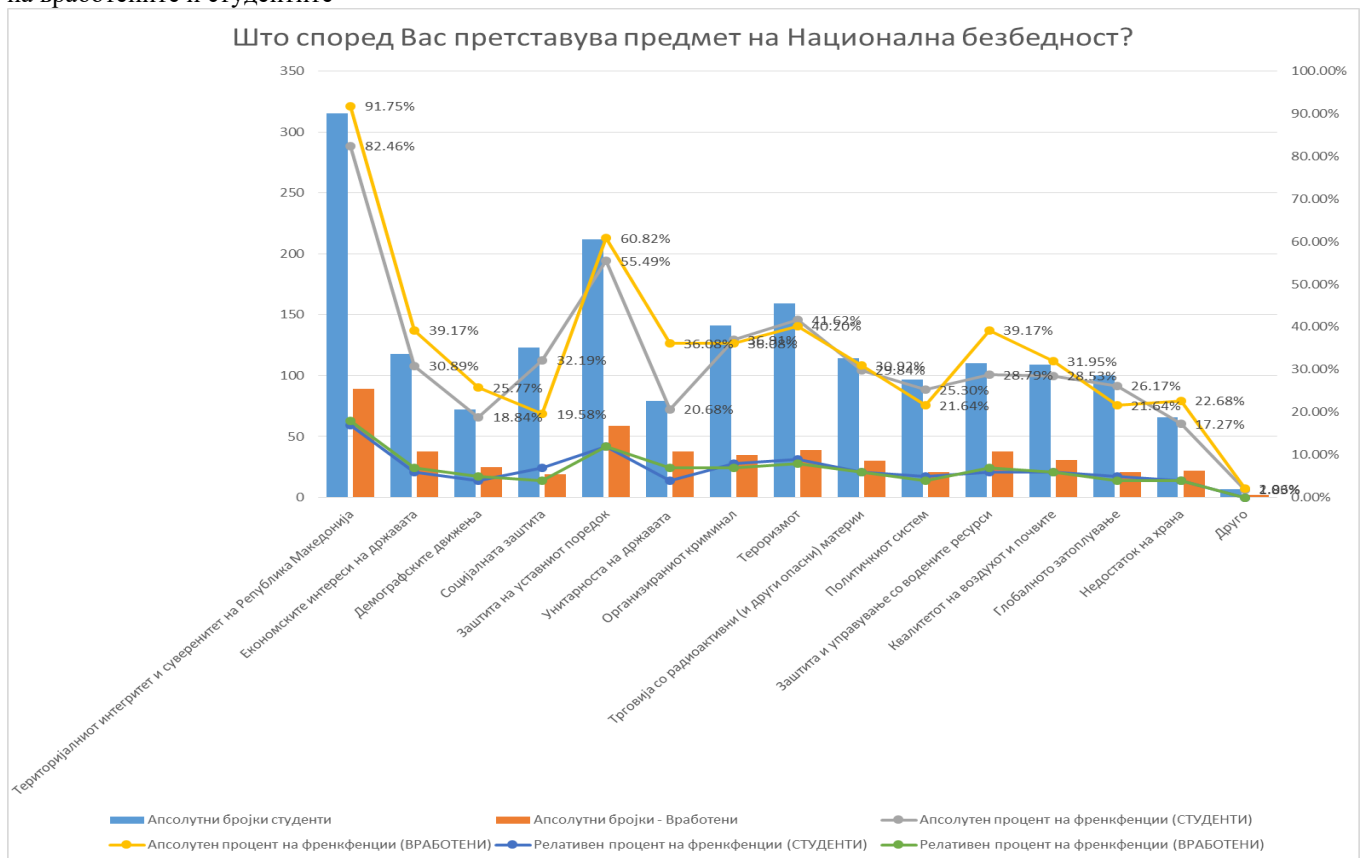
Следниот графички приказ ги претставува одговорите на студентите и вработените. Да потсетиме дека прашањето беше поставено на начин во која испитаниците (и студентите и вработените) можеа да ги изберат сите наведени можности како „варијабли“ на Националната безбедност. Недостаток при ваквиот начин на прашување е оневозможувањето на дополнителна статистичка обработка од причина што сите одговори се евидентираат во едно поле, а не засебно. Сепак, и покрај можноста за само описно претставување на резултатите се потврдија некои од претпоставките во овој труд, особено во смисла на тоа дека *постојат разлики во перцепцијата за предметот на Национална безбедност кај студентите и вработените, како и тоа дека вработените генерално повисоко ги рангираат поединечните елементи во системот на Национална безбедност*. Како што може да се забележи од графичкиот приказ, вработените во најголем дел од понудените ризици и опасности препознаваат „повисоко значење“ во она што значи Национална безбедност, освен глобалното затоплување (со разлика од 4,5%) и социјалната заштита (разлика од речиси 7%). Резултатите се идентични во делот на организираниот криминал (36% од испитаниците оценувајќи го како предмет на Национална безбедност), тероризмот (41%) и трговија со радиоактивни или други опасни материи (30%). Во сите останати случаи вработените во поголем процент ги вреднуваат *територијалниот интегритет и суверенитет (разлика од 9%), заштита на Уставниот поредок (разлика од 5,5%), економските интереси на државата (разлика од 9%), заштита и управување со водените ресурси (разлика од 11%) и унитарноста на државата (16%)!*

Според тоа, како резултат на работното искуство и специфичните теоретски, нормативни и практични задачи на вработените очекувано беше дека ќе се забележат разлики во ставовите иако одговорите генерално изненадуваат во одредени делови. Со ваквите резултати се поставува прашањето за тоа како само за 36% од анкетираниите вработени унитарноста на државата е предмет на Национална безбедност!? Кај студентите овој процент изнесува 20! Сепак, и покрај разликите не може да изостане коментар на фактот дека перцепцијата кај студентите (популација која немала контакт со практично искуство) и вработените (во голем дел поранешни вработени на Министерство за одбрана, МВР и други органи на државна управа) може да се забележи генерална тенденција на многу блиски перцепции за тоа што претставува националната безбедност. Тоа остава простор за понатамошни истражувања во поглед на тоа кои се факторите што ја создаваат. Очигледно дека значителен дел од факторите кои ја создаваат се идентични за двете групи на испитаници.

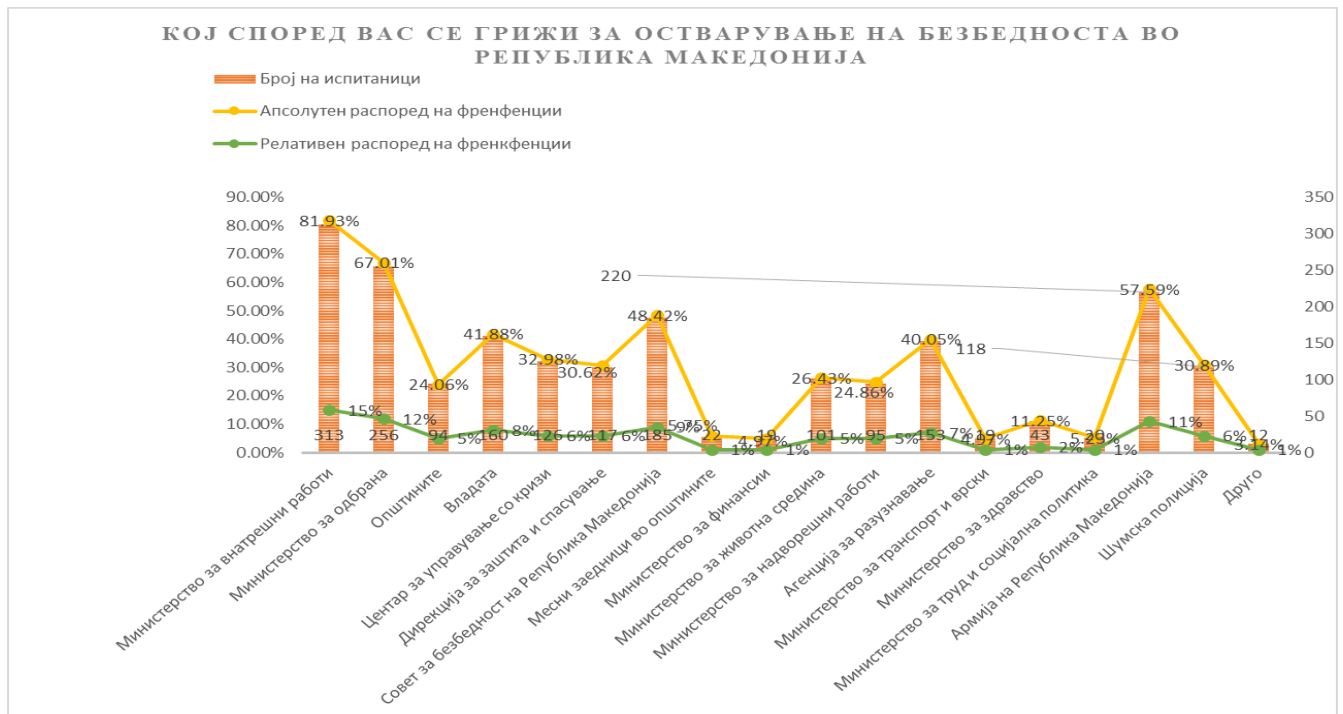
Несомнено произлегува како заклучок дека општественото миље во Република Македонија во неговата вкупност создава објективна атмосфера за тоа што претставува безбедносно прашање, а она што испитаникот би го утврдил како прашање кое има „национална релевантност“ ќе биде и прашање на Национална безбедност? Се поставува прашањето за тоа кои се факторите што предизвикуваат ваков тип на перцепција? Длабоко поделеното општество во политичка смисла нема никаква задршка како такво да се претстави медиумски и оттука предрасудите, стигматизацијата, неинформираниоста се основните субјективни елементи што се предмет на влијание и врз основа на кои се формира таа перцепција. Останува со продлабочени истражувања да увидиме што е тоа што македонското општество го дефинира како безбедносно прашање и да се градат понатамошни активности. Вака произлегува дека врз основа на претходните резултати етничката омраза и

религиозната нетрпеливост се перцепирани како најголеми безбедносни предизвици. Објективно тоа не треба да претставува најголема закана бидејќи има „виртуелна“, замислена димензија во разликите. Постојат многу пореални ризици и опасности по однос на кои треба да се градат афирмативни ставови во насока на превенција и справување со ризици и опасности.

Графички приказ бр. 26. Што претставува предмет на Национална безбедност во Република Македонија на вработените и студентите

Графички приказ бр. 27. Перцепција за надлежни институции за безбедноста на животната средина

50

Според системската теорија општеството може да се набљудува како систем кој има идентична цел. Сложеноста на животот на човекот во голем дел подразбира сè поголемо диференцирање на надлежностите. Но тоа диференцирање никогаш не значи остварување на „засебни цели“. Затоа ние безбедноста како организација ја доживуваме како вкупност на повеќе институции што линиски работат на различна проблематика, но во основа работат за исти цели и вредности. Оттука мотивирано ги прашавме испитаниците кои од наведените институции се грижат за остварување на безбедноста во РМ? Одговорите се доста интересни и во добар дел изненадувачки. Имено, не нè изненадува тоа дека 4/5 од испитаниците одговориле дека МВР се грижи за остварување на безбедноста, но беше неочекуван резултатот според кој 57,59% ОДГОВОРИЛЕ ДЕКА Армијата на Република Македонија ја остварува безбедноста, односно 42,4% дека не ја остварува! Според природата на работата вообичаено би можеле да очекуваме дека АРМ е институција која несомнено ја остварува безбедноста. Во однос на интересот на овој труд МЖСПП го перцепираат 26,43% како субјект кој ја остварува безбедноста, што значи секој четврти испитаник, ЦУК го перцепираат 32,98% и ДЗС 30,62% од испитаниците. 30,89% од испитаниците ја перцепираат и шумската полиција како носител на безбедносни активности, што се разбира, е во прилог на тезите на овој труд. Генерално може да се каже дека од претставените одговори не произлегуваат големи изненадувања, освен во делот на Армијата на Република Македонија. Доследноста на препознавањето на МЖСПП како субјект кој придонесува кон безбедноста е резултат на концептот на прашалникот и испитаниците делумно се наведени во таа смисла. Тоа може да се толкува и како ситуација во која една четвртина од испитаниците е подложна на манипулација или пак има позитивен став кон прашањето на

⁵⁰ Под **апсолутен распоред на фреквенции** во случајот ќе подразбираме процент на испитаници кои избрале определена варијабла во сооднос на вкупниот број на испитаници. На пример, во горната табела имаме 313 од 382 испитаници кои сметаат дека Министерството за внатрешни работи се грижи се остварување на безбедноста во Република Македонија што претставува 81,93% од вкупниот број испитаници. Односно тоа е процентот на преклопување на мислењето на испитаниците за тоа кој се грижи за безбедноста.

Под релативен распоред на фреквенции во случајот подразбираме процент на учество во изборот на одредена варијабла во однос на вкупниот број направени избори. Па така на пример 313 – избори (и испитаници) на тоа дека МВР се грижи за безбедноста во Република Македонија претставува 15% (околу 1/7 од вкупниот број направени избори од постоечки 18 варијабли). Идеално поделени одговори би биле доколку е секој 18-ти испитаник. Овие проценти се различни од причина што испитаниците во овие прашања можат да изберат повеќе одговори (вклучитено и да ги изберат сите можности).

животната средина како морален дискурс. Во секој случај тоа е добар податок. Студентите со сигурност во дадена иднина се следните генерациски носители на политиките во државата, па оттука тоа не може да биде лош податок.

Табела бр. 21. Перцепција за вредности на студентите на прашањето: Ве молиме оценете ја според Вас важноста што секоја од наведените вредности ја имаат.

	[Луѓето (живот и здравје)]	[Растенијата и животните]	[Материјалните добра (градби, инфраструктура)]	[Вода]	[Енергенси (нафта, гас, струја)]	[Културно наследство]	[Животна средина]	[Квалитет на воздух]	[Уставниот поредок]	[Религиозните чувства]	[Политичкиот систем]	[Сопственоста]	[Правната држава]	[Националниот интерес]	[Јазикот]	[Традицијата]	[Религијата]
N	380	375	376	380	378	379	380	377	377	377	379	378	380	379	379	378	376
	1	6	5	1	3	2	1	4	4	4	2	3	1	2	2	3	5
Mean	4.77	4.46	3.53	4.78	4.20	3.72	4.49	4.59	4.01	3.29	3.34	3.66	3.93	3.78	3.99	3.83	3.57
Std. Deviation	.645	.829	.949	.632	.877	1.069	.811	.771	1.008	1.287	1.251	1.163	1.140	1.148	1.153	1.196	1.329
Skewness	-3.242	-1.671	-1.137	-3.187	-.943	-.480	-1.612	-2.159	-.820	-.194	-.402	-.488	-.876	-.745	-.858	-.690	-.467
Kurtosis	11.522	2.683	-.412	10.281	.386	-.564	2.155	4.841	.053	-1.017	-.723	-.666	-.070	-.128	-.242	-.587	-.971
Minimum	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Maximum	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5

Табелата што е погоре ги претставува одговорите на испитаниците во поглед на нивната перцепција за вредноста што наведените вредности ја имаат. Имено, поединечно наведувајќи ги имотот, здравјето на луѓето, политичкиот систем и други (види табела) покажува некои основни описни индикатори на скалата на нивните ставови. Највисоко оценето е здравјето на луѓето со просечна оцена од 4,77 во ранг од 1 – 5. И тука немаме дилеми.

Во интерес на овој труд се вредностите на резултатите коишто се однесуваат на животната средина и кои се оценети со изразени позитивни мислења и тоа: (1. *Луѓето* – 4,77; 2. *Растенијата и животните* – 4,46; 3. *Вода* – 4,78; *Животна средина* – 4,49; *Квалитет на воздух* – 4,59). Но останува една резерва во поглед на познавањата на испитаниците. Имено, согласно дефиницијата *животната средина ги опфаќа заедно со неа наведените вредности кои поединечно се повисоко оценети отколку што е поимот на „животна средина“*. Тоа покажува степен на непознавање на материјата и потреба од квалитетна едукација. Од ваквите вреднувања произлегува дека за студентите составните делови на животната средина се наоѓаат високо во скалата на вредности, што претставува основ за силни очекувања за развивање на свест, созание, а понатаму и практикување на заштитата на истите.

Следниот табела ги прикажува истите вредности од вработените во МЖСПП, ЦУК и ДЗС. Коментарот за разликите следи по прикажаниот графички приказ, кој следува по следната табела.

Табела бр. 22. Перцепција за вредности на вработените (прашање: Ве молиме оценете ја според Вас важноста која секој од наведените вредности ја имаат)

	[Луѓето (живот и здравје)]	[Растенијата и животните]	[Материјалните добра (градби, инфраструктура)]	[Вода]	[Енергени (нафта, гас, струја)]	[Културно наследство]	[Животна средина]	[Квалитет на воздух]	[Уставниот поредок]	[Религиозните чувства]	[Политичкиот систем]	[Сопственоста]	[Правната држава]	[Националниот интерес]	[Јазикот]	[Традицијата]	[Религијата]
Valid	96	94	94	94	95	95	94	95	93	95	94	94	94	95	94	94	93
Missing	1	3	3	3	2	2	3	2	4	2	3	3	3	2	3	3	4
Mean	4.89	4.39	4.10	4.85	4.24	4.00	4.61	4.65	4.48	3.37	3.57	4.09	4.45	4.41	4.20	3.74	3.49
Median	5.00	5.00	4.00	5.00	4.00	4.00	5.00	5.00	5.00	3.00	3.00	4.00	5.00	5.00	5.00	4.00	4.00
Mode	5	5	4	5	5	5	5	5	5	3	3	5	5	5	5	4 ^a	3
Std. Deviation	.613	.870	.843	.604	.872	1.031	.751	.711	.816	1.158	1.150	1.064	.887	1.057	1.053	1.126	1.194
Minimum	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Maximum	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5

Графички приказ бр. 28. Резултатите од претходната табела во однос на утврдената аритметичка средина

Графичкиот приказ јасно укажува на разлики во ставовите на студентите и вработените во МЖСПП, ЦУК и ДЗС. Интересно е да се забележи дека студентите генерално со помала средна вредност ги оценуваат сите дадените вредности со исклучок на традицијата и религијата. Зошто е тоа така можеме да дискутираме, но несомнено длабоко поделеното општество во политичка, економска, културна, јазична, религиозна смисла повторно се потврдува. Сепак, ваквата разлика не може да кажеме дека е статистички значајна, имајќи предвид дека сепак вредност на аритметичката средина може да се каже дека има позитивни вредности.

Од прикажаните резултати иако не можат да се видат драстични разлики во вреднувањето на наведените добра, сепак забележливи се две манифестни појави: првата се однесува на тоа дека во најголем дел случаи вработените со повисоки оцени генерално ги вреднуваат сите вредности, и второ, истовремено забележливи се пропорционални движења во генерална смисла на зборот, со смисла на тоа дека линијата на просечните оцени речиси се движи паралелно.

Состојбата со која се утврди релативно хомогено оценување на овие вредности повеќе може да кажеме дека како податок поставува прашања отколку што дава одговори. Имено, како не може да се забележат значителни разлики во перцепцијата за посочените вредности особено имајќи ја во предвид старосната димензија, односно генералната разлика во години меѓу вработените и студентите? Произлегува дека вредностите силно се пренесени од повозрасните членови во општеството и дека перцепцијата ја градат како резултат на многу слични фактори.

Графички приказ бр. 29. Перцепција за релеватноста на животната средина како предмет на национална безбедност

На прашањето за тоа колку животната средина претставува прашање на Национална безбедност се прикажани резултатите на графичкиот приказ над овој текст. Може да се забележи дека „Гаусовата крива“ има тенденција на движење во вториот дел, односно животната средина е оценета со висока оцена при што најголемиот дел го оценуваат со оцена 4 (повеќе од една третина), следува 3 (30% или помалку од една третина) и секој петти испитаник ја оценил со оцена 5 (21%). Дури 88% од испитаниците одговориле со некоја од овие три оценки, што покажува генерално висока вредност. Имајќи го предвид претходното прашање каде повеќе категории од областа на животната средина беа одбрани како прашања на национална безбедност, но истовремено значително пониско оценети од други вредности, како на пример „територијалниот интегритет“ може да се каже дека испитаниците на ова прашање покажале одредена тенденција на согласност во насока на одговарање „подобно“ на темата со која е поврзано истражувањето. И покрај оваа претпоставка, несомнено дека голем дел од испитаниците ја перцепираат животната средина како национално безбедно прашање, во поголем или помал обем. Како што може да се забележи незначителен е процентот (3%) на оние кои оцениле со најниска оцена (1).

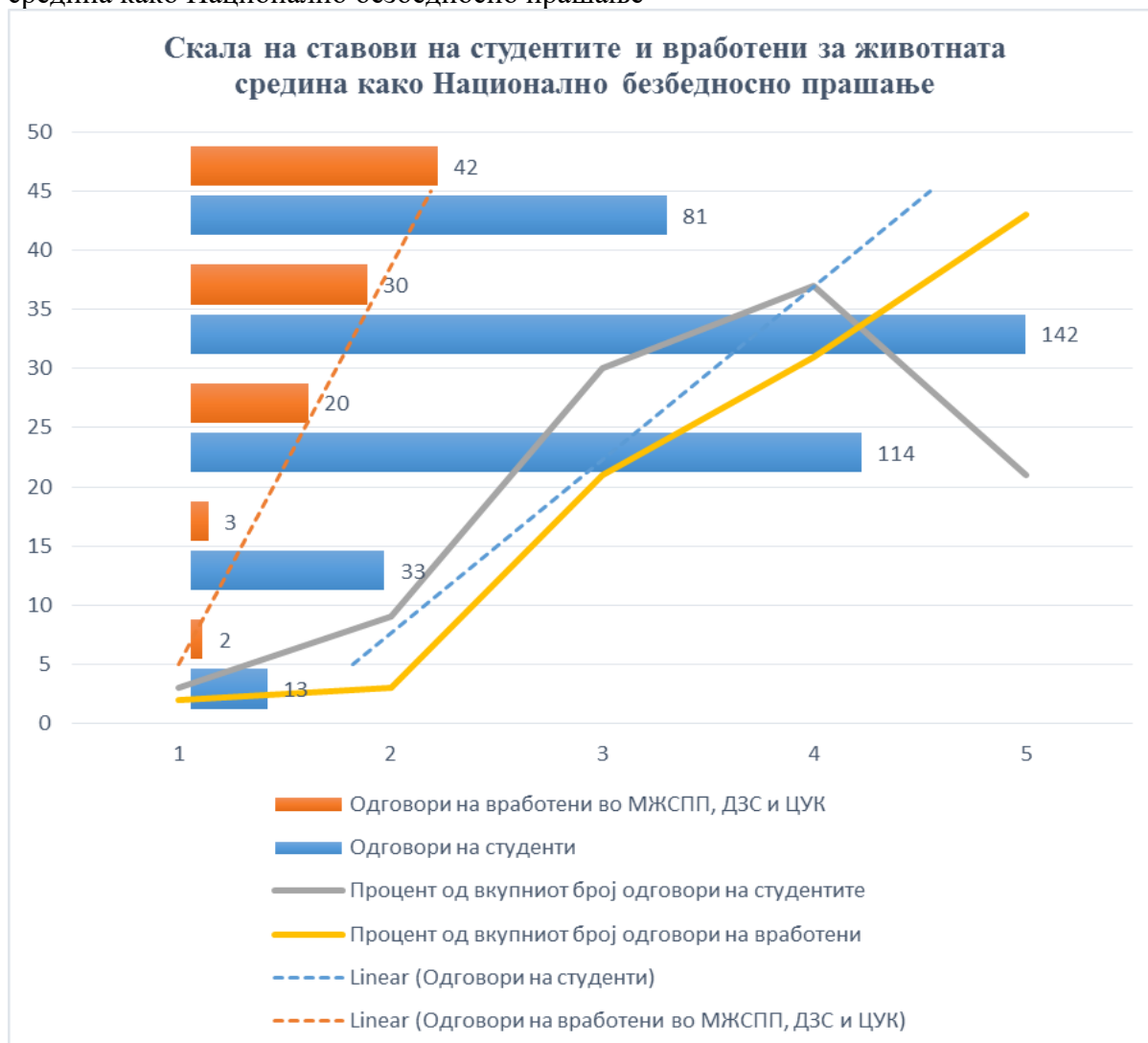
Графичкиот приказ, пак, кој е прикажан подолу ги комбинира одговорите на истото прашање само што прикажани се кумулативно одговорите и на студентите и на вработените.

Од прикажаните резултати видлива и потврдена е една од помошните хипотези дека вработените во поголем степен ја перцепираат животната средина како национално безбедно прашање. И тоа е за очекување, особено од вработените во овие три институции. Тоа според авторот е резултат на практичното искуство, природата на работа, присуството на разни видови на обуки, како и претходното работно искуство на голем дел од вработените во Министерството за одбрана или други органи на државната управа поврзани со безбедноста.

Ова секако е позитивен податок. Инаку, графичкиот приказ подолу со прикажаните линии на трендови несомнено го потврдува овој факт. Со оглед на тоа дека речиси половината од вработените го оцениле со највисок степен (5), а заедно со оцената (4) претставуваат повеќе од две третини во вкупниот број испитаници од вработените покажува исклучително афирмативен став кон прашањето. Прикажаните линии на движење на трендови исто така јасно укажуваат на *највисоко изразена вредност во крајната вредност (5)*. Со овој податок, заедно со претходно наведените генерални оценки на перцепцијата на ризиците и заканиите во Република Македонија се потврди една од претпоставките на оваа студија за тоа дека: *се појавуваат разлики во врска со ставовите за безбедносни прашања меѓу вработените и студентите.*

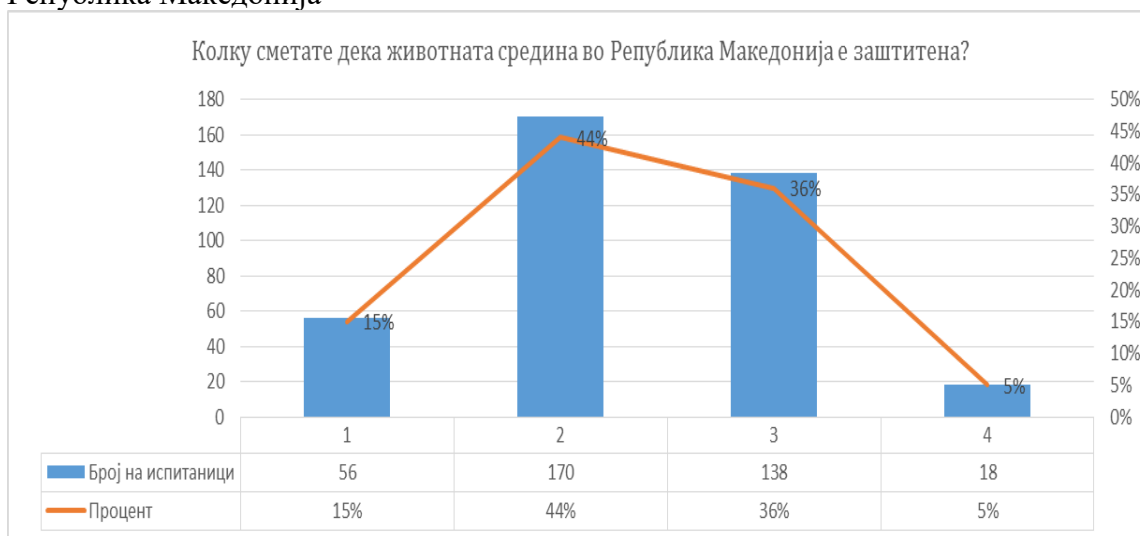
За разлика од вработените каде најголемиот дел со највисока вредност ја оцениле животната средина како национално безбедно прашање видливо од прикажаното е дека најголемиот број студенти ја оцениле вредноста на животната средина со 4 на скала од 1 – 5, што е непосредно до највисоката вредност. И тука е разликата меѓу вработените и студентите.

Графички приказ бр. 30. Скала на ставови на студентите и вработените за животната средина како Национално безбедно прашање

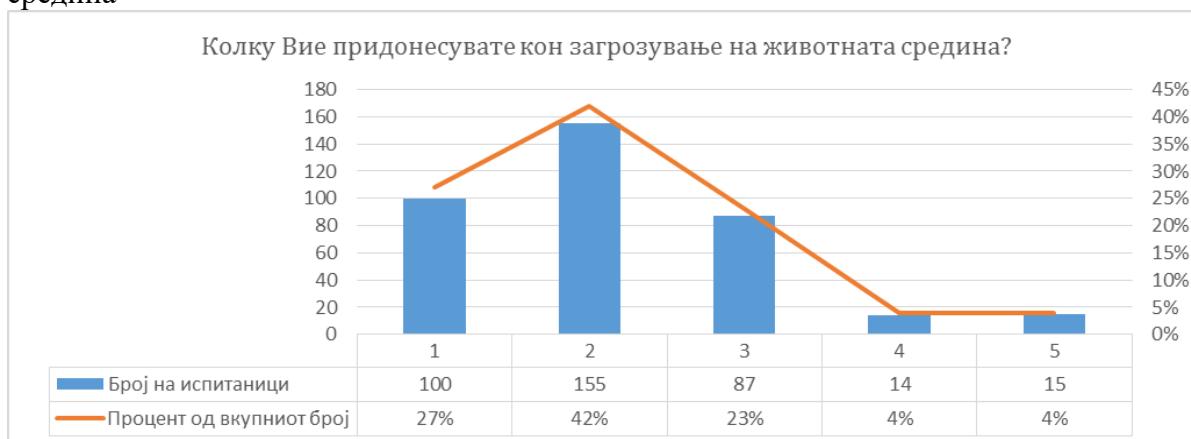

Следниот графички приказ ги покажува одговорите на студентите во однос на нивната перцепција за тоа колку е животната средина заштитена во Републиката. Од добиените одговори јасни се ставовите на студентите дека тие во голем дел сметаат дека ЖС не е заштитена. Имено, ниту еден испитаник не одговорил со највисоката вредност на скалата од 1 – 5. Најголемиот дел одговориле со оцена 2, односно 44% од испитаниците. Јасна е тенденцијата на одговорите во насока на ниските вредности на скалата. Оттука, се поставува прашањето за контрадикторноста на состојбите и очекувањата. Имено, ваквата состојба укажува на сериозна поддршка на прашањата поврзани со животната средина и истовремено убеденост дека таа не е заштитена. Во вакви услови просторот за мобилизација на јавноста е навистина голем. Тоа практично би значело дека во организирани облици студентите би требало да покажат афирмативен став кон ова прашање.

Графички приказ бр. 31. Перцепција за степен за заштита на животната средина во Република Македонија

Графички приказ бр. 32. Перцепција за личниот ангажман во загрозување на животната средина

Интересен е графичкиот приказ погоре кој ги покажува одговорите на студентите во однос на прашањето колку тие придонесуваат кон загрозување на животната средина. Од одговорите може да се утврди речиси право пропорционален однос меѓу перцепцијата за колку животната средина во РМ е заштитена од една страна, и истовремено дека речиси идентични се оцените за тоа дека испитаниците за себе сметаат дека не ја загрозуваат животната средина.

Од друга страна пак графичкиот приказ број 33 кој е претставен подолу укажува на одговори на испитаниците кои сметаат дека тие придонесуваат кон заштитата на животната средина. Треба да се има предвид дека овие две прашања не беа поставени едно подруго, туку беа тактички поставени со цел да претставуваат едно за друго контролни прашања. Оттука, ваквите одговори може да се толкуваат како развивање на свеста за потребата од заштита на животната средина од една страна, но истовремено свеста дека состојбите не се задоволителни. Ваквите ставови кај студентите се подобни за понатамошно обликување, надградување, развивање. Од особена важност е и за кои студенти станува збор, имено за студенти на Безбедност, Одбрана и мир, Правни студии, Воена академија, Богословски факултет и Технички и биотехнички науки. Важно е вакви ставови да градат овие професии што се поврзани со свеста за заштита на животната средина на објективно и субјективно ниво, како во поглед на многу општествени прашања.

Графички приказ бр. 33. Перцепција за личниот ангажман во заштита на животната средина

Следниот табеларен (бр. 23) и графички приказ (бр. 34) ги покажува 4-те контролни прашања што се однесуваат на перцепцијата на заштита и безбедносна релевантност во поглед на животната средина. Имено, претставени се аритметичките средини на одговорите на прашањата за тоа: 1) Колку е животната средина предмет на Национална безбедност? 2) Колку сметаат дека е заштитена? 3) Колку секој поединец придонесува за нејзина заштита? И колку како поединци испитаниците придонесуваат кон загрозување?

Од претставените резултати произлегува доследност на одговорите на прашањата.

Табела бр. 23. Прашања за перцепцијата и ставовите поврзани со заштита на животната средина

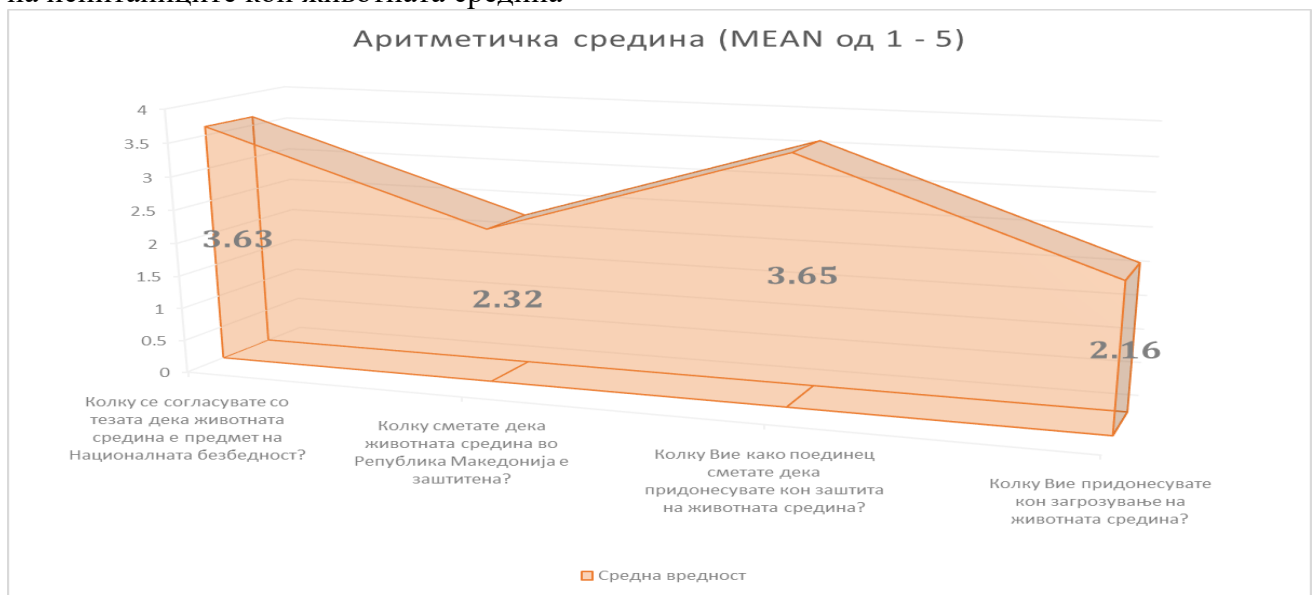
Statistics		Колку се согласувате со тезата дека животната средина е предмет на Националната безбедност?	Колку сметате дека животната средина во Република Македонија е заштитена?	Колку Вие како поединец сметате дека придонесувате кон заштита на животната средина?	Колку Вие придонесувате кон загрозување на животната средина?
N	Valid	382	382	382	369
	Missing	0	0	0	13
Mean		3.63	2.32	3.65	2.16
Mode ⁵¹		4	2	4	2
Std. Deviation		1.014	.786	.932	1.000
Skewness		-.509	.086	-.395	.881
Kurtosis		-.098	-.274	-.004	.720
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5

Од методолошки аспект охрабрува константноста и доследноста на одговорите на четири меѓусебно цврсто поврзани прашања. Исто така охрабрува обратнопропорционалноста

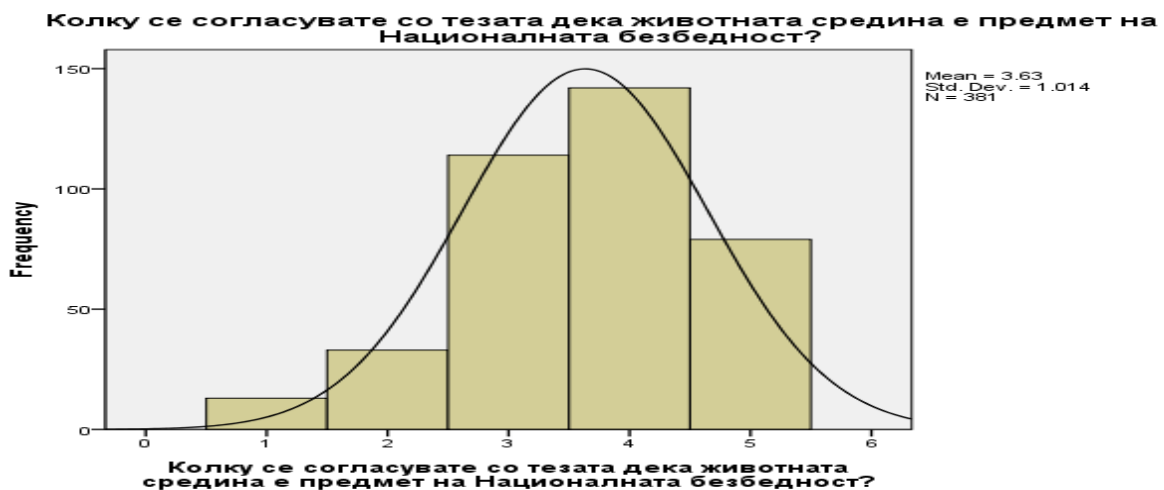
⁵¹ Мода претставува вредност што се јавува најчесто.

на вредностите на одговорите за тоа колку испитаниците ја загрозуваат, и колку придонесуваат кон нејзина заштита од друга страна.

Графички приказ бр. 34. Аритметичка средина на ставови за придонесот и заштитата на испитаниците кон животната средина

Графички приказ бр. 35. Перцепција за животната средина како Национално безбедносно прашање

Табела бр. 24. Перцепција за животната средина како Национално безбедносно прашање според Факултетот.

Факултет/Универзитет * Колку се согласувате со тезата дека животната средина е предмет на Националната безбедност? Crosstabulation							
Count		Колку се согласувате со тезата дека животната средина е предмет на Националната безбедност? (Од 1 – 5)					Вкупно
		1	2	3	4	5	
Факултет за безбедност Скопје		6	11	30	47	22	116
Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје		3	9	19	22	15	68
Православен богословски факултет „Св. Климент Охридски“		0	0	1	2	4	7
„ФОН“ (Правен и Факултет за детективи)		2	2	17	25	8	54
Филозофски факултет Скопје (Институт за одбрана и мир)		2	2	20	20	11	55
Технички и биотехнички науки (Машински и Шумарски факултет)		0	5	13	17	14	49
Воена академија „Генерал Михајло Апостолски“ Скопје		0	4	14	9	5	33
Вкупно		13	33	114	142	79	382

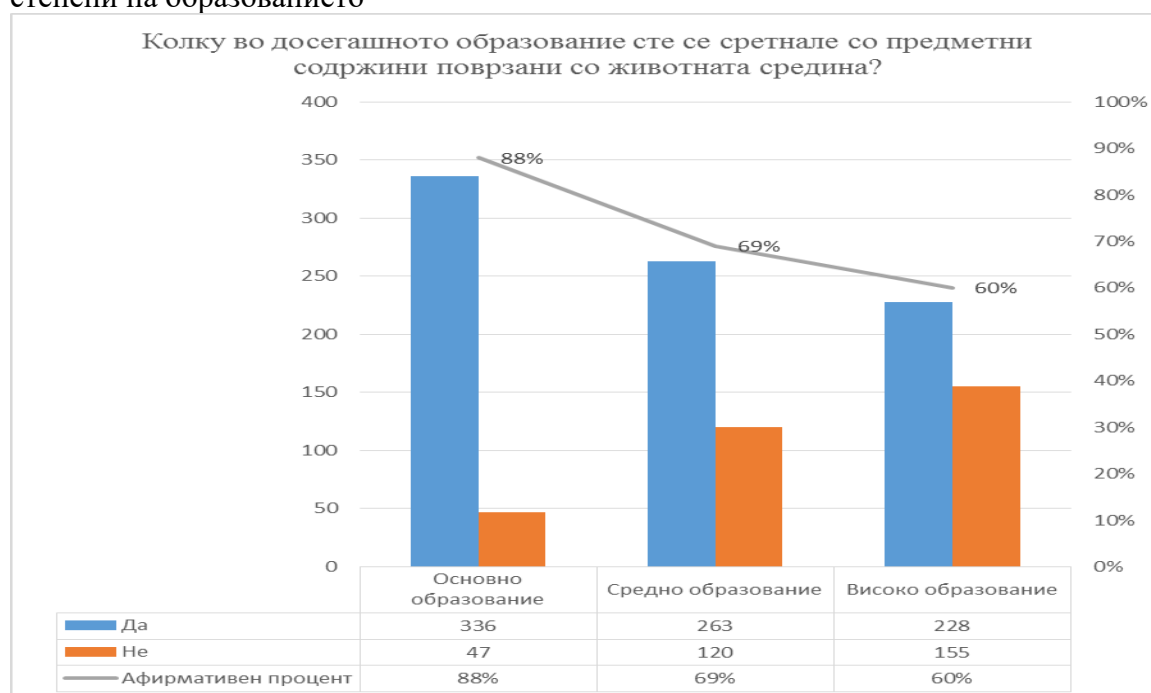
На претходната табела може да се забележат оцените за безбедносната релеватност на животната средина како прашање на Националната безбедност за секој факултет поединечно. За утврдување на разлики може да се спроведе т-тест на секој поединечно, но со оглед на просторот тоа може дополнително да биде направено. Истото се однесува и на следната табела.

Следната табела ги покажува одговорите на студентите според година на студии.

Табела бр. 25. Перцепција за животната средина како национално безбедносно прашање според година на студии

Година на студии * Колку се согласувате со тезата дека животната средина е предмет на Националната безбедност? Crosstabulation		Колку се согласувате со тезата дека животната средина е предмет на Националната безбедност? (од 1 – 5)					Вкупно
Count		1	2	3	4	5	
Година на студии	Прва	2	10	35	27	12	86
	Втора	5	6	28	35	24	98
	Трета	3	9	24	31	22	89
	Четврта	1	3	7	23	10	44
	Прва мастер	1	2	12	16	6	37
	Втора мастер	1	3	8	10	5	27
	Вкупно		13	33	114	142	79

Графички приказ бр. 36. Застапеност на наставни програми за животна средина во сите степени на образованието

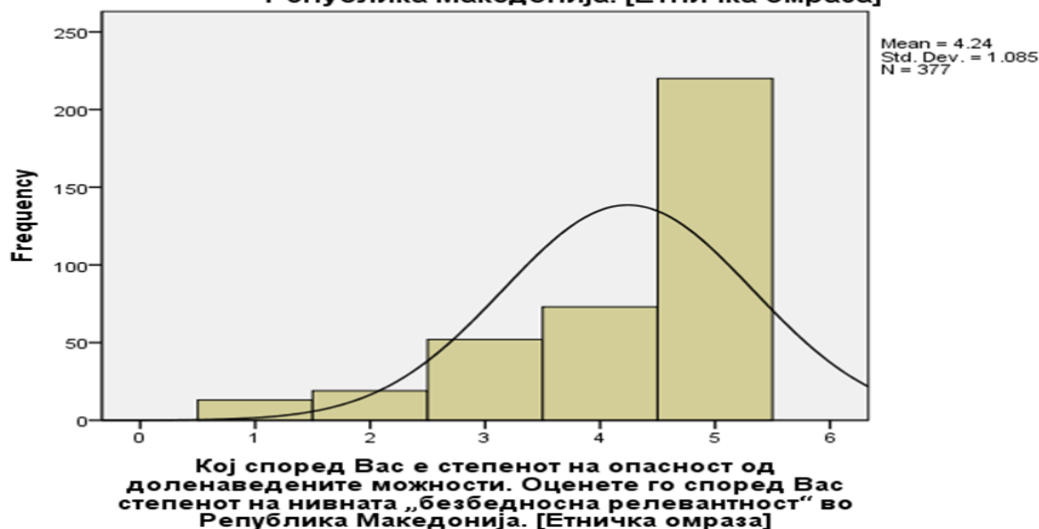
За поткрепа на афирмативните ставови поврзани со животната средина од голема важност има и застапеноста на предметна обработка на животната средина во наставните програми во училиштата. Затоа студентите беа прашани за тоа дали во текот на основното, средното и високото образование се сретнале со содржини поврзани со животната средина? Како што јасно може да се воочи од графичкиот приказ погоре во основното образование тој процент е 88%, во средно 69% и во високото образование со 60%. Кога станува збор за високото образование може да се каже дека со оглед на студиските програми од кои беа вклучени студенти испитаниците од правните факултети од УКИМ и ФОН не се сретнале со вакви содржини.

Со оглед на изедначеноста на предметните програми на ниво на Република со резерва треба да се земе предвид податокот дека 12% од испитаниците не се сретнале со вакви содржини во основното образование. Во овој случај може да се работи за заборавени информации или пак

евентуално учество на возрасни вонредни студенти при одговарање на прашалникот кои учеле по некои програми што биле актуелни пред неколку децении.

Графички приказ бр. 37. Перцепција за безбедносна релевантност на етничката омраза

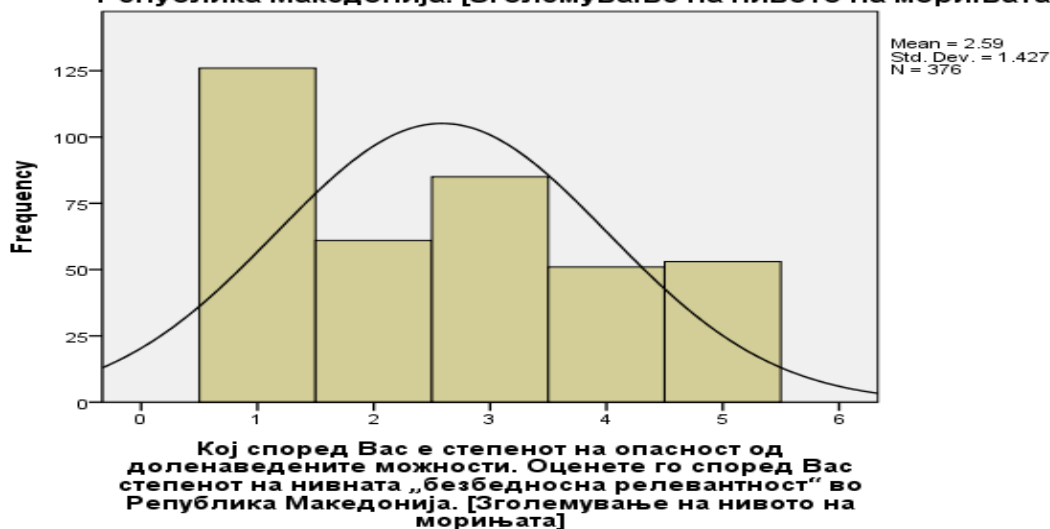
Кој според Вас е степенот на опасност од доленаведените можности. Оценете го според Вас степенот на нивната „безбедносна релевантност“ во Република Македонија. [Етничка омраза]

Важно е да се каже дека испитаниците ја оценија етничката омраза како најголемо безбедносно прашање во Република Македонија. Затоа го издвојуваме како посебно. Се поставува прашањето зошто е тоа така? Се поставува прашањето зошто во ЕУ (на почетокот на овој труд го цитиравме истражувањето за европската безбедност) етничката омраза воопшто не претставува предмет на безбедносна дилема кај граѓаните на државите-членки на ЕУ? Она што таму беше оценето како „Економската и финансиската состојба“ како изразено највисок приоритет кај нас претставува „етничката омраза“. Се потврдува констатацијата дека македонското општество е длабоко диференцирано по етничка и религиозна линија. Затвореноста на општествените групи оневозможува постоење на „канални комуникација“. Тоа создава состојба на меѓусебно непознавање, кое неминовно раѓа страв. Тоа го покажуваат одговорите на студентите. Имено, 377 студенти одговориле дека етничката омраза е безбедносно прашање и на скала од 1 – 5 има вредност на аритметичка средина од 4,24. Ваквата состојба би можела да значи покрај страв истовремено и високо ниво на латентна опасност. Особено ако се има предвид дека ова прашање се дава како еден од можните десетина одговори. Може да се очекува дека ако се спроведе длабинско квалитативно истражување состојбите ќе укажат и на одредени специфики. Кога меѓу криминалот, организираниот криминал, тероризмот, поплави, суши, недостаток на вода од една страна и етничката омраза од друга страна, повисоко ја оценуваме опасноста од етничка омраза тоа зборува за изградена силна безбедносна перцепција што не може лесно да се менува и која и покрај сè по правило значи страв и алиенација меѓу општествените групи. За последиците во реално-политичка смисла може да се отвораат дебати. Ако ја коментираме споредбата со истражувањето на евробарометар може да се отворат и дискусии за поимањето на идентитетите. Ова особено, со оглед на тоа дека етничката омраза воопшто не постои како безбедносна дилема кај граѓаните на Европската Унија.

Графички приказ бр. 38. Перцепција за безбедносна релевантност од зголемување на нивото на морињата и океаните

Кој според Вас е степенот на опасност од доленаведените можности. Оценете го според Вас степенот на нивната „безбедносна релевантност“ во Република Македонија. [Зголемување на нивото на морињата]

И обратно. Го претставуваме овој график за да ја докажеме релевантноста на одговорите. Очигледно е дека преку ред на контролни прашања, како и малиот број празни одговори, испитаниците сериозно пристапиле кон одговарање на прашалникот. За пример го наведуваме претходниот график (бр. 38) во кој е прикажана кривата на хистограм за перцепцијата за безбедносната релевантност на зголемувањето на нивоата на морињата. Имено, иако оценето како глобален проблем, кога испитаниците се прашуваат за тоа прашање го оценуваат исклучително ниско (125 испитаници ја оцениле опасноста со оцена 1 од можни (1 – 5). Другите степени на опасност (2 – 4) се истовремено застапени. Тоа зборува дека испитаниците всушност и немаат познавања за безбедносната релевантност на тој проблем, туку само за перцепција што е стекната од спекулативни искази. Зборуваме за најголемиот дел. И тоа е нормално. Тие не можат да направат „процена на ризикот“. Таа опфаќа примена на научни методи и техники, додека перцепцијата е впечаток. Тие можат и во потполност да се поклопат, но и драстично да се разликуваат.

Табела бр. 26. Каква е одговорноста на наведените органи во однос на заштитата на животната средина?

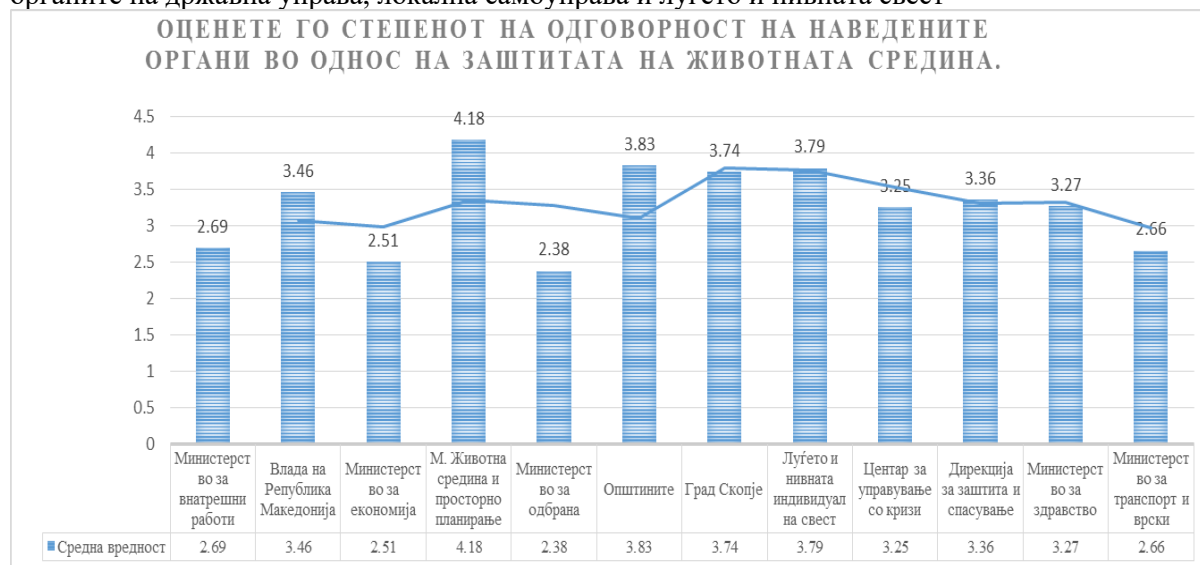
	Министерство за внатрешни работи	Влада на Република Македонија	[Министерство за економија]	[Животна средина и просторно планирање]	Министерство за одбрана	Општините	[Град Скопје]	[Луѓето и нивната индивидуална свест]	Центар за управување со кризи	Дирекција за заштита и спасување	Министерство за здравство	Министерство за транспорт и врски
N	376	376	366	376	369	372	369	373	367	368	369	367
Missing	5	5	15	5	12	9	12	8	14	13	12	14
Mean	2.69	3.46	2.51	4.18	2.38	3.83	3.74	3.79	3.25	3.36	3.27	2.66
Mode	3	5	3	5	1	5	5	5	3	3	3 ^a	3
Std. Dev.	1.244	1.320	1.139	1.162	1.221	1.268	1.294	1.485	1.308	1.249	1.285	1.260
Skewne	.240	-.387	.316	-1.259	.563	-.764	-.699	-.731	-.219	-.285	-.298	.216
Kurtosis	-.896	-.989	-.698	.532	-.618	-.510	-.589	-1.028	-1.035	-.867	-.931	-1.008
Min	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Max	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
-----	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Прикажаната табела содржи податоци од истражувањето во поглед на ставовите на студентите за надлежноста на органите на државната управа (Министерствата) за прашања поврзани со животната средина. Имено, вредностите на аритметичката средина (за оцена од 1 – 5) се прикажани на графичкиот приказ подолу и се полесни за воочување. Од прикажаното очигледни се следните резултати: *несомнено МЖСПП се перцепира како надлежен орган за заштита на животната средина и тоа со вредност од 4,18 од можни 5*. Второ, општините, градот Скопје, луѓето и нивната индивидуална свест, како и Владата на РМ се следните највисоко перцепирани органи оценети како надлежни за заштита на ЖС.

Ваквите резултати се очекувани. Иако постојат разлики од средните вредности резултатите од ова прашање покажуваат разбирање на системскиот пристап кон прашањата поврзани со безбедноста. Тоа може да се забележи од фактот дека сите наведени органи се оценети во позитивната вредност. Вредноста е 3 или повеќе од тоа. Тоа подразбира дека дел од нив знаат дека безбедноста е прашање на заедничко институционално дејствување насочено кон остварување на заедничките цели, особено оние поврзани со животната средина.

Графички приказ бр. 39. Оценка на придонесот во заштита на животната средина од страна на органите на државна управа, локална самоуправа и луѓето и нивната свест

Од приложеното би сакале да го истакнеме резултатот на препознавање на ДЗС и ЦУК како органи надлежни за заштита на животната средина. Имено, иако имаат средна вредност што има тенденција кон највисоката вредност (5) сепак, се истакнува значењето за тоа дека ЦУК и ДЗС се условно кажано во „третата група“ на средни вредности, односно *не се препознаваат како приоритетни органи* надлежни за заштита на животната средина. Тоа укажува на фактот дека дел од студентите не се запознаени со нивната работа. Имено, несомнено веќе утврдивме дека работат во делот на заштита на животната средина согласно законската надлежност. Фактот дека сите полнолетни граѓани се резервен состав на системот за заштита и спасување јасно укажува на неопходноста дека граѓаните неопходно во најмала рака мора да бидат запознаени со нивната работа. Оттука, мора да се констатира дека потребна е интензивна (да не речеме агресивна) медиумска кампања во комплементарност со спроведување на активности во самиот образовен процес за да имаме резултати на ова поле. Со оглед на тоа дека МЖСПП несомнено е препознаено како носител на овластувања за заштита на животната средина заеднички тимови би биле од исклучителна корист, како на централно, така и на локално ниво.

Следниот графички приказ укажува на перцепцијата на студентите за степенот на опасност од ризици и опасности и тоа: зголемување на нивото на морињата, недостаток на храна, глобално затоплување, насилство меѓу младите, трговија со дрога, криминал, семејно насилство, шумски пожари, поплави, тероризам, класична воена закана, суша, енергетска криза, верска нетрпеливост, етничка омраза, нарушување на Уставниот поредок, биолошко и хемиско

загадување, трговија со дрога, сообраќајни несреќи и можност да наведат други ризици и опасности и да ја оценат заканата со степен од 1 – 5 при што резултатите од средните вредности се: етничка омраза (4,24), криминал (3,97), верска нетрпеливост (3,94), трговија со дрога (3,88) се првите четири рангирани ризици и опасности. Од наведените 21 ризик и опасности, 8 директно претставуваат безбедносни ризици поврзани со животната средина и се предмет на еколошката безбедност. Во оваа смисла и единствената процена за ризици и опасности од природни непогоди на РМ препознава голем дел од наведените ризици.

Овие резултати се доста интересни за дискусија. Имено, и покрај тоа што шумските пожари се сериозен проблем во Република Македонија, поплавите и сушите исто така, студентите ги оценуваат со помал степен на опасност и веројатност од случување од, на пример, длабоко политичките и социолошки категории поврзани со етничката омраза и верската нетрпеливост. Како што коментиравме за овој податок и претходно овие податоци покажуваат силен степен на лична убеденост на испитаниците дека етничката омраза и верската нетрпеливост се најсериозни безбедносни предизвици. Прашањето што се поставува е дали тие ја градат оваа перцепција врз основа на лични искуства, пренесени искуства или врз основа на претставена „медиумска вистина“?

Во насока на споредба на перцепцијата за ризици и опасности во овој дел ќе наведеме некои од елементите на процената на ризици и опасности од природни непогоди во Република Македонија. Во продолжение ќе ги наведеме процените за некои од ризиците што беа предмет на интерес на овој труд. Имено, согласно овој стратешки документ на Република Македонија: „Поплавите се појави што најчесто ја зафаќаат територијата на РМ. Големи поплави се случени во 1916, 1935, 1937, 1962 и 1979 година. На пример процената за последиците од поплавата до 1979 година е утврдена како 10% од националниот доход на Републиката. Поради конфигурацијата на теренот, брзото течение на водите и нивното излевање, ваквите поплави предизвикуваат мошне сериозни последици како што се големи ерозии, наноси и нивно депонирање во пониските делови, уривање на бреговите од водотеците и реките, однесување на плодни површини и друго. Од излевањето на реките од своите корита се загрозени повеќе од 100 000 хектари обработлива површина. Водостопанските објекти во Републиката недоволно и несоодветно се одржуваат, што претставува голема пречка за ефикасноста при преземањето на активностите и мерките во заштитата и спасувањето од поплавите.

Загрозеност од поплави при уривање на високите брани

При уривање на некоја од 24 високи брани во државата според процената за загрозеност од ризици од природни непогоди и други катастрофи за секоја брана посебно може да се предизвикаат следните штети:

- ⇒ Би се поплавиле околу 100 000 хектари;
- ⇒ Би се загрозиле животите на околу 250 000 илјади луѓе во 30 општини и околу 80 населени места;
- ⇒ Би се зафатиле околу 50 значајни стопански субјекти (фабрики, рудници, термо-електрани, и други објекти);
- ⇒ Поплавени, затрупани, урнати или онеспособени на друг начин околу 400 км патништа со современ коловоз и 150 км железничка пруга;“

Во поглед на пожарите овој стратешки документ утврдува: „ На територијата на РМ постојат големи можности за настанување на пожари и нивно брзо ширење, како во општествениот, така и во приватниот сектор и тие се јавуваат во: градските и селските населби, индустриските објекти, шумските комплекси и земјоделските површини.

Најголем дел од пожарите се случуваат на шумски површини и други отворени простори. На пример, во 2000 година избиле 476 шумски пожари при што зафатиле површина од 46235,73 ха шума и уништиле 711 782 м3 дрвна маса.

„Поради начинот на градба, видот на градежен материјал, густината на градење, состојбата на инсталациите, микролокацијата на складовите со запаливи материјали и течности, остварениот степен на заштита, може да се заклучи дека во Републиката постои висок степен на осетливост на објектите на пожари“.

Графички приказ бр. 40. Перцепција за безбедност на ризици и опасности кај студентите во РМ

Од испитаниците беше побарано да го оценат и степенот на опасност на скала од 1 – 5 за ризици и опасности на глобално ниво. Процентата за загрозеност на Република Македонија од природни непогоди и други несреќи (објавена во „Службен весник на Република Македонија“ број 19-4911/ од 25.9.2007 година) зборува за следните природни непогоди:

- Загрозеност од земјотреси;
- Загрозеност од рударски несреќи;
- Загрозеност од поплави и уривање на високи брани;
- Загрозеност од снежни наноси, лавини и луѓи;
- Загрозеност од пожари и експлозии;
- Загрозеност од неексплодирани убојни и експлозивни средства;
- Загрозеност од свлекување и лизгање на земјиштето;
- Загрозеност од епидемии на заразни заболувања;
- Загрозеност на животните и производите од животинско потекло;
- Загрозеност на растенијата и производите од растително потекло;
- Загрозеност од радиолошка, хемиска и биолошка контаминација и акциденти со опасни материи;
- Загрозеност од поголеми сообраќајни несреќи; и
- Загрозеност од техничко-технолошки несреќи и заштита на животната средина.

Графичкиот приказ подолу ја прикажува аритметичката средина на оцените од испитаниците. Во контекст на претходното прашање забележливо е значителна разлика во одговорите. Имено, со највисок степен на ризик е оценета опасноста од хемиско и биолошко загадување, а следно е глобалното затоплување. Генерално според авторот ова се должи на тоа дека во овие прашања од прашалникот не постоеја „политички, религиозни, етнички и други идентитетски прашања“ утврдени како ризици и опасности поврзани директно или индиректно со можно загрозување на животната средина. Оттука, може да бидат анализирани како перцепција за ризици и опасности по животната средина во најголем дел. Така може да се толкуваат и одговорите на студентите.

За разликите во ставовите меѓу студенти на различни факултети извршивме тестирање на резултатите од одговорите на испитаниците од Факултетот за безбедност Скопје и Правниот факултет „Јустинијан Први“.

Од резултатите јасно може да се воочи состојба во која студентите од Факултетот за безбедност Скопје генерално ги оценуваат ризиците со поголема вредност.

Табела бр. 27. Тест на разлики во перцепција на ризици на студенти од Факултет за безбедност Скопје и Правен факултет „Јустинијан Први“

Group Statistics						
Ве молиме оценете го според Вас степенот на ризик на следните појави поврзани со животната средина на глобално ниво.						
	Факултет/Универзитет	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
[Ширење на тропски болести северно и јужно од екваторот]	Факултет за безбедност Скопје	114	3.31	1.065	1	5
	Правен факултет „Јустинијан Први“	68	3.00	1.093	1	5
[Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.24	1.065	1	5
	Правен факултет „Јустинијан Први“	67	2.97	1.141	1	5
[Почести и поголеми речни поплави поради глобалното затоплување и топењето на глечерите]	Факултет за безбедност Скопје	113	3.41	.970	1	5
	Правен факултет „Јустинијан Први“	68	3.35	1.255	1	5
[Одрони и лизгање на земјиштето]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.31	1.087	1	5
	Правен факултет „Јустинијан Први“	66	3.17	1.075	1	5
[Несреќи во рудници]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.27	1.046	1	5
	Правен факултет „Јустинијан Први“	67	2.90	.971	1	5

Табела бр. 28. Т-тест на разлики во перцепција на ризици на студенти од Факултет за безбедност Скопје и Правен факултет „Јустинијан Први“

	t-test for Equality of Means								
	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
							Lower	Upper	
[Ширење на тропски болести северно и јужно од екваторот]	.002	.963	1.863	180	.064	.307	.165	-.018	.632
			1.851	138.178	.066	.307	.166	-.021	.635
[Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид]	.003	.955	1.627	180	.106	.273	.168	-.058	.605
			1.597	130.474	.113	.273	.171	-.065	.612
[Почести и поголеми речни поплави поради глобалното]	7.338	.007	.325	179	.746	.054	.167	-.275	.383
			.305	114.898	.761	.054	.177	-.297	.406

затпопување и топењето на глечерите]									
[Одрони и лизгање на земјиштето]	.445	.505	.875	179	.383	.146	.167	-.184	.476
[Несреќи во рудници]	2.077	.151	2.388	180	.018	.374	.157	.065	.683
			2.435	146.536	.016	.374	.154	.071	.678

Црвено обележаните полиња укажуваат на постоење на статистичка значајност (која се утврдува во рамки на скалата од .000 – .050) кај три од петте забележани прашања и тоа:

- ⇒ Ширење на тропски болести;
- ⇒ Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид; и
- ⇒ Одрони и лизгање на земјиштето.

Табела бр. 29. Тест на разлики во перцепција на ризици на студенти од Факултет за безбедност Скопје и Институт за одбрана и мир при Филозофски факултет од Скопје

	Факултет/Универзитет	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
[Ширење на тропски болести северно и јужно од екваторот]	Факултет за безбедност Скопје	114	3.31	1.065	1	5
	Институт за одбрана	55	3.22	1.182	1	5
[Зголемена стапка на болести поради поплави]	Факултет за безбедност Скопје	114	3.35	1.047		
	Институт за одбрана	54	3.11	1.254	1	5
[Почести и поголеми речни поплави поради глобалното затпопување и топењето на глечерите]	Факултет за безбедност Скопје	113	3.41	.970	1	5
	Институт за одбрана	55	3.42	1.134	1	5
[Почести и посилни бури]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.52	.976	1	5
	Институт за одбрана	55	3.47	1.069	1	5
[Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.24	1.065		5
	Институт за одбрана	54	3.33	1.197	1	5
[Техничко-технолошки хаварији]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.37	.986	1	5
	Институт за одбрана	55	3.07	1.184	1	5
[Зголемена појава на пожари]	Факултет за безбедност Скопје	116	3.78	.822	1	5
	Институт за одбрана	55	3.96	.942	1	5
[Несреќи во рудници]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.27	1.046	1	5
	Институт за одбрана	55	2.95	1.113	1	5
[Глобално затоплување]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.97	.999	1	5
	Институт за одбрана	53	3.91	1.114	1	5
[Одрони и лизгање на земјиштето]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.31	1.087	1	5
	Институт за одбрана	54	3.22	1.144	1	5
[Сообраќајни несреќи]	Факултет за безбедност Скопје	114	3.54	1.023	1	5
	Институт за одбрана	55	3.40	1.180	1	5
[Несоодветно управување со отпад]	Факултет за безбедност Скопје	110	3.65	.962	1	5
	Институт за одбрана	53	3.49	1.067	1	5
[Несоодветни урбанистички решенија]	Факултет за безбедност Скопје	114	3.28	1.052	1	5
	Институт за одбрана	55	3.18	1.188	1	5
[Нуклеарната енергија (хаварији и употреба на нуклеарно оружје)]	Факултет за безбедност Скопје	115	3.96	1.003	1	5
	Институт за одбрана	55	4.02	1.194	1	5
[Хемиско и биолошко загадување]	Факултет за безбедност Скопје	115	4.20	.871	1	5
	Институт за одбрана	55	4.09	1.041	1	5

Спроведеното тестирање на овие две групи (Факултет за безбедност Скопје со 123 испитаници и Институт за одбрана и мир, 54 испитаници) кои резултати може да се видат во

табелата (бр. 29) која претходи на овој текст и табелата (бр. 30) што следува, покажува одредени разлики кај перцепцијата за степенот на опасност на манифестација на одредени ризици. Според резултатите утврдивме статистичка значајност во разликите кон следните ризици:

- ⇒ веројатност за појава на почести и посилни бури;
- ⇒ несреќи во ридници и одрони; и
- ⇒ лизгање на земјиштето.

Кај останатите ризици не се забележуваат разлики. Релативната хомогеност на останатите резултати во поглед на перцепција од веројатност на манифестација на наведените ризици според авторот се должи на сродноста меѓу наставните содржини од овие две студиски програми. Во основа, ова значи дека одговорите на студентите на ФБ од Скопје и Институтот за одбрана и мир се карактеризираат со две основни својства: прво, покажуваат изразена кохерентност во оцените; и второ, во поголемиот дел од случаите ризиците ги оценуваат со поголема вредност. Тоа е резултат на развиена безбедносна култура и усвоени знаења што во себе вклучуваат и постоење на информирани граѓани кои расудуваат разумно врз основа на достапните информации. Вклученоста на наставни содржини поврзани со животната средина има исклучително значење во оваа смисла исто така.

Табела бр. 30. Т-тест на студенти од Факултет за безбедност Скопје и Институт за одбрана и мир при Филозофски факултет од Скопје

Ве молиме оценете го според Вас степенот на ризик на следните појави поврзани со животната средина на глобално ниво.
Independent Samples Test

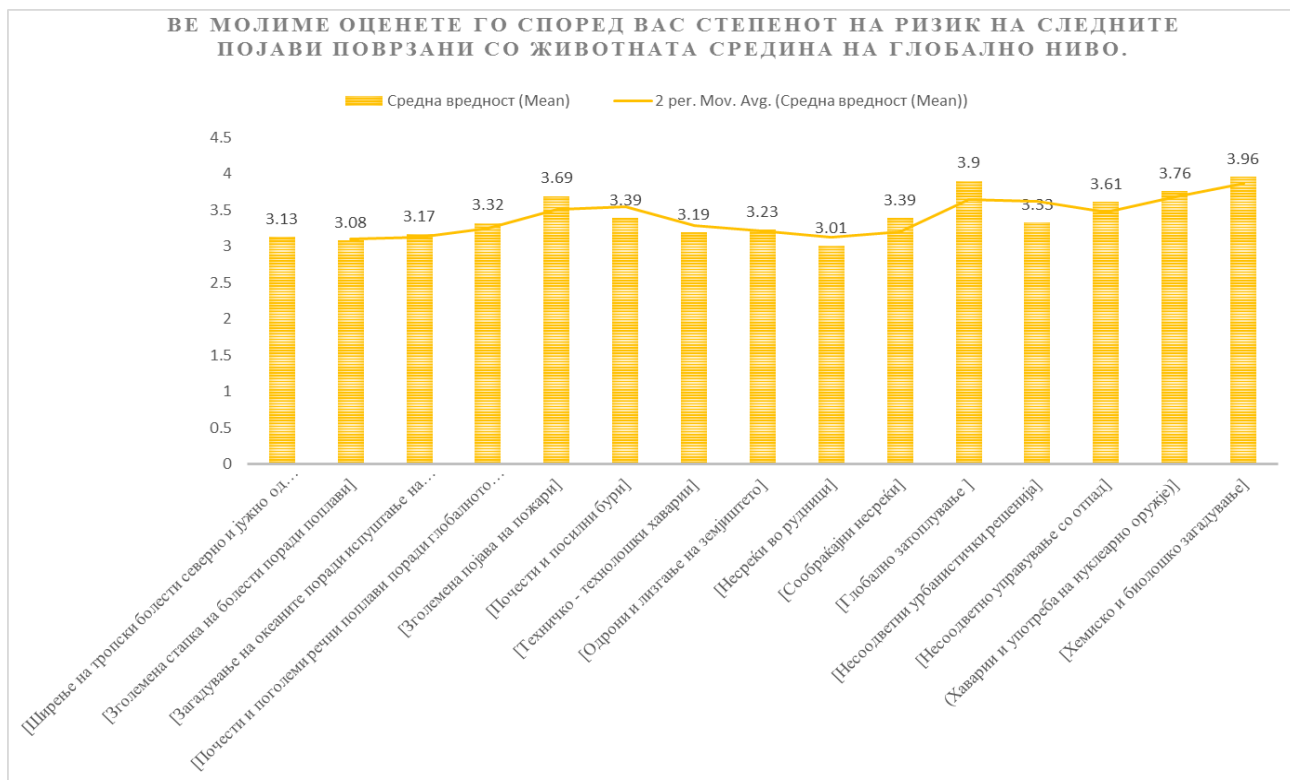
	t-test for Equality of Means		df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
	Sig.	t					Sig.	Lower	Upper
[Ширење на тропски болести северно и јужно од екваторот]	1.050	.307	.490	.167	.625	.089	.181	-.269	.447
			.473	97.504	.638	.089	.188	-.284	.462
[Зголемена стапка на болести поради поплави]	1.065	.304	1.299	.166	.196	.240	.185	-.125	.604
			1.218	89.249	.226	.240	.197	-.151	.631
[Почести и поголеми речни поплави поради глобалното затоплување и топењето на глечерите]	1.492	.224	-.066	.166	.948	-.011	.169	-.344	.322
			-.062	93.582	.950	-.011	.178	-.365	.342
[Почести и посилни бури]	.430	.513	.297	.168	.767	.049	.165	-.277	.375
			.287	98.282	.774	.049	.170	-.289	.387
[Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид]	1.775	.185	-.491	.167	.624	-.090	.183	-.451	.271
			.471	93.637	.639	-.090	.191	-.469	.289
[Техничко-технолошки хаварии]	.885	.348	1.743	.168	.083	.301	.173	-.040	.642
			1.635	91.044	.106	.301	.184	-.065	.667
[Зголемена појава на пожари]	.778	.379	-.1270	.169	.206	-.179	.141	-.458	.099
			-.1209	94.207	.230	-.179	.148	-.473	.115
[Несреќи во рудници]	.057	.811	1.852	.168	.066	.324	.175	-.021	.670
			1.812	100.749	.073	.324	.179	-.031	.679
[Глобално затоплување]	1.467	.227	.346	.166	.730	.060	.172	-.280	.399
			.332	91.961	.740	.060	.179	-.296	.415

[Одрони и лизгање на земјиштето]	.034	.853	.498	167	.619	.091	.182	-.269	.451
			.489	99.205	.626	.091	.186	-.278	.459
[Сообраќајни несреќи]	2.042	.155	.814	167	.417	.144	.177	-.205	.493
			.774	94.337	.441	.144	.186	-.225	.513
[Несоодветно управување со отпад]	1.116	.292	.983	161	.327	.164	.167	-.165	.493
			.948	93.812	.345	.164	.173	-.179	.507
[Несоодветни урбанистички решенија]	1.417	.236	.549	167	.584	.099	.180	-.257	.455
			.526	96.023	.600	.099	.188	-.274	.472
[Нуклеарната енергија (хавари и употреба на нуклеарно оружје)]	2.003	.159	-	168	.725	-.062	.175	-.407	.284
			.352						
			-	91.687	.741	-.062	.186	-.432	.308
			.331						
[Хемиско и биолошко загадување]	.838	.361	.716	168	.475	.109	.152	-.192	.410
			.673	91.309	.503	.109	.162	-.213	.431

Она што е индикативно и позитивно за резултатите и целите на оваа студија претставува фактот дека овие наведени ризици во *процената на ризици што ја споменавме се оценети како сериозни*. Според тоа со оглед на вредноста на аритметичката средина може со сигурност да се заклучи дека еден дел од испитаниците имаат реална перцепција за степенот на опасност, односно загрозување од овие ризици и опасности. Мора да се напомене дека дел од студентите (како што покажа тестот за резултатите од испитаниците од Правниот факултет од Скопје) немаат реална перцепција за степенот на ризик поврзан со ризици и опасности од природни непогоди. Ваквите резултати се разбира, се очекувани со оглед на разликите во наставните програми, како и „*специфичното миље*“ на размилсување.

Интересно е да се забележи феноменот на тоа дека студентите генерално сите ризици и опасности ги оценуваат со степен на опасност кој надминува или е еднаков на средната вредност (3). Тоа може да се толкува како постоење на култура за перцепција и постоење на ризици и опасности. Ова е очекувано, со оглед на ризичното општество во кое живееме и содржините на основ на кои ги градиме нашите ставови.

Графички приказ бр. 41. Перцепција за степен на закана од ризици на глобално ниво.

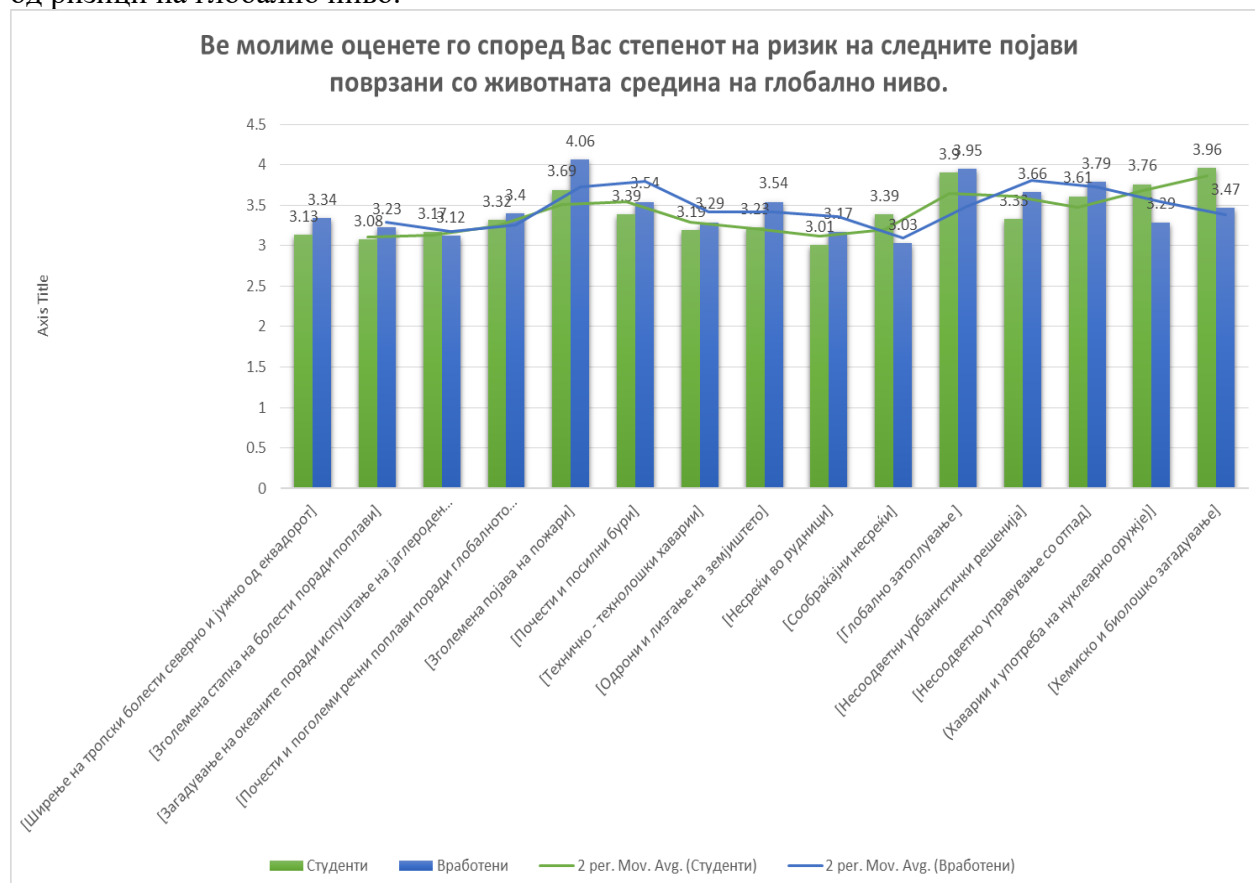
Табела бр. 31. Перцепција на студентите (сите студенти) за степен на закана од ризици на глобално ниво.

N	[Ширење на тропски болести северно и јужно од екваторот]	[Зголемена стапка на болести поради поплави]	[Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид]	[Почести и поголеми речни поплави поради глобалното затоплување и топењето на глечерите]	[Зголемена појава на пожари]	[Почести и посилни бури]	[Техничко - технолошки хаварии]	[Одрони и лизгање на земјштето]	[Несреќи во рудници]	[Сообраќајни несреќи]	[Глобално затоплување]	[Несоодветни урбанистички решенија]	[Несоодветно управување со отпад]	(хаварии и употреба на нуклеарно оружје)]	[Хемиско и биолошко загадување]
	375	373	375	375	377	372	370	373	373	374	374	370	368	375	373
6	8	6	6	4	9	11	8	8	7	7	11	13	6	8	
Mean	3.13	3.08	3.17	3.32	3.69	3.39	3.19	3.23	3.01	3.39	3.90	3.33	3.61	3.76	3.96
Median	3.00	3.00	3.00	3.00	4.00	3.00	3.00	3.00	3.00	3.00	4.00	3.00	4.00	4.00	4.00
Mode	3	3	3	3	4	3	3	3	3	3	5	3	4	5	5
Std. Deviation	1.113	1.127	1.140	1.121	.982	1.067	1.074	1.130	1.081	1.121	1.095	1.094	1.087	1.216	1.081
Skewness	-.078	.050	-.170	-.272	-.294	-.172	-.124	-.160	.076	-.119	-.677	-.121	-.333	-.800	-.896
Kurtosis	-.627	-.640	-.735	-.568	-.559	-.588	-.629	-.704	-.481	-.792	-.490	-.691	-.711	-.246	.156
Minimum	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Maximum	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5

Табела бр. 32. Перцепција на вработените (сите испитаници) за степен на закана од ризици на глобално ниво.

	[Почести и подолги топлотни бранови]	[Почести суши]	[Крајбрежни поплавувања поради зголемување на нивото на морината]	[Намалување на жетварските производи поради суши]	[Ширење на тропски болести северно и јужно од екваторот]	[Зголемена стапка на болести поради поплави]	[Загадување на окенаните поради јаглероден диоксид]	[Почести и поголеми речни поплави поради глобалното затоплување и топењето на глечерите]	[Зголемена појава на пожари]	[Почести и посилни бури]	[Техничко-технолошки хаварии]	[Одрони и лизгање на земјиштето]	[Несреќи во рудници]	[Сообраќајни несреќи (се мисли на големи несреќи)]	[Глобално затоплување]	[Несоодветни урбанистички решенија]	[Несоодветно управување со отпад]	[Нуклеарната енергија (хаварии и употреба на оружје)]	[Хемиски и биолошко загадување]
Valid	93	94	92	93	90	92	90	92	94	92	91	93	89	91	92	94	94	92	93
Missing	4	3	5	4	7	5	7	5	3	5	6	4	8	6	5	3	3	5	4
Mean	3.83	3.85	3.30	3.70	3.34	3.23	3.12	3.40	4.06	3.54	3.29	3.54	3.17	3.03	3.95	3.66	3.79	3.29	3.47
Std. Deviation	1.049	.972	1.146	.906	1.113	1.007	1.140	1.110	.890	1.010	1.068	.951	1.079	1.110	1.031	1.093	.926	1.115	.996
Skewness	-.397	-.411	-.401	-.257	-.122	.119	-.059	-.265	-.782	-.219	-.094	.045	-.011	.332	-.504	-.394	-.058	-.169	.076
Kurtosis	-.595	.510	-.363	.256	-.558	-.379	-.610	-.351	.433	-.493	-.591	-.903	-.806	-.592	-.727	-.562	1.062	-.529	-.736
Minimum	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1
Maximum	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5

Графички приказ бр. 42. Перцепција на студентите и вработените за степен на закана од ризици на глобално ниво.

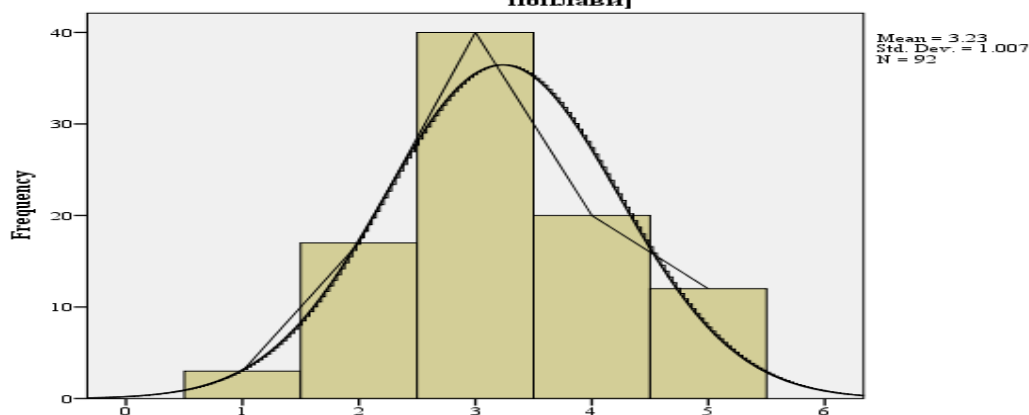
Графичкиот приказ погоре ги изразува вредностите на аритметичката средина на перцепција за веројатност на манифестации на ризици и опасности на глобално ниво. Ги претставува одговорите на студентите од една и вработените од друга страна. Иако навидум може да се забележат големи сличности табелите кои се претставени пред графичкиот приказ во поголем дел, односно во 11 од 15 наведени ризици *вработените ги вреднуваат дадените ризици со повисока вкупна вредност на аритметичката средина.*

Во оваа смисла се истакнува изразената повисока вредност на аритметичката средина на ризикот поврзан насловен како можност од зголемена појава на пожари. *Поголемиот број на вредности се повисоки кај одговорите на вработените, што според авторот е резултат на стручните, професионални, искуствени познавања на вработените кои ја имаат предноста од можноста за поседување на предзнаења.* Во оваа смисла оцените на вработените се поблиску до степенот на оцена на загрозеноста утврдена со стратегиските документи, особено оние поврзани со животната средина.

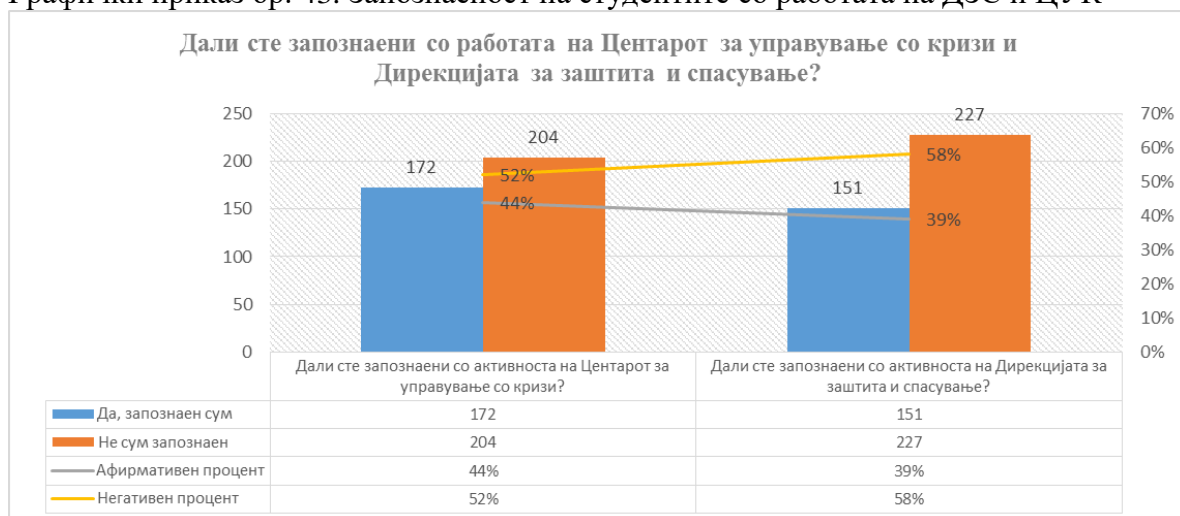
Сепак, вкупноста на резултатите покажува дека не постојат значителни разлики во вреднувањето на веројатноста од манифестација на ризици и опасности, освен во делот на „зголемена појава на пожари“.

За пример на релативна нераспрнатост на резултатите „говори“ и следниот графички приказ со „Гаусовата крива“ каде јасно може да се забележи дистрибуцијата на резултатите околу оцената 3 (три). Значењето на помалата распрнатост значи всушност поголема хомогеност на резултатите.

Ве молиме оценете го според Вас степенот на ризик на следните појави поврзани со животната средина на глобално ниво . [Зголемена стапка на болести поради поглави]

Графички приказ бр. 43. Запознаеност на студентите со работата на ДЗС и ЦУК

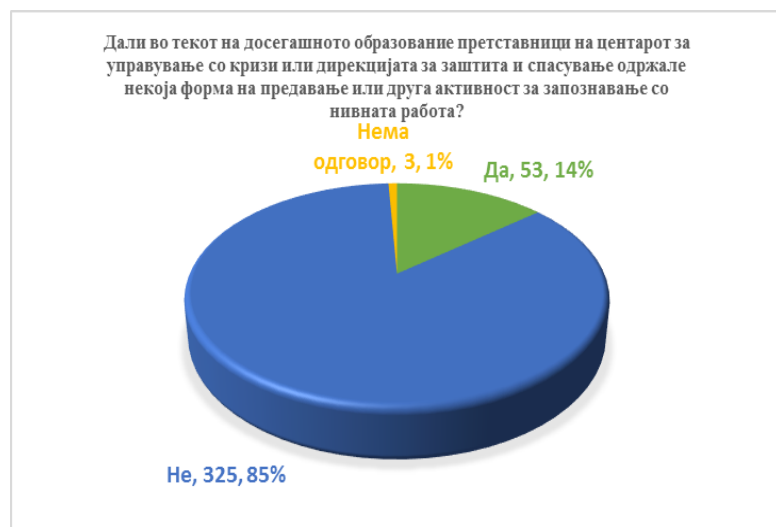

Од графичкиот приказ јасно може да се види состојбата во која поголем дел од испитаниците не се запознаени со работата на ЦУК и ДЗС. И тука нема значителни разлики. Се поставува прашањето за тоа дали 227 испитаници (58%) е голема бројка на испитаници што не се запознаени со работата на ДЗС. Во одговор на ова прашање добро е да го имаме предвид податокот дека сите полнолетни граѓани (со вообичаените исклучоци во смисла на деца, стари лица, бремени жени итн.) се сметаат за резервен состав на ДЗС. Тоа било така и во поранешниот модел на организација на безбедносниот систем во рамки на цивилна одбрана и заштита. Оттука, може да се каже дека процентот на испитаници што не се запознаени со работата на ДЗС е негативен податок.

Според авторот ова е резултат на непостоењето на активно „безбедно образование“ во рамки на образовниот процес. На овој начин граѓаните се оставени да се запознаваат со организацијата на институциите во својата држава најчесто преку медиумите, или по плакатите за внимание при палење на чкорчиња во шумите. Не велите дека треба да се создава „безбедна анксиозност“, но граѓаните мора да бидат осознани за себе и околината која ги опкружува, вклучувајќи ги сите ризици и опасности. Тоа несомнено ќе обезбеди потребни предуслови и за нивно вклучување во превенција и спречување на ризици и опасности. Инаку, сè се сведува на шпекулација, некоја општа свест и можеби и случајност во определен степен.

Студентите беа прашани и за тоа дали претставници од ЦУК или ДЗС во процесот на образование се вклучиле во промоција на сопствената надлежност и одговорите се потврдни во 14% во случајот на ЦУК и 12% во случајот на ДЗС.

Не треба да забораваме дека животната средина претставува општо добро. Според тоа, сите ние имаме право и одговорност да учествуваме во нејзината заштита. *Но современиот човек со цел да знае како може да ја заштити животната средина мора да биде информиран.* Конвенцијата од Архус (Aarhus) за правото на информирање, учество на јавноста во пристап и одлучување за прашања

поврзани со животната средина донесена во 1998 година можеби е најсериозниот аргумент во функција на горенаведеното тврдење. Република Македонија ја има ратификувано оваа конвенција и во полна комплементарност со Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер претставува сериозен чекор напред во изградба на демократско и отворено општество, на ниво на стратешка регулатива. Кога се

работи за животната средина работите стануваат уште повеќе приоритетни сообено кога се работи за заедничко добро, како и во голем дел од случаите за дел од доброто на идните генерации. И во оваа смисла Законот за животна средина го инкорпорира начелото на подигање на јавната свест за значењето и заштитата на животната средина во член 18 истовремено вградувајќи ги во законскиот текст и решенијата од Архауската конвенција обезбедувајќи привилегиран пристап на граѓаните за прашања од оваа природа.

Дирекцијата за заштита и спасување и Центарот за управување со кризи исто така во голем дел мораат, но истовремено се зависни од добрата соработка со граѓаните, како во делот на информирање, така и во делот на извршување на оперативни активности. Со цел утврдување на состојбите од оваа област во спроведеното истражување студентите беа прашани дали претставници на ЦУК и ДЗС и дали претставници од МЖСПП имаат присуствувало во текот на нивното досегашно образование во форма на одредено предавање, презентација или друг вид на активност? Истиот тип на прашање беше поставуван и на вработените во споменатите

институции, во смисла на тоа дали тие одржале одредено предавање во сите познати степени на образование или други јавни установи.

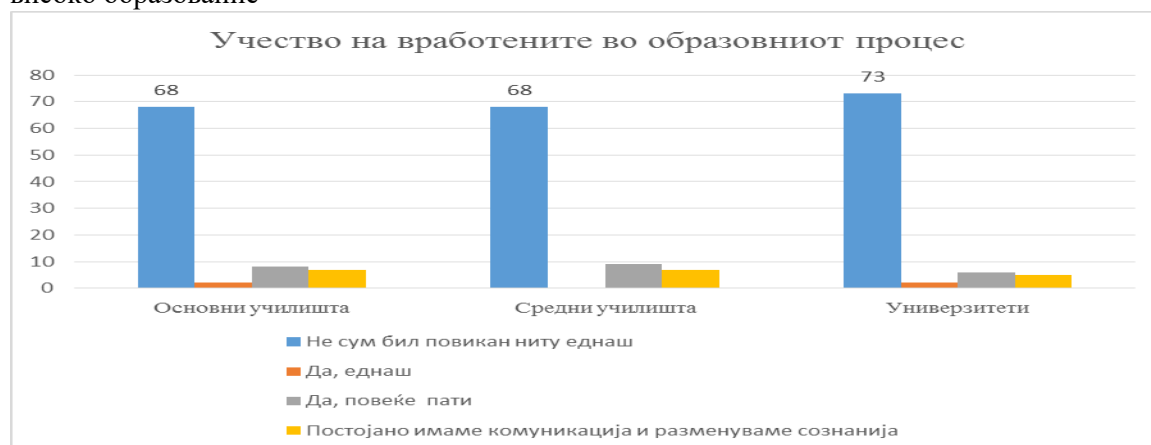

На прашање што се наоѓа во различен дел од прашалникот испитаниците ги прашавме за тоа дали учествувале на обуки за справување со несреќи и катастрофи (терминологија препознатлива за општата јавност). Добивме одговор дека 78 од студентите имаат учествувано што претставува 20 % од вкупниот број на испитаници додека 301 или 4/5 испитаник немаат земено учество. Врз основа на податоците произлегува дека

институциите што се предмет на интерес доволно не се активни во јавноста и дека тоа има потреба да се менува со организиран пристап.

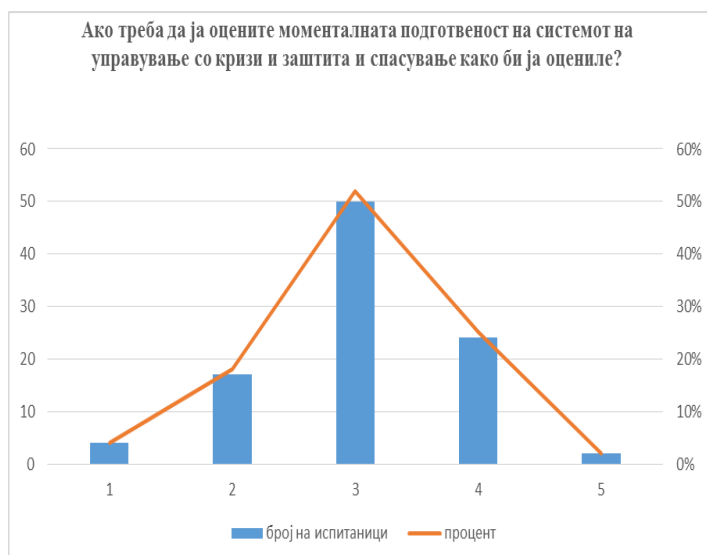
Графичкиот приказ што следува ги прикажува резултатите од одговорите на испитаниците во однос на нивната активност и присуство во образовните институции. На испитот се потврдуваат резултатите што ги видовме од одговорите на студентите. Имено, со оглед на структурата на испитаниците кај вработените (зборувавме во поглед на образование и работни места особено, на пример 13 се магистри на науки). Со таква структура на образование постои можност за развој.

Графички приказ бр. 44. Учество на вработените во наставни процеси во основно, средно и високо образование

Во следниот дел од студијата ќе ги претставиме резултатите од истражувањето спроведено кај вработените и на крај ќе спроведеме тестирање на двете групи испитаници (по однос на студенти и вработени) за резултатите од нивните одговори за прашања што се сретнуваат во обата анкетни прашалници.

Графички приказ бр. 45. Оцена на моменталната подготвеност на системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување

Од прикажаниот графички приказ јасно произлегува тенденцијата дека системите што се предмет на интерес на овој труд самите вработени ги оценуваат со средна оцена, која се движи околу вредноста 3. Во наративна форма испитаниците сметаат дека моментално системот „добро“ функционира. Ваквата состојба и оцена според авторот не е задоволителна од причина што како непосредно вработени, испитниците би очекувале дека подобро би го оцениле својот систем. Но споменатата „нетрпеливост“ меѓу ДЗС и ЦУК, но не во мера таа да

биде статистички значајна. Имено, како што може да се види аритметичката средина има незначителна разлика. Вредност на т-тестот на ниво на сигнификантност од .106 потврди исто така дека не постои статистички значајна разлика.

Табела број 33. Оцена на системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување

Group Statistics					
	Работите во?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Ако треба да ја оцените моменталната подготвеност на системот на управување со кризи и заштита и спасување како би ја оцениле?	ЦУК	27	3.11	.577	.111
	ДЗС	37	3.05	.880	.145

На прашањето за тоа дали животната средина претставува прашање на Национална безбедност добивме резултати што имаат статистичка значајност во разликите меѓу МЖСПП и ЦУК од една, и ДЗС од друга страна. Имено, покрај тоа што навидум не се разликуваат значително вредностите на аритметичката средина, сепак направениот т-тест покажа статистичка значајност меѓу одговорите на вработените во МЖСПП и вработените во ДЗС во однос на нивната оцена на системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување.

Како што може да се види вредноста на сигнификантноста (значајноста) на т-тестот е .001 што во границата на .000 - .050 се смета за статистички значајно.

Табела број 34. Оцена на системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување од вработените во МЖСПП и ДЗС

Group Statistics						
	Работите во?	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
Дали сметате дека животната средина е Национално безбедносно прашање?	МЖСПП	30	4.33	.758	1	1
	ДЗС	37	3.81	1.244	1	1

Levene's Test for Equality of Variances			t-test for Equality of Means				
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Дали сметате дека животната средина е Национално безбедносно прашање?	11.562	.001	2.016	65	.048	.523	.259
			2.116	60.726	.038	.523	.247

На прашањето вработените да ги оценат МЖСПП, ЦУК и ДЗС поединечно говори следната табела. Вредноста на аритметичките средина за сите три органи поединечно не бележат значителни разлики. Како што можеме да видиме, оцената за МЖСПП е 2,96, за ЦУК е 3, а за ДЗС е 3,34. Оваа разлика се должи на најголемиот број испитаници од ДЗС, односно 37 од вкупно 97. Иако статистички без значајност изненадува оцената на МЖСПП која е најмала. Ваквото меѓусебно мислење оценувајќи се вработените со 3 (добро) од можни 5 зборува за некој систем што тивко функционира, но воопшто не може да се каже дека функционира одлично, а уште

помалку да се каже дека организационата клима овозможува унапредување на односите. Оттука, просторот за развој на соработка што ќе се темели на системски активности во иднина е неопходна.

Табела бр. 35. Оцена на МЖСПП, ЦУК и ДЗС
Statistics

Ве молиме оценете ја работата на секој од органите вклучени во системот за управување со кризи, заштита и спасување и заштита на животната средина.

		[Министерство за животна средина]	[Центар за управување со кризи]	[Дирекција за заштита и спасување]
N	Valid	90	92	93
	Missing	7	5	4
Mean		2.96	3.00	3.34
Mode		3	3	3
Std. Deviation		.923	1.089	.961
Skewness		.089	-.052	-.069
Kurtosis		-.252	-.501	-.410

Со цел да се утврди меѓусебната комуникација на професионално ниво вработените беа прашани за тоа дали во последната година имале заеднички тренинг активности во меѓусебен состав при што 28 испитаници (30%) одговорија дека минимум еднаш биле организирани такви активности, додека 61 испитаник (65%) одговорија дека тоа не е случај. Практично односот изнесува приближно 1 спрема 2.

Со оглед на постоењето на одредени системски проблеми и поклопувања особено на системите за заштита и спасување поставивме прашање за нивно мислење за тоа кој сноси најголема одговорност, според нив во однос на успешно/неуспешно функционирање на споменатите системи. Испитаниците можеа да одберат повеќе одговори што нас ни овозможува поцелосен преглед на состојбите. Резултатите следуваат на графичкиот приказ:

Графички приказ бр. 46. Кој сноси одговорност за успешното/неуспешното функционирање на системите за заштита и спасување и управување со кризи во однос на заштита на животната средина

Според прикажаните резултати вработените во најголем дел одговорноста ја лоцираат во Владата на Република Македонија (60,80%), Директорите на надлежните органи (49,5%) и општините и градот Скопје (42,20%). Изненадува податокот дека управувачкиот комитет и Групата за процени се многу ниско оценети. Ова се должи на фактот дека вработените во ДЗС и МЖСПП воопшто не ги земаат предвид овие тела со оглед на тоа дека тие произлегуваат од Системот за управување со кризи. Исто така високата оцена на одговорноста на директорите како инокосни органи и како индивидуи е силен податок за влијанието на лидерството врз организационата клима, во случајот и на меѓуинституционалната соработка.

За надминување на проблемите во институциите ги прашавме испитаниците како според нив би можеле да се надминат предизвиците. Резултатите се претставени на следниот графички приказ:

Графички приказ бр. 47. Како може најдобро да се справиме со предизвиците поврзани со загрозувања по животната средина во делот на вашата надлежност?

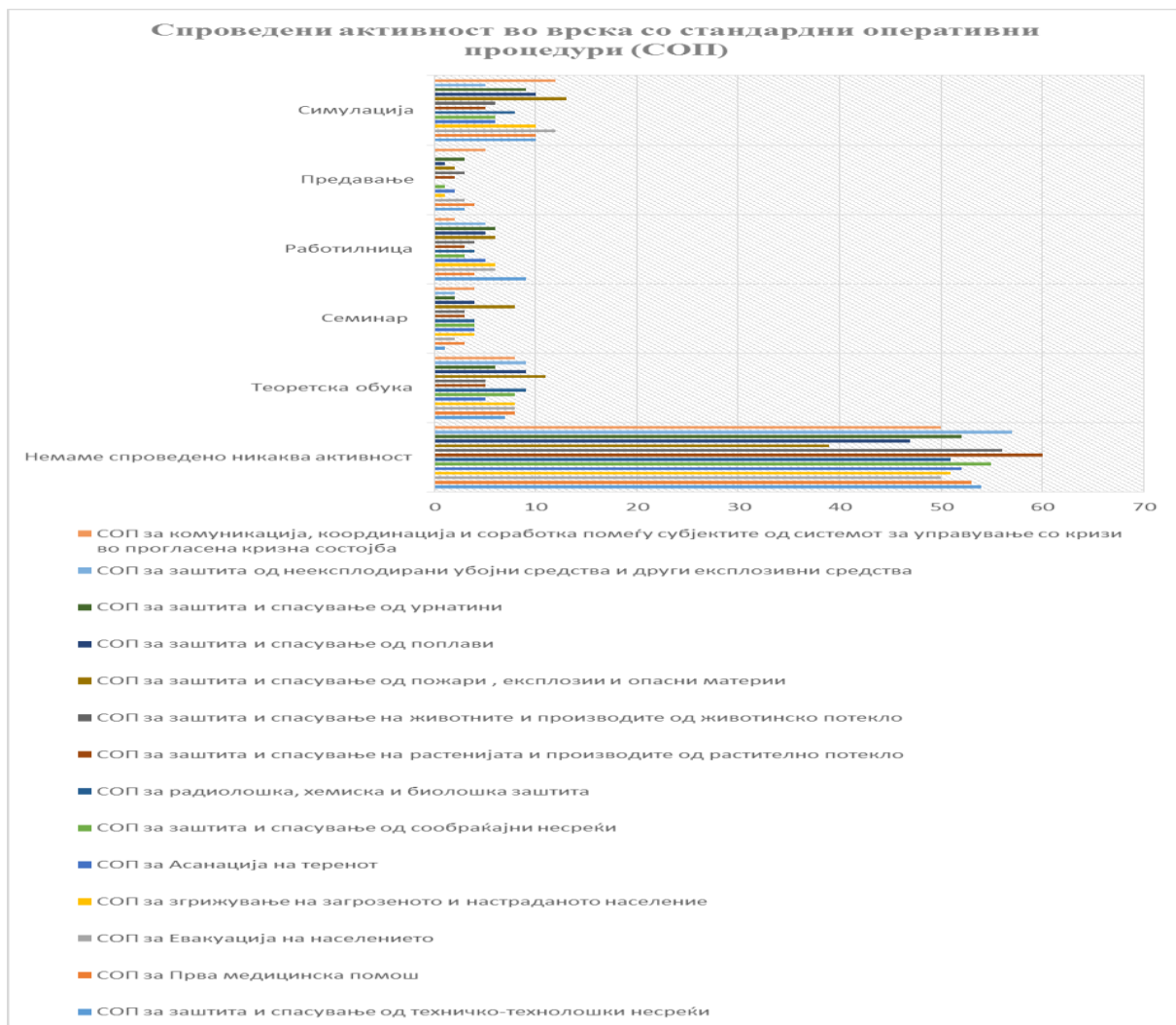

Од одговорите произлегува дека најголемиот број испитаници сметаат дека подобрувањата треба да се одвиваат на повеќе нивоа на работа. Имено, материјално-техничките зајакнувања на капацитетите заедно со кадровското екипирање претставува мислење на најголем дел од испитаниците, а потоа и подобрување на управувањето/менаџирањето, како и зголемување на практичната настава, тренинзи и симулации. И покрај варијациите во мислењето на одговорите останува еден генерален впечаток дека вработените сметаат дека има уште многу што да се направи за подобрување на состојбите.

Во поглед на учество во безбедносни активности учесниците беа прашани за нивното учество во организација, спроведување, евалуација на определена вежба поврзана со ризици, опасности што може да имаат потенцијал да ги загрозат секојдневните функции во државата и вообичаениот начин на живот при што произлегоа резултати дека 55% од нив не земале никакво учество, додека 45 % земале учество.

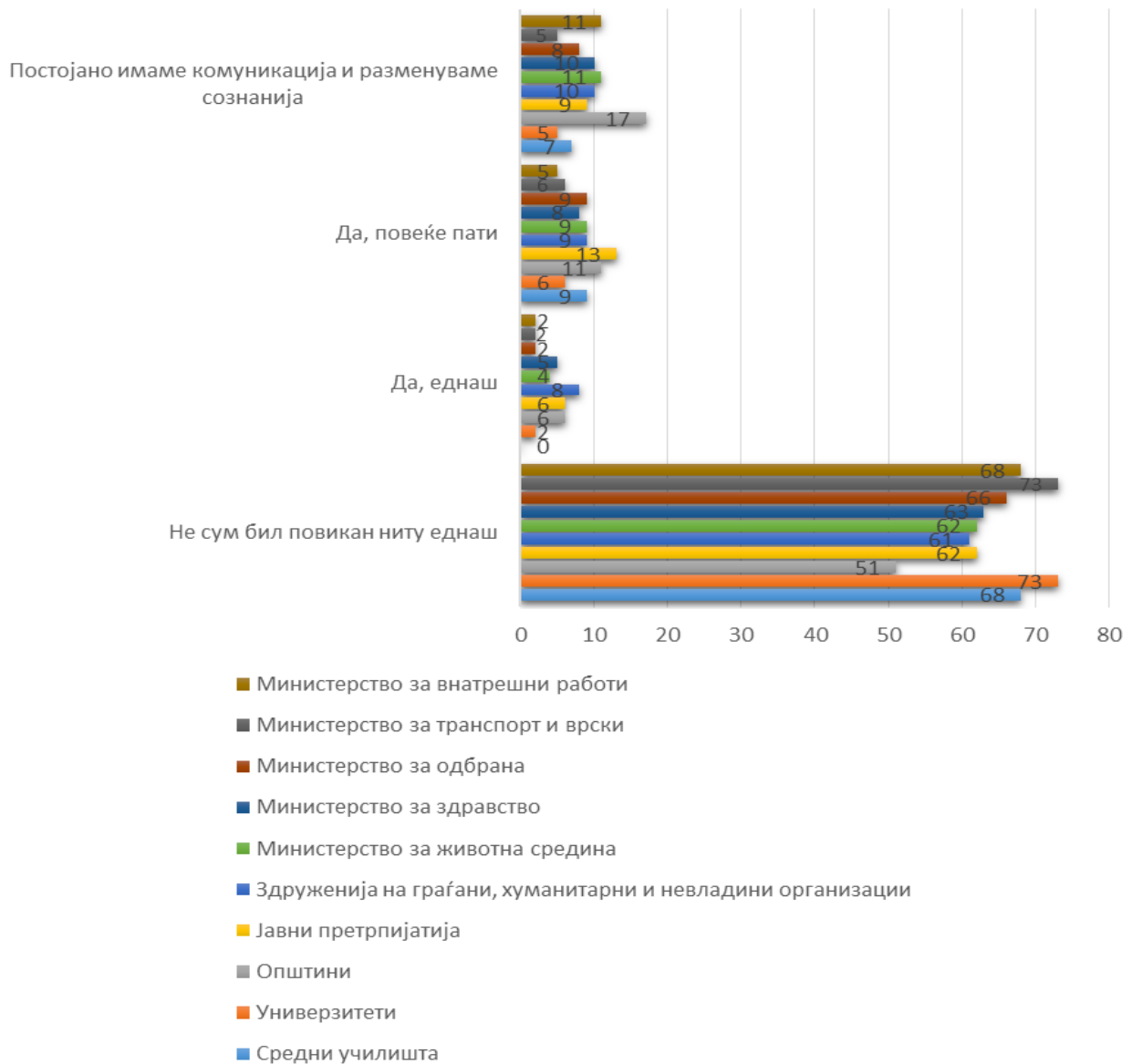
Следниот графички приказ ги прикажува резултатите поврзани со прашањето какви активности се спроведени во врска со Стандардните оперативни процедури што се донесени од ДЗС во поглед на остварување на системот за заштита и спасување. Детали не може да се забележат, но секако може да се забележи делот дека во најголем дел испитаниците немале никаква активност во врска со овие процедури. Ова се должи на неколку работи од кои најважна е дека ДЗС како носител на овие подзаконски акти самостојно ги реализира. Ваквата информација може не е позитивна, особено имајќи предвид дека бројот на оние кои немале никаква активност во врска со овие активности има определена константа од околу 40 %, вклучително и во однос на СОП за комуникација, координација и соработка меѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба, што може да претставува сериозен проблем.

Графички приказ бр. 48. Активности за спроведување на Стандардни оперативни процедури

Во поглед на отвореноста кон општеството на повеќе нивоа покрај претходно претставените резултати ги прашавме вработените и за бројни други општествени групи, институции, организации за тоа дали вработените во својство на вработени во институциите разменуваат информации, сознанија. Резултатите се претставени во следниот графички приказ:

Соработка со органи на државна управа и други општествени групи и организации

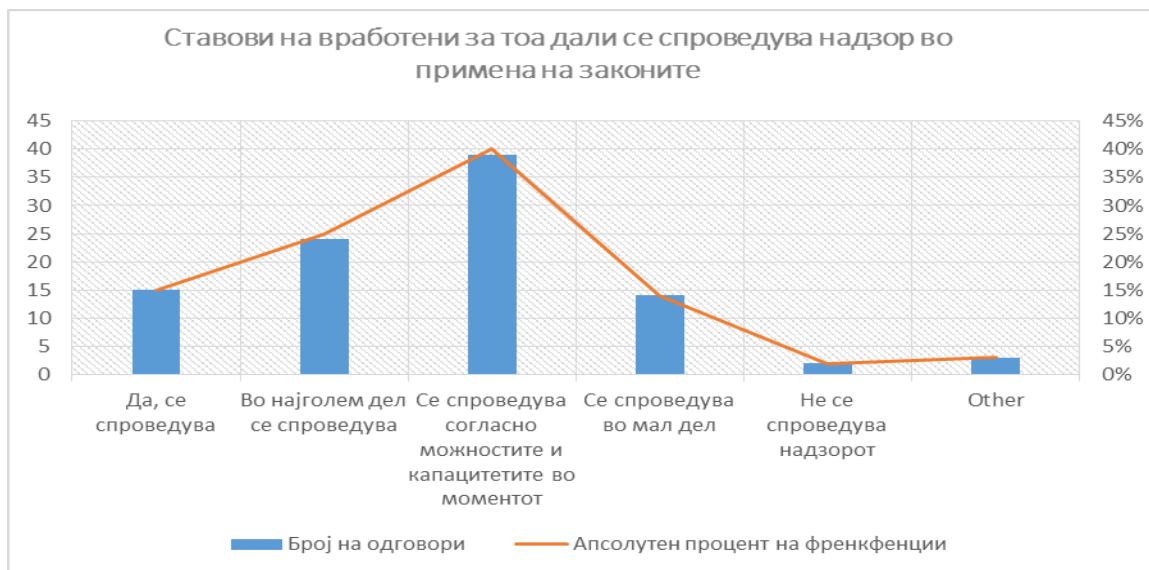

Произлегува дека најдобра комуникација што значително отспапува од она што значи „просек“ е онаа со општините. Имено, 17 од испитаниците истакнале дека комуникацијата е постојана, 11 од нив дека повеќе пати биле повикани и 6 дека биле повикани еднаш. Просторот на напредок е голем, но сепак соработката со општините е најчеста.

За нас имаше важност во однос на казнената политика, но и генерално за пристапот кон контролата како елемент на управувањето кои се ставовите на вработените по овие прашања, затоа што човекот не ги остава своите ставови дома кога заминува на работа. Напротив, тие стануваат дел од неговиот пристап кон работата. Оттука, тие имаат голема важност.

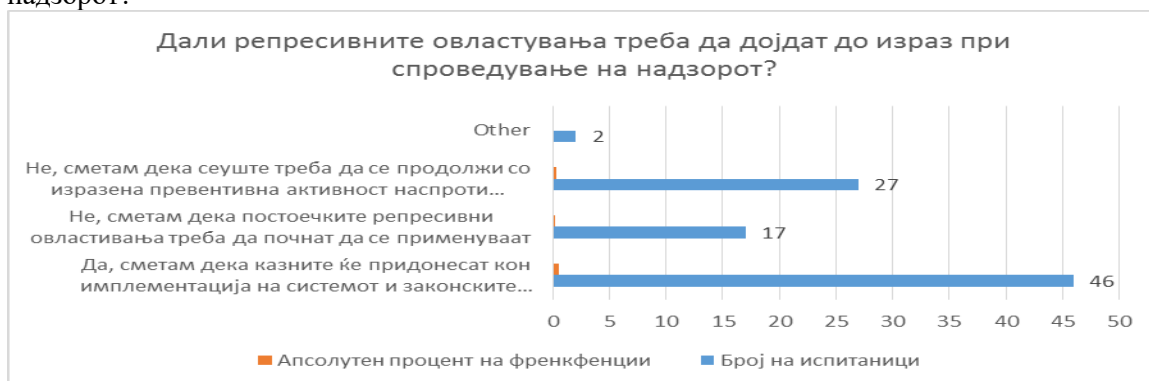
Во следните прикази се претставени резултатите од одговорите на две прашања.

Графички приказ бр. 50. Соработка со институции, организации и други општествени групи

Ваков релативен став во однос на контрола на примена на законодавството се должи на општата материјална, кадровска, состојба на организациска клима, како и личниот интегритет, навик и искуство во работењето. Имено, со осамостојувањето на Република Македонија генерално активностите на контрола и надзор се суспендирани на име на социјален мир. Таквиот „капитал“ сега е тешко да се менува. Имајќи ја предвид и структурата на вработените во државната управа и нивната перцепција за „релативитетот“ на регулативниот систем резултатите се очекувани. Овој податок останува предмет на дискусија и отвора простор на понатамошни истражувања во полето на организациските науки, политикологијата, управното право, социологијата и други.

Во однос на ставовите во врска со казнената политика резултатите се следни: Графички приказ бр, 51. Дали репресивните овластувања треба да дојдат до израз при надзорот?

Резултатите од графичкиот приказ јасно укажуваат и го надополнуваат претходното прашање. Имено, вработените во најголем дел (48%) сметаат дека казните ќе придонесат за имплементација на системите за кои работат овие испитаници. На иста линија се уште 17 испитаници. Помалку од една третина сметаат дека треба да се продолжи со превентивниот пристап. Вака искажаните ставови според авторот, се резултат на вкупната природа на нашето општество кое носи длабоки традиции од минатото. Учењето преку казни, изразено промовирано уште од најмали години, каде не ретко се применува и физичка сила е само еден пример кој можеби и не е најсоодветен за ова објаснување, но придонесува за заклучокот. Ваквата состојба искомбинирана со тенденцијата за зло/употреба на привилегии, познатства, роднински врски (крунизам, непотизам и сл.) несомнено го отежнува надзорот и контролата.

Во прашалникот беа поставени и прашања што беа преземени од второто издание на Националната концепција за намалување на ризици од несреќи и катастрофи кои на посреден и детален начин утврдуваат состојби по основ на постоење на определени ризици.

Резултатите и елементите што се предмет на мерење како споредба меѓу вработените во ЦУК и ДЗС може да си видат од табелите што следуваат:

Табела бр. 36. Разлики во оцена на подготвеноста на системот за заштита од природни, техничко-технолошки или други непогоди меѓу вработените во Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување

Ве молиме наведете колку се согласувате со следните констатации поврзани со загрозување на животната средина од природни, техничко-технолошки или други непогоди поврзани со капацитетот на системот во кој работите.						
	Работите во?	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
[Постојат минимални услови за извршување на функцијата што се бара од нас како вработени и институција]	ЦУК	27	3.00	.877	1	1
	ДЗС	35	2.91	.981	1	1
[Постои информативна технологија што е функциоанлна и достапна]	ЦУК	27	3.11	.934	1	1
	ДЗС	34	2.71	1.088	1	1
[Телефонските и радиоврски овозможуваат непречено одвивање на активностите]	ЦУК	26	3.08	1.197	1	1
	ДЗС	34	3.03	1.218	1	1
[Располагаме со тестирани резервни обучени сили што може да бидат оперативни најмалку една недела]	ЦУК	26	2.04	.720	1	1
	ДЗС	34	2.50	.961	1	1
[Постојат достапни материјални ресурси веднаш по појавата на ситуацијата]	ЦУК	26	2.31	.884	1	1
	ДЗС	34	2.47	.929	1	1
[Има материјални ресурси најмалку за една недела]	ЦУК	26	2.23	.710	1	1
	ДЗС	34	2.62	.853	1	1
[Целосно обучени човечки ресурси се достапни веднаш по појавата на ситуацијата]	ЦУК	26	2.38	.752	1	1
	ДЗС	33	2.61	1.029	1	1
[Човечките ресурси може да оперираат најмалку една недела]	ЦУК	26	2.42	.809	1	1
	ДЗС	34	2.79	1.008	1	1
[Постои можност за реалоцирање на човечки ресурси во рамките на телото (секторот) како и примање на надворешни дополнителни човечки ресурси]	ЦУК	26	2.77	1.142	1	1
	ДЗС	34	2.94	1.071	1	1
[Постојат правни основи за тоа како агенцијата (секторот) треба да се справи со ситуацијата]	ЦУК	26	3.54	1.067	1	1
	ДЗС	33	3.33	.924	1	1
[Постојат инструкции и политики за тоа како агенцијата (секторот) ќе се справи со ситуацијата]	ЦУК	25	3.36	.995	1	1
	ДЗС	34	3.15	.958	1	1
[Постојат договори што се применуваат во текот на ситуацијата]	ЦУК	26	3.00	.849	1	1
	ДЗС	33	3.21	.927	1	1
[Распределбата на овластувањата во телото е дефинирана]	ЦУК	26	3.15	1.084	1	1
	ДЗС	33	3.09	1.011	1	1
[Доживеаните реални инциденти имаат сличности со претходно анализирана ситуација]	ЦУК	26	3.04	.774	1	1
	ДЗС	33	2.76	.792	1	1
[Направена вежба има сличности со анализирана ситуација]	ЦУК	26	3.04	1.113	1	1
	ДЗС	33	2.61	.747	1	1

Како што може да се забележи на барањето да ги оценат организациските, материјалните, раководните, практичните и другите аспекти на справувањето со определени ризици и опасности (во случајот од природни, техничко-технолошки или други непогоди) генерално станува збор за средни оценки што ја потврдуваат онаа оцена на системите за управување со кризи и заштита и спасување што ја претставивме во првиот дел од текстот. На овие тврдења од вработените се бараше да одберат еден од следните можни одговори: 1) Не се согласувам; 2) Делумно се согласувам; 3) Се согласувам; 4) Во најголем дел се согласувам; 5) Потполно се согласувам. Од средната вредност на одговорите произлегува дека одговорите се движат во рамки на „согласност“ и „делумна согласност“. Високи вредности на четврто или петто ниво од скалата не се забележуваат. Тоа соодветствува и со вкупноста на непосредниот впечаток стекнат за време на истражувањето, како и за вкупноста за сите останати одговори.

Со помала средна вредност, односно најнизок степен на согласност се карактеризираат следните тврдења:

- ⇒ Постојење на резервни обучени сили што можат да бидат оперативни најмалку една недела;
- ⇒ Достапност до материјални ресурси најмалку за една недела; и тврдењето дека
- ⇒ Човечките ресурси може да бидат оперативни најмалку една недела.

Табелата под нас го претставува направениот т-тест со цел да се утврди дали постојат статистички значајни разлики меѓу одговорите. На вработените од ЦУК и ДЗС (овде тие се оздвоени како предмет на тест) при што се утврди дека во одговорите статистички значајна разлика се јавува во следните тврдења:

⇒ Телефонските и радиоврски овозможуваат непречено одвивање на активностите;⁵² и

⇒ Постојат достапни материјални ресурси вднаш по појавата на ситуацијата.

Ве молиме наведете колку се согласувате со следните констатации поврзани со загрозување на животната средина од природни, техничко-технолошки или други непогоди поврзани со капацитетот на системот во кој работите.					
	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
[Постојат минимални услови за извршување на функцијата што се бара од нас како вработени и институција]	.076	.783	.357	60	.722
[Постои информативна технологија што е функциоанлна и достапна]	2.331	.132	1.537	59	.130
[Телефонските и радиоврски овозможуваат непречено одвивање на активностите]	.016	.900	.151	58	.881
[Располагаме со тестирани резервни обучени сили што може да бидат оперативни најмалку една недела]	5.948	.018	-2.047	58	.045
[Постојат достапни материјални ресурси вднаш по појавата на ситуацијата]	.028	.867	-.687	58	.495
[Има материјални ресурси најмалку за една недела]	.899	.347	-1.868	58	.067
[Целосно обучени човечки ресурси се достапни вднаш по појавата на ситуацијата]	1.126	.293	-.920	57	.361
[Човечките ресурси може да оперираат најмалку една недела]	1.154	.287	-1.535	58	.130
[Постои можност за реалоцирање на човечки ресурси во рамките на телото (секторот) како и примање на надворешни дополнителни човечки ресурси]	.458	.501	-.599	58	.552
[Постојат правни основи за тоа како агенцијата (секторот) треба да се справи со ситуацијата]	1.435	.236	.791	57	.432
[Постојат инструкции и политики за тоа како агенцијата (секторот) ќе се справи со ситуацијата]	.921	.341	.830	57	.410
[Постојат договори што се применуваат во текот на ситуацијата]	.363	.549	-.905	57	.369
[Распределбата на овластувањата во телото е дефинирана]	.256	.615	.230	57	.819
[Доживеаните реални инциденти имаат сличности со претходно анализирана ситуација]	1.536	.220	1.367	57	.177
[Направена вежба има сличности со анализирана ситуација]	1.681	.200	1.781	57	.080
			1.702	41.804	.096

Табела бр. 37. Ставови на вработените во врска со поединечни елементи на организацијата и управувањето на системите во кои работат

[Постои план за управување со кризи/заштита и спасување кој е познат со	[Постои организација за управување со кризи/заштита и спасување која е	[Постои мрежа за координација и редовно се извршуваат вежби	[Постојат рутини и техничка поддршка за информирање на јавноста	[Постојат практикувани рутини за алармирање]	[Целосно обучен персонал за управување со кризи/заштита и спасување]	[Постои отворен извор на информации кој може да обезбеди рано предупредување]	[Постојат правни основи за тоа како агенцијата (секторот) треба да се	[Постојат инструкции и политики за тоа како агенцијата (секторот) ќе	[Постојат договори кои се применуваат во текот на ситуа	[Распределбата на овластувањата на институциите е дефинирана]	[Доживеаните реални инциденти имаат сличности со анализиран	[Направена вежба има сличности со анализиран	[Во досегашната праксија меѓу организацијата и надлежните (ЦУК, ДЗС,	[Пожарите на територијата на РМ се покажаа како одличен тест каде системот на управува
---	--	---	---	--	--	---	---	--	---	---	---	--	--	--

⁵² Во прилог на овие состојби следните податоци имаат значење: 1) За време на спроведување на истражувањето во периодот февруари – мај 2013 година пристап до интернет немаа ниту една од подрачните служби; 2) Од вработените се утврди дека поради неплатени сметки службените телефони на вработените во ДЗС биле исклучени во самиот ек на шумските пожари што се случија во Република Македонија во текот на летото 2012 година.

	членовите на организацијата]	обучена и редовно спроведува вежби]	за координација]	та и медиумите како и за внатрешно информирање]		секогаш на повик и спремно да ја врши својата должност]	ње за сериозни и вонредни ситуации]	справи со ситуацијата]	се справи со ситуацијата]	цијата]		а ситуација]	ситуација]	МЖСПП се покажа како одлична и нема потреба од промени]	ње со кризи и на заштита и спасување доживеа целосен организационски и координативен неуспех]	
N	Valid	95	95	94	94	91	94	92	93	93	91	92	91	88	94	94
	Mis	2	2	3	3	6	3	5	4	4	6	5	6	9	3	3
	Mean	2.93	2.84	2.48	2.86	2.60	2.79	2.57	3.19	3.03	2.98	2.77	2.74	2.82	2.10	2.59
	Std. Dev.	1.223	1.024	1.024	.990	1.010	1.144	1.051	1.003	.926	.954	1.070	.941	1.045	1.088	1.130
	Minimum	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	Maximum	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5

Вработените исто така беа прашани со прашањата што се прикажани како резултати од претходната табела при што начинот на одговорање беше таков да се оценат нумерички и во кој степен со согласуваат со наведените тврдења, со ранг на согласност од 1 – 5.

Од горе прикажаното се повторуваат ниските оценки на елементите што претставуваат основа за успешно функционирање на определена организација.

Очигледен е ставот и на вработените во ЦУК и во ДЗС дека особено не се согласуваат со тврдењето „дека нема потреба системот да се менува, односно се покажал како успешен“. Тоа значи дека вработените во двете институции сметаат дека нешто мора да се смени. Според тоа, непосредниот впечаток што беше стекнат за време на разговорите со вработените за потребата од редефинирање на системите во кои функционираат ДЗС и ЦУК се потврди на ниво на убедување на вработените во овој манифестен простор на истражување, односно се потврди постоењето на изразена волја кај вработените од промена на системот. Овој став делумно е поизразен кај вработените од ЦУК.

Разлики во некои од ставовите меѓу вработените во МЖСПП, ДЗС И ЦУК и студентите од сите факултети

Табела бр. 38. Сигнификантни разлики во перцепција на вредности од различен карактер меѓу студентите и вработените

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means	
	F	Sig.	t	df
[Луѓето (живот и здравје)]	8.913	.003	-1.604	474
			-1.652	152.491
[Материјалните добра (градби, инфраструктура)]	8.866	.003	-5.240	468
			-5.623	157.263
[Уставниот поредок]	3.836	.051	-4.200	468
			-4.768	168.485
[Религиозните чувства]	3.571	.059	-.511	470
			-.544	157.721
[Сопственоста]	4.963	.026	-3.192	470
			-3.368	153.167
[Правната држава]	6.914	.009	-4.086	472
			-4.744	177.129
[Религијата]	3.859	.050	.511	467
			.545	153.415

Спроведовме статистички тест на сите 21 наведена вредност каде се бараше оценка од испитаниците и по пат на селекција ги издвоивме оние што покажаа статистичка значајност според вредноста утврдена со т-тест. Произлегоа дека кај следните наведени вредности постојат значителни разлики во ставовите на испитаниците:

- ⇒ Луѓето (здравје и живот);
- ⇒ Материјални добра (градба, инфраструктура);

- ⇒ Уставниот поредок;
- ⇒ Религиозните чувства;
- ⇒ Сопственоста;
- ⇒ Правната држава; и
- ⇒ Религијата.

Со оглед на природата на овие вредности (хумана, материјалистичка, духовна, идеалистичка, економска) не би можеле да извлечеме заедничка причина за ваквиот резултат. Имено, со оглед на тоа дека се работи за вредности што имаат различна природа и единствено заедничко кај нив е степенот на важност на заедничкото општествено живеење на граѓаните во едно општество. За утврдување на причините за ваквите вредности потребни се дополнителни квалитативни истражувања со примена на социолошки и психометриски методи на истражување.

Group Statistics						
	Факултет	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
[Луѓето (живот и здравје)]	Студенти	380	4.77	.645	1	5
	Вработени	96	4.89	.613	1	5
[Материјалните добра (градби, инфраструктура)]	Студенти	376	3.53	.949	1	5
	Вработени	94	4.10	.843	1	5
[Уставниот поредок]	Студенти	377	4.01	1.008	1	5
	Вработени	93	4.48	.816	1	5
[Религиозните чувства]	Студенти	377	3.29	1.287	1	5
	Вработени	95	3.37	1.158	1	5
[Сопственоста]	Студенти	378	3.66	1.163	1	5
	Вработени	94	4.09	1.064	1	5
[Правната држава]	Студенти	380	3.93	1.140	1	5
	Вработени	94	4.45	.887	1	5
[Националниот интерес]	Студенти	379	3.78	1.148	1	5
	Вработени	95	4.41	1.057	1	5
[Религијата]	Студенти	376	3.57	1.329	1	5
	Вработени	93	3.49	1.194	1	5

Во однос на втората група на идентични прашања во врска со процената за тоа со што би можела Република Македонија да се соочи во блиска иднина направивме тестирање преку кое селектиравме статистички значајни разлики во врска со две прашања. Следуваат резултатите од истите:

Табела бр. 39. Статистички значајни разлики во перцепција на ризици со кои би можела да се соочи Република Македонија во блиска иднина.

Group Statistics						
	Факултет	N	Mean	Sig.	Std. Deviation	Std. Error Mean
[Појава на масовни пожари]	Студенти	373	3.75	.000	1.132	.059
	Вработени	91	4.38		.757	.079
[Ризици и загрозувања поврзани со растенијата и животните]	Студенти	375	3.47	.047	1.111	.057
	Вработени	92	3.51		.955	.100

Како што може да се забележи кај процената на ризиците поврзана со појавата на масовни пожари се јавува исклучително изразена значајна статистичка разлика со вредност на т-тестот од статистичка значајност од .000.

Статистички значајна разлика се јавува и во перцепирањето на ризиците поврзани со растенијата и животните. Кај останатите видови ризици со кои би можела да се соочи РМ не се забележуваат значителни разлики. Во однос на ова прашање сметам дека искуството од последните неколку години, а особено во таа смисла пожарите од 2007 година, како и генералниот континуитет довеле до состојба во која вработените врз основа на реални проценки заклучуваат дека и во иднина ова ќе бидат едни од основните ризици поврзани со животната средина, но истовремено поврзани и со здравјето на луѓето, материјалните добра и сè она што може да трпи штетни последици од пожари. Ако се потсетиме на резултатите од прашањата поврзани со степенот на веројатност од

манифестација на ризици на глобално ниво вработените, исто така зголемената појава на масовни пожари ја оценија со највисок степен на опасност.

И во однос на третата група на идентични прашања на кои одговораа студентите и вработените според кои, од нив се бараше да го оценат степенот на загрозеност од ризици и опасности по животна средина на глобално ниво по спроведување на статистички тестови утврдивме дека разлика во перцепцијата и процената се јавува кај две прашања и тоа:

- ⇒ Опасноста од загадување на океаните поради испуштање јаглероден диоксид; и
- ⇒ Несоодветно управување со отпад.

Следуваат резултатите од ова тестирање.

Во однос на овие две прашања разликите во ставовите кај студентите и вработените значително се разликуваат. Во однос на првото прашање, студентите немаат никакви познавања од степенот на објективната закана. Оваа перцепција генерално се заснова на медиумски достапни информации кои не содржат длабока материјално-информативна страна во поглед на содржините.

Табела бр. 40. Статистички значајни разлики во перцепција на ризици на глобално ниво

Group Statistics						
	Факултет	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
[Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид]	Студенти	375	3.17	1.140	1	5
	Вработени	91	4.38	.757	1	5
[Несоодветно управување со отпад]	Студенти	368	3.61	1.087	1	5
	Вработени	94	4.06	.890	1	5

Independent Samples Test						
	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means			
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
[Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид]	15.983	.000	-9.669	464	.000	-1.217
[Несоодветно управување со отпад]	15.501	.000	-3.729	460	.000	-.452
			-4.195	171.095	.000	-.452

Табела бр. 41. Разлики во перцепција за безбедносна релевантност прашања на студенти од прва и трета година на студии

Group Statistics						
	Година на студии	N	Mean	Std. Deviation	Min	Max
[Криминал]	1	85	3.76	1.221	1	5
	3	89	4.30	.993	1	5
[Семејно насилство]	1	85	3.11	1.155	1	5

	3	89	3.58	1.085	1	5
[Етничка омраза]	1	84	4.27	1.034	1	5
	3	89	4.27	1.009	1	5
[Верска нетрпеливост]	1	85	3.87	1.270	1	5
	3	89	4.01	1.153	1	5
[Шумски пожар]	1	86	3.29	1.216	1	5
	3	89	3.70	1.016	1	5
[Биолошко и хемиско загадување]	1	85	3.32	1.197	1	5
	3	89	3.69	1.174	1	5
[Поплава]	1	86	2.94	1.277	1	5
	3	89	3.69	1.072	1	5
[Класична воена закана со агресија од соседни држави]	1	84	2.89	1.497	1	5
	3	88	3.43	1.267	1	5
[Тероризам]	1	84	3.38	1.439	1	5
	3	89	3.89	1.210	1	5
[Трговија со луѓе]	1	83	3.18	1.354	1	5
	3	89	3.71	1.254	1	5
[Нуклеарната енергија]	1	85	3.04	1.515	1	5
	3	88	3.18	1.451	1	5
[Суша]	1	84	2.94	1.236	1	5
	3	89	3.46	1.108	1	5
[Трговија со човечки органи]	1	84	3.08	1.441	1	5
	3	89	3.87	1.198	1	5
[Насилство меѓу младите]	1	85	3.89	1.145	1	5
	3	89	3.83	1.058	1	5
[Трговија со дрога]	1	85	3.89	1.185	1	5
	3	89	4.02	1.108	1	5
Насилство меѓу младите	1	85	2.99	1.220	1	5
	3	89	3.47	1.149	1	5
[Сообраќајни несреќи]	1	85	3.20	1.242	1	5
	3	88	3.64	1.052	1	5
[Глобално затоплување]	1	84	3.36	1.219	1	5
	3	89	3.66	1.196	1	5
[Зголемување на нивото на морињата]	1	84	2.50	1.375	1	5
	3	89	2.74	1.526	1	5

Се одлучивме да направиме споредба во поглед на ставовите меѓу студентите од прва и трета година од две причини. Првата е тоа што очекувавме разлики на основ на акумулираните знаења и свест за општите прашања во општеството, меѓу нив и за оние безбедносните, и второ бидејќи станува збор за примерок (прва 85 испитаници и трета 89) кој е силно подобен во поглед на бројот.

Од табелата може да се заклучат две работи. Прво, студентите од трета година повисоко ги оценуваат безбедносните прашања во сите случаи, што значи дека имаат повисоко ниво на развиена „безбедносна култура“ и препознавање. Извршениот т-тест покажа статистичка значајност на разлики меѓу овие две групи кај:

- ⇒ „трговијата со човечки органи“; и
- ⇒ „тероризмот“ како безбедносни прашања.

ЗАКЛУЧОЦИ

Животната средина претставува поле што е во интерес на повеќе научни дисциплини и како резултат на таквиот интерес се создава научен инструментариум. Во најопшта смисла таа може да се набљудува како прашање на природните и како прашање на општествените науки. Несомнено има важност и во двете. Во општествените науки особено е изразена поврзаноста меѓу економијата и социологијата од една страна и

техничките и природните законитости од друга. Ова се разбира, резултира со создавање на концептот на одржлив развој.

Безбедноста претставува поле каде може да се спроведуваат трансдисциплинарни истражувања, поле на интерес исто така на повеќе научни дисциплини. Психологијата, правото, историјата, економијата, социологијата, организациските науки, меѓународните односи и други, засебно создаваат научен апарат кои имаат безбедносна релеватност.

Поврзаноста меѓу безбедноста и ризиците е утврдена и таа може да биде видлива и латентна. Просторот за научни истражувања во овој дел е „неограничен“. Ризиците денес претставуваат дел од современото општество, или како тоа го нарекува Бек (Beck) „*ризично општество*“. Во рамки на ваквите општи состојби животната средина и медиумите непосредно поврзани со неа и тесно поврзаните прашања, сè повеќе ќе добиваат важност. Како резултат на ова луѓето сè повеќе ќе ја менуваат перцепцијата за безбедност. Во оваа смисла на субјективното чувство на безбедност кај поединецот варијаблата „*животна средина*“ сè повеќе ќе добива значење.

Во име на ризиците и законите спротивно на доктрината на либерално-демократската мисла државите ја зајакнуваат својата положба и „маневарски простор“ за ограничување на правата и слободите на луѓето. Според тоа, ризиците и покрај тоа што поседуваат објективен потенцијал на загрозување, истите се предмет на дополнително „*обликување*“ најчесто од државните авторитети и носителите на информативната дејност. Носителите на информативната дејност стекнуваат глобална димензија со неверојатна брзина, при што најчесто и државните авторитети на конкретни политички граници не можат да го следат овој напредок.

За разликите што произлегуваат на индивидуално ниво како перцепција на ризици културолошкиот контекст и објективната стварност имаат клучно значење.

Традиционалниот концепт на национална безбедност утврдува систем на колективна одбрана и вреднување на заедничките добра со нагласување на важноста поврзана со потребата од неприкосновеност на јавната власт во државата. Современите концепти на национална безбедност сè повеќе се обидуваат да обезбедат место за индивидуите. Дали ова се злоупотребува во меѓународните односи? Се разбира дека да. Во меѓународните односи концептот на национална безбедност сè повеќе може да се

каже дека стекнува „современи“ димензии. Во оваа смисла во рамки на идеалистичката теорија се развива силно академско движење поврзано со „зелената теорија“.

Доктрината на национална безбедност е компилација од артикулирани приоритетни интереси што во моментот се проценети како ризици и опасности, кои би имале најголеми последици по општествено-политичко и економските системи на државите во светот, односно владеачките елити. Оттука, еколошката безбедност е варијабла на Националната безбедност во зависност од комплексноста на фактори и тоа:

- ⇒ Блиската закана по општествените вредности и систем во конкретен и видлив моментум;
- ⇒ Степенот на општа и политичка култура на населението (необразовано население не може да артикулира еколошки интереси);
- ⇒ Доктрината на националната политика на државата во смисла на концепт на офанзивни (отворени) или дефанзивни (затворени) општествени системи;
- ⇒ Степенот на интеграција на општеството во меѓународната заедница;
- ⇒ Поврзаност на еколошките проблеми со здравјето на луѓето (проблемот да биде видлив) како и други фактори.

Кај луѓето варијаблата поврзана со безбедноста на животната средина е непосредно поврзана со биолошко-развојната и егзистенцијална положба на поединецот. А како таква, таа е приоритет по дефиниција. Правопропорционалноста на ваквото сознание кај луѓето ќе услови правопропорционалност во зголемување на ваквите политики.

Меѓународната активност на глобално ниво (ООН), а особено на регионално ниво (ЕУ) утврдува политики на заштита на животната средина што предизвикуваат „последици“ во политиките кон животната средина во Република Македонија. Во определен дел овие диктирани политики се во конфликтност со економските политики и потребата од економски развој на РМ. Ваквата конфликтност во РМ се надминува со тоа што потребата од економски развој сè уште претставува приоритет во политиките.

На нормативно ниво легислативата во Република Македонија во поглед на заштита на ЖС (ЗЖС, секторски закони) како и произлезените подзаконски акти, во целост се усогласува во Европското законодавство. Недостасуваат информации за

нивната примена во работата. На пример, освен извештаите што ги објавува МЖСПП, ДЗС и ЦУК не објавуваат никакви информации поврзани со нивната активност, особено не информации што може да бидат квантифицирани. Претходното особено се однесува на ДЗС. И во непосредната комуникација при спроведување на истражувањето вакви податоци не беа добиени.

Стратегиските документи (детално наведени во анализата на секој од анализираните системи) во целост и во доволна мера го утврдуваат степенот на важност на животната средина. Последиците од средствата за масовно уништување, илегалната миграција (како демографски движења), природните непогоди, техничко-технолошките катастрофи, епидемии на карантинските и други заразни заболувања кај луѓето и животните, како и деградацијата од поголем обем и уништувањето на животната средина се утврдени како предмет на националната безбедност на Републиката.

Националната концепција за безбедност и одбрана на Република Македонија такситивно ги набројува политичката, економската, одбранбената, внатрешно безбедносната, социјалната, еколошката и „други“ области како „променливи и мерливи варијабли“ во создавањето и одржувањето на безбедноста... „нема ексклузивитет за заштитата, одржувањето и изградбата на безбедносното опкружување и состојба. *...Органите на државната управа се задолжително упатени во соработка на остварување на една од основните цели на општествата и државите, а тоа е да обезбедат безбедност, односно отсуство на загрозувања. Меѓузависните фактори засновани на оценки, мерки и активности на заштита, одржување и унапредување засновани на политички, економски, одбранбени, внатрешно-безбедносни, социјални, еколошки и „други“.*“

Претпоставките за заштита на животна средина во законите се остварени. Животната средина опфаќа општествена регулација на многу области во стотина закони. Идентификувавме 88 законски прописи што се поврзани во поголем или помал дел со она што значи предмет на животната средина во законодавството на Република Македонија. Голем дел од нив претставуваат генерални закони кои уредуваат клучни области (Закон за животна средина, Закон за шуми, Закон за води, Закон за квалитет на амбиентален воздух и многу други). Истите ги поделивме во 6 поголеми групи и тоа: животна средина (49), земјоделство (16), енергетика (6), транспорт (12), сопственост (4) и туризам и угостителство (1) закон.

Казнената политика во делот на животната средина не овозможува елементи на генерална превенција. Бројот на осудени лица во однос на оние кои се пријавени значително отстапува. За периодот 2000 – 2011 година пријавени се 1793, обвинети 879 и осудени 715 лица (нешто повеќе од 40% се осудени од оние што се пријавени). Учеството на пријавените, обвинетите и осудените лица најчесто е помалку од 1% во однос на вкупно обвинетите, пријавените или осудените лица. 2007 година се истакнува со значителни отстапувања во однос на генералните трендови на казнената политика, што сметам дека е резултат на прелевањето на голем број предмети од 2006 година, во услови на промена на одредени системски решенија во судскиот систем. Најчесто казните во делот на КД проти ЖС се движат во рамки на блага казнена политика изразена со условни осуди на казна затвор или на парична казна. Во последните години бројот на осудени лица се движи околу 80 лица (2007 – 117; 2008 – 48; 2009 – 72; 2010 – 82; 2011 – 70). Во поглед на етничката припадност не се забележани значителни отстапувања во однос на општата структура на населението.

Прекршочно правната заштита на животната средина е „распрскана“ со голем број надлежни органи и овде не постојат услови за кодификација ниту во материјално-правна, релативно во процесно-правна смисла на зборот (Законот за прекршоци како генерален закон). Казнената политика во поглед на прекршоците најчесто се утврдува како израз на височината на паричната казна, односно глобата што може да се изрече. Репресивниот елемент во делот на заштита на животна средина не изостанува. Прекршочната одговорност се движи во износи од десетици до 150 000 евра максимална глоба. Тоа истовремено претставува највисоката глоба во државата воопшто. Ваквата висина на казни (иако е оправдана во смисла на тоа што претставува предмет на интерес) е нереална и не придонесува кон развивање на реална казнена политика во делот на прекршоците, односно со други зборови – истите не можат да се применат.

Ризиците и опасностите се предмет на детално регулирање во системот за управување со кризи, како и регулативата што го уредува системот за заштита и спасување. Во голем дел постапките и методологијата на утврдување на загрозеност се заснова на мерливи податоци што се поврзани со географски, организациски и економски елементи (групирани во најширока смисла).

Стандардните оперативни процедури кои го донесуваат ДЗС, ЦУК и МЖСПП во поглед на ризици и опасности на животната средина претставуваат

остварување на теоретските модели на антиципативно и реактивно управување со кризи. Овој систем се надградува на основа на системот за рано предупредување, кој има превентивна природа.

Воспоставените бирократските модели на управување според шемите на Вебер од една, како и потребата на носителите на јавната власт да создадат цврста „командна вертикала“ од друга страна, оневозможуваат менување на стиловите на раководење, подобрување на организациската клима и „природна селекција“ на раководните службеници во рамки на самата организација. Имено, таа е деинституционализирана во смисла на моќ на одлучување, па оттука и во неможност за создавање на организациска клима.

МЖСПП, ДЗС и ЦУК како самостојни органи на државната управа располагаат со степен на самостојност кој овозможува нивен развој, но меѓу ДЗС и ЦУК тоа може да биде и причина за конфликтност. Латентниот политички критериум при избор на носители на јавни функции, во делот на директори на самостојни или органи во состав на државна управа е негативен елемент во селекцијата на кадри.

Системски одржувањето на статус кво во поглед на организацијата на ЦУК и ДЗС може да доведе во колабирање на системот, кој во изминатите 5 години е во фаза на инкубација и е „насила“ одржуван од повисоки политички авторитети, нешто на што упатија и одговорите на испитаниците во истражувањето. Во оваа смисла најголемиот број од одговорите ја конкретизираа одговорност од не/успешноста на системот кај Владата на Република Македонија.

Некои краткорочни согледувања за подобрување на можностите за проценка и управување со ризици и опасности особено во контекст на надлежноста на ЦУК во подготовка на единствена проценка на безбедноста од сите ризици и опасности би можело да се подобри со преземање на следните чекори:

- Прво, да се воспостави законска обврска на учесниците во Системот за управување со кризи за доставување на податоци потребни за подготовка на процената;
- Постоење на база и систем на податоци;
- Со таква база на податоци да раководи еден аналитички центар;

- Аналитичкиот центар да се служи со најсложените статистички операции, вклучувајќи и предвидувачки анализи врз основа на математички модели (квантитативни истражувања);
- Квантитативните истражувања мора да бидат паралелни со квалитативните истражувања;
- Дисеминација на податоците до носителите на политиките;
- Правење стратегија за спречување на кризата и активно делување спротивно на нејзините интенции;
- Елиминирање на причините.

Министерството за животна средина и просторно планирање претставува централниот координативен орган кој поседува „стратешка“ позиција и располага со податоци во поглед на организиран приод кон заштитата на животната средина. Негативна околност во оваа смисла е големата поделеност на надлежностите, во смисла на тоа дека речиси секоја надлежност е предмет на „заедничка надлежност“ со некој друг орган на државната управа, вообичаено со образложение за поседување на технички и материјални капацитети (на пример, водите заедно со Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство). Заштитата на животот и здравјето на луѓето како и на биолошката разновидност несомнено се надлежности што го прават МЖСПП орган кој поседува одговорност кон овие вредности.

Утврдувањето на причинета еколошка штета согласно Законот за животна средина се карактеризира со исклучителна безбедносна димензија.

МЖСПП со надлежноста да евидентира индикатори на животната средина несомнено, силно *влијае* на создавањето на перцепцијата за безбедноста на луѓето во поглед на ризици и опасности од таа природа. Обврската за информирање на јавноста во оваа смисла има клучна улога.

Координативната надлежност во поглед на регулирање на постапки при техничко-технолошки несреќи каде Управата за животна средина како орган во состав на МЖСПП има клучна надлежност исто така претставува изразен пример за безбедносната димензија во работата на ова Министерство.

Инспекцискиот надзор од страна на ДИЖС и ОИЖС претставува силен контролен механизам кој има клучна превентивна и репресивна функција во

остварување на заштитата на животната средина, која во крајна линија во рамки на теоријата „предвидливоста на резултатите од однесувањето на субјектите“ претставува еден од основните фактори за не/безбедност. Се разбира, во контекст на елементот на контролата како дел од управувањето како сложен процес.

Во функција на безбедноста оди во прилог фактот дека МЖСПП донесува стратешки документи како и документи што имаат конкретна вредност. Оцената на влијание на животната средина на проекти од многу други општествени области зборува за централниот контролен елемент на МЖСПП исто така. Во безбедносна смисла МЖСПП има безбедносна улога во двојна смисла:

- ⇒ Прво, кога се однесува на *веќе апострофирани и директно препознатливи безбедносни прашања* како што се климатските промени, сушите и опустошувањето; и
- ⇒ Второ, кога се однесува на прашања што имаат директна *оперативна вредност во безбедносно организациска смисла*. Се работи за надлежноста за спречување и контрола на хавариите со присуство на опасни материи, кои се во директна надлежност на МЖСПП.

Како резултат на анализата на регулативата, несомнено МЖСПП:

- ⇒ *Управува со ризиците и опасностите поврзани со техничко-технолошки извори на загрозување;*
- ⇒ *Воспоставува и води податоци што имаат исклучителна важност во управувањето со ризици* (на пример катастарот на животна средина), како и во намалување на нивните последици;
- ⇒ Со оглед на тоа дека има развиено механизми на учество на јавноста во одлучување за нивната животна средина и на тој начин непосредно влијае на дел од нивната вкупна перцепција за извесноста на природните и техничко-технолошки процеси (*ја создава перцепцијата за безбедност кај граѓаните на Република Македонија, носителите на кавната власт, како и меѓународната заедница со нагласок на соседните држави*);

Системот за управување со кризи не е целосно оформен и се соочува со значителни проблеми во поглед на остварување на законската надлежност. Самостојноста на органите што се вклучени во системот за управување со кризи

(особено оние кои се членови на Групата за процени и Управувачкиот комитет) не дозволуваат пренесување на сознанијата и информациите на ЦУК, па во таа смисла ЦУК не може да ја преземе координативната улога за која е оформен.

Единствена проценка на загроеноста на безбедноста на Република Македонија од сите ризици и опасности што ја донесува ЦУК претставува исклучителен аргумент во контекст на местото на ЦУК во безбедносниот систем на РМ. Сепак, непостоењето на законски утврдена обврска за доставување на податоци на ЦУК оневозможува развивање на база на податоци која ќе резултира со подготовка на реална проценка од сите ризици и опасности. Оваа проценка од разговорите со вработените на ЦУК се утврди дека има одреден степен на класификација, па оттука не би можеле да тврдиме со некави податоци за нејзината релевантност.

При прогласена кризна состојба ДЗС останува докрај самостоен во своите овластувања што создава двојбеност на активности, што системски ќе резултира со нефункционалност на системот во кризна состојба. Имено, силите за заштита и спасување со својата оперативна, материјална, фактичка надлежност се клучни во спроведување на активностите на терен. Двојбеноста на командувањето, несомнено не може да резултира со ефективност.

Системот за заштита и спасување претставува еден од основните елементи на безбедносниот систем на Република Македонија во време на мир, вонредна и воена состојба. Изостанувањето на кризната состојба како уште еден вид на безбедносна состојба според авторот претставува недостаток.

Должноста за учество на сите субјекти во системот за заштита и спасување (освен наведените исклучоци во текстот) несомнено укажува на важноста на овој систем.

Постои централна тенденција на организациските аспекти на заштитата и спасувањето кои во најголем дел се сконцентрирани во Дирекцијата за заштита и спасување, која го организира и подготвува системот за заштита и спасување, обезбедува негово непречено функционирање, води бази на податоци на сите извори на ризици и опасности од природни непогоди и други несреќи, навремено ангажирање на републичките сили за заштита и спасување, а како што можевме да видиме го изработува и планот за заштита и спасување од природни непогоди и други несреќи, како и процената на загроеноста од природни непогоди и други несреќи.

Техничко-технолошките несреќи (кои се воедни и предмет на управување координирани како систем од МЖСПП), заштитата од пожари, асанацијата на теренот, заштитата од поплави како и радиолошката, биолошката и хемиската заштита претставуваат изразени сегменти на еколошката безбедност што се во директна надлежност на Дирекцијата за заштита и спасување на Република Македонија.

Вработените во МЖСПП, ЦУК и ДЗС меѓусебно незодоволително ја оценуваат работата и оваа оценка е речиси идентична со онаа поврзана за нивното мислење во врска со меѓусебната соработка. Вредноста на аритметичката средина изнесува 3 (на оценка од 1 – 5). Т – тестот не покажа статистичка значајност во разликите во перцепцијата за животната средина како Национално безбедносно прашање меѓу вработените во ЦУК и ДЗС. Од друга страна, се утврди статистички значајна разлика меѓу ставовите на вработените во МЖСПП и ДЗС. Имено, ДЗС со помал степен смета дека ЖС е предмет на Национална безбедност. Според авторот ваквата состојба е резултат на традиционалното поимање на безбедноста на вработените од ДЗС имајќи предвид дека се работи во најголем дел за поранешни вработени во АРМ и лица кои во најголем дел имаат работен стаж подолг од 10 години. Поголемите познавања за значењето на животната средина од страна на вработените во МЖСПП во обратнопропорционалност придонесуваат за појавување на ваква значителна разлика.

Вработените во поголем дел (63 од 97 испитаници) сметаат дека превентивните механизми треба да се заменат со примена на репресивни мерки и дека казните ќе придонесат за имплементација на системите. Тоа значи дека ставовите на вработените се во контрадикторност со активностите што ги извршуваат. При примена на репресивните мерки се поставува прашањето за тоа колку секој од учесниците во системот за заштита и спасување е подготвен, дали тој број може да биде предмет на контрола и дали таа контрола ќе биде во објективна состојба да примени репресивни елементи? Тоа не е случај.

Во однос на прашања поврзани со поединечни елементи кои се основа за функционирање на системите што се предмет на истражување не постојат статистички значајни разлики меѓу одговорите на вработените во Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување. Распрнатост на одговорите, што е благ индикатор за постоење на разлики во одговарањето се појавуваат кај следните тврдења:

1. Пожарите на територијата на РМ се покажаа како одличен тест каде системот на

управување со кризи и заштита и спасување доживеа целосен организациски и координативен неуспех (однос аритемтичка средина и стандардна девијација 2,59 – 1,13); 2. Во досегашната практика организацијата меѓу надлежните (ЦУК, ДЗС, МЖСПП) се покажа како одлична и нема потреба од промени (2, 10 – 1, 08); 3. Постои отворен извор на информации што може да обезбеди рано предупредување за сериозни вонредни ситуации (2, 57 – 1, 05); 4. Целосно обучен персонал за управување со кризи/заштита и спасување е секогаш на повик и подготвен да ја врши својата должност (2, 79 – 2, 14); 5. Постои мрежа за координација и редовно се извршуваат вежби за координација (2, 48 – 1, 02); 6. Постои организација за управување со кризи/заштита и спасување која е обучена и редовно спроведува вежби (2, 84 – 1, 02); и 7. Постои план за управување со кризи/заштита и спасување кој е познат со членовите на организацијата (2, 93 – 1, 22). Со оглед на ниските вредности и големите отстапувања како заклучок во овој случај можеме да ги искористиме наведените тврдења со тоа што би ставиле негација пред секое од нив.

Вработените, одговорноста во успешно остварување на активност во организациите каде работат (во смисла на успешно функционирање на системите за заштита на животната средина, заштита и спасување и управување со кризи) во најголем дел ја лоцираат во Владата на РМ (60,80%), Директорите на надлежните органи (49,50%) и општините и градот Скопје (42,20 %). Ваквото мислење ја потврдува теоретската елаборација за волјата на власта да воспостави „командна линија од највисоко во најниско ниво“ на ниво на генерална тенденција. И тоа вработените се во состојба да го увидат. Лоцирањето на одговорноста на секој втор испитаник дека директорот (функционерот) влијае на успешноста во корелација со средната оценка на овие системи (3) покажува дека половина од вработените не се задоволни од работата на своите функционери. Имено, ако просечната оценка на сопствената организација е 3, и истовремено секој втор испитаник смета дека одговорноста за успешно функционирање е лоцирана во директорот се наметнува таков заклучок. Причините за ова може да бидат повеќе.

Комуникацијата која може да се следи, особено меѓу ЦУК и ДЗС укажува на системски пропусти што се детектирани подолго време. Имено, и ЦУК и ДЗС реагираат на преклопувања на надлежност и несоодветна комуникација меѓу органите.

Министерството за внатрешни работи убедливо се доживува како институција која е задолжена за остварување на безбедноста од страна на студентите. АРМ е перцепирана како безбедносен орган од страна на 57,59% од испитаниците, додека МВР од 81,93% (однос 1,5 – 1). Во однос на институции надлежни за заштита на животната средина МЖСПП убедливо е препознаена како надлежна најмногу за заштита на животната средина, по што следат општините и градот Скопје во втората група и ЦУК и ДЗС во третата група. За останатите наведени органи на државна управа се сведува оцената на случајност во одговарањето и покажуваат изразени разлики во одговорите (Гаусовата крива е сплескана).

Студентите во поглед на заканите по животната средина во прв план ги утврдуваат како најзагрозени воздухот и водата. Половина од нив сметаат дека и почвата е предмет на закана. Убедливата перцепција дека по воздухот има најголема закана се должи на тоа што сите испитаници живеат во Скопје, кој има утврден сериозен проблем со воздухот, особено во зимскиот период.

Студентите истовремено сметаат дека заканата по водата како медиум е силна, но истовремено не сметаат дека РМ би имала проблем со недостаток на вода. Тоа е резултат на расипничкиот однос во културолошката матрица на граѓанинот во општеството.

Кај студентите традицијата, религиозните чувства и религијата се вредности кои во најголем број случаи се оценувани различно, односно одговорите варираат со значителни отстапувања на вредноста на стандардната девијација. Етничката омраза има највисока вредност во смисла на оцена за нејзина безбедносна релевантност.

Перцепцијата кај студентите за ризици и опасности по животната средина на глобално ниво е заснована на шпекулација и нецелосни информации. Постојат значителни отстапувања во овие одговори и голема распрсканост на мислењата.

Студентите испитаници имаат изградена перцепција дека животната средина во Република Македонија не е заштитена. Истовремено, *тие не придонесуваат* кон нејзино загрозување. Тие како поединци значително придонесуваат кон нејзина заштита (утврдено со четири контролни прашања).

Не постои статистички значајна разлика во перцепцијата за ризиците и опасностите меѓу студентите на Факултетот за безбедност Скопје и студентите на

Институтот за одбрана и мир. Тоа зборува за релативно иста перцепција кон ризиците и опасностите. Според авторот тоа е резултат на развивањето на безбедносната култура и знаења за време на студиите и генерално ставот кон ризиците и опасностите поврзани со безбедноста.

Постои разлика во перцепцијата на вредноста на безбедносни прашања меѓу студентите од прва и трета година на студии. Студентите од трета година повисоко ги оценуваат безбедносните прашања во сите случаи, што значи дека имаат повисоко ниво на развиена „безбедносна култура“ и препознавање. Второ, кај студентите од прва година се забележуваат неизградени ставови кон безбедносните прашања што особено може да се увиди од вредностите на отстапувањата на стандардната девијација кај оцена на безбедносниот предизвик во случаите: „постоење на класична воена закана“, „тероризам“, „трговија со луѓе“ и „трговија со човечки органи“. Дополнително, извршениот т – тест покажа статистичка значајност на разлики меѓу овие две групи кај прашањата: „трговија со човечки органи“ и „тероризам“.

Постои статистички значајна разлика меѓу ставовите на студентите од Факултетот за безбедност Скопје и Правниот факултет „Јустинијан Први“ во однос на степенувањето на опасност од ризикот поврзан со ширење на тропски болести северно и јужно од екваторот и загадувањето на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид. Ова е резултат на повисок степен на изградена безбедносна култура, отколку што е засновано на запознаеност со реални факти и податоци.

Дел од студентите (44% за ЦУК и 39% за ДЗС) се запознаени со работата на овие органи. Оттука, потребно е масовна информативна кампања со цел запознавање со нивната работа и потребно е создавање на наставни програми кои ќе овозможат развивање на безбедносната култура кај граѓаните уште во процесот на основно, а интензивно во процесот на средно образование. Само така може да станеме повеќе отпорно општество кон последици настанати од ризици и опасности од секаков вид, а особено оние поврзани со загрозување на животната средина. Создавањето на безбедносна култура во оваа смисла не подразбира создавање на милитаристичко општество. Би напоменале во овој дел дека на прашањата упатени до вработените во врска со нивно присуство во основните, средните училишта и Универзитетите се покажа дека во најголем дел (околу 70 % од испитаниците) никогаш не биле повикани. Се поставува прашањето дали тоа може да се одвива со повици. Неопходна е иницијативност од обете страни. Доколку овие органи чекаат да ги повика некое од

стотиците основни или средни училишта процесот нема да се движи со задоволителна динамика.

Во поглед на утврдување на ризиците и опасностите со кои би се соочила РМ во блиска иднина се утврди статистичка значајност меѓу студентите и вработените во однос на проценката за ризиците поврзани со појавата на масовни пожари. Очигледно дека пожарите во последните неколку години, а особено оние во 2007 година претставуваат генерален ризик со кој се соочуваат вработените во овие органи во летниот период. Со оглед на нефункционирањето на системот за заштита и спасување, (во смисла на вежби на резервен состав, активно присуство во училиштата и сл.) пожарите, од студентите се доживуваат како „*таму некаде*“ врз основа на кој став се изградила и ваква различна проценка меѓу овие две независни групи на испитаници. Во врска со процена на ризици на глобално ниво се утврди статистичка значајност кај ризикот поврзан со загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид и несоодветно управување со отпад. Во сите случаи ризиците се повисоко оценети од вработените.

Во барање за одредување на аксиолошка вредност на делови/елементи кои се поврзани со животната средина (луѓе, растенија и животни, вода, животна средина, квалитет на воздух), истите се највисоко оценети од студентите и вработените во однос на останатите вредности што имаат политичка, економска или културолошка природа. Тенденцијата на генерално повисока вредност на аритметичката средина и во овој случај се повторува (во корист на вработените, освен кај религијата и традицијата). Постои статистичка значајност во разликите при одредување на вредностите: луѓето (живот и здравје), материјалните добра (градби инфраструктура), сопственоста и правната држава. Основни фактори во појавувањето на овие разлики претставува возраста и професионалната одговорност воспоставена како резултат на работниот однос.

Перцепцијата за животната средина како национално безбедносно прашање е изградена кај сите испитаници. Постои значителна разлика во однос на ова прашање (во смисла на апсолутната убеденост) според која вработените апсолутно сметаат дека е национално безбедносно прашање изразено преку степенување со највисоката оценка во најголемиот број од случаите, за разлика од она кај студентите кое се движи во помала вредност.

Постојат разлики во перцепцијата за предметот на национална безбедност меѓу студентите и вработените кои се предмет на истражувањето. Во генерална смисла

вработените повисоко ги вреднуваат сите можни цели на Националната безбедност. Тоа е резултат на природата на работа, искуството и пристапот до специфицирани информации (извештаи, процени).

Постојат разлики во перцепцијата кон ризиците и опасностите по животната средина на глобално ниво кај студентите и кај вработените. Повисоките вредности во 13 од 15 наведени ризици и опасности се повисоки кај вработените. Претходното објаснување сметам дека е применливо и во овој случај.

Врз основа на сè што беше кажано досега, согласно применетата научна апаратура со која се служи овој труд произлегува дека основната хипотеза на овој труд е потврдена. Имено, заштитата на животната средина претставува структурен елемент од безбедносниот систем на Република Македонија и интеграција на институциите кои се надлежни – претставува предуслов за остварување на нивните примарни и секундарни безбедносни активности. Во однос на помошните хипотези не може да кажеме дека сите од нив се прифатија, но во целината на истражувачкиот проблем главната хипотеза е потврдена.

Република Македонија е подложна на ризици и опасности од различна природа и севкупните процеси не одат во прилог на постоење на оптимално ниво на справување и управување со овие ризици.

Постоењето на последици по здравјето на луѓето во текот на последните децении на 20 – от век се создале општествено интересни групи што овозможиле создавање на систем за заштита на животната средина, која на ниво на потполна функционалност сè уште не можеме да кажеме дека функционира.

Помошната хипотеза во однос на обединувањето на ЦУК и ДЗС не се потврди. Сепак, врз основа на интензивните контакти во текот на истражувањето се стекна определен впечаток за ваквата можност. Обединување на овие институции во трета, посебна и независна, не е посакувана можност особено од вработените во ДЗС. Функционална можност која во иднина би можела да се одвива во насока на преземање на овие две институции од МВР или Министерството за одбрана, процес со кој вработените претпоставуваме дека ќе се согласат со оглед на општествената важност и углед која ја уживаат овие органи.

Се потврди хипотезата дека кај ЦУК и ДЗС не постои клима на афирмативна активност во насока на интензивирање на меѓусебната соработка и координација.

Се потврди помошната хипотеза во поглед на непостоењето на репресивна активност во насока на остварување на нивната законска надлежност.

Се потврди помошната хипотеза дека бирократскиот стил на организација и раководење оневозможува афирмативна комуникација и препознавање на „*надворешен авторитет*“. Се потврди дека сегашните законски решенија со самостојноста на сите органи генерираат вакви односи и состојби.

Се потврди помошната хипотеза дека МЖСПП, ДЗС и ЦУК се надлежни за подготовка и контрола на активности поврзани со подготовка и контрола на документи со спроведување на стратегиски, оперативни и применливи случаи.

Се потврди помошната хипотеза дека постојат разлики во перцепцијата на ризиците и опасностите меѓу вработените и студентите.

Се потврди хипотезата дека јавноста особено, преку медиумите претставува фактор на создавање на основите на кои се гради перцепцијата за безбедност во Републиката, особено видливо во правопрпорционалноста на разликите меѓу вработените и студентите како независни групи на испитаници.

Се потврди помошната хипотеза дека студентите ги препознаваат ризиците генерално, вклучувајќи ги и оние поврзани со животната средина.

Се потврди помошната хипотеза во однос на тоа дека студиските програми поврзани со безбедносни студии претставуваат основа за создавање на систем на знаења и безбедносна култура во поглед на препознавање и вреднување на ризиците и опасностите.

Во поглед на многуте отворени прашања поврзани со животната средина, несомнено останува потребата од научен пристап при нивно одговарање. Политикологијата за сигурност има голем простор да го утврдува значењето на „зелените“ политики и нивното значење во однос на современиот граѓанин и политичката поддршка што би ја добила во тој дел. Во Република Македонија односот помеѓу „зелените“ и „економските“ прашања сè уште се решаваат во прилог на економските. Последните (2013 година) поединечни примери од Центарот на Скопје

покажуваат капацитет за развој и во обратна насока. За пример би можеле да го споредиме бројот на претставници на граѓаните од партиите со ваква политичка платформа во западна Европа.

Економијата со нејзиниот развиен научен систем и апаратура може да „помогне“ во наоѓање на решенија на организациските прашања што се однесуваат на целото општество. На пример, пресликувањето на организациските решенија од корпоративното управување во државната управа во идеални услови би требало да резултира со висок пораст на продуктивноста на државната управа. Понатаму, економската наука треба да одговори дали симултаното и комплетно вградување на стандардите за управување со економските активности во функција на заштита на животната средина генерално може да резултира со вкупен пораст на обемот на економска активност на начин што ќе се развие дополнителен сегмент од производството. Или во обратна смисла, да ја пресмета цената на чинење на имплементација на управувањето со животната средина и нивните макро и микроефектите.

Криминологијата со нејзините алатки за следење на криминалот, како и откривање на причините за неговата појава треба да одговори на тоа како организираниот казнен систем ќе влијае на однесувањето на сето она што ја загрозува животната средина. Пред сè, преку научната апаратура на знаењата на криминалната политика ќе започне да ги следи и утврди особеностите на криминалот против животната средина. Врз основа на ваквите сознанија законодавецот треба да ја заснова легислативната активност на казнената политика која ќе се карактеризира со применливост.

Во оваа смисла правото има значајна задача. Видлива е интензивната кодификација и нормативна дејност на меѓународно ниво која резултира со постоење на Меѓународно право за животна средина. Понатаму, на регионално ниво се појавуваат исто така извонредни иницијативи и регулативна активност, согласно и спецификите на определени региони во светот. На национално ниво систематизацијата и системскиот пристап кон заштита на животната средина мора да се заснова на системски заснован пристап во уредување на прашањата поврзани со животната средина.

Социологијата како наука за општеството има значајна улога во утврдување на значењата на животната средина. Идентификување на законитостите на појава на

општествено заинтересирани групи за бројни прашања, меѓу кои и оние за животната средина, понатаму, откривање на причините за нивно појавување, утврдување на поврзаноста меѓу ризиците и животната средина, утврдување на феноменот на „*ризишно општество*“, процесот на глобализирање на овие прашања итн.

Психологијата во контекст на овој труд може на пример, да се насочи во развивање на психометриски методи на утврдување на перцепција за ризик, опасност, на основ на кои дополнително може и да се развива концепт на перцепција за безбедност како општа состојба што ќе резултира од збирот на репрезентативен број на индивидуални состојби.

Денес сме во време на „лесна“ и релативно брза достапност до информации генерално, па и со оние информации поврзани со ризиците по животната средина. Овие ризици се непосредно поврзани со индивидуалните ризици со кои се соочуваат индивидуите, а кои може да имаат здравствена, социјална, политичка, економска и друга природа. Во оваа смисла животната средина и непосредно поврзаните области, медиуми, несомнено, сè повеќе ќе бидат предмет и ќе придонесуваат во создавање на индивидуалната, а преку неа и на општата перцепција за безбедност. Истовремено дебатите околу искористувањето на ресурсите, достапноста до ресурсите во геополитичките потези на меѓународната сцена ќе добиваат значење. Во оваа смисла теоретскиот фонд на знаења за безбедноста сè повеќе ќе добива во „обем“, кој ќе резултира со систематичност, а со тек на време и со сопствена научна апаратура и сопствен предмет на истражување. Во оваа смисла со сигурност врската меѓу безбедноста и животната средина сè повеќе ќе се зајакнува паралелно со индивидуалноста на човековите слободи и права и со развојот на концептот на „хумана безбедност“.

Криминалистиката како наука се занимава со истражување на законитостите поврзани со откривање на кривични дела и нивните сторители преку градење на научен систем на специфики во потиснување на криминалот воопшто (општа криминалистика) како и преку развивање на посебност во потиснување на определни форми на криминал (методика на истражување на определен тип криминал). Во оваа смисла кривичните дела против животната средина заедно со потешките форми на прекршоци против животната

средина имаат определена природа⁵³ која е единствена и со тоа овозможуваат простор за истражување на прашања тесно специфицирани со истражување на начинот на откривање на криминал против животната средина и неговите сторители.

БИБЛИОГРАФИЈА

КНИГИ

1. Atkinson, G., Dietz, S., & Neumayer, E. (2007). *Handbook of Sustainable Development*. Northampton, MA, USA: Edward Elgar, Cheltenham, UK.
2. Agency, E. E. (2010). *The European Environment, State and outlook 2010 – Adapting to Climate Change*. Copenhagen.
3. Aipas, H., Berskowicz, S., & Ermakova, I. (2011). *Environmental Security and Ecoterrorism*. Springer, Published in Cooperation with NATO Emerging Security Challenges Division.
4. Baker, S. (2006). *Sustainable Development*. London and New York: Routledge – Taylor & Francis Group.
5. Baker, S., Kousis, M., Richardson, D., & Young, S. (Ур.). (1997). *The Politics of Sustainable Development, Theory, Policy and Practice within the European Union*. London and New York: Routledge.
6. Banks, D. a. (2008). *Environmental Crime, A threat to our future*. (M. Rice, Ур.) London: Environmental Investigation Agency (EIA).
7. Barnett, J. (2001). *The Meaning of Environmental Security (Ecological Politics and Policy in the new Security era)*. London; New York: Zed Books.
8. Benedict, R. (1998). Diplomacy for the Environment. *Environmental Diplomacy* (стр. 13). Washington D.C.: American Institute for Contemporary German Studies.

⁵³ Во оваа смисла под криминал го подразбираме поширокиот пристап што ги вклучува кривичните дела и прекршоците.

9. Bireau, E. E. (2005). *EU Environmental Policy Handbook – A Critical Analysis of EU Environmental Legislation*. Brussels: European Environmental Bureau (EEB).
10. Boin, A., Hart, C.T.P., Stern, E., & Sundelius, B. (2005). *The Politics of Crisis Management - Public Leadership under Pressure*. New York: Cambridge University Press.
11. Borodzicz, E. C.T.P. (2005). *Risk, Crisis and Security Management*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
12. Brauch, G. H., & Others. (2009). Facing Global Environmental Change – Environmental, Human, Energy, Food, Health and Water Concepts. *Hexakon series on Human and Environmental Security and Peace, 4*.
13. Buzan, B., & Hansen, L. (Yp.). (2007). *International Security Volume II – The Transition to the post-Cold War Security Agenda*. Los Angeles • London • New Delhi • Singapore: Sage Publications.
14. Buzan, B., & Hansen, L. (Yp.). (2007). *International Security Volume I – The Cold War and Nuclear deterrence*. Los Angeles • London • New Delhi • Singapore: Sage Publications.
15. Buzan, B., & Hansen, L. (Yp.). (2007). *International Security Volume III – Widening Security*. Los Angeles • London • New Delhi • Singapore: Sage Publications.
16. Buzan, B., & Hansen, L. (Yp.). (2007). *International Security Volume IV– Debating Security and Strategy and the impact of 9-11*. Los Angeles • London • New Delhi • Singapore: Sage Publications.
17. Danilov – Danil’yan, V., Losev, K., & Reyf, I. (2009). *Sustainable Development nad the Limitation of growth, Future Prospects for World Civilization*. Chichester: Springer in association with Praxis Publishing UK.
18. Dodds, F., & Pippard, T. (Yp.). (2005). *Human and Environmental Security - An agenda for Change*. London: Stakeholder Forum for Our Common Future.
19. Elliott, A. (2006). *An Introduction to Sustainable Development, Third edition* Routledge, . London and New York : Taylor and Francis Group.
20. Eugen, C.T.P. (2006). *Upravni sustavi, „Javna uprava - nastavni materijali“*. Zagreb : Društveno veleučilište u Zagrebu i Pravni fakultet u Zagrebu.
21. Falk, R. (1995). *On Humane Governance, Toward a New Global Politics*. Cambridge: Polity Press. .
22. Floyd, R. (2010). *Securitization Theory and US Environmental Security Policy. Security and the Environment*.

23. Gleeson, B., & Low, N. (Ур.). (2001). *The challenge of Ethical Environmental Governance..* Palgrave Publishers Ltd.
24. Grozier, M. (1971). O birokraciji kao sistemu organizacije. Bo E. Pusuč, L. Gerškovič, СТР.Eugen, & N. Smailagič (Ур.), *Problemi Upravljanja - Hrestomatija političke znanosti* (стр. 319-350). Zagreb: Naprijed.
25. Hontelez, J. (2010). *Future of EU Environmental Policy: Towards the 7th Environmental*
26. Hull, R., Horia Barbu, C., & Goncharova, N. (2007). *Strategies to Enhance Environmental Security in Transition Countries.* Springer.
27. (2011). *Internal security.* Special Eurobarometer 371.
28. Ivanov, A. (2011). Building Security throw Inspection supervision in republic of Macedonia. “*Security in the Post-Conflict (Western) Balkans: Transition and Challenges faced by the Republic of Macedonia (Security Studies and the Science for Security)*”. Skopje: Faculty of Security – Skopje.
29. Ivo, B. (1995). *Upravno Pravo.* Zagreb : INFORMATOR.
30. Johnston, L., Shearing, C. (2003). *Governing Security: Exploitations in Policing and Justice.* London: Routledge.
31. Jones, G., & George, J. (2008). *Современ менаџмент.* Скопје: Глобал комуникации.
32. Kirchner, E., & Sperling, J. (2007). *EU Security Governance.* Manchester and New York: Manchester University Press.
33. Kooiman, J. (1993). *Modern Governance, New Goverment – Society Interactions.* London • Thousand Oaks • New Delhi: SAGE Publicatons.
34. Labody – Nieves, E., Schaffner, A. A., & Goosen, M. (Ур.). (2009). *Environmental Management, Sustainable development and Human Health.* Noka Raton • London • New York • Leiden: CRC Press Taylor and Francis Group.
35. Lafferty, W., & Meadowcroft, J. (Ур.). (2000). *Implementing Sustainable Development, Strategies and Initiatives in High consumption Societies.* Auckland, Bangkok, Buenos Aires, Cape Town, Chennai, Dar El Salam, Delhi, Hong Kong, Istanbul, Karachi, Kolkata, Kuala Lumpur, Madrid, Melbourne, Mexico City, Mumbai, Nairobi, Sao Paulo, Shanghai, Singapore, Taipei, Tokyo, Toronto: OXFORD University Press.
36. Liden, A., & Enestrom, A.-K. (2005). The Peacebuilding Commission: Linking Security and Development. Bo F. Dodds, T. Pippard, F. Dodds, & T. Pippard (Ур.),

- Human and Environmental Security - An agenda for change.* London - Sterling, VA: EARTHSCAN.
37. Marten, G. (Yp.). (2001). *Human Ecology, Basic concepts for Sustainable Development.* London • Sterling, VA: EARTHSCAN.
 38. Matthew, R. A., Barnett, J., Macdonald, B., & O'Brien, K. L. (Yp.). (2010). *Global Environmental Change and Human Security.* Cambridge, Massachusetts; London, England: Massachusetts Institute of Technology.
 39. Matthew, R., Barnett, J., McDonald, B., & O'Brien, L. (Yp.). (2010). *Global Environmental Change and Human Security.* Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.
 40. Middleton, N., & O'Keefe. (2001). *Redefining Sustainable Development.* London • Sterling • Virginia: Pluto Press.
 41. Mijučić, S. (1976). *Inspekciski nadzor u pravo SFRJ.* Beograd: Savremena administracija.
 42. Mijučić, S. (1977). *Osnovi kontrolno – nadzorne delatnosti skupština društveno političkih organa uprave.* Beograd : Savremena administracija.
 43. Montini, M., & Bogdanovic, S. (2011). *Environmental Security in South – Eastern Europe, International Agreements and their Implementation.* Springer Science+business Media B.V.
 44. Morel, B., & Linkov, I. (2006). *Environmental security and Environmental Management.* Dordrecht: Springer Netherlands.
 45. Musu, I. (2008). *Sustainable Development and Environmental Management – experiences and Case studies, The European way to Sustainable Development.* (C. I. Musu, & M. Lodovica Gullino, Yp.) Springer.
 46. Nations, U. (2009). *UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction.* Geneva: UNITED NATIONS.
 47. Petković, G. (2008). Regulatorna reforma u oblasti zaštita životne sredine. *Pravni život, Časopis za pravnu teoriju i praksu, Pravo i međunarodne integracija, TOM I, 9.*
 48. Pissano, F. (1997). *The International decade for Natural Disaster Reduction (IDNDR): A safer world for the twenty-first century.* (Spiteri, Yp.) Rotterdam, Netherlands: A.A. Balkema.
 49. Programme, U. N. (2002). *Depleted Uranium in Serbia and Montenegro – Post – Conflict Environmental Assessment in the Federal Republic of Yugoslavia.* Switzerland .

50. Programme, U. N. (2004). *From Conflict to Sustainable Development – Assessment and clean – up in Serbia and Montenegro*. United Nations Environmental Programme.
51. Pusić, E. (1989). *Društvena regulacija*. Zagreb: GLOBUS.
52. Romania, M. o. (2005). *Ta for the implementation of the IPPC directive guidelines for inspection of ippc activities, 360039.19.RP.144 Final Report, EC Delegation to Romania*. Ministry of Environment and waters management Romania.
53. Salvato, J., Nemerow, N., & Agardy, F. (2003). *Environmental Engineering, fifth edition*. New Jersey: John Wiley & Sons, INC.
54. *Selected Texts of Legal Instruments in International Environmental Law*. (2005). New York: Transnational Publishers.
55. Shelton, D., & Alexandre, K. (2005). *Judicial Handbook on Environmental Law*. United nations Environment Programme .
56. Simmons, CTP.(1999). *Environmental Change and Security Project Report*. Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars.
57. Spyra, W., & Katzsch, M. (2007). *Environmental Security and Public Safety*. Published in Cooperatin with NATO Emerging Security Challenges Division.
58. Stojanović, Z., Salma, J., Etinski, R., & Đurđev, D. (1991). *Pravna zaštita životne sredine*. Novi Sad: IDP „Naučna knjiga.
59. Strange, T., & Bayley, A. (2008). *Sustainable Development – Linking economy, society, environment*. OECD .
60. Todorović, Z. (2009). *Institucija ekološke bezbednosti*. Beograd : “Zadužbina Andrejevič“.
61. Toma, A. (1990). *Država*. Zagreb: GLOBUS.
62. Tomić, Z. (1989). *Upravno pravo, Upravna kontrola uprave – teorijski modeli i pozitivno - pravna analiza*. Beograd : SAVREMENA ADMINISTRACIJA.
63. Weber, C. (2001, 2005, 2010). *International Relation theory - A Critical Introduction*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
64. Westra, L. (2006). *Environmental Justice and the Rights of Unborn and Future Generations*. London • Sterling , VA: EARTHSCAN.
65. Wieringa, K. (1995). *Environment in the European Union, Report for the Review of the Fifth Environmental Action Programme*. European Environment Agency. Copenhagen: European Environment Agency.

66. Zedner, L. (2009). *Security*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
67. Ацески, И. (2000). *Социјална екологија*. Скопје: Филозофски факултет – Скопје.
68. Ацески, И., & Наумов, Т. (1994). *Социјална екологија*. Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола.
69. Бакрески, О. (2008). *Контрола на безбедносниот сектор*. Скопје: Филозофски факултет – Скопје.
70. Бингам, Р., & други. (2009). *Менаџирање на локалната власт*. Скопје: Магор.
71. Брејди, Ц. (2005). *Управување со животната средина во организации - прирачник на ИЕМА*. London: The Institute of Environmental Management and Assessment (IEMA).
72. Вајденфелф, В., & Веселс, В. (2009). „Европа од А до Ш“ - Прирачник за европска интеграција. Baden – Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
73. Виоти, Р., П., & Каупи, В. М. (2009). *Меѓународни односи и светска политика (безбедност, економија, идентитет)*. Скопје: Академски печат.
74. Георгиева, Л. (2006). *Менаџирање на ризици*. Скопје: Филозофски факултет Скопје.
75. Герасимовски, С. (2010). *Културните вредности и ризикот во современото општество со посебен осврт на македонското општество*. Скопје: Необјавена докторска дисертација на Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Филозофски факултет, Институт за социологија.
76. Ж., И., & Д., С. (2006). *Безбедносно преговарање*. Београд: Факултет цивилне одбране.
77. Јанкоски, Д. (2002). *Организација на образованието*. Битола: Педагошки факултет – Битола.
78. Јовановиќ, С. (1990). *Држава*. Београд: БИГЗ.
79. Камбовски, В. (2004). *Казнено право – опит дел*. Скопје: Култура.
80. Каневчев, М. (2010). *Кривичен законик – интегрален текст, со кратки уапства, објаснувања и регистар на поимите*. Скопје: 2 – ри Август.
81. Ковачевиќ, Ж. (2010). *Меѓународно преговарање*. Београд: Албатрос плус.
82. Кралев, Т. (1996). *Основи на менаџментот, второ издание*. Скопје: Центар за интернационален менаџмент.
83. Лазаревски, П., Адили, З., Денкова, Ј., Соколова, С., Вејсели, У., & Стефаноски, С. (Ур.). (2009). *Управување со кризи број 2- теоретско списание на центарот*

- за управување со кризи на РМ „Управување со кризи“. Скопје: Центар за управување со кризи на Република Македонија.
84. Лазаревски, П., Ѓоргон, Н., & Талески, М. (2010). *Национална платформа на Република Македонија за намалување на ризици од несреќи и од катастрофи - второ издание*. Скопје: Центар за управување со кризи.
85. Лазаревски, П., Милосавлевски, С., Атанасовски, Т., Катарџиев, И., Сасајковски, С., & Донеv, Ј. (2001). *Аспекти на Националната безбедност на Република Македонија*. Скопје: Институт за социолошки и политичко правни истражувања.
86. Ланг, А. В. (2011). *Право на животна средина*. Скопје: Арс Ламина ДОО.
87. Малиш-Саздовска, М. (2010). *Меѓународни стандарди за заштита на животната средина*. Скопје: Факултет за безбедност – Скопје.
88. Марина, М. –С. (2008). *Еколошка криминалстика*. Скопје: Графотранс.
89. Марина, М. С., & Дујовски, Н. (2009). *Безбедносен менаџмент*. Скопје: Факултет за безбедност – Скопје.
90. Маршал, Г. (2004). *Оксфордски речник по социологија*. Скопје: МИ – АН.
91. Мегваер, М., Морган, Р., & Рајнер, Р. (2010). Современи контексти на криминалот, редот и контролата: управување, ризик и глобализација. Во М. Мегваер, Р. Морган, & Р. Рајнер (Ур.), *Оксфордски прирачник за криминологија* (стр. 851.). Скопје: НАМПРЕС.
92. Милески, Т. (2006). *Еколошка безбедност*. Скопје: Филозофски факултет, Скопје.
93. Милески, Т. (2011). *Еколошка безбедност - одржлив развој – одржлива безбедност*. Скопје: Филозофски факултет – Скопје.
94. Мојаноски, Ц. (1994). *Социјално – политичкиот и интересен идентитет на политичките партии во Македонија – докторска дисертација*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј – Скопје“ Филозофски Факултет.
95. Мојаноски, Ц. (1998). *Методологија на научно-истражувачката работа (избор на текстови)*. Штип: “2-ри Август С“ Штип.
96. Мојаноски, Ц. (2002). *Основи на општествното уредување*. Штип: Педагошки факултет „Гоце Делчев“.
97. Мојаноски, Ц. (2012). *Методологија на безбедносните науки - книга I (основи)*. Скопје: Факултет за безбедност - Скопје.

98. Мојаноски, Ц. (2012). *Методологија на безбедносните науки - книга II (истражувачка постапка)*. Скопје: Факултет за безбедност - Скопје.
99. Мојсиловиќ, Ж. (2005, 6/05). Преговори као фаза противтерористичке операције ослобаѓања талаца'. *Безбедност*, стр. 996.
100. Мојсиловиќ, Ж. (2009). *Тероризам и преговарање*. Београд: ЦКМР.
101. Мулев, М. (1997). *Заштита на животната средина*. Скопје: ВОРЛДБУК.
102. Недановски, П. (2004). *Економски аспекти на животната средина*. Скопје: Економски факултет - Скопје.
103. Постолов, К. (2011). *Теорија на организација*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје.
104. Ристески, К. (1999). *Еколошка криза 2*. Скопје: НИП „Студентски збор“.
105. Ристески, К., & Давитковски, Б. (1997). *Еколошко право*. Скопје: НИП „Студентски збор“.
106. Саскинд, Л. (2008). *Дипломатија на животната средина*. Скопје: Табернакул.
107. Селмани, А. (1991). *Заштита и унапредување на животната средина*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје.
108. Спасески, Ј. (2005). *Македонија – столб на безбедноста и мирот на Балканот*. Скопје: Полициска академија – Скопје.
109. Стојановски, Т. (1997). *Полицијата во демократско општество*. Скопје: „2 Август С“ Штип, „Астор“ Д.о.о.
110. Фишер, Ф., & Хајер, А. М. (2009). *Живеење со природата*. Скопје: Табернакул.
111. Фрчкоски, Љ., Тупурковски, В., & Ортаковски, В. (1995). *Меѓународно јавно право*. Скопје: Табернакул.
112. Хејвуд, Е. (2009). *Политика*. Скопје: Академски печат.
113. Хју, П. (2009). *Поим за глобална безбедност*. Скопје: Табернакул.
114. Шкариќ, С., & Силјановска – Давкова, Г. (2009). *Уставно право- второ, дополнето и изменето издание*. Скопје: Култура.

СТАТИИ

1. Azapagic, A., Emsley, A., & Hamerton, I. (2003). *Polymers, the Environment and Sustainable Development*. Bo I. Hamerton (Ур.). The Atrium, Southern Gate, Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
2. Belluck, D., Hull, R., Benjamin, L., Alcorn, J., & Linkov, I. (2006). Environmental Security, Critical infrastructure and Risk assessment: definitions and current trends. Bo B. Morel, & I. Likov (Ур.), *Environmental Security and Environmental Management* (стр. 3-16). Netherlands: Springer.
3. Blau, СТР.М., & Richard, S. W. (1971). Dileme formalne organizacija. Bo E. Pusič, L. Gerškovič, E. Pusič, & N. Smailagič (Ур.), *Problemi upravljanja - Hrestomatija političke znanosti* (стр. 350-360). Zagreb: Naprijed.
4. Blagojević M., Karkalić R., *Globalni ekološki problemi, - Pravni život Tom I*, Beograd 9/08.
5. Blagojević, D.,M., *Improvement of the living and working Environment in Accordance with the EU Legislative, Зборник на трудови: „ Безбедност, еколошка безбедност и предизвиците на Република Македонија “*, „Факултет за безбедност“, Скопје 2010.
6. Dabić L., *Procena uticaja na životnu sredinu, - Pravni život Tom I*, Beograd 9/04.
7. Deudney, D. (1990). The Case Against Linking Environmental Degradation and National Security. *Millennium - Journal of International Studies*, 19(3), стр. 461 - 476.
8. Eisenstadt, S. N. (1971). Uprava, birokratizacija i debirokratizacija. Bo E. Pusič, L. Gerškovič, E. Pusič, & N. Smailagič (Ур.), *Problemi upravljanja - Hrestomatija političke znanosti* (стр. 360-377). Zagreb: Naprijed.
9. Emery, F. E., & Trist, E. L. (71). Kauzalna potka okoline organizacija. Bo E. Pusič, L. Gerškovič, E. Pusič, & N. Smailagič (Ур.), *Problemi upravljanja - Hrestomatija političke znanosti* (стр. 243-257). Zagreb: Naprijed.
10. Ganoulis, J., & Simpson, L. (2006). Environmental Risk assessment and Management: promoting Security in the middle East and the Mediterranean region - report of the Working Group on Environmental Risk assessment and Management. Bo B. Morel, & I. Linkov (Ур.), *Environmental Security and Environmental Management: The Role of Risk Assessment* (стр. 245-251). Dordrecht: Springer.
11. Gunter Brauch, H., Oswald Spring, U., Mesjasz, C., Grin, J., Kameri-Mbote, P., Chorou, B., . . . Birkmann, J. (Ур.). (2011). *Coping with Global Environmental*

- Change, Disasters and Security - Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks* (Tom 5). Verlag Berlin Heidelberg: Springer.
12. Hulme, K. (2009, January 19). Environmental Security: Implications for International Law. *Yearbook of International Environmental Law*, стр. 3-26.
 13. Kuckshinrichs, W. (2011). Introduction to Infrastructure and Demography (InfraDem). Bo T. Kronenberg, W. Kuckshinrichs, T. Kronenberg, & W. Kuckshinrichs (Yp.), *Demography and Infrastructure, National and Regional Aspects od Demographic Change* (стр. 1-10). Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer Science+business Media B.V.
 14. Khagram, Sanjeev, William C. Clark, and Danna Firas. 2003. *From the Environmental and Human Security to Sustainable Security and Development*. *Journal of Human Development* 4(2); 289-313.
 15. Koprić I., *Razna shvaćanja o organizaciji*, „Javna uprava - nastavni materijali“, Društveno veleučilište u Zagrebu i Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb 2006.
 16. Ivanišević S., *Teritorijalna osnova lokalne samouprave*, „Javna uprava - nastavni materijali“, Društveno veleučilište u Zagrebu i Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb 2006.
 17. Petković G., *Novi koncept Zakona o zaštiti životne sredine Republike Srbije*, - *Pravni život Tom I*, Beograd 9/04.
 18. Petković G., *Regulatorna gilotina u oblasti zaštite životne sredine*, - *Pravni život Tom I*, Beograd 9/08.
 19. Prošić S., *Bezbednost i životna sredina*, - *Pravni život Tom I*, Beograd 9/08.
 20. Popović S., *O problemima zaštite životne sredine*, - *Pravni život Tom I*, Beograd 9/04.
 21. Lepiltier, S. (2005). Reforming Environmental Governance. Bo F. Doods, & T. Pippard (Yp.), *Human & Environmental Security – An Agenda for Change* (стр. 235-243). London- Sterling, VA: Stakeholder Forum for Our common Future - EARTHSCAN.
 22. Likert, R. (1971). Princip integracije i opći pregled. Bo E. Pusić, L. Geršković, E. Pusić, & N. Smailagić (Yp.), *Problemi upravljanja - Hrestomatija političke znanosti* (стр. 377-396). Zagreb: Naprijed.
 23. Lilić, S., *Ekološka inspekcija u zakonodavstva Srbije i EU*, Tematski zbornik radova – pedeset godina Evropske Unije (Urednik, Ćirić, J.), Institut za uporedno pravo, Vlada Srbije, Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd 2007.

24. Low, N., & Gleeson, B. (2001). The Challenge of Ethical Environmental Governance. Bo B. Gleeson, & N. Low (Ур.), *Governing for the Environment* (стр. 1-25). Hampshire & New York: PALGRAVE.
25. Mehl, L. (1971). Za kibernetički teoriju upravnog djelovanja. Bo E. Pusić, L. Geršković, E. Pusić, & N. Smailagić (Ур.), *Problemi upravljana – Hrestomatija političe znanosti* (стр. 115-174). Zagreb: NAPRJED.
26. Voigt, C. (2009, 19 (1)). Sustainable Security. *Yearbook of International Environmental Law*, стр. 164-196.
27. Vučković B., *Krivično – pravna zaštita životne sredine, - Pravni život Tom I, Beograd* 9/08.
28. Hopwood, B., Mellor, M., O'Brien, G., *Sustainable Development; Mapping Different Approaches*, *Sustainable Development*, 13, 38-52 (2005). Available online: www.interscience.wiley.com. DOI: IO.I002/sd.244.
29. Waver, O. (2007). Securitization and Desecuritization. Bo B. H. Buzan, *International Security Volume I – The Cold War and Nuclear deterrence* (стр. 99 – 119.). Los Angeles•London•New Delhi•Singapore: Sage Publications .
30. Werner, S. (2009). Collective (Environmental)Security: The Teast for the Refinement of International Law. *Yearbook of International Environmental Law* 19(1), 138.
31. Аќимовска – Малетиќ И., *Заштита на животната средина и инспекциски надзор во Република Македонија, Зборник на трудови – објавено во: „Безбедност, еколошка безбедност и предизвиците на Република Македонија“, „Факултет за безбедност“, Скопје 2010.*
32. Аќимовска Малетиќ, И., *Кон законот за инспекциски надзор, Правник 226/XXX, Скопје* Фебруари 2011.
33. Иванов, А. (2008/2009). Локалната самоуправа и вршењето на полициските работи во Република Македонија. *Годишник на факултет за безбедност, Скопје.*
34. Иванов, А. (2011). *Инспекциски надзор во заштита на животната средина – со посебен осврт на Државниот инспекторат за животна средина (необјавен магистерски труд).* Скопје: Факултет за безбедност Скопје.
35. Малиш Саздовска, М. (2010). Еколошка безбедност – состојби и предизвици. *Безбедност, еколошка безбендост и предизвиците на Република Македонија* (стр. 199). Скопје: Факултет за безбедност – Скопје.

36. Мојаноски, Ц. (2010). Дилеми во дефинирањето на методологијата на асфалиологијата. *Зборник на трудови на научно – стручна конференција на тема: „Безбедност, еколошка безбедност и предизвиците на Република Македонија“* (стр. 17 – 20.). Скопје: Факултет за безбедност – Скопје.
37. Никодиновска – Стефановска, С. (2009). За безбедноста. *Годишник на факултетот за безбедност – Скопје* (220 – 229.). Скопје: Факултет за безбедност – Скопје.
38. Џонс, Т. (2010). Владеењето на безбедноста: плурализацијата, приватизацијата и поларизацијата во контролата на криминалот. Во М. М. Мегваер (Ур.), *Оксфордски прирачник за криминологија* (стр. 844.). Скопје: НАМПРЕС.

СТРАТЕГИСКИ ДОКУМЕНТИ, ИЗВЕШТАИ И ДРУГИ СТРУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ

1. Britannica, E. (2010). *Encyclopaedia Britannica Ultimate Reference Suite, Ultimate Edition DVD 2010.*
2. Commission, B. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development.* Tokyo: World Commission on Environment and Development.
3. (2011). *Final Report for the Assessment of the sixth Environment Action Programme, Executive Summary.* Budapest: Ecologic Institute, Berlin and Brussels in co-operation with Institute for European Environmental Policy, London and Brussels and Central European University, Budapest.
4. Europe, U. N. (2011). *Environmental Performance Reviews, Former Yugoslav Republic of Macedonia – Second Review.* New York and Geneva: UNITED NATIONS Economic Commission for Europe.
5. *Environmental Crime and the Courts, Sixth Report of Session 2003 – 04,* House of Commons – Environmental Audit Committee, London 12 May, 2004.
6. *Strategic Trends 2011,* Center for Security Studies, ETH Zurich.
7. *The Structure, Role and Mandate of Civil Protection in Disaster Risk Reduction for South Eastern Europe,* South Eastern Europe Disaster Risk Mitigation and Adaptation Programme. Available at: www.cuk.gov.mk.

8. Nations, U. (2012). *Report of the United Nations Conference on Sustainable Development*. New York: United Nations. Преземено April 4, 2013 од www.uncsd2012.org
9. *Implementing the Hyogo Framework for Action in Europe – Advancements and Challenges, Report for the period 2007 – 2008*, International Strategy for Disaster Reduction/Deuthe Komitee Katastrophenworsorge e. V./Council of Europe. Достапно на: www.cuk.gov.mk.
10. Macura, B., & Others. (2009). *Izveštaja o stanju i konfliktim situacijama u životnoj sredini na području Jugoistočne Evrope: mogućnosti za saradnju između Organizacija civilnog društva i ekoloških ekonomista*. Instituto de Ciencia y Tecnologia Ambientales – UAB.
11. (2011). *Годишен извештај за извршен инспекциски надзор за спроведувањето на мерките за заштита на животната средина и природата за 2010 година*. Скопје: Министерство за животна средина и просторно планирање.
12. Марковски, А., & Јовановиќ, А. (Ур.). (2010). *Водич за граѓаните низ структурата, надлежностите и услугите на Министерството за животна средина и просторно планирање*. Скопје: Фондација Институт отворено општество.
13. (2011, Мај). *Национална платформа за намалување на ризици од катастрофи - трето ревидирано издание*. Скопје: Центар за управување со кризи.
14. (2010). *Национална Стратегија за одржлив развој во Република Македонија, дел I/II (2009 - 2030)*. Скопје: Службен весник на Република Македонија.
15. (2010). *Пет години Центар за управување со кризи*. Скопје: Центар за управување со кризи.
16. (2007). *Процена за загрозеност на Република Македонија од природни непогоди и други несреќи*. Скопје: „Службен весник на Република Македонија“ број 117 од 2010 година.
17. статистика, Д. з. (2007). *Статистика на животната средина - 2007*. Скопје: Државен завод за статистика.
18. (2010). *Стратегија за одбрана на Република Македонија*. Скопје: Службен весник на Република Македонија број 30 од 01.03.2010.
19. (2012). *Стратешки план на Центарот за управување со кризи за период 2013-2015 година*. Скопје: Центар за управување со кризи.

СТАТИИ, ИЗВЕШТАИ И ДРУГИ ИЗВОРИ ПРЕЗЕМЕНИ ОД ИНТЕРНЕТ

1. (н.д.). Преземено Април 3, 2011 од
http://www.ctbto.org/fileadmin/user_upload/pdf/Sipri_table12b.pdf: www.ctbto.org
2. (н.д.). Повратено од
http://unfccc.int/essential_background/convention/status_of_ratification/items/2631.php
3. (н.д.). Повратено од http://unfccc.int/meetings/cop_15/items/5257.php
4. (н.д.). Повратено од
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163&l=en>
5. (н.д.). Повратено од <http://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>
6. Agency, C. I. (н.д.). *www.cia.gov*. Преземено Ноември 26, 2011 од
www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html: www.cia.gov
7. Agency, E. E. (н.д.). *Environmental regulation and governance: increasing fragmentation and convergence, Assessment of global megatrends, The European environment, State and outlook*. Повратено од Ee lex:
<http://www.eea.europa.eu/soer/europe-and-the-world/megatrends/environmental-regulation-and-governance-increasing>
8. *American Society of International Law*. (н.д.). Повратено од Guide to Electronic Resources for International Law: www.asil.org
9. Curtin, J. (н.д.). *The Institute of International and European Affairs*. Преземено April 4, 2013 од www.iiea.com
10. *ecological-problems.blogspot.com*. (н.д.). Преземено Април 26, 2011 од ecological-problems.blogspot.com: <http://ecological-problems.blogspot.com/2008/08/environment-definition-and-meaning.html>
11. *en.wikipedia.org*. (1990). Преземено April 26, 2011 од [wikipedia.org](http://en.wikipedia.org):
<http://en.wikipedia.org/wiki/Umwelt>
12. (н.д.). *Environmental Policy*. Преземено February 02, 2012 од
<http://www.civitas.org.uk/eufacts/FSENV/ENV1.htm>
13. Hawley, C. (2012, June 21). *Spiegel online INTERNATIONAL*. Преземено April 4, 2013 од www.spiegel.de
14. Hey, C. (2005). *EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies*.
Во A. Ahrens, M. Duwe, T. Ekmetzoglou-Newson, C. Falter, C. Hey, F. Hoedeman, .

- . . C. Wattiez, *EU Environmental Policy Handbook - A Critical analysis of EU Environmental Legislation* (стр. 18-30). Brussels: European Environmental Bureau.
Преземено April 02, 2011 од www.eeb.org/publication/chapter-3.pdf
15. <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>. (н.д.). Повратено од <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>
 16. <http://www.basel.int/text/17Jun2010-conv-e.pdf>. (н.д.). Повратено од <http://www.basel.int/text/17Jun2010-conv-e.pdf>
 17. <http://www.civitas.org.uk/eufacts/FSENV/ENV1.htm>. (н.д.). Повратено од <http://www.civitas.org.uk/eufacts/FSENV/ENV1.htm>
 18. <http://www.ecolex.org/ecolex/ledge/view/SearchResults;DIDPFDSIjsessionid=18B81B22868C5EF91E65F36313F3B9C2?sortField=searchDate&index=treaties&query=environmental+law>. (н.д.). Повратено од <http://www.ecolex.org/ecolex/ledge/view/SearchResults;DIDPFDSIjsessionid=18B81B22868C5EF91E65F36313F3B9C2?sortField=searchDate&index=treaties&query=environmental+law>
 19. http://www.nyulawglobal.org/Globalex/International_Environmental_Legal_Research1.htm#Blogs. (н.д.). Повратено од http://www.nyulawglobal.org/Globalex/International_Environmental_Legal_Research1.htm#Blogs
 20. http://www.nyulawglobal.org/Globalex/International_Environmental_Legal_Research1.htm#Blogs. (н.д.). Повратено од http://www.nyulawglobal.org/Globalex/International_Environmental_Legal_Research1.htm#Blogs
 21. http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. (н.д.). Повратено од http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
 22. <http://www.unccd.int/main.phcmp>. (н.д.). Повратено од <http://www.unccd.int/main.php>
 23. *Millennium Development Goals Indicators*. (2013, April 04). Преземено April 4, 2013 од www.mdgs.un.org
 24. (2010). *The European Environment - State and outlook - Assesment of global megatrends* . European Environmen Agency. European Environment Agency. Повратено од www.eea.europa.eu/soer

25. *Organization profile*. (н.д.). Преземено March 31, 2011 од United Nations Environment Programme: www.unep.org
26. Protocol, D. A. (2012, December 8). *United Nations Treaty Collection*. Преземено April 4, 2013 од www.treaties.org
27. Standardization, I. O. (н.д.). *International Organization for Standardization*. Преземено May 18, 2013 од ISO Central Secretariat: <http://www.iso.org>
28. Wang, H. X., & Wu, W. (2013, May 14). A Review of Environmental Management systems in Global Defence Sectors. *American Journal of Environmental Science*, 9 (2), стр. 1-2. Преземено May 17, 2013 од <http://www.thescipub.com/ajes.toc>
29. *What is International Environmental Law?* (2011, March 31). Повратено од *What is International Environmental Law?*: www.ucar.edu
30. Wynn, G. (2009, December 20). *Reuters*. Преземено April 4, 2013 од www.in.reuters.com
31. (2004). *Environment protection Act*. Љубљана: Република Словенија. Преземено May 8, 2011 од http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/okolje/en/zvo_s.pdf
32. (2003, Ноември 22). *Национална концепција за безбедност и одбрана на Република Македонија*. Скопје: Службен весник на Република Македонија. Повратено од www.gov.mk: http://arhiva.vlada.mk/files/Vladina_koncepcija_za_bezbednost.pdf

ПОВАЖНИ ИНТЕРНЕТ СТРАНИ ПОВРЗАНИ СО ТЕМАТА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. <http://www.eea.europa.eu/>
2. www.css.ethz.ch
3. <http://www.res.ethz.ch/>
4. <http://hdr.undp.org>
5. <http://cejiss.org/>
6. <http://e360.yale.edu/>
7. <http://www.ssn.ethz.ch>
8. [//www.stat.gov.mk/](http://www.stat.gov.mk/)
9. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
10. <http://en.wikipedia.org/>

11. http://www.legalnorms.com/constitutional_separation_of_powers.php
12. <http://www.ip-rs.si/index.php?id=326>
13. <http://www.iop.gov.si/>
14. http://www.mop.gov.si/en/areas_of_work/
15. <http://www.moep.gov.mk>
16. <http://www.ekoplan.gov.rs>
17. <http://www.mzopu.hr>
18. <http://unfccc.int/>
19. <http://www.unep.org>
20. <http://www.cbd.int>
21. <http://www.cites.org>
22. <http://whc.unesco.org>
23. <http://www.unccd.int/main.php>
24. <http://www.un.org>
25. <http://www.ecolex.org>
26. <http://www.eea.europa.eu>
27. <http://epanet.ew.eea.europa.eu/>
28. <http://www.unece.org>

РЕГУЛАТИВА⁵⁴

(2010). *Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union*,. Brussels: (Official Journal of the European Union 2010/C 83/01, 30 March 2010).

Hrvatske, R. (2007). *Zakon o zaštiti okoliša*. Zagreb: Narodne novine, бр. 110/07.

(2007). *Zakon o zaštiti okoliša*. Zagreb: Narodne novine, бр. 110/07.

(2004). *Zakon o zaštiti životne sredine*. Beograd: Službeni glasnik br. 135/04.

(2005). *Закон за животната средина*. Скопје: „Службен весник на Република Македонија“, број 53/2005; 81/2005; 24/2007; 159/2008; 83/2009; 48/2010; 124/2010; 51/2011 и 123/2012.

⁵⁴ По голем дел од регулативата е наведена во текстот во самиот труд.

- (2004). *Закон за заштита и спасување*. Скопје: „Службен весник на Република Македонија“ бр.36/2004; 49/2004; 86/2008; 124/2010 и 18/2011.
- (2004). *Закон за заштита и спасување*. Скопје: „Службен весник на Република Македонија“ број 34/04; 49/04; 86/08; 124/10 и 18/11.
- (2005). *Закон за управување со кризи*. Скопје: „Службен весник на Република Македонија“ број 29/2005 и 36/2011.
- (2007). *Уредбата за видот на податоците и информациите и за начинот и постапката на нивно доставување до Центарот за управување со кризи*. Скопје: „Службен весник на Република Македонија“.
- (1991). *Устав на Република Македонија*. „Службен весник на Република Македонија“.

ПРИЛОЗИ

Безбедносни аспекти на управувањето со кризи, заштитата и спасувањето и животната средина

АНОНИМЕН АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

Целна група: Вработени во Центарот за управување со кризи, Дирекција за заштита и спасување и Министерство за животна средина.

Пол?

- Машки
- Женски

Образование?

- Средно
- Вишо
- Високо
- Магистериум
- Докторат
- Other:

Националност?

(етничка припадност)

- Македонец
- Албанец

- Турчин
- Ром
- Србин
- Бошњак
- Влав
- Other:

Работите во?

- Министерство за животна средина
- Центар за управување со кризи
- Дирекција за заштита и спасување
- Град Скопје
- Општина
- Other:

Работно место?

(согласно распоредувањето во решението)

- Државен секретар/Генерален секретар/Секретар на општина или град Скопје
- Државен советник
- Раководител на сектор
- Помошник раководител на сектор
- Раководител на одделение
- Советник
- Виш соработник
- Соработник
- Помлад соработник
- Самостоен референт
- Виш референт
- Референт
- Помлад референт
- Other:

Ако сакате наведете го конкретното звање на Вашето работно место.

Во која општина се наоѓа седиштето на организационата единица каде што работите?

Работен стаж? *

- До 1 година
- Од 1 - 4 години
- Од 4 – 7 години
- Од 7 - 10 години
- Над 10 години
- Other:

Претходно работно искуство

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Да, во Министерство за одбрана
- Да, во државна управа
- Да, во локална самоуправа
- Да, во приватна компанија
- Немам претходно работно искуство
- Other:

Ако треба да ја оцените моменталната подготвеност на системот на управување со кризи и заштита и спасување како би ја оцениле? *

(оценка на целиот систем како компактна целина кој функционира за остварување на иста цел)

	1	2	3	4	5	
Нефункционален	☐	☐	☐	☐	☐	Функционален во целост
Select a value from a range of 1,Нефункционален, to 5,Функционален во целост,.						

Дали сметате дека животната средина е Национално безбедносно прашање? *

	1	2	3	4	5	
Воопшто не	☐	☐	☐	☐	☐	Во целост се согласувам
Select a value from a range of 1,Воопшто не , to 5,Во целост се согласувам,.						

Ваша оценка на системот за заштита на животната средина во целина? *

	1	2	3	4	5	
Нефункционален	☐	☐	☐	☐	☐	Функционален во целост
Select a value from a range of 1,Нефункционален, to 5,Функционален во целост,.						

Колку се согласувате со тоа дека животната средина секогаш треба да има приоритет во однос на економскиот интерес? *

	1	2	3	4	5
Не се согласувам					
Select a value from a range of 1, Не се согласувам, to 5, Се согласувам,.	☐	☐	☐	☐	☐
Се согласувам					

Според Вас, што претставува предмет на Националната безбедност?

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Територијалниот интегритет и суверенитет на Република Македонија
- Економските интереси на државата
- Демографските движења
- Социјалната заштита
- Заштита на уставниот поредок
- Унитарноста на државата
- Организиранниот криминал
- Тероризмот
- Трговија со радиоактивни (и други опасни) материи
- Политичкиот систем
- Заштита и управување со водените ресурси
- Квалитетот на воздухот и почвите
- Глобалното затоплување
- Недостаток на храна
- Other:

Ве молиме оценете ја работата на секој од органите вклучени во системот за управување со кризи, заштита и спасување и заштита на животната средина.

(оценка за нивната работа која е во функција на остварување на целите на системот за управување со кризи и заштита и спасување)

	1	2	3	4	5
Министерство за животна средина	☐	☐	☐	☐	☐
Центар за управување со кризи	☐	☐	☐	☐	☐
Дирекција за заштита и спасување	☐	☐	☐	☐	☐

Дали во последната година сте имале заеднички тренинг активности во состав: Центар за управување со кризи, Дирекција за заштита и спасување и Министерство за животна средина и просторно планирање?

- Да, еднаш
- Да, повеќе пати
- Не сме имале
- Other:

Според Вас, кој е поуспешен систем на заштита и спасување и управување со кризи?

- Системот кој се гради од 2004 година наваму
- Системот кој функционираше пред 2004 година
- Не сум запознаен
- Other:

Во однос на успешно/неуспешно функционирање на системот на управување со кризи и заштита и спасување во однос на заштита на животната средина според вас кој дел од координацијата и управувањето сноси најголема одговорност?

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Влада
- Управувачки комитет
- Група за процени
- Директори на надлежните органи
- Раководителите на сектори во надлежните органи
- Општините и градот Скопје
- Вработените како поединци
- Other:

Како според Вас најдобро можеме да се справиме со состојбите поврзани со ризици и загрозувања по животната средина во делот на Вашата надлежност?

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Зајакнување на националните капацитетот од материјално технички карактер
- Кадровско (стручно, професионално) зајакнување на националните капацитети
- Подобрување на нормативната уреденост на областа
- Подобрување на менаџирањето/управувањето
- Зголемување на бројот на практична настава, тренинзи и симулации

- Интензивирање на регионалната меѓународна соработка со активно учество и симулации на меѓународни активности

- Other:

Како би го оцениле функционирањето на системот за управување со кризи и системот на заштита и спасување во периодот 1988 – 2004?

- Целосен прекин на системот
- Речиси целосен прекин на системот
- Делумен прекин на системот
- Продолжи да функционира во најголем дел
- Other:

Ако цените дека продолжи да функционира ве молиме наведете каде?
(во кои институции)

Дали сте зеле учество во организација, спроведување, евалуација на определена вежба поврзана со ризици, опасности кои може да имаат потенцијал да ги загрозат секојдневните функции во државата и вообичаениот начин на живот?

(на пример вежба, симулација или друг тип на практична работа во врска со елементарни непогоди, техничко - технолошки катастрофи))

- Да, сум учествувал/а повеќе пати
- Сум учествувал/а еднаш
- Не сум учествувал
- Other:

Ве молиме наведете ако сте учествувале во вакви активности во врска со што истите биле организирани?

(на пример вежба, симулација,)

Ве молиме одговорете каков вид на активности имате спроведено со цел обезбедување на степен на подготвеност поврзано со следните стандардни оперативни процедури (СОП)?

	Немаме спроведено никаква активност	Теоретска обука	Семинар	Работилница	Предавање	Симулација
СОП за спроведување на мерката заштита и спасување од техничко-технолошки несреќи	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Немаме спроведено никаква активност	Теоретска обука	Семинар	Работилница	Предавање	Симулација
мерката Права медицинска помош						
СОП за спроведување на мерката Евакуација на населението	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката згрижување на загрозенот и настраданото население	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката Асанација на теренот	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката заштита и спасување од сообраќајни несреќи	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката радиолошка, хемиска и биолошка заштита	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката заштита и спасување на растенијата и производите од растително потекло	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката заштита и спасување на животните и производите од животинско потекло	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката заштита и спасување од пожари ,	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Немаме спроведено никаква активност	Теоретска обука	Семинар	Работилница	Предавање	Симулација
експлозии и опасни материи						
СОП за спроведување на мерката заштита и спасување од пожари , експлозии и опасни материи	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката заштита и спасување од поплави	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување на мерката заштита и спасување од урнатини	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за спроведување за заштита од неексплодирани убојни средства и други експлозивни средства	☐	☐	☐	☐	☐	☐
СОП за комуникација, координација и соработка помеѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ве молиме наведете дали во изминатите години сте биле повикани да одржите предавање или да размените искуства и сознанија поврзани со областа каде работите согласно наставните планови и програми во следните субјекти?						
	Не сум бил повикан ниту еднаш	Да, еднаш	Да, повеќе пати	Постојано имаме комуникација и разменуваме сознанија		
Основни училишта	☐	☐	☐	☐		
Средни училишта	☐	☐	☐	☐		
Универзитети	☐	☐	☐	☐		

	Не сум бил повикан ниту еднаш	Да, еднаш	Да, повеќе пати	Постојано имаме комуникација и разменуваме сознанија
Општини	☐	☐	☐	☐
Јавни претпријатија	☐	☐	☐	☐
Здруженија на граѓани, хуманитарни и невладини организации	☐	☐	☐	☐
Министерство за животна средина	☐	☐	☐	☐
Министерство за здравство	☐	☐	☐	☐
Министерство за одбрана	☐	☐	☐	☐
Министерство за транспорт и врски	☐	☐	☐	☐
Министерство за внатрешни работи	☐	☐	☐	☐

Дали нормативно правно системот за Управување со кризи, заштита и спасување (вклучително надежноста на МЖСПП) во одделението каде Вие работите е нормирана?

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Да, сите потребни подзаконски акти, стандардни оперативни процедури се донесени
- Да, сите подзаконски акти се донесени и во поголемиот дел истите се применуваат
- Да, сите подзаконски акти се донесени, но во поголем дел истите не се применуваат
- Да, сите потребни акти се донесени но истите не наоѓаат примена во практиката
- Поголем дел од актите се донесени
- Голем дел од актите не се донесени
- Other:

Ако не, што недостасува?

Ако треба да одвоите три работи кои се клучни за спроведување на превентивните активности на системите во кои работите со цел да функционираат, кои би биле тие?

Дали сметате дека надзорот на спроведување на законите за кои институцијата во која работите е надежна, се спроведува во целост?

- Да, се спроведува
- Во најголем дел се спроведува
- Се спроведува согласно можностите и капацитетите во моментот
- Се спроведува во мал дел
- Не се спроведува надзорот
- Other:

Во спроведувањето на надзорот дали сметате дека репресивните овластувања треба да дојдат до израз?

- Да, сметам дека казните ќе придонесат кон имплементација на системот и законските решенија
- Не, сметам дека постоечките репресивни овластувања треба да почнат да се применуваат
- Не, сметам дека сеуште треба да се продолжи со изразена превентивна активност наспроти репресивните овластувања
- Other:

Неподготвеноста за целосна имплементација на системот за управување со кризи и заштита и спасување поврзан со животната средина во Вашата институција сметате дека е резултат на? *
(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Лоша материјално – финансиска состојба
- Нестручни кадровски решенија
- Нестручно и несовесно раководење од страна на неспоредно надредените раководители
- Нестручно и несовесно раководење од страна на високо – раководните структури во организацијата каде работам; (раководители на сектори, управи)
- Нестручно и несовесно раководење од страна на Првите луѓе во организацијата каде работам и нивниот најтесен тим
- Other:

Ве молиме оценете ја според Вас важноста која секој од наведените вредности ја имаат:
(1 - најмалку до 5 најмногу важно)

	1	2	3	4	5
Луѓето (живот и здравје)	☐	☐	☐	☐	☐
Растенијата и животните	☐	☐	☐	☐	☐
Материјалните добра (градби, инфраструктура)	☐	☐	☐	☐	☐
Вода	☐	☐	☐	☐	☐
Енергенси (нафта, гас, струја)	☐	☐	☐	☐	☐
Културно наследство	☐	☐	☐	☐	☐
Животна средина	☐	☐	☐	☐	☐
Квалитет на воздух	☐	☐	☐	☐	☐
Уставниот поредок	☐	☐	☐	☐	☐
Религиозните чувства	☐	☐	☐	☐	☐
Политичкиот систем	☐	☐	☐	☐	☐
Сопственоста	☐	☐	☐	☐	☐
Правната држава	☐	☐	☐	☐	☐
Националниот интерес	☐	☐	☐	☐	☐
Јазикот	☐	☐	☐	☐	☐
Традицијата	☐	☐	☐	☐	☐
Религијата	☐	☐	☐	☐	☐

Како би ја оцениле соработката што ја имате со доле наведените органи?
(од 1 - не постои до 5 - одлична соработка)

	1	2	3	4	5
Центар за управување со кризи	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за животна средина и просторно планирање	☐	☐	☐	☐	☐
Дирекција за заштита и спасување	☐	☐	☐	☐	☐
Општините	☐	☐	☐	☐	☐
Заедница на единиците на локална самоуправа (ЗЕЛС)	☐	☐	☐	☐	☐
Јавни претпријатија	☐	☐	☐	☐	☐
Трговски друштва	☐	☐	☐	☐	☐
Здруженија на граѓани	☐	☐	☐	☐	☐
Невладини организации	☐	☐	☐	☐	☐
Црвен крст на Република Македонија	☐	☐	☐	☐	☐
Универзитети	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за здравство	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за труд и социјална политика	☐	☐	☐	☐	☐
Јавно обвинителство на Република Македонија	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за внатрешни работи	☐	☐	☐	☐	☐

	1	2	3	4	5
Министерство за одбрана	☐	☐	☐	☐	☐
Агенција за млади и спорт	☐	☐	☐	☐	☐
Средни училишта	☐	☐	☐	☐	☐
Основни училишта	☐	☐	☐	☐	☐
Влада на Република Македонија	☐	☐	☐	☐	☐

Ако треба да одговорите со еден збор која е целта на Системот за заштита и спасување како и управување со кризи кој збор би било тоа?

(Ве молиме обидете се да одговорите со еден збор)

Оценете го степенот на опасност на доленаведените предизвици со кои би можела да се соочи Република Македонија во блиска иднина.

(1 најмала опасност до 5 - најголема опасност)

	1	2	3	4	5
Здравјето на луѓето како резултат на нарушувањето на балансот во природата	☐	☐	☐	☐	☐
Растенијата и животните	☐	☐	☐	☐	☐
Пристапот до слатка вода	☐	☐	☐	☐	☐
Квалитетот на воздухот	☐	☐	☐	☐	☐
Шумите и шумските пространства	☐	☐	☐	☐	☐
Пристап со здрава храна (органска)	☐	☐	☐	☐	☐
Пожарите	☐	☐	☐	☐	☐
Недостаток на храна	☐	☐	☐	☐	☐

Ве молиме според Вас оценете го степенот на ризик на следните појави поврзани со животната средина на глобално ниво .

(во светски рамки)

	Не е веројатно	Има мала веројатност	Постои реална веројатност	Многу веројатно	Со сигурност може да се очекува
Почести и подолги тоplotни бранови	☐	☐	☐	☐	☐
Почести суши	☐	☐	☐	☐	☐
Крајбрежни поплавувања поради зголемување на нивото на морињата	☐	☐	☐	☐	☐
Намалување на жетварските производи поради суши	☐	☐	☐	☐	☐
Ширење на тропски болести северно и јужно од екваторот	☐	☐	☐	☐	☐
Зголемена стапка на болести поради поплави	☐	☐	☐	☐	☐
Загадување на океаните поради јаглероден диоксид	☐	☐	☐	☐	☐
Почести и поголеми речни поплави поради глобалното затоплување и топењето на глечерите	☐	☐	☐	☐	☐
Зголемена појава на пожари	☐	☐	☐	☐	☐
Почести и посилни бури	☐	☐	☐	☐	☐
Техничко технолошки хаварии	☐	☐	☐	☐	☐

	Не е веројатно	Има мала веројатност	Постои реална веројатност	Многу веројатно	Со сигурност може да се очекува
Одрони и лизгање на земјиштето	☐	☐	☐	☐	☐
Несреќи во рудници	☐	☐	☐	☐	☐
Сообраќајни несреќи (се мисли на големи несреќи)	☐	☐	☐	☐	☐
Глобално затоплување	☐	☐	☐	☐	☐
Несоодветни урбанистички решенија	☐	☐	☐	☐	☐
Несоодветно управување со отпад	☐	☐	☐	☐	☐
Нуклеарната енергија (хавари и употреба на оружје)	☐	☐	☐	☐	☐
Хемиски и биолошко загадување	☐	☐	☐	☐	☐

Со која од наведените држави имате остварено определена форма на соработка во функција на заштита на животната средина и во кои облици?

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

	Никаква соработка	Тренинзи, вежби, работилници	Заеднички билатерални обуки	Заеднички мултилатерални обуки	Семинари, конференции, тркалезни маси, предавања
Албанија	☐	☐	☐	☐	☐
Косово	☐	☐	☐	☐	☐
Србија	☐	☐	☐	☐	☐
Бугарија	☐	☐	☐	☐	☐
Грција	☐	☐	☐	☐	☐

Дали досега сте биле упатен на стручно усовршување и во кои облици тоа било организирано?

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Не сум бил испратен
- Работилници
- Вежби за симулација на непогоди и катастрофи
- Предавања
- Студиски престој
- Конференции
- Семинари
- Other:

Ве молиме наведете дали во последната година сте биле повикани во основно, средно училиште или на некои од Универзитетите со цел да ги презентирате Вашите активности, искуства, знаења, или да остварите каков било друг тип на соработка со наведените установи.

- Да, повеќе пати
- Да, еднаш
- Не сум бил повикан ниту еднаш

Дали и колку пати досега сте биле упатени на стручно усовршување во Република Македонија или во странство? *

	Ниту еднаш	Еднаш во последните две години	Два пати во последните две години	Три пати во последните две години	Повеќе од три пати во последните две години
Во Република Македонија	☐	☐	☐	☐	☐
Во државите од соседството	☐	☐	☐	☐	☐
Во државите на Европската унија	☐	☐	☐	☐	☐
Во други држави од светот	☐	☐	☐	☐	☐

Ако сте биле упатени на стручно усовршување колку тоа ви помогнало во вашата работа?

- Исклучително применливо во работата
- Делумно применливо во работата
- Не применливо во работата
- Не сум бил испратен

- Other:

Дали сметате дека селекцијата на кадри кои се упатуваат на вакви стручни усовршувања е легитимна и соодветна и врз основа на кои критериуми истата се спроведува?

Дали во органот каде работите сте запознаени со потребата од воспоставување на единствена евиденција (документирање) на природни непогоди и други несреќи?

- Да, запознаен сум
- Не сум запознаен
- Other:

Ве молиме одредете го степенот на Вашето согласување со следните ставови:

	Не се согласувам	Делумно се согласувам	Се согласувам	Во најголем дел се согласувам	Потполно се согласувам
Постои план за управување со кризи/заштита и спасување кој е познат со членовите на организацијата	☐	☐	☐	☐	☐
Постои организација за управување со кризи/заштита и спасување која е обучена и редовно спроведува вежби	☐	☐	☐	☐	☐
Управување со кризи/заштита и спасување ги има неопходните ресурси во облик на простории, има на располагање технички средства, меѓудругото, за комуникации и ситуациони профили и може да функционира дваесет и	☐	☐	☐	☐	☐

	Не се согласувам	Делумно се согласувам	Се согласувам	Во најголем дел се согласувам	Потполно се согласувам
четири часа, најмалку во текот на една недела					
Постои мрежа за координација и редовно се извршуваат вежби за координација	☐	☐	☐	☐	☐
Постојат ругини и техничка поддршка за информирање на јавноста и медиумите како и за внатрешно информирање	☐	☐	☐	☐	☐
Постојат практикувани ругини за алармирање	☐	☐	☐	☐	☐
Целосно обучен персонал за управување со кризи/заштита и спасување е секогаш на повик и спремен да ја врши својата должност	☐	☐	☐	☐	☐
Постои отворен извор на информации кој може да обезбеди рано предупредување за сериозни вонредни ситуации	☐	☐	☐	☐	☐
Постојат ругини и техничка поддршка за брзо ширење на информации во рамките на агенцијата и други субјекти	☐	☐	☐	☐	☐
Постојат правни основи за тоа како агенцијата (секторот) треба	☐	☐	☐	☐	☐

	Не се согласувам	Делумно се согласувам	Се согласувам	Во најголем дел се согласувам	Потполно се согласувам
да се справи со ситуацијата					
Постојат инструкции и политики за тоа како агенцијата (секторот) ќе се справи со ситуацијата	☐	☐	☐	☐	☐
Постојат договори кои се применуваат во текот на ситуацијата	☐	☐	☐	☐	☐
Распределбата на овластувањата на институциите е дефинирана	☐	☐	☐	☐	☐
Доживеан реален инцидент има сличности со анализирана ситуација	☐	☐	☐	☐	☐
Направена вежба има сличности со анализирана ситуација	☐	☐	☐	☐	☐
Во досегашната практика организацијата помеѓу надлежните (ЦУК, ДЗС, МЖСПП) се покажа како одлична и нема потреба од промени	☐	☐	☐	☐	☐
Пожарите на територијата на Република Македонија се покажаа како одличен тест каде системот на управување со кризи и на заштита и спасување доживеа	☐	☐	☐	☐	☐

Не се
согласувам

Делумно се
согласувам

Се согласувам

Во најголем
дел се
согласувам

Потполно се
согласувам

целосен
организациски
и
координативен
неуспех

Колку сметате дека економскиот развој од една и заштитата на животната средина од друга страна се во основа два контрадикторни процеси?

1 2 3 4 5

Не Да
Select a value from a range of 1, Не, to 5, Да.

Ве молиме наведете колку се согласувате со следните констатации поврзани со загрозување на животната средина од природни, техничко - технолошки или други непогоди поврзани со капацитетот на системот во кој работите.

(од 1- воопшто не се согласувам до 5 - потполно се согласувам)

1

2

3

4

5

Постојат
минимални
услови за
извршување на
функцијата
што се бара од
нас како
вработени и
институција

Постои
информативна
технологичка
која е
функциоанлна
и достапна

Телефонските
и радио врски
овозможуваат
непречено
одвивање на
активностите

Располагаме со
тестирани
резервни
обучени сили
кои можат да
бидат
оперативни
најмалку една
недела

Постојат
достапни
материјални
ресурси
веднаш по
појавата на
ситуацијата

	1	2	3	4	5
Има материјални ресурси најмалку за една недела	☐	☐	☐	☐	☐
Целосно обучени човечки ресурси се достапни веднаш по појавата на ситуацијата	☐	☐	☐	☐	☐
Човечките ресурси можат да оперираат најмалку една недела	☐	☐	☐	☐	☐
Постои можност за реалоцирање на човечки ресурси во рамките на телото (секторот) како и примање на надворешни дополнителни човечки ресурси	☐	☐	☐	☐	☐
Постојат правни основи за тоа како агенцијата (секторот) треба да се справи со ситуацијата	☐	☐	☐	☐	☐
Постојат инструкции и политики за тоа како агенцијата (секторот ќе се справи со ситуацијата)	☐	☐	☐	☐	☐
Постојат договори кои се применуваат во текот на ситуацијата	☐	☐	☐	☐	☐
Распределбата на овластувањата	☐	☐	☐	☐	☐

	1	2	3	4	5
во телото е дефинирана					
Доживеаните реални инциденти имаат сличности со претходно анализирана ситуација	☐	☐	☐	☐	☐
Направена вежба има сличности со анализирана ситуација	☐	☐	☐	☐	☐

Дали учествувате на кој било начин во развивање на методологија на аналитичка обработка на податоци?

- Да, учествувам
- Не сум учествувал
- Не сум информиран за ова прашање
- Other:

Ве молиме дополнете го прашалникот со тоа што сметате дека има клучна важност како во целокупниот систем на заштита на животната средина, така и на системот за управување со кризи и заштита и спасување.

Безбедноста и животната средина

АНОНИМЕН АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

Целна група: Студенти

Пол *

- Машки
- Женски

Студирате на: *

- Правен факултет „Јустинијан Први“ од Скопје
- Факултет за безбедност Скопје
- Филозофски Факултет Скопје
- Технички и биотехнички науки (Машински, Технолошки, Градежен, Архитектура, Електро, Земјоделски, ФИНКИ)
- Воена академија Генерал Михајло Апостолски Скопје

- Православен Богословски факултет „Св. Климент Охридски“
- Прв приватен Универзитет „ФОН“ Скопје (Ве молиме наведете на кој факултет студирате подолу)
- Other:

Година на студии *

- Прва
- Втора
- Трета
- Четврта
- Прва година на мастер студии
- Втора година на мастер студии

Статус *

- Редовен
- Вонреден

Националност *

етничка припадност

- Македонец
- Албанец
- Турчин
- Ром
- Србин
- Влак
- Бошњак
- Other:

Колку се согласувате со тезата дека животната средина е предмет на Националната безбедност? *

1 - најмалку до 5 - најмногу

1 2 3 4 5

Select a value from a range of 1 to 5.

Дали во текот на досегашното образование сте се сретнале со предметни содржини од областа на животната средина? *

	Да	Не
Основно образование	☐	☐
Средно образование	☐	☐
Високо образование	☐	☐

Колку сметате дека животната средина во Република Македонија е заштитена? *
1 - најмалку до 5 - најмногу заштитена

1 2 3 4 5

Select a value from a range of 1 to 5.

Што според Вас претставува предмет на Националната безбедност? *
(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Територијалниот интегритет и суверенитет на Република Македонија
- Економските интереси на државата
- Демографските движења
- Социјалната заштита
- Заштита на уставниот поредок
- Унигарноста на државата
- Организиранiot криминал
- Тероризмот
- Трговија со радиоактивни (и други опасни) материи
- Политичкиот систем
- Заштита и управување со водените ресурси
- Квалитетот на воздухот и почвите
- Глобалното затоплување
- Недостаток на храна
- Other:

Според Вас, што претставува најголема закана кон животната средина во Република Македонија? *
(може да селектирате повеќе одговори)

- Загадување на почвата
- Недостаток на вода

- Хемиско и бактериолошко загадување на храната
- Загадување на водите
- Загадување на воздухот
- Радиоактивен отпад
- Управувањето/неуправувањето со отпад

Каква е одговорноста на наведените органи во однос на заштитата на животната средина?

1 - најмалку до 5 - најмногу одговорен

	1	2	3	4	5
Министерство за внатрешни работи	☐	☐	☐	☐	☐
Влада на Република Македонија	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за економија	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за животна средина и просторно планирање	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за одбрана	☐	☐	☐	☐	☐
Општините	☐	☐	☐	☐	☐
Град Скопје	☐	☐	☐	☐	☐
Луѓето и нивната индивидуална свест	☐	☐	☐	☐	☐
Центар за управување со кризи	☐	☐	☐	☐	☐
Дирекција за заштита и спасување	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за здравство	☐	☐	☐	☐	☐
Министерство за транспорт и врски	☐	☐	☐	☐	☐

Колку Вие како поединец сметате дека придонесувате кон заштита на животната средина? *

1 - 5 (степен на придонес)

1 2 3 4 5

Select a value from a range of 1 to 5.

Според Вас, кој е степенот на опасност од доленаведените можности. Оценете го според Вас степенот на нивната „безбедносна релевантност“ во Република Македонија.

1 - најмалку опасно до 5 најголема опасност

	1	2	3	4	5
Криминал	☐	☐	☐	☐	☐
Семејно насилство	☐	☐	☐	☐	☐
Етничка омраза	☐	☐	☐	☐	☐
Верска нетрпеливост	☐	☐	☐	☐	☐
Нарушување на уставниот поредок	☐	☐	☐	☐	☐
Енергетска криза (недостаток на струја, нафта)	☐	☐	☐	☐	☐
Суша	☐	☐	☐	☐	☐
Поплава	☐	☐	☐	☐	☐
Шумски пожар	☐	☐	☐	☐	☐
Биолошко и хемиско загадување на почвата	☐	☐	☐	☐	☐
Нуклеарната енергија	☐	☐	☐	☐	☐
Класична воена закана со агресија од соседни држави	☐	☐	☐	☐	☐
Тероризам	☐	☐	☐	☐	☐
Трговија со луѓе	☐	☐	☐	☐	☐

	1	2	3	4	5
Трговија со човечки органи	☐	☐	☐	☐	☐
Трговија со дрога	☐	☐	☐	☐	☐
Насилство меѓу младите	☐	☐	☐	☐	☐
Сообраќајни несреќи	☐	☐	☐	☐	☐
Глобално затоплување	☐	☐	☐	☐	☐
Недостаток на храна	☐	☐	☐	☐	☐
Зголемување на нивото на морињата	☐	☐	☐	☐	☐

Според Вас, кој се грижи за остварување на безбедноста во Република Македонија? *

може да се селектираат/изберат повеќе одговори

- Министерство за внатрешни работи
- Министерство за одбрана
- Општините
- Владата
- Центар за управување со кризи
- Дирекција за заштита и спасување
- Совет за безбедност на Република Македонија
- Месни заедници во општините
- Министерство за финансии
- Министерство за животна средина
- Министерство за надворешни работи
- Агенција за разузнавање
- Министерство за транспорт и врски
- Министерство за здравство
- Министерство за труд и социјална политика

- Армија на Република Македонија
- Шумска полиција
- Other:

Дали сте запознаени со активноста на Центарот за управување со кризи? *

- Да, запознаен сум
- Не сум запознаен
- Other:

Дали сте запознаени со активноста на Дирекцијата за заштита и спасување? *

- Да, запознаен сум
- Не сум запознаен
- Other:

Ако сте запознаени со нивната работа во кои главни области би одговориле дека тие работат.
(накратко што е нивната функција)

Ве молиме оценете ја според Вас важноста што секоја од наведените вредности ја имаат.
(од 1 - најмалку до 5 - најмногу важно)

	1	2	3	4	5
Луѓето (живот и здравје)	☐	☐	☐	☐	☐
Растенијата и животните	☐	☐	☐	☐	☐
Материјалните добра (градби, инфраструктура)	☐	☐	☐	☐	☐
Вода	☐	☐	☐	☐	☐
Енергенци (нафта, гас, струја)	☐	☐	☐	☐	☐
Културно наследство	☐	☐	☐	☐	☐

	1	2	3	4	5
Животна средина	☐	☐	☐	☐	☐
Квалитет на воздух	☐	☐	☐	☐	☐
Уставниот поредок	☐	☐	☐	☐	☐
Религиозните чувства	☐	☐	☐	☐	☐
Политичкиот систем	☐	☐	☐	☐	☐
Сопственоста	☐	☐	☐	☐	☐
Правната држава	☐	☐	☐	☐	☐
Националниот интерес	☐	☐	☐	☐	☐
Јазикот	☐	☐	☐	☐	☐
Традицијата	☐	☐	☐	☐	☐
Религијата	☐	☐	☐	☐	☐

Дали во текот на вашето досегашно образование претставници од Центарот за управување со кризи или Дирекцијата за заштита и спасување одржале некоја форма на предавање или друга активност?

- Да
- Не
- Other:

Дали Министерството за животна средина и просторно планирање одржало некоја форма на предавање или друга активност во врска со животната средина?

(каде Вие сте биле учесник, присутен)

- Да
- Не
- Other:

Оценете го степенот на опасност на доленаведените предизвици со кои би можела да се соочи Република Македонија во блиска иднина.

(1 - најмала до 5 - најголема опасност)

	1	2	3	4	5
Нарушување на здравјето на луѓето како резултат на нарушувањето на балансот во природата	☐	☐	☐	☐	☐
Ризици и загрозувања поврзани со растенијата и животните	☐	☐	☐	☐	☐
Пристапот до слатка вода	☐	☐	☐	☐	☐
Драстично влошување на квалитетот на воздухот	☐	☐	☐	☐	☐
Ризици и загрозувања поврзани со шумите и шумските пространства	☐	☐	☐	☐	☐
Пристап до здрава храна (органска)	☐	☐	☐	☐	☐
Појава на масовни пожари	☐	☐	☐	☐	☐
Недостаток на храна	☐	☐	☐	☐	☐

При остварување на активности поврзани со безбедноста, според Вас кој пристап дава подобри резултати? *

- Репресија (примена на казни, или друг вид на ограничувања поради прекршување на правилата)
- Превенцијата (активност заснована на предупредувања, опомени, едукација)
- Other:

Дали досега сте учествувале во обуки за справување со несреќи и катастрофи? *

- Да
- Не
- Other:

Неподготвеноста за целосна имплементација на многу од законските решенија во Република Македонија (на централно и локално ниво) сметате дека е резултат на:

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Лоша материјално - финансиска состојба
- Нестручни кадровски решенија
- Нестручно и несовесно раководење од страна на непосредно надредените раководители (менаџери на средно ниво)
- Нестручно и несовесно работење од страна на Првите луѓе во организациите (менаџери на високо ниво)
- Other:

Во однос на спроведувањето на надзорот од страна на државните органи, според Вас кои од следните искази сметате дека се исправни?

(може да селектирате/изберете повеќе одговори)

- Да, сметам дека казните ќе придонесат кон подобрување на системот и законските решенија
- Не, сметам дека постоечките репресивни овластувања на државните органи треба да почнат да се применуваат
- Не, сметам дека треба да се применува изразена превентивна активност заснована на едукација, предупредувања, совети и помош
- Other:

Ве молиме оценете го според Вас степенот на ризик на следните појави поврзани со животната средина на глобално ниво.

(на глобално ниво)

	Не е веројатно	Делумно веројатно	Ризично	Исклучително ризично	Извесно (со сигурност се случува или ќе се случи)
Почести и подолги топлотни бранови	☐	☐	☐	☐	☐
Почести суши	☐	☐	☐	☐	☐
Крајбрежни поплавувања поради зголемување на нивото на морињата и океаните	☐	☐	☐	☐	☐
Намалување на жетварските производи заради суши	☐	☐	☐	☐	☐
Ширење на тропски болести северно и	☐	☐	☐	☐	☐

	Не е веројатно	Делумно веројатно	Ризично	Исклучително ризично	Извесно (со сигурност се случува или ќе се случи)
јужно од екваторот					
Зголемена стапка на болести поради поплави	☐	☐	☐	☐	☐
Загадување на океаните поради испуштање на јаглероден диоксид	☐	☐	☐	☐	☐
Почести и поголеми речни поплави поради глобалното затоплување и топењето на глечерите	☐	☐	☐	☐	☐
Зголемена појава на пожари	☐	☐	☐	☐	☐
Почести и посилни бури	☐	☐	☐	☐	☐
Техничко - технолошки хаварии	☐	☐	☐	☐	☐
Одрони и лизгање на земјиштето	☐	☐	☐	☐	☐
Несреќи во рудници	☐	☐	☐	☐	☐
Сообраќајни несреќи	☐	☐	☐	☐	☐
Глобално затооплување	☐	☐	☐	☐	☐
Несоодветни урбанистички решенија	☐	☐	☐	☐	☐
Несоодветно управување со отпад	☐	☐	☐	☐	☐

	Не е веројатно	Делумно веројатно	Ризично	Исклучително ризично	Извесно (со сигурност се случува или ќе се случи)
Нуклеарната енергија (хавари и употреба на нуклеарно оружје)	☐	☐	☐	☐	☐
Хемиско и биолошко загадување	☐	☐	☐	☐	☐

Според Вас, како најдобро можеме да се справиме со последиците?

(може да заокружите повеќе одговори)

- Кадровско (стручно, професионално) зајакнување на националните капацитети
- Подобрување на нормативната уреденоста на областа
- Подобрување на организацијата (менаџирањето/управувањето)
- Зголемување на бројот на практична настава, тренинзи и симулации
- Интензивирање на регионалната меѓународна соработка со активно учество и сумалиции на меѓународни активности
- Other:

Што мислите за тоа како се справи Република Македонија во шумските пожари во изминатите неколку години?

- Најдобро што може
- Во рамки на техничките - материјалните можности иако беше потребно многу повеќе
- Не се справува добро
- Other:

Дали Вие како индивидуа дадовте придонес кон гаснење на пожарите на било каков начин?

- Да
- Не
- Не сум бил повикан
- Other:

Ако сметате дека не се справи добро, каде би ја дефинирале одговорноста?

- Материјално - технички можности
- Нестручен кадар
- Нестручно раководење од менаџерите на средно ниво

- Нестручно раководење од менаџерите на високо ниво
- Other:

Ако треба со еден збор да кажете зошто постои систем за управување со кризи и систем за заштита и спасување кој збор би било тоа? *

ве молиме тоа нека биде еден збор

Дали сметате дека животната средина е прашање на Национална безбедност?

највисок приоритет кој треба да биде вграден во сите политики

- Да, несомнено е предмет на национален интерес, па оттука и безбедносно прашање
- Да, сметам дека е предмет на национален интерес, но таа нема никаква врска со она што значи безбедносна закана (војна, тероризам, криминал)
- Животната средина е посебно прашање и кое само може да се поврзе со безбедноста во ситуации на конкретни последици на терен
- Не се поврзани
- Other:

Колку Вие придонесувате кон загрозување на животната средина?

1 2 3 4 5

Најмалку Најмногу
Select a value from a range of 1,Најмалку, to 5,Најмногу,.

Дали општините во Република Македонија имаат надлежност во остварување на заштита на животната средина?

- Да, имаат
- Немаат
- Не ми е познато
- Other:

Ако има нешто што би сакале да го кажете во врска со темата во параграфот можете да го направите тоа.